5

2022/4/14

تۆبزاوە ٧٨

گۆڤارێکی سەربەخۆی تایبەتە بە پرسی ئەنفال و جینۆساید

5

٢٠٢٢/٤/١٤

تۆپزاوە

گۆڤارێکی تایبەتە بە پرسی ئەنفال و جینۆساید، ساڵی دوو ژمارەی لێی دەردەچێت

ژمارە (٥)ـی (٢٠٢٢/٤/١٤) بەرانبەر بە (٢٥ـی نەورۆزی ٢٧٢٢)

خاوەنی ئیمتیاز:

عەلی مەحمود محەمەد

سەرنووسەر:

هێمن حەسیب

07701206912

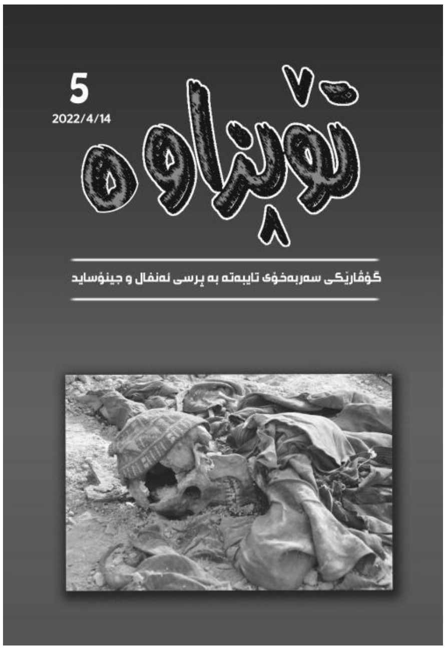

Topzawe Magazine ::: گۆڤاری تۆپزاوە

EMAIL:topzawegovar@yahoo.co

توێژاوە

٧ ـ ٨

دەستەی نووسەران

حەمزە قاسم

ئاراز خەلیل

دیمەن محەممەد

حمە سەعید زەنگنە ـ فەخری

زایر زەنگنە ـ فەخری

دیزاین: دلێر رەفیق

تیراژ: ٧٠٠ دانە

چاپ: چاپخانەی حەمدی

تۆپزاوە

پێڕست

* سەروتار ٥

* هەر جاری بەڵگەنامەیەک ٦

ـ ئەنفال و جینۆسایدی کورد

* ئەنفال ... لە زەمینە سازییەوە بۆ جێبەجێکردن و دادگاییکردن .... عەلی مەحمود محەد ٨

* جینوسایدا گەلێ کورد و دەولەتا تورکیایێ .... رێکارێ مزویری ٣٢

ـ کیمیاباران و هەڵەبجە

* کاریگەرییەکانی چەکی کیمیاویی لەسەر ژنانی بەرکەوتە لە پارێزگای هەڵەبجەدا .... ئیراد منوچرسان ئەحمەد.......... ٣٨

* فۆتۆ ... زمانی بەڵگەکان .... ئیبراهیم هەورامانی ٥١

ـ جینۆسایدی کوردانی فەیلی و ئێزیدی

* کوردانی فەیلی لە دیرۆکی ستەمێکی بێ کۆتادا .... جەبار ئەحمەد ٥٨

* توندوتیژیی سێکسی دژی ژنانی ئێزیدیی وەکو چەکێکی جەنگی .... حەسۆ هورمێ ٦٥

ـ چیرۆکی سەربازگەکانی تۆپزاوە و دوبز

* ئەو پزیشکە کوردەی لە تۆپزاوە ئەنفالکراوەکانی چارەسەرکرد .... ئا/ هێمن حەسیب ٧٤

* چیرۆکی بەسیرە... چیرۆکی قاعەکانی سەربازگەی تۆپزاوە .... ئا/ لەتیف فاتیح فەرەج ٧٨

* نەبات فایەق.. چیرۆکی ژنە رزگاربویەکی ئەنفال .... ئا/ لەتیف فاتیح فەرەج ٨٠

ـ تەعریب و ناوچە جێناکۆکەکان

* تەعریب... سیاسەتێکی بۆماوەیی بەعس، کەرکوک لە دوای (٢٠٠٣) بە نموونە ...... هێمن حەسیب ٨٤

* رەهەندی نەتەوەیی بۆ هەڵمەتەکانی جینۆساید لە ناوچە جێناکۆکەکان .... و/ عەبدولرەحیم سەرەڕۆ ٩٩

ـ دۆسیەی یاسایی جینۆساید

* هەوڵە شکستخواردووەکان بۆ بە دادگایی گەیاندنی فەرماندارە عێراقیەکان .... هاوڕێ ئەحمەد ١٠٦

* پرۆسەی ئەنفال لە روانگای یاسای نیودەوڵەتیەوە .... هەژار هوشیار بەرزنجی ١١١

ـ دۆسیەی رێکخراوەکان و بەیاننامەکان

* یەکێتیی نووسەرانی جینۆسایدی کوردستان......چۆن دامەزرا؟ .... ئا/ تۆپزاوە ١١٦

* چوار بەیاننامەی تایبەت بە پرسی جینۆساید ١٢٩

سەروتار

گۆڤاری تۆپزاوە و پرۆژەیەکی نوێ

لەگەڵ دەرکەوتنی میدیای ئەلیکترۆنی پێکهاتوو لە وێب سایت و پاشان سۆسیال میدیا، ڕۆژنامەگەری خوێنراو یان بە واتایەکی تر ڕۆژنامەگەری کاغەز پاشەکێشەیەکی بەرچاوی کرد.. لێی میدیای ئەلیکترۆنی نەیتوانی ببێت بە ئامرازێك بۆ بە دیکۆمێنت واتا ئەرشیفکردن، ئەمەش بەهۆی ڕوودانی گۆڕانکاری خێرا لەم جۆرە میدیایە.

هەر بۆیە کە میدیای ئەلیکترۆنی، هێشتا نەبووە بە جێگرەوەیەکی متمانەپێکراوی سەد لە سەد بۆ جێگرتنەوەی ڕۆژنامەگەری خوێنراو، بەتایبەت بۆ پرسگەلێك، کە پێویستی بە ئەرشیفکردن هەبێت، وەك بواری جینۆساید... چونکە بابەت ونوسین وتوێژینەوەکانی بواری جینۆساید، بابەتگەلێکن، کە میدیای ئەلیکترۆنی ناتوانێت گرنتی پاراستن و لە ناونەچوونی بکات، کە پاش چەند ساڵێك بتوانرێت وەك ئەرشیفێك بگەڕێنەوە بۆی.

لەم سونگەوە، گۆڤاری تۆپزاوە، پاش ماوەیەکی زۆر لە وەستان، جارێکی تر بە هەوڵی نوسەران و توێژەرانی بواری ئەنفال و جینۆساید.. چاپ و بڵاودەکرێتەوە.

بۆ بیرهێنانەوە، گۆڤاری تۆپزاوە، بەر لە (١٣) ساڵ، وەك گۆڤارێکی بواری جینۆساید لەلایەن (لقی کەرکوکی ڕێکخراوی چاودێری کوردۆساید □ چاك) هاتە بڵاوکردنەوە و ژمارە (١)ـی لە (٢٠٠٩/٤/١٤) لە یادی (٢١) ساڵەی تاوانی ئەنفال بڵاوکرایەوە.

ئەو دەم و بۆ ئێستا وئایندەش، هەڵبژاردنی ناوی (تۆپزاوە) بۆ گۆڤارەکە، بە دوو ئامانجە:□

یەکەمیان: لەگەڵ قسەکردن لەسەر تاوانەکانی جینۆسایدی کورد، ئەم ناوە ئامادەیی هەیە و دیرۆکێکە لە تاوان.

دووەمیان: دەستگرتن بەم ناوە بە هاوشێوەی ناوی (ئەنفال)، وەك ناسنامەیەك بۆ نەتەوەیەکی قوربانی تاوانەکانی جینۆساید، گرنگە و ڕەهەندی نیشتمانی و مێژوویی هەیە، وەك چۆن جولەکەکان تا دونیا دونیایە، دەست بە ناوی (هۆلۆکۆست)ـەوە دەگرن و کردوویانە بە ناسنامەیەکی نیشتمانی بۆ خۆیان و نەوەکانی ئایندەیان.

ئێستاش لە پاش (١٠) دانە ساڵ، بە هەمان ئەو دوو ئامانجەی لە پێناویدا هاتە ئاراوە، جارێکی تر (تۆپزاوە) دەست بە بڵاوکردنەوە دەکات، بۆ ئەو مەبەستەش یادی (٣٤) ساڵەی تاوانی ئەنفال، دەکاتە وێستگەیەکی نوێی کارکردنی و ژمارە (٥)ـی لێی بڵاودەکرێتەوە.

وەرزی نوێی (گۆڤاری تۆپزاوە) بە تەنها دووبارە بڵاوکردنەوەی نییە وەك ژمارەکانی پێشووی لە یادەکانی کیمیابارانی هەڵەبجە و ئەنفال، بەڵکو لە چوارچێوەی ئەم هەنگاوەدا، خواستی دامەزراندنی ناوەندێکی میدیایی و بڵاوکردنەوەی تایبەت بە جینۆساید هەیە، کە لە ڕۆژنامەی نوگرەسەلمان وگۆڤاری تۆپزاوە و ماڵپەڕی کوردۆساید پێکدێت.

بۆ ئەو مەبەستەش لە یادی (٣٤) ساڵەی تاوانی کیمیابارانی هەڵەبجە، ڕۆژنامەی نوگرەسەلمان، ژمارەیەکی نوێی لێی بڵاوکرایەوە وماڵپەڕی کوردۆسایدیش لە ئێستادا لە قۆناغی دروستکردنە.

دەستمان بەم هەنگاوە کردووە و دەمانەوێت بە سود وەرگرتن لە هەموو ئەزموون و تواناکانی ئەم بوارە، میدیا و ناوەندێکی تایبەت بە جینۆسایدی کورد دابمەزرێنین.. لێی نابێت ڕۆڵی تەواوی ئەو ڕۆژنامە وگۆڤارانەش لەبەرچاو نەگرین، کە چ پێشتر و چ ئێستا لە بوارەکەدا خزمەتی باشیان کردووە و دەکەن.

سەرنووسەر

یەکێک لەو بەڵگەنامانەی رژێمی بەعس

کە تێیدا دان بە کوشتنی ژن و منداڵ لە تاوانی ئەنفالدا دەنێت

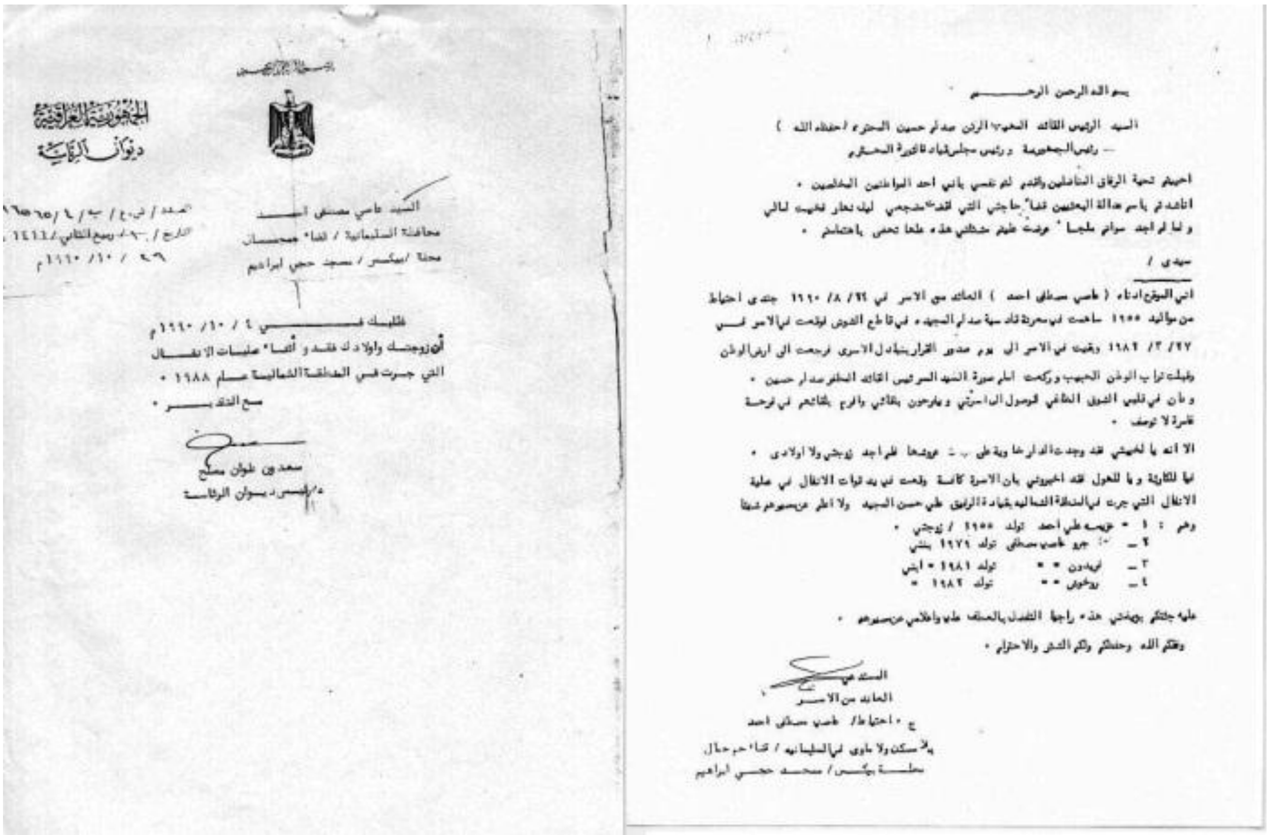

بسم الله الرحمن الرحيم

السيد الرئيس القائد المهيب الركن صدام حسين المحترم (حفظه الله)
— رئيس الجمهورية و رئيس مجلس قيادة الثورة المحترم

احييكم تحية الرفاق المناضلين واقدم لكم نفسي بأني احد المواطنين المخلصين.
اناشدكم باسم عدالة البعثيين ... حاجتي التي ... لهذا ... ولما لم اجد سواكم ملجئاً ... عرضت عليكم مشكلتي هذه علها تحضى باهتمام.

سيدي /

اني الموقع ادناه (عاسي مصطفى احمد) العائد من الاسر في ٢٤/ ٨/ ١٩٩٠ جندي احتياط من مواليد ١٩٥٥ ساهمت في معركة قادسية صدام المجيدة في قاطع الفوش لوقعت في الاسر في ٢٧/ ٣/ ١٩٨٢ وبقيت في الاسر الى يوم صدور القرار بتبادل الاسرى فرجعت الى ارض الوطن وقبلت تراب الوطن الحبيب وركعت امام صورة السيد الرئيس القائد المظفر صدام حسين.
وكان في قلبي الشوق ... للوصول الى ... ويفرحون بلقائي وافرح بلقائهم في فرحة غامرة لا توصف.

الا انه يا لخيبتي فقد وجدت الدار خاوية على ... عروشها فلم اجد زوجتي ولا اولادي.
ويا للكارثة ويا للهول فقد اخبروني بأن الاسرة كافة وقعت في يد قوات الانفال في عملية الانفال التي جرت في المنطقة الشمالية بقيادة الرفيق علي حسن المجيد ولا اعلم عن مصيرهم شيئاً
وهم : ١ - عزيمة علي احمد تولد ١٩٥٥ / زوجتي.
٢ - جرو عاسي مصطفى تولد ١٩٧٩ بنتي
٣ - فريدون " " تولد ١٩٨١ ابني
٤ - روخوش " " تولد ١٩٨٢ "

عليه جئتكم بمعروضي هذه راجيا التفضل بالعطف علي واعلامي عن مصيرهم.
وفقكم الله وحفظكم ولكم الشكر والاحترام.

المستعطف
العائد من الاسر
ج. احتياط / عاسي مصطفى احمد
ساكن ولا مأوى لي / السليمانية / قضاء جمجمال
محلة بيكس / مسجد حجي ابراهيم

الجمهورية العراقية
ديوان الرئاسة

العدد / ش.ع / ب / ٤ / ١٦٥٦٥
التاريخ / ... ربيع الثاني / ١٤١١هـ
٢٧ / ١٠ / ١٩٩٠م

السيد عاسي مصطفى احمد
محافظة السليمانية / قضاء جمجمال
محلة بيكس / مسجد حجي ابراهيم

طلبك في ٤ / ١٠ / ١٩٩٠م
أن زوجتك واولادك فقدوا أثناء عمليات الانفال التي جرت في المنطقة الشمالية عام ١٩٨٨.
مع التقدير.

سعدون علوان مصلح
م/ رئيس ديوان الرئاسة

بەڵگەنامە پارێزراوەکەی لای (عاسی مستەفا ئەحمەد)، یەکێك بوو لەو بەڵگەنامانەی بەکارهات لـە دادگـاییکردنی سـەدام حوسـێن و دارو دەستەکەی لەسەر دۆسیەی ئەنفال.

عاسی مستەفا ئەحمەد، یەکێك بوو لە سەربازە کوردەکانی سوپای عێراق، لە جەنگی عێراق ئێـران لـە (١٩٨٢/٣/٢٧) بـە دیلـی دەکەوێتە دەست سوپای ئێران و دوای (٨) ساڵ، لە (١٩٩٠/٨/٢٤) لە ئەنجامی گۆڕینەوەی دیلەکانی جەنگ، ئازاد دەکرێت.

پاش گەڕانەوەی، مام عاسی خێزان و منداڵەکانی نابینێت، کە لە هاوسەر و (٢) کچ و کوڕێك پێکهاتبوون، هەر بۆیە لە (١٩٩٠/١٠/٤) داواکارییەك ئاڕاستەی سەرۆکایەتی کۆماری ئەو کاتی عێراق دەکات و داوای چارەنووسی هاوسەر و منداڵەکانی دەکات.

دیوانی سەرۆکایەتی کۆمار، لە (١٩٩٠/١٠/٢٧)، بە نوسراوی ژمارە (ش.ع/ب/٤/١٦٥٦٥) وەڵامـی داواکارییەکـەی (عاسـی مسـتەفا) دەداتەوە و دەڵێت: (هاوسەر و منداڵەکانت لە پرۆسەی ئەنفال لە ساڵی ١٩٨٨ لە ناوچوون).

وەك لە بەڵگەنامەکەدا هاتووە، خێزانەکەی (عاسی مستەفا ئەحمەد) پێکهاتبوون لە:

١ـ عەزیمە عەلی ئەحمەد، لە دایکبووی ١٩٥٥/ هاوسەری
٢ـ چرۆ عاسی مستەفا ـ لە دایکبووی ١٩٧٠/ کچ
٣ـ فەریدون عاسی مستەفا ـ لە دایکبووی ١٩٨١/ کوڕ
٤ـ روخۆش عاسی مستەفا ـ لە دایکبووی ١٩٨٢ / کچ

ئەم بەڵگەنامەیە، یەکێك بوو لەو بەڵگەنامانەی لە بەرانبەر سەدام حوسێن و دارو دەستەکەی لە دادگایکردنیان لەسەر دۆسیەی ئەنفال بەکارهات و رۆڵی بەرچاوی هەبوو.

ئەنفال...

و جینۆسایدی کورد....

ئەنفال.. لە زەمینەسازییەوە بۆ جێبەجێکردن و دادگاییکردن

جینوسایدا گەلێ کورد و دەولەتا تورکیایێ

ئەنفال...

لە زەمینەسازییەوە بۆ جێبەجێکردن و دادگاییکردن

نووسینی: عەلی مەحمود محەمەد

ساڵانی (١٩٨٥ بۆ ١٩٨٨)، ساڵانی توندبونەوەی ناکۆکییەکان و دەرچوونی سەدان نووسراو و بروسکە و فەرمان و بڕیار و بەیانی فەرمی ڕژێمی عێراقیە، کە لە یەکەکانی فەرمی و باڵای حوکمڕانییەوە دەرچوونە دژ بە گەلی کورد، هەر یەکیان هەڵگری جۆرە تاوانێکی زەقی نێونەتەوەیی بوون، دوای دەرچونیان بێ سڵەمینەوە و دودڵی ناوەڕۆکەکانیان بە زێدەوە جێبەجێکران، وەك عەلی حەسەن مەجید وتەنی، منەتی کۆمەڵگای نێودەوڵەتیان نەزانی.□

پێچەوانەی یاسای نێونەتەوەیی چەکی تایبەتی لە دژی کورد بەکارهێنا، تەنانەت لە هەموو ساڵانی پێشووتری دەوڵەتی عێراقی، کە کورد یادەوەری ناخۆشی لەگەڵ سەرتاپای مێژووەکەیدا هەیە، بە هەموو (٦٧) ساڵەی تەمەنی عێراقەوە بە ئەندازەی یەك لە پرۆسەکانی ئەنفال تاوان دژی نەکراوە، لەو پرۆسەیەدا زیاتر هەنگاوەکانی کۆمەڵکوژی و دەرکردن و کوشت و بڕ لە چوارچێوەی فەرمان و بڕیارە بە نەخشە داڕێژراوەکانی حیزبی بەعس و حکومەتی عێراقی جێیان کرایەوە.. ئێمە لە خوارەوە دەستە بژێرێکی ئەو فەرمانانە پێشکەش دەکەین، کە دڵۆپێکە لە ئۆقیانووسێکی تاوان.□

ئامادەکاری بۆ تاوان

بەپێی وتەی عەلی حەسەن مەجید لە نیوەی دووەمی هەشتاکانی سەدەی رابردوو، هێزە کوردییەکان لە (٤٠٪)ـی توانای عێراقیان پەك خستبوو، کە ئەوانیش لە شەڕێکی مان و نەماندا بوون بەرامبەر بە پان ئیسلامیزمی کۆماری ئیسلامی ئێران.. ئەو کات ئێران (٣٩) ملیۆن دانیشتووان و عێراق (١٣.٦) ملیۆن دانیشتووان بوو، بۆیە عێراق لە ژێر فشاری توندی لاسەنگی هێزی مرۆیی بوو لە بەرەکانی جەنگ، بۆ ئەوەی ئەم ڕێژەیە نەچێتە سەر، پێویستیان بەوە بوو کۆتایی بەو فشارە بهێنن یاخود کەمی بکەنەوە. لە چوار ساڵ پێش پرۆسەی ئەنفالەوە هەنگاوەکان وردە وردە دەنران، کە هاوتابوون لە گەڵ سێ هەنگاوەکەی راول هێلبێرگ بۆ ئەنجامدانی جینۆساید (دەستنیشانکردن - کۆکردنەوە - لەناوبردن).□

بەعس پێی وابوو بەبێی دەستبردن بۆ ئەو هەنگاوانە، نەیدەتوانی بەرەو رووی هێزە کوردییەکان ببێتەوە، هەموو هێزەکەی بۆ جەنگی ئێران تەرخان بکات، کە لەو کاتەدا زۆرینەی هێزە کوردییەکان (ی ن ك - پ د ك - حسك - بزووتنەوەی ئیسلامی - حیزبوڵڵا" فشارەکانیان کاریگەرتر ببوو، بەهۆی شەڕە هاوبەشەکانیان لە گەڵ ئێران، بڕیارەکانی بەعس تا لە دەستپێکی ئەنفال نزیکە ببینەوە، دڕندەیی زیاتر لەگەڵ خۆی هەڵدەگرێت، دەستەواژە و وشەی ناو بڕیارەکانی ترسناکتر و وەحشیانەتر دەردەکەون.

بەپێی بڕیاری ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی ژمارە (٤٥٨) لە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٤/٢١) گشتێنراوە، هەر کەسێك ببێتە بەشێك لە بزووتنەوەیەکی چەکداری، یاخود دەست تێکەڵ بکات لەگەڵ وڵاتی بێگانە، یان کرداری ریسواکردنی سەرۆك کۆمار یان پارتی بەعس ئەنجام بدات، سزاکەی لە سێدارەیە، ئەم بڕیارە لەو کاتەدا ڕوو لە پارتی دیموکراتی کوردستان بوو، بە دوای شەڕی هاوبەشی پارتی و کۆماری ئیسلامی لە حاج ئۆمەران ـ گردمەندا هات.

هەرچی بەپێی بڕیاری لیژنەی باکوری پارتی بەعس واتا (لجنة شؤون الشمال)، بە ژمارە (٢٨ـ٤٦٨٤) کە لە رێکەوتی (١٩٨٥/٦/٢٩)دا دەرچووە، بە دوای تێکچوونی گفتوگۆ لەگەڵ (ی ن ك) دەرکراوە، ئاو و کارەبا و کۆپۆنی خواردن لە بنەماڵەی پێشمەرگە دەبڕن و دەریشیان دەکەن لە ناو ئەو خانووانەی خاوەندارێتی میرین و رێگا دەگرن لە چوونی خۆراك بە تایبەتی پێداویستیە بنچینەییەکان وەك "ئارد، شەکر، چای، ڕۆن" بۆ ناوچە قەدەغە کراوەکان، واتا ئەو ناوچانەی لە ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگەن.

بۆ رێگاگرتن لە چوونی سوتەمەنی بۆ پێشمەرگە، بڕیاردرا لە ناو شارەکان رۆژی جارێك بە کۆپۆن بەنزین دابەشبکرێت بە سەر شۆفێرەکان بەپێی نووسراوی ژمارە (١٩٦٢٦)ـی رێکەوتی (١٩٨٥/٦/٢٩) دیوانی سەرۆکایەتی کۆمار، ئەوەشی سەرپێچی بکات دادگایی دەکرێت بە تاوانی تێکدەری.

لێ بەپێی بڕیاری ژمارە (٢٣٢)ـی رێکەوتی (١٩٨٥/٧/٤)، لیژنەی ئەمنی پارێزگای سلێمانی، کە تەنها پێنج رۆژ دواتر دەرچووە، هێڵی تەلەفۆنی ماڵە پێشمەرگە دەبڕن و مۆڵەتی بریکاری دابەشکردنی خواردنیان لێ وەردەگیرترێتەوە، هاوکات بەتاڵکردنەوەی کۆنتراکتی کشتوکاڵی زەوی و زاری میری لەگەڵیان و لێسەندنەوەی بەڵگەنامەی عێراقییەکانیان و بە دوایدا دەرکردنیان لە شارەکان.

لە رێکەوتی (١٩٨٥/٩/٤) بە بڕیاری ژمارە (٢٢٦) لیژنەی کاروباری باکوری حیزبی بەعس، سوور بوون لەسەر سزاکانی پێشووتر و بە زیاترەوە جەختکراوەتەوە، لەگەڵیشیدا بڕیاردرا ئابلوقەی ئابووری بسەپێنرێت بەسەر ئەو ناوچانەی لە دەرەوەی دەسەڵاتی حکومەتی عێراقین، بۆ نموونە (ئاو، کارەبا، تەلەفۆن)ـیان لێببڕدرێت، هەروەها قوتابخانە و نەخۆشخانەکان دابخرێن و بکشێنرێنەوە لە ناوچەکان، کۆنتراکتە کشتوکاڵیەکان هەڵبوەشێنرێنەوە، بنەماڵەی پێشمەرگە لە پلە یەك و دوو، لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی حکومەت دەربکرێن بۆ ناوچە قەدەغەکراوەکان، دەست بەسەر ماڵ و مولکیاندا بگرترێت، بەمەش خرانە ناوچەکانی مەرگەوە و ژیانیان لێ بڕدرا.

بەپێی نووسراوی ژمارە (٤٥٨)ـی رێکەوتی (١٩٨٥/٩/٢٢)ـی لیژنەی ئاسایشی شاری سلێمانی، سەپاندنی ئابلوقی ئابووری

بەسەر ناوچە قەدەغەکراوەکان لە رووی کارگێڕییەوە، وەك بڕینی خۆراك لە تەواوی لادێکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە، کشاندنەوەی قوتابخانە و نەخۆشخانەکان و بڕینی هێڵی تەلەفۆن و ڕێگاگرتن لە چوونی هەڵمەتەکانی کشتوکاڵی و قەدەغەی هاتوچۆی ئۆتۆمبێل بۆ ناوچەکانیان.

بەپێی نووسراوی ژمارە (٩٠٤١)ی سەرۆکایەتی ئەرکانی سوپا لە ڕێکەوتی (١٩٨٥/١١/٢) بڕیاردرا، ئەو گوندانەی بەدەست پێشمەرگەوەیە، نیوە شەوان تۆپباران بکرێن "بە تۆپی نەمساوی و راجیمەی چلی"، بەشێوەی هەرەمەکیانە هەموو شەوانە ئەنجام دەدرا.

هەروەها بە بڕیاری دیوانی سەرۆکایەتی کۆماری ژمارە (٣٦٥١٧)ی ڕێکەوتی (١٩٨٥/١١/١٦) ماف دەدات بە گوند و گەڕەکەکان، ئەو خێزانانە دەربکەن کە سەرۆکی خێزانەکانیان چونەتە پاڵ پێشمەرگە یان ئێران.

قۆناغی دواتر دەست دەبەن بۆ هەڵوەشاندنەوەی خێزانەکان، بەپێی نووسراوی ئەنجومەنی ڕاپەڕاندنی ناوچەی کوردستان، بە ژمارە (٢٣٠٥٧٥) لە ڕێکەوتی (١٩٨٦/١/٩)، ماف دەدات بە ژنان داوای ماڧی جیابونەوە بکەن لە پیاوەکانیان، ئەوانەی پەیوەندییان بە پێشمەرگەوە کردووە.

هەرچی نووسراوی دیوانی سەرۆکایەتی کۆمارە بە ژمارە (٢٩٩٥٠) لە ڕێکەوتی (١٩٨٦/٨/١١)، تێیدا هاتووە، دەست بەسەر ماڵ و سامانی ئەو خێزانانەدا دەگیرێت کە دەچنە پاڵ پێشمەرگە، یان ئەو خێزانانەی دەرکراون بەهۆی ئەوەی کەسێکیان پەیوەست بووە بە پێشمەرگەوە.

لێ بەپێی نووسراوی وەزارەتی بەرگری عێراقی، ژمارە (٢٥٤٢١)ی ڕێکەوتی (١٩٨٦/١١/٢٠)، بڕیاری روخاندنی ئەو گوندانە درا، کە لە ژێر دەستی تێکدەرانی نۆکەرانی ئێرانی و بنەماڵەی خیانەتکاران (یەکێتی و پارتی)، بە بەکارهێنانی هەموو جۆرە چەکێك لە ناویاندا هێزی ئاسمانی.

هاتنی عەلی حەسەن مەجید

لە ساڵی (١٩٨٥) حەمزە زوبێدی ئەندامی سەرکردایەتی نیشتمانی پارتی بەعس کرا بە سەرۆکی لیژنەی باکوری حیزبی بەعس، فەرمانی پێدرا لە شەش مانگدا کۆنترۆڵی ناوچەکە بکات، بەڵام ناوبراو بە دوو شەش مانگی ئەرکەکەی پێ ئەنجام نەدرا، ئەمە زەمینەی خۆشکرد بۆ هاتنی عەلی حەسەن مەجید.

تائێستا سزاکان زۆرینەیان پەیوەندبوون بە پێشمەرگە و بنەماڵەکانیانەوە، لێرەوە قۆناغێکی دیکەی مەترسیدار بە ئاراستەی جینۆسایدکردن دەست پێدەکات، دەستنیشان کردنەکان هاوڵاتیانی سڤیل و ئەو بەشەی کۆمەڵگا دەگرێتەوە، کە هیچ ئەندامێکی خێزانەکانیان پەیوەندییان بە چالاکی

باسم الشعب
مجلس قيادة الثورة
رقم القرار/ ١٦٠
تاريخ القرار/ ٢٩/ ٣/ ١٩٨٧

قرار

استنادا الى احكام الفقرة (أ) من المادة الثانية والاربعين ، والفقرة (أ) من المادة الثالثة والاربعين من الدستور ، وتنفيذا لما تقرر في الاجتماع المشترك لمجلس قيادة الثورة والقيادة القطرية لحزب البعث العربي الاشتراكي المنعقد في ١٩٨٧/٣/١٨ .

قرر مجلس قيادة الثورة بجلسته المنعقدة في ٢٩/ ٣/ ١٩٨٧ مايلي :-

اولا . يقوم الرفيق علي حسن المجيد ، عضو القيادة القطرية لحزب البعث العربي الاشتراكي ، بتمثيل القيادة القطرية للحزب ومجلس قيادة الثورة في تنفيذ سياستهما في عموم المنطقة الشمالية ومنها منطقة كردستان للحكم الذاتي بهدف حماية الامن والنظام وكفالة الاستقرار فيها وتطبيق قانون الحكم الذاتي في المنطقة .

ثانيا . يخول الرفيق عضو القيادة القطرية ، لتحقيق اهداف هذا القرار ، صلاحية القرار الملزم لجميع اجهزة الدولة المدنية والعسكرية والامنية ، وبوجه خاص الصلاحيات المخولة لمجلس الامن القومي ولجنة شؤون الشمال .

ثالثا . ترتبط الجهات التالية في عموم المنطقة الشمالية بالرفيق عضو القيادة القطرية وتلتزم بالقرارات والتوجيهات الصادرة عنه التي تكون واجبة التنفيذ بموجب هذا القرار .

١- المجلس التنفيذي لمنطقة كردستان للحكم الذاتي .
٢- محافظو المحافظات ورؤساء الوحدات الادارية التابعين لوزارة الحكم المحلي .

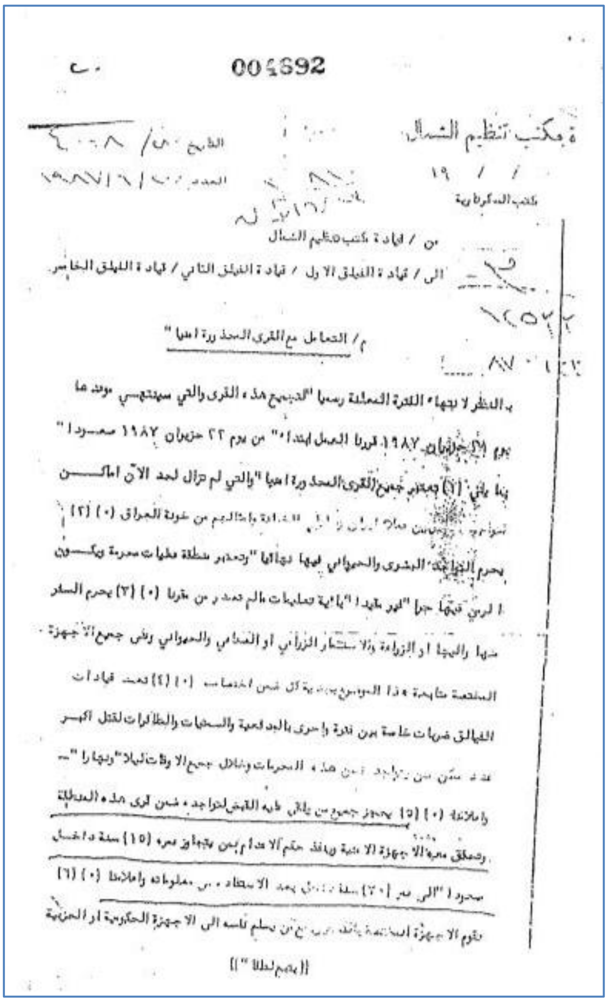
004692

مكتب تنظيم الشمال
/ / ١٩
مكتب السكرتارية

التاريخ س/ ٢٨/ ٤٠٠٨
العدد ٢٠/ ٦/ ١٩٨٧

من / قيادة مكتب تنظيم الشمال
الى / قيادة الفيلق الاول / قيادة الفيلق الثاني / قيادة الفيلق الخامس

م/ التعامل مع القرى المحذورة امنيا "

بالنظر لانتهاء الفترة المعلنة رسميا "لتجميع هذه القرى والتي سينتهي موعدها يوم ٢١ حزيران ١٩٨٧ قررنا العمل ابتداءا" من يوم ٢٢ حزيران ١٩٨٧ صعودا" بما يلي: (١) تعتبر جميع القرى المحذورة امنيا "والتي لم تزل لحد الآن اماكن [illegible] والعملاء من خونة العراق (٠) (٢) يحرم التواجد البشري والحيواني فيها نهائيا "وتعتبر منطقة عمليات محرمة ويكون الرمي فيها حرا "غير مقيد بأية تعليمات مالم تصدر من مقرنا (٠) (٣) يحرم السفر منها واليها او الزراعة والاستثمار الزراعي او الصناعي والحيواني وعلى جميع الاجهزة المختصة متابعة هذا الموضوع بجدية كل ضمن اختصاصه (٠) (٤) تعد قيادات الفيالق ضربات خاصة بين فترة واخرى بالمدفعية والسمتيات والطائرات لقتل اكبر عدد ممكن من المتواجدين ضمن هذه المحرمات وخلال جميع الاوقات ليلا "ونهارا" واعلامنا (٠) (٥) يحجز جميع من يلقى عليه القبض لتواجده ضمن قرى هذه المنطقة ويحقق معه الاجهزة الامنية ويعدم من يتجاوز عمره (١٥) سنة داخلا "الى عمر (٧٠) سنة [illegible] بعد الاستفادة من معلوماته واعلامنا (٠) (٦) تقوم الاجهزة المختصة [illegible] من يسلم نفسه الى الاجهزة الحكومية او الحزبية

((يرجى لطفا ""))

سیاسی و سەربازییەوە نییە.

دوای شکستەکەی حەمزە زوبێدی، لە ڕێکەوتی (١٨/٣/١٩٨٧) ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش و سەرکردایەتی نیشتمانی حیزبی بەعس کۆبونەوەیەکی هاوبەش بە سەرۆکایەتی سەدام حوسێن ئەنجام دەدەن، لە کۆبونەوەکە بڕیاری (١٦٠) دەردەکەن، ئەگەرچی بڕیارەکە بە فەرمی لە ڕێکەوتی (٢٩/٣/١٩٨٧) دەرچوو، تێیدا عەلی حەسەن مەجید کرا بە بەرپرسی رەهای حیزبی و ئەمنی و سەربازی لە تەواوی ناوچە کوردنشینەکان و باکوری عێراق (موسڵ - کەرکوك - دیالە - سەلاحەدین - هەولێر - سلێمانی - دهۆك) و هەموو دەسەڵاتێکی بڕیاردان و جێبەجێکردنی پێدرا، وەك تەرخانکردنی بودجەی تایبەتی بەبێ گەڕانەوە بۆ وەزارەتی دارایی، واتا خەرجکردنی بێ کۆنترۆڵ بوو.

دەسەڵاتی عەلی حەسەن مەجید هاوتای دەسەڵاتی سەرۆك کۆمار و ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش بوو لە باکوری عێراق، بڕیاری عەلی حەسەن مەجید بووە بڕیاری هەموو دەزگاکانی دەوڵەت، بە مەدەنی و سەربازی و ئەمنی و حیزبی و هەوالگرییەوە، سەرپشك کرا لە پیادەکردنی هەموو دەسەڵاتەکان بە سیاسی و سەربازی و یاسایی و ئابوورییەوە.

بەپێی ئەم بڕیارە عەلی حەسەن مەجید دەسەڵاتی تەواوی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی درایە بۆ یەکخستنی تەواوی هەرەمی دەوڵەت لە تەواوی باکوری عێراق لە بەرامبەر سەرکوتکردنی بزووتنەوەی چەکداری کوردستان، بەمەش حیزبی بەعس وەك پارتێکی سیاسی ڕاستەوخۆ بەرپرسیارێتی کۆمەڵکوژیکردنی گەلی کوردستانی گرتە ئەستۆ.

هەمان ڕۆژی دەرچوونی بڕیاری (١٦٠) لە ڕێکەوتی (٢٩/٣/١٩٨٧)، سەرۆکایەتی کۆمار - سکرتێر نوسراوێك بە ژمارە (٩٦٥) ئاڕاستەی بەڕێوەبەرایەتی هەوالگری سەربازی گشتی دەکات و تێیدا بڕیاری بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی "عیتاد خاص" بەرامبەر هاوڵاتیانی کوردستان دراوە، کە بە دوای ئەو نوسراوە، لە ڕێکەوتی (١٥/٤/١٩٨٧)، چەکی کیمیاوی لە گوندەکانی هەڵەدن و چاڵاوە و سەرگەڵو بەرگەڵو خرایە بواری جێبەجێکردنەوە و ڕۆژی دواتریش لە بالیسان و شێخ وەسانان.

چوار ڕۆژ دوای دەرچوونی بڕیارە شومەکەی (١٦٠)، بە بڕیاری ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش بە ژمارە (٢٤٤) لە ڕێکەوتی (٢/٤/١٩٨٧)ـدا، دەسەڵات درا بە عەلی حەسەن مەجید بۆ جێبەجێکردنی بڕیاری (١٦٠)، بەمەش بڕیارەکە خرایە بواری جێبەجێکردنەوە.

پێش بڕیاری ئاماژە بۆکراو، هێرش و سەرکوتکردن و پەلامارەکان پچڕ پچڕ و نا سستەماتیك بوون، لێ لە دوای دەرچوونی بڕیاری (١٦٠)، پەلامارەکان بوونە نەخشە داڕێژراو و سستەماتیك و بە بەرنامە، بە جۆرێك ئاستی تاوانەکان هەڵکشان، بێ دودڵی کەوتنە کۆمەڵکوژی.

لە (٦/٤/١٩٨٧)، تێکدەران واتا (پێشمەرگە) مافی ماڵ و موڵکی خۆیان لە دەستدا، ئەمەش بەپێی نووسراوی لیژنەی کاروباری باکوری حیزبی بەعس بە ژمارە (٢٢٩٦)، چوار ڕۆژ دوای ئەو بڕیارە، هاووڵاتیانی ناوچە دەستنیشانکراوەکان، خاوەندارێتی ماڵ و سامان و هەموو مافێکی یاساییان بەپێی بڕیاری (١/ ٢٧١٣)ـی ڕۆژی (١٠/٤/١٩٨٧) لێسەندرایەوە و لە پاشان لە سێدارەدانیان.

ئیتر هاوڵاتیانی گوندە قەدەغەکراوەکان مافی یاساییان ڕاگیرا، ئەوانیش هاوتای کەسوکاری پێشمەرگە مافی موڵکدارێتی ماڵ و موڵکیان لە دەستدا.. سێ هەفتە دواتر لە یەکی ئایاری هەمان ساڵ، بڕیاری لە سێدارەدانی کەسی پلە یەکی تێکدەران دەرکرا، بەمەش دوای لە دەستدانی مافی موڵکدارێتی موڵك و ماڵ، مافی ژیانیشیان لە دەستدا، ئەمەش بەپێی بڕیاری ژمارە (١٠٦٣٠٩)ـی ڕۆژی (١/٥/١٩٨٧)ـی بەڕێوەبەرایەتی ئاسایشی ناوچەی ئۆتۆنۆمی.

دوو هەفتە دوای چالاککردنی بڕیاری (١٦٠)، یەکێك لە گەورەترین تاوانەکان بە چەکی کیمیاوی ئەنجامدرا بەرامبەر بە هاوڵاتیانی گوندی بالیسان لە ناوچەی خۆشناوەتی سەر بە پارێزگای هەولێر.

هەرچەند بە فەرمی بڕیاری ژیان سەندنەوە لە بریندارن سێ هەفتە دوای ئەو تاوانە دەرچوو، بەڵام بریندارانی چەکی کیمیاوی بالیسان و شێخ وەسانان کۆمەڵکوژکرابوون، بەمەش تاوانەکان پێش فەرمانەکانی خۆشیان کەوتن.. ئەوەبوو عەلی کیمیاوی بە فەرمی بڕیاری کوشتنی بریندارانی دەرکرد بۆ ئەوانەی کە دوژمنایەتی ڕژێمیان لێ دەردەکەوێت، بەردەوامی ژیان لە ناوچە قەدەغەکراوەکان بەسە بۆ سەلماندنی دوژمنایەتی ڕژێم.. لە سێدارەدانی بریندارن بە بروسکەی ژمارە (٩٤٥) ڕێکەوتی (١٣/٥/١٩٨٧) فەرماندەیی فەیلەقی یەك و ئامۆژگاری عەلی حەسەن مەجید دەرچوو، پاش دڵنیابوون لە دژایەتیان بۆ دەسەڵاتداران.

بەم بڕیارە هەموو پرنسیبە نێودەوڵەتیەکان لە یاسای مرۆیی نێونەتەوەیی لە پاراستنی خەڵکی سڤیل و بریندار و قەدەغەی کوشتنی دەرەوەی دادگا پێشێلکرا، هەمو هاووڵاتیانی ناوچە قەدەغەکراوەکان خرانە ناو ئەو بڕیارەوە، چونکە ژیان لەو ناوچانە بۆ خۆی بە دوژمنایەتی ڕژێم دەهاتە ژماردن.

هاوکات هێشتا مەرەکەبی سەر کاغەزی بڕیاری پێشوو وشك نەببوو، ڕێکەوتی (٢١/٤/١٩٨٧ بۆ ٢٠/٥/١٩٨٧) دیاریکرا بۆ ڕاگواستنی سەرجەم لادێ دەستنیشانکراوەکانی کوردستان بۆ ئۆردوگا زۆرەملێکان، پێنج ڕۆژ دوای تاوانی بالیسان، شۆفەڵ وەگەڕخرا و هەموو لادێکانی کوردستان کە چوار قەزاو (٣٠) ناحیەشی دەگرتەوە ڕاگواستران بۆ ئۆردوگا زۆرەملێکان، جگە لە هەندێك لادێی جاش نشین.

لە رێکەوتی (١٩٨٧/٦/٢٠)ـدا، لیژنەی کاروباری باکوری حیزبی بەعس بڕیارێك دەردەکات، بڕیاری ئەو کۆبونەوەیە، ژیانی گەلێك بە تەواوی دەگۆڕێت، ئەویش بڕیاری ژمارە (٤٠٠٨) بوو، ئەم بڕیارە مانفیستۆی جینۆسایدی گەلی کوردستان بوو.

ئۆردوگا زۆرەملێکان کەوتبوونە سنووری جوگرافیای شارەکانی هەولێر و سلێمانی و دهۆکەوە، ئەمەش بەشێك بوو لە سیاسەتی بە عەرەبکردن، هەنگاوێك بوو بۆ کەمکردنەوەی رێژەی کورد لە شارەکانی کەرکوك، دیالە، سەلاحەدین، موسلٚ. بە دوایدا بڕیاردرا تا رێکەوتی (١٩٨٧/٦/٢١) تەواوی لادێکانی کوردستان بروخێنرێت، لە بەهاری ساڵی (١٩٨٧)دا (٧١١) گوند روخێنران، کە (٢١٩) گوندیان لە پارێزگای هەولێر و (١٢٢)یان لە گەرمیان و (٣٢٠) گوند لە پارێزگای سلێمانی، (٥٠) گوندیان لە دەڤەری بادینان بوون.

لە هاوینی ساڵی (١٩٨٧)یش شاڵاوی وێرانکردنەکە بەردەوام بوو، تەنها لە ماوەی دوو مانگدا لە پارێزگای سلێمانی (٥٠٠) گوند روخێنران، بەپێی رۆژنامەی سەورەی ئۆرگانی حیزبی بەعس "رون نییە ژمارەکەی پێشوو لە گەڵیدا بووە یان نا؟"، روخاندنی گوندەکان تا دەستپێکی پرۆسەی ئەنفال بەردەوام بوو.

لە رێکەوتی (١٩٨٧/٦/٣) سەرکردایەتی لیژنەی باکوری حیزبی بەعس بە واژۆی عەلی حەسەن مەجید نامەیەکی بە ژمارە (٢٨٣٦٥٠) ئاراستەی لەشکرەکانی (١ و ٢ و ٥)ی سوپا و سەرکردایەتی حیزبی بەعس و ئەمن لە ناوچەی ئۆتۆنۆمی و پارێزگاکانی دیال ەو سەلاحەدین کردووە، تێیدا رێکەوتی (١٩٨٧/٦/٢٦) وەك دواکات دیاریکراوە بۆ گەڕانەوەی لادێنشینەکان بۆ ریزی نیشتمان و رێکەوتی (١٩٨٧/٧/١٥)یش وەك دواکات دەستنیشانکراوە بۆ هەڵگرتنەوە و دورینەوەی بەروبوومی کشتوکاڵی و قەدەغەکردنی یەکجاری کشتوکاڵکردن و ئاژەڵداری لە ناوچە قەدەغەکراوەکان، هەروەها نیشتەجێکردنی دانیشتووانەکان لە ئۆردوگاکان و ئەوانەشی لە بڕیارەکە لادەدەن خۆیان بەرپرسیاریتی هەڵدەگرن، ئەم جۆرە هەڕەشانە لەو کات و زەمانەدا هەڕەشەی مەرگ بوو.

بڕیاری جینۆسایدکردن

لە رێکەوتی (١٩٨٧/٦/٢٠)دا، لیژنەی کاروباری باکوری حیزبی بەعس، کۆبونەوەیەك دەکات، لەو کۆبونەوەیەدا بڕیارێك دەدات، ژیانی گەلێك بە تەواوی دەگۆڕێت، ئەویش بڕیاری ژمارە (٤٠٠٨) بوو، ئەم بڕیارە مانفیستۆی جینۆسایدی گەلی کوردستان بوو، سەرەتایەکە بۆ دەستپێکی جینۆسایدکردنی خەڵکی کوردستان بەشێوەیەکی سستەماتیك و نەخشە بۆ داڕێژراو، کوشت و بڕوو دەرکردن خرایە چوارچێوەی بڕیاری فەرمییەوە.

بەپێی بڕیارەکە سەرجەم ئەو گوندانەی تاکو رێکەوتی (١٩٨٧/٦/٢٢) دەستیان لێنەدرابوو، دەبێت بروخێنرێن، هەموو ناوچەکانی دەرەوەی شارەکان بکرێنە ناوچەی قەدەغەکراو، گوندی قەدەغەکراو هەموو ئەو گوندانە گرتەوە، کە لەو کاتەدا لە دەرەوەی دەسەڵاتی سەربازیدا بوو، رژێم تەنها شارو بەشێك لە رێگاکانی بەدەستەوە مابوو، لە رووی ئاسایشەوە نابێت ئەو ناوچانە هیچ مرۆڤ و ئاژەڵێکی تێدا بمێنێت و ژیانی تێدا یاساغکرا، هاتوچۆ و کشتوکاڵی تێدا قەدەغەکرا، هێزی ئاسمانی چاودێری زەوییە کشتوکاڵیەکان و رێگاکانی بە چڕی دەکرد، ئەوەی بەریکەوتایە ژیانی لێ دەسەندرایەوە، سیاسەتی زەوی سوتاندن پەیڕەو کرا، هێزەکان دەستکراوەکران بۆ کوشتنی خەڵکی ئەو ناوچانە لە زەوی و ئاسمانەوە، بڕیارەکە هەوڵدانێك بوو بۆ ئەوەی زۆرترین ژمارەیان لێ بکوژرێت، بە تفەنگ یان تۆپ یان رۆکێت یاخود لە ئاسمانەوە، بە چەکی ئاسایی یان هیشۆیی و کیمیاوی، یان لە کاتی دەستگیرکردندا لەسەر رێگا و بانەکان یان لە هێرشەکاندا بۆ ناوچەکانیان گولەباران بکرێن، ئەوانەی تەمەنیان لە نێوان (١٥ بۆ ٧٠) ساڵ بوو، بڕیاردرا لەسێدارە بدرێن بێ دادگاییکردن، دەستنیشانکران بۆ لەناوبردن، بێ ئەوەی یەك کەسیان لێ دادگایی بکرێت، بەمەش دۆسیەکانیان نەچووە خانەی یاسای تاوانەوە، توانای هیچ داکۆکیکردنێکی یاساییان لە خۆیان نەبوو.

بەپێی بڕیارکە زۆربەی دەستکەوتەکان کە بەدەست دەهێنران لە سەروەت و سامان بۆ فەوجی جاشەکان و هێزەکانی حکومەتی عێراقی بوون، بەمەش هێزەکانی عێراق بە تەواوی دەستکراوەکران بۆ فەرهود و تاڵانی، بە تایبەت فەوجی جاشەکان، کە ئەوان دواتر ناوی ئەنفالیان لێنا.

بەپێی بڕیاری (٤٠٠٨) تەقەکردن ئازادبوو بۆ بەئەنقەست کوشتنی هاوڵاتیان، بە تایبەتی خاڵی پێنجی بڕیارەکە، گفتوگۆی زۆر لەسەر بوو، بەردەوام تەکیدی لێکراوەتەوە، ئەو خاڵە بریتی بوو لە لەسێدارەدانی گشتی "هەموو ئەو کەسانەی لەو گوندانە دەستگیر دەکرێن، دەبێت لێکۆڵینەوەیان لە گەڵدا بکرێت لەلایەن دەزگا ئەمنیەکانەوە و ئەوانەی تەمەنیان لە نێوان (١٥ بۆ ٧٠) ساڵە پێویستە ئیعدام بکرێن پاش ئەوەی زانیاری بە کەڵکیان لێوەردەگرترێت و لە کاتی خۆیدا ئاگادار بکرێنەوە".

هەرچی خاڵی حەوت لە بڕیاری (٤٠٠٨) بوو، جاشەکانی سەرپشك کرد لە تاڵانکردن "هەموو ئەو شتومەکانەی کەوا فەوجەکانی بەرگری نیشتمانی دەستیان دەکەوێت، بۆ خۆیان (واتا جاشەکان) دەبێت، تەنها چەکە قورسەکان و چەکی ئەسناد و چەکی مام ناوەندی نەبێت، هەرچی چەکە سوکەکان بۆ خۆیان دەبێت و ئێمەی لێ ئاگادار بکەنەوە و تەنها ژمارەکانیان تۆمار بکەن.. پێویستە لەسەر فەرماندەی جحافلەکان چالاك بن و بۆ ئاگادارکردنەوەی هەموو موستەشارەکان و فەرماندەی سرییەکان و مەفرەزەکانیان و بە وردی ئێمە ئاگادار بکرێینەوە لە چالاکیەکانی فەوجەکانی بەرگری نیشتمانی".

دوای پرۆسەی ئەنفالیش بڕیاری (٤٠٠٨) کاری خۆی کرد، شاری قەڵادزێ لە ڕێکەوتی (١٩٨٩/٦/٢٤) تەواو روخێنراو و بە زەوی قەدەغەکراو ناسێنرا، هەر چەندە لە ڕێکەوتی (١٩٨٩/٤/٢٣) بە بڕیاری ژمارە (٢٧١)ـی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش دەسەڵاتی تایبەتی لە عەلی حەسەن مەجید سەندرایەوە، کە بە بڕیاری (١٦٠) پێی بەخشرابوو، هەروەها لە کانونی یەکەمی (١٩٨٩)ـش، لیژنەی کاروباری باکوری سەر بە ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش بە بڕیاری سەدام حوسێن هەڵوەشێنرایەوە.

بەپێی نامەیەکی نهێنی و کەسی لە بەڕێوەبەری ئاسایشی پارێزگای هەولێرەوە بۆ هەموو بەڕێوەبەر و ئەفسەری هۆبەکانی ئەمن بە ژمارە (٣٢٢) لە ڕێکەوتی (١٩٨٧/٥/٦) دەرچوو، هەموو مافێکی یاسایی لە هاوڵاتیانی ناوچە قەدەغەکراوەکان و خێزانی پێشمەرگە سەندراوەتەوە، لە ڕێکەوتی (١٩٨٧/٧/٢١) بەپێی بروسکەیەکی نهێنی و خێرا بە ژمارە (٢٥٦٨) لە محەمەد حەمزە زوبێدی سەرۆکی لیژنەی هاوئاهەنگی ئاسایشی ناوەندییەوە بۆ لیژنە ئاسایشی پارێزگاکان نێردراوە، تێیدا داواکراوە بەپێی نووسراوی دیوانی سەرۆکایەتی ژمارە (٢٨١٨٩) کە لە ڕێکەوتی (١٩٨٦/٨/٢)ـدا دەرچووە، ئابلوقەی سەر لادی و ناوچە قەدەغەکراوەکان توندتر بکرێتەوە و هیچ جۆرە خواردنێکیان بۆ نەچێت.. کەواتە پێش دەستپێکی ئۆپەراسیۆنی ئەنفال بە (٢) ساڵ و (٤) مانگ و (٢١) ڕۆژ، هاوڵاتیانی ناوچە قەدەغەکراوەکان کە هەموو لادێکانی کوردستانی دەگرتەوە، "جگە لە سنوری کارگێڕی شارەکان و قەزا و هەندێك لە ناحیەکان و ژمارەیەك گوندی جاش نشین و هاوکاریکەری ڕژێم"، ئابلوقەی ئابوری و کارگێڕی و سەربازی و یاساییان لەسەر بوو و جیاکراونەتەوە بۆ لەناوبردنی بە کۆمەڵ.

بڕیارەکان بوونە هۆکاری کوشتنی مرۆڤ و ئاژەڵ و سوتاندنی بەروبوومی کشتوکاڵ و سەپاندنی بارودۆخی برسێتی و بێدەرمانی و بێ سوتەمەنی بەسەر دانیشتوانی ناوچە قەدەغە کراوەکان، کە زیاتر لە (٨٠٪) ڕووپێوی ناوچە کوردنشینەکانی گرتەوە، بەمەش هاوڵاتیانی سڤیل کە هیچ بەشدارییەکیان نەبووە لەگەڵ هیچ هێزێکی چەکداری ئۆپۆزسیۆنی ڕژێمی بەعس، بوونە ئامانجی پاکتاوکردنی بە کۆمەڵ.

هەر لە دوای دەرچوونی بڕیاری (٤٠٠٨)ـەوە و پێشتریش سەدان هاوڵاتی سڤیل لە شوان و گاوان و جوتیار و دەستفرۆشی نێوان لادێکان و هاوڵاتیانی سڤیلی گوندەکان و ژن و منداڵ بە کۆپتەر و فرۆکەی جەنگی و کاتیۆشا و گولەتۆپ شەهیدکران، ڕۆژانە ناوچەکانیان بەتۆپی هیشۆیی بۆمباباران دەکرا، ئەمەیان ببووە دیاردە لە ڕێگای تۆپە نەمساوییەکانەوە، زۆرجاریش کیمیابارانیش دەکران، بە نموونە گوندەکانی زێوە و یەك ماڵە و دۆڵی جافایەتی و بالیسان و شێخ وەسانان و ....هتد.. بالیسان و شێخ وەسانان تەنانەت بریندارەکانیشیان نەك نەیانتوانی چارەسەر بکرێن بگرە کۆمەڵکوژکران "لە ڕێکەوتی (١٩٨٧/٤/١٦) کیمیابارانکران و لە ئەنجامدا (١٨٠) کەس بونە قوربانی و (٥٥٦) کەسیش بریندار بوون، دواتر قوربانیەکان بۆ (٢٤٠) کەس بەرزبونەوە، هاوکات (٧٢) کەس لە بریندارەکان لە گۆڕە بەکۆمەڵەکاندا کۆمەڵکوژران"، بەمەش زیندانیکردن و کوشتنی بریندارانی سڤیل بە دەستی هێزەکانی عێراقی دەستی پێکردبوو، کە هێشتا کۆتا ماوەی دیاریکراوی میری مابوو بۆ جێهێشتنی گوندەکان.

بۆردومانکردن بە چەکی کۆکوژی کیمیاوی و هێشویی و بەکارهێنانی بەرامبەر بە هاوڵاتیانی سڤیل، ئامرازێك بوو بۆ پاکتاوکردنی ڕەگەزی مرۆڤ و سزادانی بە مردنی بە کۆمەڵ و تێکدانی ژینگە.

فەرمان درا بە لەشکر و هێزە چەکدارەکانی دیکە، گوندەکان بە خەڵکەکەیەوە بە هەموو جۆرە چەکێك لە زەوی ئاسمانەوە بە ڕەهایی بۆردومان بکەن، کوشتنی هەموو هاوڵاتیانی سڤیلی دانیشتووی ناوچە قەدەغەکراوەکان ڕێپێدراوی فەرمی بوو، ئاژەڵ و ژینگە و سروشتیشی گرتەوە، تەنانەت سڤیلی

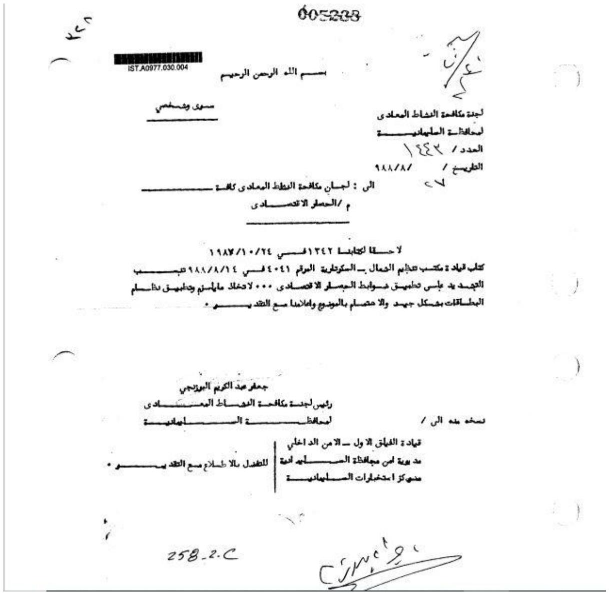
005233

IST.A0977.030.004

بسم الله الرحمن الرحيم

سري وشخصي

لجنة مكافحة النشاط المعادي
لمحافظة السليمانية
العدد / ١٤٤٢
التاريخ / ٢٧ /١٩٨٨/٨

الى : لجان مكافحة النشاط المعادي كافة
م / الحصار الاقتصادي

لاحقا لكتابنا ١٣٤٢ في ١٩٨٧/١٠/٢٤
كتاب قيادة مكتب تنظيم الشمال بـ السكرتارية المرقم ٤٠٤١ في ١٩٨٨/٨/١٤ تجب التجديد على تطبيق ضوابط الحصار الاقتصادي ... لاتخاذ مايلزم وتطبيق نظام البطاقات بشكل جيد والاهتمام بالموضوع واعلامنا مع التقدير.

جعفر عبد الكريم البرزنجي
رئيس لجنة مكافحة النشاط المعادي
لمحافظة السليمانية

نسخة منه الى /
قيادة الفيلق الاول ـ الامن الداخلي
مديرية امن محافظة السليمانية
مركز استخبارات السليمانية
للتفضل بالاطلاع مع التقدير.

258.2.C

نەخۆشیش، ڕێگەگرتن لە چوونی خۆراك و دەرمان و سوتەمەنی و پێداویستییە مرۆییەکان بۆ گوندە قەدەغەکراوەکان توندکرایەوە و سزای مەرگی بۆ دیاریکرا، بە تاوانی پێشێلکردنی بڕیار، دەیان هاوڵاتی لە سێدارەدران، لەم بارەیەوە بەڵگەنامەکانی حکومەتی عێراقی گەواهیدەرن، لەسەر بردنی خواردن، خەڵکێکی زۆر شوێنبزرکران و ئیتر نەبینرانەوە.

نوسراوی ژمارە (٥٠٨٣) کە لە ریکەوتی (١٩٨٧/٧/٢٢) لە لیژنەی کاروبارە باکوری حیزبی بەعس دەرچوو، دەربڕی ئاشکرای لەسێدارەدانی دەرەوەی دادگا و لادانە لە پەیماننامەی جنێف بۆ پاراستنی دیلی جەنگ، تێیدا هاتووە "لاریمان نییە لە سەربڕینی خیانەتکاران راستەوخۆ، بەڵام باشترە بیانێرن بۆ ئاسایش تا زانیارییان لێوەربگرترێت"، کەواتە پێش ئەنفالیش، گولەبارانکردنی گروپ و تاکە دەستگیرکروەکان ببووە کارێکی رۆژانە.

بۆچی جاشەکان هەموو تاوانبار و بەشداری ئەنفالن؟

لە ڕێکەوتی (١٩٨٧/٩/٨) بە نوسراوی ژمارە (٥٧٣١)ـی لیژنەی باکور، بڕیاردرا تەنها لە (٥٠٪)ـی پێکهاتەی فەوجە خەفیفەکان لە بارەگا جێگیرەکانیان و رەبایەکان بمێننەوە، ئەوی دیکە بەکاربهێنرێن بۆ پەلاماری گوندە قەدەغەکراوەکان، بۆ ئەوەی پەلاماری پێشمەرگە و دانیشتووانە سڤیلەکەی بدەن، لە هێرشەکاندا پێش سوپا کەوتن، بەشداریانکرد لە پەلاماری هاوڵاتیانی سڤیلی لادێنشین، خانووی هاوڵاتیانیان روخاند، مزگەوت و قوتابخانە و نەخۆشخانەیان وێرانکرد، لە تاڵانیشدا دەستیان نەپاراست، بڕیاری (٤٠٠٨)یش لەو بارەوە ئازادیکردن لە تاڵانکردن. واتا بەردەوام چارەکی کۆی ژمارەی فەوجە خەفیفەکان لە ماوەی ئەو (٣٦٤) رۆژەدا لە ئەرکدا بوون لە پانتایی جوگرافیای کوردستان، وێڕای چارەکێکی زیاتری دیکەیان بەردەوام لە بارەگا و رەبایەکاندا پارێزگاریان لە حکومەت دەکرد و ڕێگاکانیان دەپاراست و بۆسەیان دادەنایەوە لەسەر ڕێگاکان بۆ پێشمەرگە و هاوڵاتیان، دەیان و سەدان تاوانی جەرگبڕیان لەو بۆسانە ئەنجامدا.

لە تەواوی پرۆسەکانی ئەنفال و قۆڵەکانیەوە، سەرەتا جاشەکان چونەتە گوندەکان و هەڵەت و شیو دۆڵ و ناو ئەشکەوتەکان و سەر چیاکان و دواتر سوپا ڕۆیشتووە، بەمەش دەردەکەوێت تەواوی فەوجە جاشەکان لە پرۆسەی ئەنفالدا لانی کەم چەندین جار بەشدارییان کردووە لە تاوانەکە و تۆمەتبارن بە ئەنجامدانی جینۆساید، ناویان لە لیستی تۆمەتبارانی ئەنفال نووسرابێت یان نا.

تەنانەت منداڵانیان چەکدار دەکرد بۆ موچەکانیان، لەو ئاستەدا ژمارەیەکی زۆریان بە کوشتدا، ئەمەش تاوانێکی دیکەیانە لە پاڵ تاوانی بەشداری لە تاوانی ئەنفال.

سەرژمێری و جیاکردنەوەی فەرمی خەڵکەکە

لەسەرووبەندی شەڕی عێراق - ئێران، لە ڕێکەوتی (١٩٨٧/١٠/١٧) سەرژمێری نیشتمانی تازە لە عێراق ئەنجامدرا، ئەم ئامارکردنە رۆڵی هەبوو لە دەست نیشانکردنی گروپی ئامانج بۆ لە ناوبردن، چونکە بەپێی بڕیاری ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی عێراق و دیوانی سەرۆکایەتی کۆمار، هەر کەسێك لەو سەرژمێرییەدا ناوی تۆمار نەکرا، ئەوا وەك هاوڵاتیەکی بێگانە مامەڵەی لە گەڵدا دەکرێت.

بەمەش دانیشتوانی ناوچە قەدەغەکراوەکان کرانە ئامانجی بڕیارەکە.. هەر چەندە هیچ فەرمانبەرێکی ئامارکردن نەچوونە ناوچە قەدەغەکراوەکان، بەمەش ئەو بەشە لە هاوڵاتیان ناسنامەی عێراقی بوونیان لە دەستدا، لە مافەکانی هاوڵاتیبوون بێبەشکران، پسولەی خۆراکیان بۆ تازە نەکرایەوە، هاوکات دیاریکران بۆ ئەنفالکردن.

حیزبی بەعس گرنگیەکی رادەبەدەری بە سەرژمێری (١٧)ـی ئۆکتۆبەری ساڵی (١٩٨٧)ـدا، زۆر زیاتر لەوەی کردارێك بێت (١٠) ساڵ جارێك دوبارە بکرێتەوە، بەپێی نووسراوی سەرکردایەتی فیرقەی رەواندزی حیزبی بەعس بە ژمارە (١٠٧٤) لە ڕێکەوتی (١٩٨٧/٧/٤)، هەر کەسێك بێ هۆکار بەشداری ئاماری دانیشتوان نەکات، مافی عێراقیبوون لە دەست دەدات و بە راکردوو لە سوپا دێتە هەژماردن، بەمەش بڕیاری دواتری ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی بە ژمارە (٦٧٧)ـی ڕێکەوتی (١٩٨٧/٨/٢٦)ـی بەسەردا جێبەجێ دەکرێت کە لە سێدارەدانە.

بەپێی نووسراوی لیژنەی باکوری حیزبی بەعس بە ژمارە (٤٣٥) لە (١٩٨٧/٩/٨)، نوسراوی لیژنەی باکوری نهێنی ژمارە (٤٣٥) لە(١٩٨٧/٩/٨) دەرچووە، ئاماژە بە ئەنجامدانی کۆڕ و سمیناری جەماوەری دەکات لەسەر گرنگی ئاماری دانیشتووانی ڕێکەوتی (١٩٨٧/١٠/١٧).

لە نووسراوەکەدا هاتووە ئەوەی بەشداری نەکات لە ئامارکردنەکە بەبێ هۆکار، مافی عێراقیبوون لە دەست دەدات و بە هەڵاتووی سەربازی دێتە ژماردن، واتا ئامارکردنەکە هاوڵاتیانی عێراقی و نا عێراقی لەیەك جیادەکاتەوە، ئەوەی بەشداری نەکات مافی هاوڵاتیبوونی لێدەسەندرێتەوە.. بەمەش بڕیاری ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرشی ژمارە (٦٧٧)ـی رۆژی (١٩٨٧/٨/٢٦) لەسەر جێبەجێ دەکرێت، کە سزای هەڵاتووان لە سێداردانە، جێبەجێکردنی لەلایەن ڕێکخراوە حیزبیەکانەوە بەسەر هەڵاتوانی سەربازی.. هەروەها هاتنەوەی هەڵاتووان و تێکدەران بە لێبوردن لە ڕێکەوتی (١٩٨٧/٩/٦)ـەوە بۆ ڕێکەوتی (١٩٨٧/١٠/١٧) بەبێ هێنانەوەی چەك نابێت، دوای ئەو ڕێکەوتە بە چەکیشەوە بێنەوە لێبوردن نایانگرێتەوە، لە (١٨)ـی مانگەوە بڕیاریان

بەسەردا جێبەجێ دەکرێت، خۆی و بنەماڵەکەی وەك خێزانی تێکدەر سەیر دەکرێن.

سەندنەوەی ناسنامەی عێراقی و دەستبەسەرداگرتنی سەروەت و سامانی ئەو خێزانانەی پەیوەندی بە پێشمەرگەوە دەکەن، وەك لە نوسراوی سەرکردایەتی شوعبەی سەڵاحەدینی حیزبی بەعس بە ژمارە (٢٦٤٨ـ٦) لە (١٩٨٧/٩/١٢)دا هاتووە، وەك سزادانی توندی بنەماڵەی پێشمەرگە.

بە فەرمانی عەلی حەسەن مەجید، بڕیاردرا خێزانەکان پێش

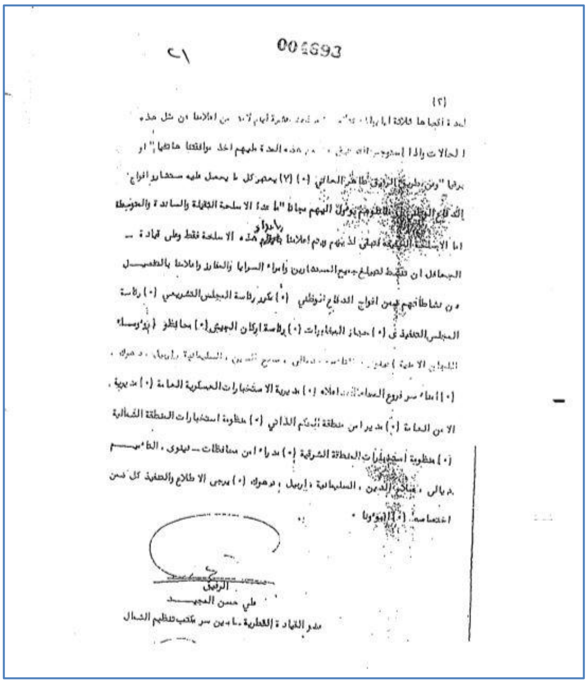
004693

(٢)

الرفيق

علي حسن المجيد

عضو القيادة القطرية - امين سر مكتب تنظيم الشمال

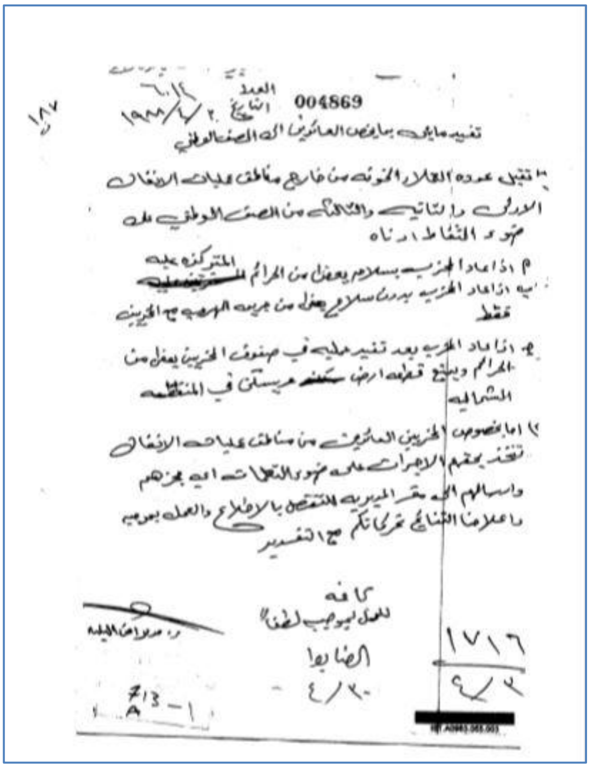
العدد 004869

التاريخ ٢٠/٤/١٩٨٨

[redacted]

ڕێکەوتی (٩/١٥) جیابکرێنەوە و کەسوکاری پێشمەرگە دەربکرێن، جگە لە نێرینەی نێوان (١٢ بۆ ٥٠) ساڵ، ئەوانیش بۆ سزادان هێڵدرانەوە.

وێڕای ئەوەی لە فۆرمی سەرژمێرییەکەدا، بڕگەی دیاریکردنی ناسنامەی نەتەوەیی بەشدارانی تێیدا زیادکرا، وەك هەنگاوێك بۆ گۆڕینی ناسنامەی نەتەوایەتی لە کوردەوە بۆ عەرەب، بەتایبەت لەو ناوچانەی بۆ تەعریب دیاریکرابوون، ئەمەش زۆر خێزانی لە ڕووی نەتەوایەتیەوە بەشکرد، کە کەسی پلە یەك و دووی یەکتر بوون، خۆیان بە نەتەوەی جیانووسی.

هەروەها ئامارکردنەکە هەنگاوێکیش بوو بۆ بۆ دۆزینەوەی خەڵکانێك بە قاچاخ بێ ڕێگەدانی میری لە ناوچە قەدەغەکراوەکانەوە چوبونە ناو شارەکان و لە ئۆردوگا زۆرەملێکان نیشتەجێ نەببوون و خۆیان بە دەزگا ئەمنی و حیزبیەکان نەناساندبوو.. هاوڵاتیانی نیشتەجێکراو مافی گۆڕینی ناونیشانیان نەبوو، تەنانەت لە هەندێکیان پەیماننامە سەندرابوو ئامادەی لە سێدارەدانن، ئەگەر ناونیشان بەبێ پرسی دەزگا ئەمنیەکان بگۆڕن، ئەمە دوای لێبوردنەکەی ڕێکەوتی (١٩٨٨/٩/٦) بۆ پێشمەرگە گەڕاوەکان بووە گشتی.

لە ڕێکەوتی (١٩٨٧/١١/٩) بە بڕیاری ژمارە (٦٤٧٦)ـی لیژنەی باکوری حیزبی بەعس، ئەوەی بەشداری سەرژمێریەکەی ڕێکەوتی (١٩٨٧/١٠/١٧)ـی نەکردبێت، ناوی نانووسرێت لە دەزگا فەرمییەکان، تەنها بە ئاگاداری لیژنەی ناوبراو نەبێت، بەمەش مافی هاوڵاتیبونیان لێ دەسەنرێتەوە و مافەکانیان زەوت دەکرێت و دەکەونە بەردەم مەترسی سزای پیاوانی ئاسایش.

دەستپێکردنی پرۆسەی ئەنفال

ئێستا بڕیاری (٤٠٠٨) ئامادەیە، ناوچەکان دیاریکراون کە ناوچەی قەدەغەکراوەکان، خەڵکەکەش لە ڕێی ئامارەوە جیاکراونەتەوە، ئەوانەی بەشدارییان نەکردووە، تۆڕەی کۆکردنەوەیانە لە ڕێگەی هێزەوە لە ژێر ئاڵای پرۆسەی ئەنفال.

ئەنفال لە نێوان دوو سێشەممەی ساڵی (١٩٨٨)دا ئەنجامدرا، کاتژمێر (٢:٢٥) بەرەبەیانی ڕۆژی سێشەممە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٢/٢٣) بۆ نیوەڕۆی سێشەممەی ڕێکەوتی (١٩٨٨/٩/٦)، کە بە (٨) قۆناغ و لە (٦) جوگرافیای جیای کوردستان ئەنجامدرا.

ئەنفال ئۆپەراسیۆنی ماوە بەرفراوانی و سستەماتیکی ١٩٧ ڕۆژەی بە نەخشە داڕێژراو بوو، نەك ئۆپەراسیۆنێکی کتوپڕی بێ بڕیار و نەخشە و بە ڕێکەوت، پێش دەستپێك مەبەست هەبووە لە ئەنجامدانی، ئەویش سزادان و لەناوبردنی بە کۆمەڵی ئەو مرۆڤانەی لە ناوچەیەکی جوگرافیای قەدەغەکراوی دەستنیشانکراو دەژین، خەڵکەکەی پێشتر جیاکرابونەوە بۆ سزادان، خرانە دەرەوەی بازنەی ئامارکردنەوە و لە مافی

هاوڵاتیبون بێبەشکرابوون و لە چوارچێوەی هاوڵاتی بوون سڕابونەوە.

لە هەر ئۆپەراسیۆنێکی (٨) قۆناغەکەی ئەنفال، یەکەی ئاسایشی ناوچەکە ئاگادارکراونەتەوە، لێبوردن ئەو خەڵکانە ناگرێتەوە، کە ناوچەکانیان کەوتۆتە سنوری ئۆپەراسیۆنەکانی ئەو ئەنفالەی لە کاتی جێبەجێکردندایە.. واتا پێش وەخت بڕیاری لە سێدارەدانی بە کۆمەڵی هاوڵاتیانی جوگرافیاکە دراوە.. وێڕای بوونی ئەم بڕیارانە سەرۆک جاشەکان خەڵکیان وەردەگرت و چەکیان پێدەکرین، بەناوی پێشمەرگە لە زۆربەی کاتەکاندا تەسلیم بە هێزە ئەمنیەکانیان دەکردنەوە، بەمەش ئۆباڵیان کەوتە ئەستۆیان، بەتایبەت ئەوانەی راستەوخۆ مەفرەزەی تایبەتی ئەمن بوونە ئاگاداری بڕیارەکان بوون. زۆر جاریش بەدرۆ بە خەڵکەکەیان وتووە لێبوردن هەیە، کە تەسلیمیانیان کردووە، ئیتر خۆیان نەکردووە بە خاوەنیان.

ئۆپەراسیۆنی ئەنفال لە سەرەتادا بەناوی (محەمەد رەسول الله) ئەنجامدرا، دواتر لە کۆتایی ئۆپەراسیۆنی ئەنفالی یەکدا، لەلایەن (کامل ساجد جەنابی) سەرکردەی فەیلەقی یەکی سوپای عێراقەوە، ناوەکەی دەگۆڕدرێت بۆ ئۆپەراسیۆنی ئەنفال، کە ناوی سورەتی هەشتەمی قورئانە و بە مانای دەستکەوتی جەنگ دێت، بەڵام بە مەرجێك لە بێباوەڕان و لە گۆڕەپانی جەنگدا بە دەست هێنرابێت. بەمەش هەزاران مزگەوت و دەیان تەکیە و مەرقەد و ئارامگای پیاوچاکان و ئەسحابەکان لە ژێر ناوی ئەنفالدا روخێنران، ماڵە سەید زادە و شێخ زادە و مەلا و حاجی و پیاوچاکان و گیان بە دەستنوێژان تاڵانکران، تەنانەت زۆریان لەو کاتەی زۆر تێنوو بوونە ئەو ئاوەی هەیانبووە لە جیاتی ئەوەی خۆیان و منداڵەکانیان بیخۆنەوە، دەستنوێژیان پێ هەڵگرتووە.

بە وتەی سوڵتان هاشم فەرماندەی لەشکری یەك، خەڵکەکە دوای دەستگیرکردنیان بە رێگای ئۆتۆمبێلی سەربازی گواستراونەتەوە بۆ دەزگای زانیاری سەربازی لە کەرکوك و لەوێشەوە بۆ نووسینگەی رێکخستنی باکور، ئەوجا بۆ بەندیخانە و گرتوخانەی توپزاوە، لەوێوەش بۆ سەربازگاکانی دوبز و نوگرەسەلمان، لاوەکانیش بۆ گۆڕە بە کۆمەڵەکان.

کەمپی تۆبزاوە

کەمپی سوپای میلی تۆپزاوە، بەناوی گوندی تۆبزاوەی (١١)کم باشوری خۆرئاوای کەرکوکەوە ناونراوە "لە (٢٤) هۆڵ پێکدەهات بە ڕوپێوی نزیك (٢) میلی چوارگۆشە، بنکەیەکی مەشقی سەربازی لێ بووە کە وەك ناوەندی سەرەکی کۆکردنەوەی ئەنفالکراوان بەکار هاتووە، رۆڵی ئاوشفیتزی جینۆسایدی جولەکەی بینیووە، لێرەوە بەسەر شوێنەکانی دیکە دابەشکراون".

ئەنفالکراوان لە رۆژێکەوە بۆ مانگێك لێرە ماونەتەوە، بە وتەی رائیدی ئەمن سەباح حەمدانی تا (١٧٠٠٠) هەزار ئەنفال لێرە و دوبز بوونە.. وەلێ جەعفەر موسەوی سەرۆکی دەستەی داواکاری گشتی ژمارەی ئەو ئەنفالکراوانەی بردراونەتە تۆپزاوا بە (٢٦٠٠٠) کەس دیاری دەکات.

بەپێی بەڵگەنامەی بەڕێوەبەرایەتی ئەمنی سلێمانی، بە ژمارە (٢٥١٦٣) لە رێکەوتی (١٩٨٨/١٠/٢٩) بۆ بەڕێوەبەری ئەمنی ناوچەی ئۆتۆنۆمی ناردووە، دەڵێت (٩٠٣٠) کەس لە ئەنفالەکان کە لەلایەن ئەوانەوە دەستگیرکرابوون، پێکدێن لە (٢٥٣٢) کەسی سەڵت و (١٨٦٩) خیزان نێردراون بۆ بارەگای جەیشی شەعبی، مەبەستی سەربازگەی تۆبزاوەیە، ئەمەش تائێستا تاکە بەڵگەنامەی بینراوە لەسەر ناردنی خەڵك بۆ ئەم سەربازگەیە، تەنها لەلایەن ئەمنی سلێمانیەوە.

تۆبزاوا سێ گۆڕی بە کۆمەڵی تێدا دۆزراوەتەوە، کۆی گشتی (١٨٥) روفات بوونە، یەکەم گۆڕ (١٠٥) روفات، دووەم گۆڕ (٥٢) روفات، سێیەم گۆڕ (٢٨) روفات"، بەشێکیان بە گولە کوژرابوون، پێی دەچێت کۆمەڵکوژی گەنجەکان لێرەوە دەستی پێکردبێت.

جگە لە ئەنفالکراوانی ئەنفالی هەشت و کامپی سوپای میلی تکریت، ئەنفالکراوانی ناوچەی داوێی گەرمیانی لێ بووە، هەروەها گەنجەکانی ناو سیمەکەی ناحیەی (لەیلان) یەکسەر بردران بۆ رەمیکردن، ئەوانی دیکە هەموو هێنراون بۆ تۆبزاوە، لێرەوە دابەشکراون و پۆلێنکراون، هەندێکیان یەکسەر لێرە کۆمەڵکوژکراون، وەك لە ئەنجامی پشکنینی سێ گۆڕە بە کۆمەڵە هەڵدراوەکەی تۆبزاوا دەردەکەوێت.

سەربازگەی دوبز

ژن و منداڵەکان لە تۆبزاوەوە دوای جیاکردنەوەیان بردراون بۆ سەربازگەی دوبز، کە زیندانیەك بووە لە سەربازگەی فێرگەی شەڕکردنی دوبز بووە "دەکەوێتە (٣١)کم باکوری رۆژئاوای کەرکوك و (٢٥)کم باکوری حەویجە".

دوبز قەزایەکە لە پارێزگای کەرکوك، لە ناوەندی قەزاکە سەربازگەیەکی کۆنی سوپای عێراقی لەناو ماڵەکان لێ بووە، لە (٣٤) هۆڵ پێکهاتبوو، بە تێلبەندی بەرزی دڕکاوی دەورە درابوو، ئەم سەربازگەیە بەکار هاتووە بۆ ماوەی نزیك لە حەوت مانگ، لە (١٩٨٨/٤/٨)ـەوە تا کۆتایی مانگی (١٠)، ژن و منداڵی ئەنفالی تێدا کۆکراوەتەوە، مەزەندە دەکرێت (٢٥٠٠٠) کەسی تێدا کۆکرابێتەوە.

بە وتەی هیومان رایتس وۆچ "نزیك (٧٠٠٠) گیراوی ئەنفالی لە خۆگرتووە لە ژن و منداڵ، مردنی منداڵان زۆر بووە لێرە، تا مردنی (٥٠) منداڵی مردوو دەستنیشان کراوە"، کە دواتر دەرکەوت ئامارەکەی هیومان رایتس وۆچ هەڵەیە. تەنها ئەو گۆڕانەی نێژراون و دۆزراونەتەوە (١٠٣) روفاتیان دەرهێنرا کە

(١٠١ منداڵ و ٢ ژن).. هەروەها بەپێی وتەی مام ئەحمەد، موختاری شارۆچکەی دوبز، ژمارەی منداڵە مردووەکان بە (٢٧٤) منداڵ مەزەندە دەکات و حاجی ئیبراهیم مەیت شۆر، دەڵێت: (١٥٠) تەرم بە بانەوەم شۆردووە.

بەپێی وتەی ئەبو ئەیمەن، یەکێك لە بەرپرسانی ئەم سەربازگەیە، تەنها لە رۆژانی (٨ / ٩ / ١٠ نیسانی ١٩٨٨)دا ، رۆژێك دوای ئامادەکردن و پاککردنەوەی ئەو کۆنە سەربازگەیە، (١٠٣٢٢) کەس لە ژن و منداڵ هێنراون بۆ سەربازگەکە، لە ناویاندا منداڵی پەراگەندەش هەبوونە دایك و باوکیان بردراون بۆ جێگای دیکە.

هەروەها جەعفەر موسەوی سەرۆکی دەستەی داواکاری گشتی لە دۆسیەی ئەنفال لە دادگای باڵای تاوانەکان، ژمارەی ئەو ئەنفالکراوانەی بردراونەتە سەربازگەی دوبز بە نزیك (٢٦٠٠٠) کەس وەك سەربازگەی تۆپزاوا دیاری دەکات.

نوگرەسەلمان

وەك وتمان ئەنفالکراوان بەپێی تەمەن و رەگەز پۆلێنکران و دابەشکراون، هەندێك جاریش گروپەکان تێکەڵ دەکران، (٥٠ بۆ ١١٠) ساڵانەکان بردران بۆ نوگرەسەلمان لە بیابانە گەرمەکانی باشووری عێراق.

نوگرەسەلمان "کۆنە زیندانێکە لە سنوری نێوان عێراق و مەملەکەتی عەرەبی سعودیە لە پارێزگای سەماوە، لەناو بیابانێکی پان و بەرینی وشك و برینگی گەرمی ژینگە جەهەنەمدایە، بەهۆی شەپۆلی گەرما و لمەکەیەوە، بەتایبەت لەو وەرزەی ئەنفالکراوانی بۆی بردران لە ترۆپکی جەهەنەمی خۆیدابوو.

لەو زیندانە بێ بایەخترین پێداویستی ژیان بوونی نەبوو، منداڵان لە برسان مردن و لاشەکانیان لەبەر چاوی دایکیان سەگ خواردویەتی، ئاوی پیس دەرخواردی خەڵکەکە دراوە، بە برسێتی هێلدراونەتەوە، چارەسەری نەخۆشەکانیان نەکراوە، داو دەرمان و پزیشکیان بۆ دابین نەکراوە، ئەشکەنجە و فەلاقە کراون، پەلاماری کچانی گەنج دراوە بە بەرچاوی خەڵکەکەوە، تەنانەت گۆڕستانیش نەبووە بۆ شاردنەوەی تەرمە زۆر و زەبەنەکان، سوکایەتیکردن بە لاشەی مردووان لە نوگرەسەلمان لە لوتکەدا بووە، مردووەکان تا بۆگەنیان نەکردایە لە گۆڕ نەنراون، یان فڕێ دەدران تا سەگ بیانخوات، بێ کفن و مەراسیمی ئاینی مردووکان نێژراون، دواتر سەگ دەریهێناون و خواردوونی، نەك تەنها لە زیندانەکان، بگرە لە ناو ئۆتۆمبێلەکانی مەرگیش لە کاتی گواستنەوەدا، منداڵ و نەخۆشەکان مردوون، چیرۆکەکانی حەجاج، باشترین وێنەی ئەو دڕندەییە لەم زیندانە ئەنجام دراوە.

ئەوانەی بەر زیندانی نوگرەسەلمان کەوتن زیاتر لە (٨٠٠٠ بۆ ١١٠٠٠) کەس دەبوون، بە گشتی نزیکی (٦٤٠٠) کەسیان گەڕاونەتەوە لە ئەنفال و رزگاریان بووە، لە ئۆردوگاکانی (عەربەت، کەلار، شۆڕش، باینجان) نیشتەجێکران، جگە لە ئەنفالکراوانی بادینان، یاخود رزگاربووانی ناو مەڵبەندی لاوان لە خورماتوو، کە نزیك (٤٠٠٠) زیندانی تێدا بووە و یان تەقتەق هەندێك هەڵاتوون یان بەر لێبوردن کەوتن "لە دووز و تەقتەق هەندێك جاش خەڵکیان رزگار کردووە"، یاخود ئەوانەی لە دوبز بەر لێبوردنەکە کەوتن وەك نوگرەسەلمان ئازادکران، هەموو گەڕاونەتەوە.

گەڕاوەکانی ئەنفال سێیەکیان پیاون و زیاتر لە (٨٠٪)ـیان تەمەنیان لە (١٠) ساڵ کەمتر یان لە شەست ساڵ زیاتر بووە، زیاتر لە (٢٠٪)ـیان لە نوگرەسەلمان گیانیان بەختکرد بەهۆی ئەشکەنجەدان و نەخۆشیەوە.

عەبدالقادر عەبدوڵلا عەسکەری "باوکی خاوەند (٣٦) گوندی ناوچەی قەلاسێوکە بووە، ئەم گۆپتەپەی بەرکەوتووە"، بە وتەی خۆی ئەو بە تەنها (٥١٧) مردووی لە نوگرەسەلمان ژماردووە، هەرچەندە پێش ئەویش ئەنفالکراوان لەو زیندانە هەبوونە، چونکە ئەو ئەنفالکراوی پرۆسەی ئەنفالی چواربووە، واتا (٤١) رۆژ دوای پرۆسەی ئەنفالی یەك، ناوچەکەیان بەر شالاوی ئەنفال کەوتووە.

هەروەها نەخۆشخانەی نوگرەسەلمان، لیستی ناوی (٩٣) کەسی لابووە لە مردووان، ئەوانەی نەخۆشخانە یاداشتی مردنیان بۆ کراوە، تەمەنیان لە چوار مانگەوە بۆ (١١٠) ساڵ بووە، کە (٤٠) کەسیان تەنها لە رێکەوتی (١٩٨٨/٩/١٩) مردوون، ئەوانی دیکەش مردووی (١٤) رۆژی جیای دیکەن لە (١٩٨٨/٦/١٤ بۆ ١٩٨٨/٩/١٩)، ئەمەش قەبارەی مەرگ لەم سەربازگەیە دەردەخات.

سەلماندنی یاسایی مردن وەك (وەفاتنامە) بە ئەنفالکراوان نەدرا لە سەردەمی بەعس، رێورەسمی ئاینیان بۆ نەکرا، گۆڕیان نەبوو، تەنانەت لە کاتی گواستنەوەی ئەنفالکراوان، لەناو ئۆتۆمبێلی ئیڤای سەربازیدا منداڵ لە دایکبووە، منداڵ لەبارچووە، پیر و نەخۆش مردوون.

قەڵای سەربازی نزارکێ

خەڵکە دەستگیرکراوەکەی قۆناغی ئەنفالی هەشت، یەکەم وێستگەی هەندێکیان کۆمەڵگای دێرەلوك بوو، هەندێکی دی سۆری ژێرێ و کوانێ و قوتابخانەیەك لە سەرسەنگ، لە ئامێدیش مەرکەزی پۆلیس و سەربازگە و بارەگای یەکێتی مامۆستایان، لە زاخۆ کۆمەڵگای بێرسفێ و هێزاوا و قەڵا سەربازیەکەی مانگێش، هەنگاوی دواتر گواسترانەوە بۆ دوو مەڵبەندی کۆکردنەوە، بۆ قەڵای سەربازی نزارکێی دهۆك، ژن و منداڵەکانیش لە نزارکێوە بۆ بەندیخانەی سەلامیەی موسڵ "سەلامیە شارۆچکەیەکی بچووکە و چەند میلێك لە باشوری موسڵەوە دوورە، لەسەر رۆخی رۆژهەڵاتی دیجلەیە".

الثورة
القائد صدام حسين عنوان بطولة وفداء
احتلال مقر الخيانة بقتال باسل وثأري
الدفاع الوطني وقوات بدر والقعقاع والمعتصم تحتل مقر العميل جلال الطالباني
صقورنا يجهزون على خرمال والموطة الشرقية لانتظار الناقلات
النيران بالعديد من الناقلات باختراق جرئ لدفاعات العدو
الصاروخ ١٠٠ على طهران
تظاهرات واسعة ابتهاجا بالنصر
طهران .. مهجورة

IST.A5542.02
5903 الثورة
احتلال مقر الخيانة ـ بقية

لە نزارکێ موسڵمانەکانیان لە کریستان و ئێزیدی بە دیوارێکی دابڕکەر جیاکردۆتەوە، هەروەها گەنجەکانی نزارکێ جیاکرانەوە و بە روتی تەنها بە دەرپێیەکی ژێرەوە بە ئۆتۆمۆبیلی تایبەتی بردران بۆ شوێنی نادیار و ئیتر نەبینرانەوە.

ژیان سەخت بوو لە ناو قەڵاکە، تەنها لە دوو ڕۆژی ئەیلول (٢٠) کەس لە نزارکێ مردوون، وێڕای چەندین نموونەی کوشتن بە ئەشکەنجە کە لەلایەن شایەتحاڵەکانی هیومان رایت وۆچ بینراوە.

لەبەر ئەوەی ئۆپەراسیۆنەکە لەگەڵ بڕیاری لێبوردنی گشتی ژمارە (٧٣٦)ی ڕۆژی سێشەممە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٩/٦) یەکی گرتەوە، بۆیە فریای کۆمەڵکوژیکردنی هەموویان نەکەوتن، ئەوانەی ڕەوانەی قەڵای نزارکێ و بەندیخانەی سەلامیە کرابوون، جگە لە گەنجە نێرینەکان وەك ئاماژەمان پێیدا پێش لێبوردنەکە بەبێ جلوبەرگ و بە دەرپێیەکی کورتەوە گواسترانەوە بۆ شوێنی نادیار، ئەوانی دی ژن و منداڵ و پیرەکان ئازادکران.. هەرچی کریستان و ئێزیدیەکان، بە لێبوردنەکە نەکەوتن و زۆرینەی ئەوان کۆمەڵکوژ کران، بە بیانوی ئەوەی لێبوردنە گشتییەکە تەنها بۆ کوردەکان بووە.

گۆڕە بە کۆمەڵەکان

گروپەکانی دیکەی ئەنفالکراوان لە بیابانە جۆراو جۆرەکانی عێراق زیندە بەچاڵکران، کە زیاتر لە (٣٠٠) گۆڕی بە کۆمەڵ دیاریکراوە، کە تائێستا شوێنی (١٥١)ی گۆڕیان دیاری کراوە، زۆر گۆڕی دیکەش تائێستا نەدۆزراونەتەوە، ژمارەیەکی کەمی هەڵدراونەتەوە، لە هەر گۆڕێکی بە کۆمەڵدا ئێسك و پروسکی دەیان عومەر خاوەر دەبینرێت، ژنان بەدەم چوون بەرەو پیری مەرگەوە، منداڵەکانیان لە باوەشیاندایە، یان لە سکیاندایە و هێشتا چاویان بە ژیان هەڵنەهێناوە، کەم نین ژمارەی ئەو منداڵە گولەبارانکراوانەی لە سکی دایکیان، کاتی گولەبارانکردنیان دەبێت چ حەشرێك بووبێت، هەڵدانەوەی گۆڕەکان هەمان حەشر و جیهانە، تابلۆی مەترسیدارە، وێنەی ناخ هەژێنە، هەموو جەستەیەك خۆی لەبەر تەلەسیم و سیحری مەترسیەکانی چرکەساتی هەڵدانەوەی ئەو گۆڕە بە کۆمەڵانە ڕاناگرێت.. رووفاتەکان کە دەردەکەون دەڵێی روح لە جەستەیاندا ژیاوەتەوە، هەموو دێنە قسە، ئێسکەکان دەناڵێنن، جلوبەرگ و شمەکانیان نزا و تکایانە، هێزێك سەیرکەران رادەکێشێتە ناو جیهانەکەیانەوە.

ژمارەیان چەندە

لەگەڵ ئەنفالکردنی (١٨٢) هەزار هاوڵاتی، کە زۆرینەیان ژن و منداڵی سقیل بوون، نەك سیاسەتیان نەزانیوە، بگرە بڕیاری مانەوەش لەو ناوچە قەدەغەکراوانە بەدەستیان نەبووە، چونکە بڕیار لای پیاو یان باوك و برا و گەورەکانیان بووە، تەنانەت ماڵ و منداڵی ئەوانەشی تێدا بوو، سەرباز بوون لە

بەرەکانی جەنگی عێراق ـ ئێران یاخود دیلی جەنگ بوونە، لەو ژمارەیە شەش پیتیە کە ئەنفالکران، تەنها (١٣) کەسیان لە کۆمەڵکوژی گۆڕە بە کۆمەڵەکان رزگاریان بووە، ئەویش بە ئیرادەی خۆیان، بە سەرکێشیەک هیچ دەرهێنەرێک ناتوانێت سیناریۆکەی دارێژێتەوە، هەر یەکەیان چیرۆکی تایبەتیان هەیە، ئێستا (٩)یان لە ژیاندا ماون، هەروەها (١٣٨) تاقانەی ئەنفالمان هەیە لەگەڵ (٢٨) تاقانەی هەڵەبجە و (٣) تاقانەی بارزانی، وەلێ لەم ئامارە ئەو ژنانە هەژمار نەکراون، کە تەنیان و کەسوکاری خۆیان ماوە، بەوانەوە کۆیان دەگاتە (٣١٢) کەس. لە ناو ئەنفالکراواندا (١٥٢) هاوڵاتی ئاشور و کلدانی کریستان و (١٨٣) هاوڵاتی ئێزیدی هەیە.

ڕێکخراوی هیومان رایتس وۆچ، کە کاری مەیدانی کردووە لەسەر ئەنفال، لە راپۆرتەکەی خۆیدا ژمارەی ئەنفالکراوان لە نێوان (٥٠,٠٠٠ بۆ ١٠٠,٠٠٠) مرۆڤ و زیاتریش دیاریکردووە، هەرچی عەلی حەسەن مەجیدیش کە ئەندازیار و بکەری سەرەکی تاوانەکەیە بە (١٠٠,٠٠٠) کەسی دیاریکردووە.

هەروەها ڕێکخراوی لێبوردنی جیهانیش لیستی (١٧٠٠٠) ناوی ئەنفالکراوانی لایە، راپۆرتی دەستەی پارێزەرانی بەرگریکاری لە قوربانیەکان لە دۆسیەی تاوانی ئەنفال بۆ چوار قۆناغی ئەنفال (٢-٣-٤-٥-٦-٧) چوار ژمارەیان بڵاوکردۆتەوە، کە لە بەرگرینامەکەی خۆیان "(٢١,٩١١) ئەنفالی دوو و (٢٨,٧٧٧) ئەنفالی سێ و (٢٨,٥٥٠) ئەنفالی چوار و (١٧,٣٤٠) ئەنفالی پێنج و شەش و حەوت".

هەروەها بەپێی بەڵگەنامەیەک بە واژۆی سەرکردەی ئۆپەراسیۆن لیوا روکن یوسف محەمەد ئەلزەرب، فەرماندەی لەشکری پێنج لە جۆری (ئەوپەڕێ نهێنی و تایبەت) بە ژمارە (ح٢/٢٤٢٢) لە (١٩٨٨/١٢/٢٥) بۆ فەرماندەیی گشتی سوپای ناردووە، تێیدا هاتووە، کە لە شاڵاوی ئەنفالی هەشتدا (١٣٥٥٣) کەس دەستگیرکراون و هەروەها بەپێی بەڵگەنامەی بەڕێوەبەرایەتی ئەمنی سلێمانی بە ژمارە (٢٥١٦٣)ـی لە ڕێکەوتی (١٩٨٨/١٠/٢٩) بۆ بەڕێوەبەری ئەمنی ناوچەی ئۆتۆنۆمی ناردووە، دەڵێت (٩٠٣٠) کەس لە ئەنفالەکان دەستگیرکراون، بەمەش تەنها بەپێی ئەم دوو بەڵگەنامەیە، دەردەکەوێت (٢٢٥٨٣) کەس ئەنفالکراون، لە ئەنفالی هەشت و سنووری پارێزگای سلێمانی.

وێرانکاری و زیانە مادییەکانی ئەنفال

لە پرۆسەی ئەنفالدا وێڕای کۆمەڵکوژی مرۆڤ، کۆی گشتی (٢٤٥١) گوند لە نێویاندا (٣١) گوندی کریستیان خاپورکران، هەروەها (٤) قەزا و (٣٠) ناحیە و (٢٤٥٠) مزگەوت و (٢٧) کەنیسە و (١٧٥٤) قوتابخانەی سەرەتایی و ناوەندی و (٢٧٠) نەخۆشخانە روخێنران، کە لەگەڵ ئەو گوندانەی پێشتر وێرانکران، کۆی گشتی دەکاتە (٤٠٤٩) گوند لە کوردستاندا لەلایەن رژێمی بەعسەوە خاپورکران.. کە (٧٤٢) گوندی لە نێوان ساڵانی (١٩٧٤ بۆ ١٩٧٩) خاپور کرابوون.

لە هەر سێ پارێزگای هەولێر و سلێمانی و دهۆك، تەنها (٦٧٣) گوند بە پێوە مابوون، بەشی زۆری ئەمانەش بەپێی بڕیاری (٣٤٤٨)ـی لیژنەی باکوری حیزبی بەعس، فەرمانی چۆڵکردن و خرپکردنەوەیان بۆ دەرچوو بۆ ڕێگەدان بە دروستکردنی بەنداوی بێخمە لەسەر زێی گەورە.

ئەم گوندانە زیاتر لە (٤٥٠)یان لە ئاکرێ و مەخمور و هەولێر بوون، نزیك (٣٠٠)یان گوندی سورچییەکانی ئاکرێ بوون.

لە کانونی یەکەمی (١٩٨٨)دا، (١٤) گوندی دەشتی حەریر روخێنرا، لە ڕێکەوتی (١٩٨٩/٤/١٥)ش بڕیاری روخاندنی گوندەکانی برادۆستی و دۆڵەمەڕی نزیك لە میری درا.. هەندێك پێیانوایە پێش راپەڕین، تەنها (٣٤٨) گوند لە کوردستان مابوون، ئەوانەش خەڵکەکەی چەکداری حکومەت بوون.

دوای پرۆسەی ئەنفال، یەك گوندی کوردی لە پارێزگانی کەرکوك و دیالە و سەلاحەدین و موسڵ نەمان، (٤٢٤٨٨) کیلۆمەتر چوارجار خاك تەعریبکرا، بە گشتی لە کۆماری عێراقدا تا راپەڕین (٥٠٣٥) گوند و شارەدێی و ناحیە و قەزای کوردستان خاپورکران.

جگە لەو گودانەی دانیشتوانەکەی چەکداری حکومەت بوون یاخود تەعریبکرابوون، بە پانتایی زیاتر لە (٥٠) هەزار کیلۆمەتر چوارگۆشە، سەرجەم گوندەکان روخێنران و لەگەڵیدا سەرجەم قوتابخانە، نەخۆشخانە و مزگەوت و کەنیسە و شوێنە پیرۆزە مێژوییەکان روخێنران، بەشێوەیەك تاکە خشتێکی نێو گوندێك بە پێوە نەما، هەروەها رەز و باخ و پرۆژەی ئابووری خەڵك و بیر و کارێز و کانیاوەکانیش پڕکرانەوە.. مینڕێژکردنی سنوری گوندەکان کرا بۆ ئەوەی ئاوەدانیان بۆ نەگەڕێتەوە.. بە جۆرێك دوای خاپورکردنی هەر گوندێك، کۆپتەر لە ئاسمانەوە گوندەکانی دەپشکنی، تا هیچ دیوارێك بەپێوە نەمێنێت، تەنانەت گۆڕی مردوەکانیشان تەقاندۆتەوە.

روخاندنی گوندەکان دەرەوەی جوگرافیا و زەمەنی ئەنفالیشی گرتۆتەوە، بەم شێوەیە هەموو مرۆڤەکان بە زۆر لە گوندەکەیان دابڕان، دواتر بە زۆر خێزانەکانیان لە یەکتر جیاکردەوە، ژن و پیاو یەکتریان نەبینیەوە، کاتێك لە خانووەکانیان دەردەکران، ئەوانەی بۆ ئەنفال بردران، ماڵەکانیان دوا ژوانی پێکەوەییان بوو.

هەروەها بەپانتایی زیاتر لە (٧٧٦) کیلۆمەتر چوارگۆشە لە (٣١٤٩) ناوچەی دیاریکراو، (٨ بۆ ١٠) ملیۆن مین لە ناو گوندە روخاوەکان و دەوروبەریان چێندران، کە تائێستا زیاتر لە (١٣,٤٩٢) کەس بەهۆی تەقینەوەی مین پێیاندا مردون یان بریندارابوونە، هەنووکە (١٠,٧٨٠) کەمئەندامیان لە ژیاندا ماون، هاوکات (١٠٠,٠٠٠) ئاژەڵیشی کوشتووە.. لە ئەنفالدا (٢) ملیۆن مەڕو بزن و رەشە ولاخ تالانکران.

کۆکردنەوە لە ئۆردوگا زۆرەملێکان

نزیك لە ملیۆنێك كەسی ناوچە قەدەغەكراوەكان، كە لە كۆی پرۆسەكانی ئەنفال رزگاریان ببوو، لە ئۆردوگا زۆرەملێكان نیشتەجێكران لە ژێر چاودێری توندا "نوسراوێكی ئەمنی هەولێر لە رێكەوتی (١٩٨٨/٩/١٦)دا، باسی (١٢٧١٤) خێزان دەكات، كە تەنها لە ئۆردوگاكانی خوارەوە نیشتەجێكراون: جێژنیكان (٤٢٤١) خێزان، گردەچاڵ (٢٧٩٤)، بەرحوشتر (٢٣١٤)، شاخۆڵان (٢٣٨٧)..".

هەروەها هاوڵاتیانی گەرمیانی خواروو بۆ سمود، گەرمیانی باكور بۆ شۆڕش، ناوچەی زێی بچوك بۆ بنەسەڵاوە و دارەتوو، قەڵادزێ بۆ دارەتوو و جدیدە .... هتد گواسترانەوە.

لە پارێزگای سلێمانی و سنوورەكانیدا، هاوڵاتیانی گوند و ناحیە و قەزا روخاوەكان لە ئۆردوگاكانی "(رزگاری) سمودی جاران، نەسر، برایەتی، هەڵەبجەی تازە، شۆڕش، تەكیە، بازیانی و بازیانی دوو، پیرەمەگرون، باینجان، ئەڵایی، گۆپاڵە، حاجی ئاوا و سەروچاوە، تاسلوجە" نیشتەجێكران..بەمشێوەیە هێزەكانی میری هەزاران گوندیان وێران كرد، خانوبەرەی پارێزراوی وەك مزگەوت و قوتابخانەو نەخۆشخانەی لە ئۆپەراسیۆنەكە لەگەڵ زەویدا تەختكران، ماڵی هاووڵاتیانیان روخێنران و دەستیان بەسەر سەروەت و سامانیاندا گرت و تاڵانیان كرد، خەڵكەكە بە زۆرو بە نا دڵی دورخرانەوەو گواسترانەوە بۆ ئۆردوگا زۆرە ملێكان. لە كاتێكدا خەڵكانی سڤیل بەشداریان نەبووە لە چالاكی جەنگیدا. گۆڕستانی ئۆردوگاكان وێڕای نوێ بوونیان لە گۆڕستانی شارە گەورەو كۆنەكان زۆر زوو گەورەتر بوون، بەهۆی زۆری ژمارەی مردن بە هۆكاری نەخۆشی و بێكاری و هەژاری و ژیانی نا هەموارەوە.

رۆڵی جاشەكان

لە ئۆپەراسیۆنی ئەنفالدا، سوپای عێراق و هێزە تایبەتەكان و ئەمن و ئیستخبارات... هتد، بە هاوكاری زیاتر لە (٣٦٦) فەوجی جاش و دەیان مەفرەزە خاسەی جاشی كورد ئەنجامدران، كە بەپێی وتەیەكی سوڵتان هاشم، لە كاتی بەرگریدا لە پرۆسەی دادگایی ئەنفالدا، وتی:"ژمارەی فەوجە جاشەكان (٢٥٠) هەزار چەكدار بووە".

لە سەرجەم قۆناغەكانی ئەنفال، دیدەرەكان شایەدی ئەوە دەدەن، جاشەكان لە هەموو ئۆپەراسیۆنەكان پێش سوپا كەوتوونە، زۆرینەی خەڵكەكە بە چاوساغی ئەوان و درۆی ئەوان دەستگیركراون.

بەپێی بەڵگەنامەكان، كە پێشتر ئاماژەمان پێیدا، هیچ فەوج و مەفرەزەیەكی تایبەتی جاش نییە، بەشداری چەند پرۆسەیەكی ئەنفالیان نەكردبێت یاخود هاوكات لەگەڵ بەشداری لەو كات و شوێنەدا ئەركیان پێ نەسپێردرابێت.

پانتایی ئەنفال

لە ماوەی (١٩٧) رۆژی (٨) قۆناغەكەی ئەنفالدا، كە (٦) جوگرافیای جیاوازی گرتەوە، لە جوگرافیایەك بە پانتایی زیاتر لە (٣٠) هەزار كیلۆمەتر چوار گۆشە پرۆسەكە ئەنجامدرا.

ئەنفالی (١ و ٤ و ٨) پانتایی جوگرافیەكەیان دیاریكراوە بە "١١٥٤ ، ٣٩٨٥، ١٠.٣٦٠" ١٥٤٩٩كم، سێ جوگرافیایەكەی دیكەش ئەنفالی دو، سێ، پێنج، شەش، حەوت روپێوی زیاتر نەبێت لەو روپێوە كەمتر نییە.

واتا پرۆسەكە زۆر زیاتر لە (٧٥٪) روپێوی هەرێمی كوردستانی گرتەوە، وێڕای ناوچەكانی هەڵەبجە و سەید سادق و خورماڵ و سیروان و هەورامان شارەزوور و پێنجوێن و ناوپارێز و بەشێكی زۆری شارباژێڕ و ...هتد، كە ببونە گۆڕەپانی شەڕی عێراق - ئێران لەو كاتەدا.

هاوكات لەگەڵ ئەنفالی یەكدا، تاوانی هەڵەبجە لەو ناوچانە ئەنجامدران، یاخود پێشتر ببوونە بەرەی جەنگی عێراق - ئێران. لەو شەڕەی هەڵەبجە كە ئێران ناوی لێنابوو فەجری (١٠) و یەكێتی نیشتمانی ناوی نابوو رزگاركردنی هەڵەبجە، ئێران توانی (٨٠٠) كیلۆمەتر چوار گۆشە لە خاك و (١٠٢) گوند و شاری هەڵەبجە و چەندین شارۆچكەی دیكە وەك تەوێڵە و بیارە و خورماڵ و سیروان و...هتد بگرێت، مەزەندە دەكرێت بەرەی شەڕ زۆر لەوەش بەرفراوانتر بووبێت.

ناوچەی سێگۆشەی سنووری (عێراق - ئێران - توركیا - خواكورك)، كە هاوزەمان لەگەڵ قۆناغەكانی ئەنفالی (٥ و ٦ و ٧)دا شەڕی قورسی تێدا ئەنجامدرا، هەرچی پێنجوێن و دەشتی شلێر و كەناریێ و حاجی ئۆمەران و سیدەكان، بەرەی شەڕی عێراق - ئێران بوون، ناوچەی كەندیناوە و شەمامك و قەرەچوغیش لە دەشتی هەولێر، پێشتر لە هەڵمەتەكەی بەهار و هاوینی ساڵی پێشتر پاك كرابوەوە، خانووی بە پێوە نەمابوو.

دەربازبووەكانی هەڵەبجەش ئەنفالكران

لە شەڕی هەڵەبجە لە رۆژانی (١٣ - ١٤ - ١٥ و ١٩٨٨/٣/١٦) و دواتردا، دەربازبووەكان بە ئاراستەی ناوچەكانی ژێر قەڵەمڕەوی بەعس دەستگیرنەكران و نەبردرانە ئۆردوگای تایبەتیش، لەبەر ئەوەی شەڕەكە بە بەشێك لە پرۆسەی ئەنفال نەزانرا لەلایەن رژێمی بەعسەوە، بەڵام ئەوانەی دواتر لە پەلاماری گرتنەوەی شاری هەڵەبجەدا دەستگیركران یاخود بە لێبوردنە ساختەكەی مانگی ئابی ساڵی (١٩٨٨) گەڕانەوە.. ئەنفالكران، كە بە سەدان هەڵەبجەیی لە هەموو تەمەنەكانیان تێدا بوو.. لە (١٩٨٨/٨/٢٣) لە مەرزی سنورەوە هێنراونەتە تەواریەكەی ناو شاری سلێمانی، لە (٢٩)ی هەمان مانگ بردراون بۆ نوگرەسەلمان، گەنجەكانیش جیاكراونەتەوە، وەكو ئەنفالكراوەكان ئیتر نەبینراونەتەوە.

القائد يستقبل توركوت اوزال رئيس وزراء تركيا

...ة العلاقات بين العراق وتركيا وتطابق وجهات النظر في ضرورة انهاء الحرب

بعملية الانفال الثانية

سحقنا الخونة ودمرنا مقراتهم

جحفل الوطني الاول وامن السليمانية وافواج الدفاع الوطني تطهر كامل منطقة قرده...

الخونة والاستيلاء على كميات كبيرة من الاسلحة والمعدات والتجهيزات الحر...

الصقور والفرسان يكبدون المعتدين المزيد من الخسائر في «٢٩٠» مهمة وطلعة

العدو المجرم يقصف الاحياء السكنية في مدينة السليمانية

ئەوانەی بردرانە نوگرەسەلمان، دواتر لەگەڵ ئەنفالکراوەکان گەڕانەوە بە لێبوردنە گشتییەکەی (١٩٨٨/٩/٦)، هەندێکیان گواسترانەوە بۆ ئۆردوگای بەرحوشتر لە شاری هەولێر و لەوێ جێگیرکران.

چەکی کیمیاوی

جگە لە قۆناغی (٣)ـی ئەنفال، هەموو قۆناغەکانی ئەنفال بە لێدانی چەکی کیمیاوی دەستیان پێکردووە، لە ئەنفالی (٣)ـشدا لە گوندی تازە شار بەکار هات.

لە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٢/٢٣ بۆ ١٩٨٨/٣/٦)، لە چوارچێوەی ئۆپەراسیۆنەکانی ئەنفالدا، لانی کەم (٤٨) جار، بە چەکی تایبەتی کیمیاوی (گازی خەردەل، مێشک، سارین" لە (١٥٢) گوند زیاتر دراوە و هەزاران قوربانی لێکەوتۆتەوە، جگە لەو لێدانانەی پێش ئەنفال ئەنجامدراون.

سەرجەم ئەو گوند و شار و شارۆچکانەی کیمیابارانکران لە ئەنفال و پێش ئەنفال، ژمارەیان دەگاتە (٢٤٠) گوند بەمشێوەیە:"هەڵەبجە (٣٢) گوند، سلێمانی (٨٤) گوند، کەرکوک (٢٦) گوند، هەولێر (٥٣) گوند، دهۆك (٤٥) گوند".

ئامانجی بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی بەرامبەر بە گوندنشینانی سڤیل، کۆمەڵکوژیکردنی راستەوخۆیان بوو، بۆ قەڵاچۆکردنی هەمووە لە جوگرافیای داریکراو.

ئەمە سەرباری کیمیابارانکردنی شاری هەڵەبجە و دەوروبەری، کە چووە پەرتووکی گینزەوە وەك یەکەم شاری قوربانی چەکی کیمیاوی، کە زۆرترین ژمارەی مرۆڤی تێدا کوژرابێت لە مێژووی مرۆڤایەتیدا، کە لە کات و ساتی ئەنفالی یەکدا ئەنجامدرا، هەر چەندە قوربانیەکانی بە (٤٠٠٠) کەس ئەژمارکراوە نەك (٥٠٠٠) کەس، وێڕای مردنی بریندارەکانی دواتر، یاخود ئەوانەی لەو چرکەساتەدا لەو جوگرافیایە مردن و هاوڵاتی خودی شارەکە نەبوون، کە ژمارەیان سەدانە و نەچوونە ئامارەوە بە سەربازانی ئێرانیشەوە.

تەنها بە چەکی کیمیاوی، لە پرۆسەی ئەنفالدا، دەیان هەزار قوربانی بوو شەهید و بریندار بوون، لە نێویاندا نزیك (٢٠٠٠) هاوڵاتی کریستان شەهید و بریندار بوون.

چارەنووسی ون

لە دوای داگیرکردنی کوەیت، لە ڕێکەوتی (١٩٩٠/٩/٢٥)ـەوە، حکومەتی عێراق بڕیاریدا لە وەڵامی کەسوکاری ئەنفالکراوان، رستەی "لە ئۆپەراسیۆنی پاڵەوانانەی ئەنفال دەستگیرکراون و تائێستا راگیراون" بگۆڕێت بۆ رستەی بۆ "زانیاریمان لەسەر چارەنووسیان نییە"، بەمەش هەموو دەرگاکانی هەواڵی بە رووی کەسوکاریان داخست، ئومێدی بە مانی خۆشەویستانیان لاواز کرد.

ئەنفالکراوان لە مافی ئاسایشی کەسی و پاراستنی کەرامەت، مافی ئەشکەنجە نەدان و مامەڵەی نامرۆڤانە، مافی دادگاییکردنی دادپەروەرانە و کەسایەتی یاسایی، مافی ژیان لەگەڵ خێزانەکانیان، مافی ژیان و پێکەوەی خێزان، مافی زاوزێ، مافی خواردن و خواردنەوە و هەناسەدان و چارەسەرکردن و خاوەندارێتی و... هتد بێبەشکران، لە پاڵ سەندنەوەی ژیانی بە کۆمەڵ لێیان بەبێ دادگاییکردن.

ئەنفالی یەك

لە شەوی سێشەممە، کاتژمێری (٢:٢٥) بەرەبەیانی ڕێکەوتی (١٩٨٨/٢/٢٣) دەستی پێکرد و تاکو ڕۆژی شەممە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٣/١٩) بەردەوام بوو، کۆی گشتی (٢٦) ڕۆژی خایاند.

ئەم قۆناغە بە سەرکردایەتی لیوا روکن کەماڵ ساجد فەرماندەی لەشکری یەك، و لیوا روکن سۆلتان هاشم فەرماندەی رەدیفی لەشکری یەك، لیوا روکن نیعمە فارس حوسێن محیاوی فەرماندەی لەشکری پێنجی ئەوکات، و بە سەرپەرشتی راستەوخۆی فەریقی یەکەمی روکن عەدنان خەیروڵڵا، وەزیری بەرگری عێراق و عەلی حەسەن مەجید، بەرپرسی لیژنەی کاروباری باکوری حیزبی بەعس، سەرۆکی ئەرکانی سوپا فەریقی روکن نزار عەبدولکریم خەزرجی ئەنجامدرا.

هێزە بەشداربووەکان لەم قۆناغە لە (٢٠) لیوای سوپای عێراق و (٣٠) فەوجی سەر بە گاردی کۆماری و (٧٠) فەوج و مەفرەزەی تایبەتی جاش پێکهاتبوون، کۆی هێزەکە مەزندە دەکران بە زیاتر لە (١٠٠) هەزار کەس، واتا هەر (١٠) مەتر چوارگۆشە سەربازێکی بەردەکەوت.

لە (٩) قۆڵەوە هێرشکرایە سەر گوندەکانی دۆڵی جافایەتی تا مەرگە بە درێژایی (٧٠) کیلۆمەتر، کە بریتین لە گوندەکانی سنووری قەزا و ناحیەکانی (دوکان، بنگرد، چوارتا، قەڵاچوالان، ماوەت، کارێزە، سەرچنار و سورداش)، پانتایی رووپێوەکەی نزیك بە (١١٥٤) کیلۆمەتر چوار گۆشە دیاریکراوە.

بەرەبەیانی رۆژی سێشەممە، رێکەوتی (١٩٨٨/٢/٢٣)، هێزە پەلاماردەرەکەی سوپای عێراقی بە چەکی کیمیاوی لە گوندەکانی "چۆخماخ، یاخسەمەر، هەڵەدن، چاڵاوە، سەرگەڵۆ و بەرگەڵویان"دا، رۆژانی (٢٥ و ٢٦)ـی شوبات گوندەکانی "سەرگەڵۆ، هەڵەدن، یاخسەمەر، گوێزەڵە" کیمیاباران کرانەوە.

لە کیمیابارانەکەی (٢٦) مانگ، (٨) شەهید و (٢٠١) بریندار هەبوون، دوای کۆتایی قۆناغی ئەنفالی یەك بە چوار رۆژ، واتا لە رێکەوتی (١٩٨٨/٣/٢٣) جارێکی دیکە بە چەکی کیمیاوی لە گوندی شاناخسێی ناوچەی ماوەت درا، کە (٢٢) کەس شەهید بوون و زیاتر لە (٧٢٠) هاوڵاتی سڤیل و پێشمەرگەش بریندار بوون، هەمان گوند هەردوو رۆژانی پێشتریش کیمیاباران کراوە، لە پرۆسەی ئەنفالی یەکدا بە گشتی (٧) جار دەڤەرەکە کیمیابارانکرا.

نزیکەی (١٥٠) گوند لەم قۆناغەدا بەر شاڵاوەکە کەوتن، هەموو خانوو و مزگەوت و قوتابخانە و نەخۆشخانەکانی رۆخێنران و بەشێك لە خەڵکەکەشی ئەنفالکران، یەکێك لە ئامانجە سەرەکییەکانی ئەم قۆناغەی ئەنفال، لاوازکردنی هێزی پێشمەرگە بەتایبەتی یەکێتی نیشتمانی کوردستان بوو.

لە ئەنفالی یەکدا، دەیان کەس دوای بەجێهێشتنی ماڵەکانیان لە رێگا لە ناو بەفر رەقبونەوە، شایەدحاڵێك (٣٦) کەسی ژماردووە کە رەقبونەتەوە، (٦) لەوانە خەڵکی سەرگەڵۆ بوونە، وەك دەگوترێت، لە هەڵاتن بۆ ئەو دیو سنورەکان، مردنی منداڵ و پیرو نەخۆشەکان کابوس بووە.. هەروەها زیاتر لە (١٦٠) هاوڵاتی سڤیلی دیکەش لەو شەڕ و گەمارۆیەدا کوژران.

لە قۆناغ یەکی ئەنفالدا، لە هەندێك گوند و جوگرافیا و کاتدا، لەلایەن سوپاوە خەڵکی سڤیل ئازاد و سەرپشك کراون بۆ دەربازبوون، تا ئەوکات بێسەر و شوێنکردن نەبووە سیاسەتی فەرمی، رێگای خەڵك دەدرا ناوچەکان چۆڵ بکەن و نەیان گرتن، هەرچەندە بە کۆمەڵ زۆرینەیان بۆ ئێران کۆڕەویان کردووە، بەڵام دوایی لەسەر سنور لە مانگی نیسان ژمارەیەکیان دەگرن و شوێن بزریان دەکەن.. هەروەها هەندێکیان دوای بڵاوکردنەوەی بانگەوازی لێبوردن بە زمانی کوردی و عەرەبی و فڕێدانی لە رێگای فڕۆکەوە، بەناوی بوونی لێبوردنەوە لە رێگای جاشەکانەوە گەڕاونەتەوە، بەڵام ئەنفالکران، وەك دواتر روفاتەکانیان لە گۆڕە بە کۆمەڵەکان دۆزرایەوە.

ئەنفالی یەك بە بەیانی فەرمی ژمارە (٣٠٨٧)ـی فەرماندەیی هێزە چەکدارەکان لە رۆژی شەممە رێکەوتی (١٩٨٨/٣/١٩) کۆتایی هات، تێیدا وێڕای رۆڵی سوپا، ستایشی رۆڵی جاشە کوردەکانیش کراوە لە ئۆپەراسیۆنەکەدا.

بەپێی راپۆرتی پسپۆری ئەمەریکی "مایکل کۆمفر تریمبڵ"، (١٢٣) روفاتی ئەنفالی یەك دۆزراونەتەوە لە سێ گۆڕی بە کۆمەڵی نەینەوای دوو لە حەزەر، کە بەهۆی ناسنامەکان گیرفانیانەوە دەرکەوتووە قوربانیانی ئەنفالی یەکن، ناوبراو گۆڕەکەیانی هەڵداوەتەوە و شیکاری بۆ تەرمەکانیان کردووە، (٢٥)ـیان ئافرەت و (٩٨)ـیان منداڵی خوار تەمەنی (١٣)ساڵی بوونە، تێکڕا لە (٩٠٪)ـیان منداڵ بوونە، ئەمەش پێکهاتەی ئەنفالکراوان دەردەخات لە کۆی پرۆسەکە.

ئەنفالی دوو

لە رۆژی سێشەممە رێکەوتی (١٩٨٨/٣/٢٢) ئۆپەراسیۆنەکە دەستی پێکرد، تاکو رۆژی شەممە رێکەوتی (١٩٨٨/٤/٢) بەردەوام بوو، کە (١٢) رۆژی خایاند.

ئۆپەراسیۆنەکە بە سەرکردایەتی لیوا ڕوکن ئەیاد خەلیل زەکی ئەلبیاتی، فەرماندەی هێزەکانی جەحفەلی نیشتمانی یەکەم (فەوجە سوکەکان) و بەسەرپەرشتی راستەوخۆی فەریق روکن عەدنان خیروڵڵا وەزیری بەرگری عێراق، و عەلی حسن مەجید، بەرپرسی لیژنەی باکوری حیزبی بەعس و فەریق روکن نزار عبدولکەریم فەیسەڵ ئەلخزرەجی سەرۆکی ئەرکانی سوپا، و فەریق روکن حوسێن رەشید تکریتی یارمەتیدەری سوپا بۆ کاروباری ئۆپەراسیۆنەکان، و لیوا ڕوکن سابیر عەزیز ئەلدوری بەڕێوەبەری گشتی هەولگری سەربازی، و عقید روکن فەرحان موتڵەگ جبوری بەڕیوەبەری ریکخراوی هەوالگری ناوچەی خۆرهەلات ئەنجامدرا.

لە (١٠) قۆڵەوە هێرشکرایە سەر ناوچەکانی "قەرەداغ، سەنگاو، بازیان، عەربەت، زەڕایەن، نەسر و دەربەندیخان".. ئۆپەراسیۆنەکە رووپێوی پانتایی زیاتر لە (١٠٠٠ بۆ ١٥٠٠) کیلۆمەتر چوار گۆشەی گرتەوە.

هاوکات جگە لە لیوا و تیپەکانی سوپای عێراق، کە ژمارەیان (٢٧) تیپ و یەکەی سەربازی بوو، (٧٧) فەوجی جاش بەشداریی شاڵاوەکەیان کرد و دواتر مەدالیای ئازایەتیان لەلایەن سەدام حوسێنەوە پێبەخشرا لە پای ئەو ئازایەتییەی لە ئەنفالکردنی ژن و منداڵی گەلەکەیان نواندیان، ئەمە وێڕای هەموو مەفرەزەکانی ئەمنی سلێمانی و هەندێك مەفرەزەی جاشی تایبەت لە ئۆپەراسیۆنەکە بەشداربوون.

ئەم شاڵاوەی ئەنفال بە کیمیابارانکردنی گوندی سێوسێنانیان لە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٣/٢٢) دەستی پێکرد، تێیدا (٦٩) کەس لە هاوڵاتیانی گوندەکە بوونە قوربانی و زیاتر لە (٨٥) کەسیش بریندار بوون.

ڕۆژی دواتر گوندەکانی "جافەران، ولیان، دوکەرۆ" کیمیاباران کرانەوە، هەروەها (٢٤)ـی مانگیش گوندەکانی "بەڵەکجار، ناحیەی قەرەداغ" کیمیاباران کرانەوە، کە لە ئەنجامدا کەسێك بووە قوربانی و چەندینی دیکەش بریندار بوون.. (٢٧)ـی مانگیش گوندەکانی "تەکیە، بەلەکجاڕ، بەڵخە، گومەتە" کیمیابارانکران و لە ئاکامدا (٢) شەهید و (٤٠) بریندار لێکەوتەوە، بە گشتی لە پرۆسەی ئەنفالی دوودا، (٧) جار بە چەکی کیمیاوی هاوڵاتیانی ناوچەکە کیمیابارانکران.

لەم شاڵاوەدا، سەرجەم گوندەکان روخێنران، کە زیاتر لە (٢٣٥) گوند بوون، کە (٢٠٣) مزگەوت و (٩٢) قوتابخانەیان تێدا بوو.. (٨٠) گوندیان راستەوخۆ کەوتنە بەر شاڵاوی ئەنفالکردنەکە، کە لە (٢٢٤١) خانوو پێکدەهاتن، و (١٢,٢٥٤) کەس لەم ناوچەیەدا دەژیان، لەوانە (٥٦٣٧) کەسیان بەر شاڵاوی ئەنفال کەوتن و شوێن بزرکران، کە دەکاتە لە (٤٦٪)ـی هاوڵاتیانی ئەو گوندانە.

لە ئەنفالی دوودا، ئەو هاوڵاتیانەی دەستگیرکران یان خۆیان دا بەدەستەوە، بۆ سەربازگەی قۆڕەتوو "قەڵای قۆرەتوو بارەگای فیرقەی پیادەی (٢١)ـی تێدابوو" گواسترانەوە، بەشێکیانیش گواسترانەوە بۆ بارەگای هێزەکانی تەواری لە گەڕەکی چوارباخی شاری سلێمانی، کە بە تەواریەکەی چوارباخ ناسرابوو، پاشان رەوانەی سەربازگەی تۆپزاوە لە کەرکوك کران، لەوێشەوە رەوانەی سەربازگەی دوبز و دواتر نوگرەسەلمان و مەرگی بیانەکان کران.

ئۆپەراسیۆنی ئەنفالی دوو بە شێوەی فەرمی لە ڕۆژی شەممە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٤/٢) بە بەیانی ژمارە (٣١٠٩)ـی فەرماندەیی هێزە چەکدارەکانی عێراق کۆتایی هات، لە بەیانەکەدا وێڕای ستایشی رۆڵی هێزە عێراقیەکان، دەستخۆشی لە چەکدارە کوردەکان کراوە، کە دڵسۆزانە ئەرکەکانیان راپەڕاندووە و لە پاداشتدا مەدالیای ئازایەتیان وەرگرتووە.

ئەنفالی سێ

بە ئەنفالی گەرمیان یاخود ئەنفالی ڕەش ناسراوە، ئەم قۆناغە لە ڕۆژی پێنج شەممە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٤/٧) بۆ ڕۆژی چوارشەممە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٤/٢٠) ئەنجامدراوە، دوو هەفتەی خایاند، قورسترین و بە زیانترین قۆناغی ئەنفال بوو.

ئۆپەراسیۆنەکە بە سەرکردایەتی لیوا ڕوکن سوڵتان هاشم، فەرماندەی فەیلەقی یەکی سوپای عێراق، و لیوا ڕوکن کامیل ساجد عەزیز جەنابی، فەرماندەی فەیلەقی دوو، و بە سەرپەرشتی راستەوخۆی وەزیری بەرگری عێراق فەریق روکن عەدنان خەیروڵڵا و عەلی حەسەن مەجید بەرپرسی لیژنەی باکوری حیزبی بەعس، و فەریق روکن نزار عەبدولکەریم فەیسەڵ خەزرەجی سەرۆکی ئەرکانی سوپا، و فەریق حوسێن رەشید محەمەد تکریتی یارمەتیدەری سەرۆکی سوپا بۆ کاروباری ئۆپەراسیۆنەکان، و لیوا ڕوکن سابیر عەبدولعەزیز دوری بەڕێوەبەری هەوڵگری گشتی سەربازی، و عەقید روکن فەرحان موتڵەگ جبوری بەرێوەبەری ریکخراوی هەواڵگری ناوچەی خۆرهەڵات و بە بەشداری بارق عەبدوڵڵا حاجی حەنتە "ناسراو بە جەلادی گەرمیانیەکان" فەرماندەی فەوجی (٦٦)ـی هێزی تایبەتی ئەنجامدرا.

قۆناغی (٣)ـی ئەنفال، ناوچەکانی "چەمچەماڵ، سەنگاو، کفری، کەلار، قادرکەرەم، خورماتوو، پێباز و تیلەکۆ و لەیلان و قەرەحەسەن و جەباری و نەوجول و کەرکوك"ـی گرتەوە، بە پانتایی زیاتر لە (٦٠٠٠) کیلۆمەتر چوارگۆشە، کە لە (١٨) قۆڵەوە پەلاماری هەڵەت و پێدەشتەکانی ناوچەکە درا.

پرۆسەی ئەنفالی سێ، لە ڕۆژی پێنج شەممە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٤/١٤) گەیشتە لوتکە، تەنها لەو ڕۆژەدا، ڕژێمی بەعس نزیکەی (٢٠) هەزار منداڵ و ژن و پیاوی لە هەر دوو گوندی کوڵەجۆ و ملە سوورەی گەرمیان کۆکردەوە، کە جاشەکان لە خشتەیانیان بردبوو، گوایە لێبوردن هەیە، دواتر بە ئیڤای سەربازی و تراکتۆرەکان خۆیان گواستیانیانەوە بۆ قەڵای قۆڕەتووی نزیك کەلار "قەڵای قۆرەتوو بارەگای فیرقەی

هاوکاری
هێزەکانی بەرگری نیشتمانی و بدرو تعقاع و معتصم بنکەی بەکرێگیراو جلال تالەبانی داگیردەکەن
بە کارێکی پاڵەوانانە بنکەی خیانەتکاران داگیرکرا
فروکەکانمان خەرج و نیستگەی رۆژهەلاتی چاوەروان کردنی نەوتبەرەکان تیکو پیک دەدەن
موشەکی ١٠٠ بە سەر تاراندا دباری

پیادەی (٢١)ـی تێدابوو، قەڵایەکی سامناک، بەلای کەمەوە (١٠) هەزار کەس لە ئەنفالکراوانی تێدا بووە".

هەرچی لە ناوچەی داوێ بوو، کۆپتەریشی لە گەلدا بووە بۆ گواستنەوەیان بۆ دووز "سەنتەری لاوان و دواناوەندی رەشید" و شاری تکریت "کامپی سوپای میلی لە تکریت"، هەندێك لە ئەنفالکراوانی تکریت و تۆپزاوە یەکسەر گواسترانەوە بۆ نوگرەسەلمان، ئەوانەی لە تەمەنی نێوان (٥٠ بۆ ١١٠) ساڵ بوون.

سەرەتا گوندنشینەکان لە ملە سورە و قولیجانی ئەمین قارەمان و خۆرنەوازان و تاوێرکەوە ڕەوانەی قەڵا سەربازیەکەی ناحیەی قۆرەتوو و خورماتوو و لەیلان و چەمچەماڵ و قادرکەرەم و کەلار...کران، دواتر بۆ تۆپزاوە و دوبز و تکریت گواسترانەوە، لەوێشەوە بۆ گۆڕە بە کۆمەڵەکان و نوگرەسەلمان، " میدل ئیست وۆچ، ملە سورە و فەقێ مستەفا و مەیدان و ئالیاوە و لەیلان، بە سەنتەری کۆکردنەوەی ئەنفالکراوانی ئەنفالی سێ دیاریکردووە".. لە ناحیەی لەیلانیش گەنجانیان یەکسەر بۆ گولەباران بردووە، ئەوانەی کرابونە ناو تەلبەندەکەوە.

لە رۆژی دووشەممە (١٩٨٨/٤/١١) بە (٦٥٠) ئۆتۆمبێل، ژن و منداڵ و پیری، سنوری سەنگاو گەرمیانی گواسرانەوە بۆ چەمچەماڵ.

لەم پەلامارەدا، دەیان یەکەی سەربازی و هێزی تایبەتی و (٧٠) فەوجی جاش و چەندین مەفرەزە خاسە بەشداریان کردووە،

هاوکات لە قۆناغی (٣)ـی ئەنفال، (٤٥,٧٧٧) خێزان ئەنفال و ئاوارەکران، و ژمارەی ئەنفالکراوانیش بریتیی بوو، لە چەمچەماڵ (٥٦٤٥) کەس، قادرکەرەم (١٤٨٦٣)، کەلار (٤٥٦٧)، سەنگاو (٤٩٢٢)، تیلەکۆ (٣٦٨٠)، پێباز (٤٤٢) کەس.

بەپێی ئاماری (سی دی ئی ڤەی ئار)، کە ئامارێکی نافەرمی ئەنفالکراوانی کردووە، لە ناوچەکانی "تیلەکۆ، کەلار، سەنگاو، قادرکەرەم، چەمچەماڵ، دەربەندیخان، (٢٠,٤٤٣) کەس بێسەر و شوێنکراون، کە لە (٤٥.٤٨٪)ـی کۆی ژمارەی دانیشتووان ناوچەکە پێکدەهاتن، جگە لە مەڵبەندی قەزاکان.

هەروەها لە پرۆسەی ئەنفالی (٣)، زیاتر لە (٥١٥) گوند و چوار ناحیە "قادرکەرەم، نەوجول، سەنگاو، تیلەکۆ" وێرانکران و (٤٣٠) مزگەوت و (٣٤٠) قوتابخانە خاپورکران و (١٧,٢٠٠) ئۆتۆمبێل و تراکتۆر و ئامێری جۆراوجۆری هاوڵاتیان، وێڕای مەڕو ماڵات و ماڵەکانیان و پارەی نەختینەیان هەموو تاڵانکران.

ئەنفالی سێ، وەك ئۆپەراسیۆنەکانی دیکەی ئەنفال بە لێدانی کیمیاوی دەستی پێ نەکرد، تەنها یەکجار لە شەڕی گوندی تازە شاری سەر ڕێگای دووز ـ قادرکەرەم، لە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٤/٩) بەرامبەر بە بەرگری پێشمەرگەکانی حیزبی شیوعی و یەکێتی نیشتمانی کوردستان، چەکی کیمیاوی بەکارهاتووە، کە تێیدا (٢٢) پێشمەرگە پاش شەڕێکی مێژوویی بوونە قوربانی.

ئەنفالی چوار

رۆژی سێشەممە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٥/٣) بە کیمیابارانکردنی گوندەکانی "گۆپتەپە، عەسکەر، مایلە، شێخان، کەڵەشێرە، چەمی ڕێزان"، دەستی پێکرد، لە گۆپتەپە (١٠٩) کەس بە کیمیابارانەکە گیانیان لە دەستدا، و (٢٦٤) کەسیش کە زۆرینەیان برینداربوون، رۆژی چوارشەممە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٥/٤) بەهۆی ئەوەی پەکیان کەوتبوو و توانای خۆ رزگارکردنیان نەمابوو ئەنفالکران.

لە گوندی عەسکەریش (٧) کەس گیانی لە دەستدا، (١٣٠) کەسیش رۆژی دواتر ئەنفالکران، هەڵاتووەکانیان لەسەر جادەی سەرەکی ئاغجەلەر دەستگیرکران و رەوانەی سەربازگەی (قەڵای سەربازی سوسێ) کران، لەوێشەوە بۆ تۆپزاوە.

لە رۆژی چوارشەممە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٥/٤) تاکو رۆژی یەکشەممە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٥/٨) بە فەرمی بۆ ماوەی (٥) رۆژدا بەردەوام بوو، بەڵام ئۆپەراسیۆنەکان تا ماوەیەکی زۆر زیاتر لە ناوچەکە بەردەوام بوو.

قۆناغی چواری ئەنفال، سنوری ناوچەکانی (چەمچەماڵ، تەکیە، قەرەهەنجیر، ئاغجەلەر، کۆتەڵ، تەقتەق، قوشتەپە، کۆیە، دێگەڵە، پردێ، شوان، دوکان، خەلەکان، دەشتی هەولێر) گرتەوە و ئەم ئۆپەراسیۆنە بە سەرکردایەتی سوڵتان هاشم و سەرپەرشتی عەدنان خێروڵڵا وەزیری بەرگری و عەلی حەسەن مەجید و بەشداری بارق عەبدوڵڵا ئەنجامدرا.

لە (٢١) قۆڵەوە پەلامار دەستی پێکرد، بەپێی راپۆرتی دەستەی پارێزەرانی بەرگریکاری قوربانیەکان لە دۆسیەی تاوانی ئەنفال بۆ دادگای باڵای تاوانەکانی عێراق، لە ئەنفالی چوار، بە کۆی گشتی (٢٨٥٥٠) کەس دەستگیرکراون و دواتر بێسەرو شوێن کراون.

لە ئۆپەراسیۆنەکەدا جگە لە هێزەکانی سوپا، (٥٥) فەوجی جاش و چەندین مەفرەزەی تایبەت بەشداربوونە، جاشەکان لە پەلامارەکاندا لە هەموو قۆڵەکانەوە وەك هەمیشە پێش سوپا کەوتوون.

بەپێی بروسکەیەکی زۆر نهێنی بەڕێوەبەرایەتی هەواڵگری گشتی سەربازی، بە ژمارە (٣٠١٩٧) لە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٥/٢١)، بارق عەبدوڵڵا حاجی حنتە، لە ڕێکەوتی

(١٩٨٨/٥/١٢)، سێ هاوڵاتی کە دوانیان پیشە شوان و خەڵکی گوندی شەوگێڕی دەشتی کۆیە بوون، بە ناوەکانی (١ـ کانەبی رەزا عەبدڵڵا و ٢ـ محەمەد رەزا عەبدڵڵا)، و سێیەمیان بە ناوی (عەبدوڵڵا ئەحمەد حمەئەمین) هاوڵاتی گوندی خەرابەی هەمان ناوچە دەستگیر دەکات و لە قولایی ئاسمانەوە بە دەست بەستراوی بە بەرچاوی خەڵکەوە بەرداوەتە خوارەوە و لە هەمان شوێن بە شۆفەڵ کراونەتە چاڵەوە، بە دوای ئەم روداوە تاقە برای کانەبی و محەمەد، کە روداوەکە بە چاوی خۆی دەبینێت، هۆش لە دەست دەدات تائێستا.

لە قۆناغی چواری ئەنفالدا، کۆی گشتی (٣٥٩) گوند و (٣٤٣) مزگەوت و (٢٨٠) قوتابخانە و دوو مەنزلگای پیاوچاکان "وەکاشە و ئۆمەرمەندان" و دەیان تەکیە و زیکرگا روخێنران.. تەنها لە ماوەی (٥) رۆژی ئۆپەراسیۆنەکەدا (١٢٧) گوند و (١١٦) قوتابخانە و (١٥) بنکەی تەندروستی و (١٢٣) مزگەوت و (١٢٧) پرۆژەی ئاو و هەزاران ماڵ روخێنران.

ناوچەی ئاغجەلەر لە (٦٧) گوندی پێکدەهات، کە (٢٨١٣) خانووی تێدا بوو، بە ناحیەکەوە روخێنرا، (٧٢٠١) هاوڵاتی ئەنفالکران، لە (١١) گوندی بناری خاڵخاڵان (١٦٢٦) هاوڵاتی ئەنفالکران، تەنها لە گوندی جەلەمۆرد (٤٨٥) هاوڵاتی ئەنفالکران.

هەروەها (٦) گوندی دەشتی کۆیە "کلێسە و بۆگد و کانی بی و قزلو و کانی هەنجیر و گۆمەشین)، (١٦٨٠) کەس ئەنفالکران.

هاوکات بە لانی کەم (٨٠) هەزار کەسی دانیشتووانی ناوچەکە راگواستران بۆ ئۆردوگاکانی دەوروبەری هەولێر بە تایبەت دارەتوو و بەنی سەلاوە و کەورگۆسك و جەدیدە لە هەولێر و چەمچەماڵ و پیرەمەگرون لە سلێمانی.. هەر بۆیە قۆناغەکانی (٣ و ٤)ـی ئەنفال دەتوانین بە بەشێك لە پرۆسەی تەعریبی کەرکوکی بژمێرین.

پانتایی ئۆپەراسیۆنەکە (٣٩٨٥) کیلۆمەتر چوارگۆشە بووە، ئەنفالکراوەکان لە قەڵای سەربازی هەرمۆتەی کۆیە، ئامریەی سەربازگەی تەقتەق لەبەر زۆری، گەوری تەنیشت پردەکەی تەقتەق "نزیک (١٠) هەزار کەس بوونە، بە هاوکاری جاشەکان هەندێکیان ئازادکراون لێرە"، و ناحیەی تەکیەی کاکەمەند لە تەنیشت چەمچەماڵ کۆکراونەتەوە و لەوێوە بۆ سەربازگەی تۆپزاوە گواستراونەتەوە.. هەرچی پرۆسەکانی روخاندن و دەستگیرکردن و ئەنفالکردنی هاوڵاتیانی ناوچەکە لەم قۆناغەی ئەنفالدا تا رێکەوتی (١٩٨٨/٩/٦) درێژەی هەبووە.

٢

٣- اجهزة المخابرات وقوى الامن الداخلي والاستخبارات العسكرية .

٤- قيادات الجيش الشعبي .

رابعا - تلتزم القيادات العسكرية في المنطقة بأوامر الرفيق عضو القيادة القطرية بكل ما يتصل بـ(اولا) من هذا القرار .

خامسا - يعمل بهذا القرار من تاريخ صدوره ويلغى اي نص آخر ، ويوقف العمل بالاحكام القانونية التي تتعارض واحكام هذا القرار .

صدام حسين

رئيس مجلس قيادة الثورة

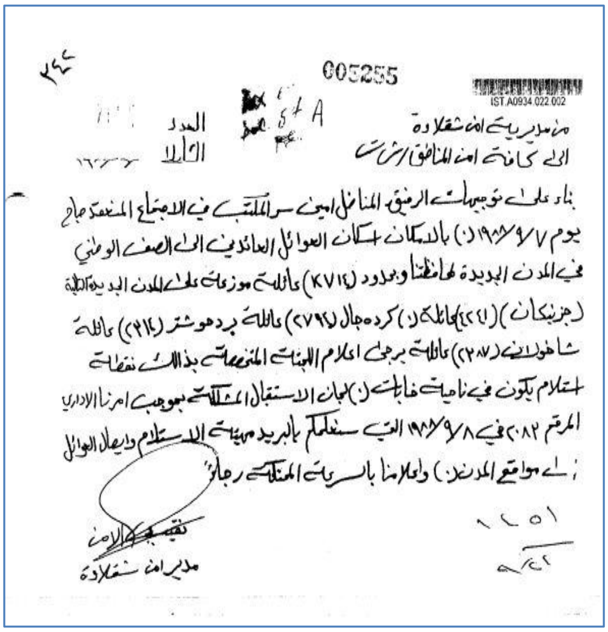
005255

IST.A0934.022.002

من مديرية امن شقلاوة — العدد

الى كافة امن المناطق / ش ش — التاريخ

بناء على توجيهات الرفيق المناضل امين سر المكتب في الاجتماع المنعقد صباح يوم ٧/٩/١٩٨٧ بالامكان اسكان العوائل العائدين الى الصف الوطني في المدن الجديدة لمحافظتنا وبحدود (٨٧١٤) عائلة موزعة على المدن الجديدة التالية (جزنيكان) (٤٢٢١) عائلة (كردەجال) (٧٩٢) عائلة بردهوشتر (٢١٤) عائلة شاخولان (٢٨٧) عائلة يرجى اعلام اللجان المختصة بذلك نقطة استلام يكون في ناحية خابات (لجان الاستقبال المشكلة بموجب امرنا الاداري المرقم ٢٠٨٢ في ٨/٩/١٩٨٧ التي ستعلمكم بالبريد مهيئة الاستلام وايصال العوائل الى مواقع المدن) واعلامنا بالسرية رجاء.

نقيب الامن

مدير امن شقلاوة

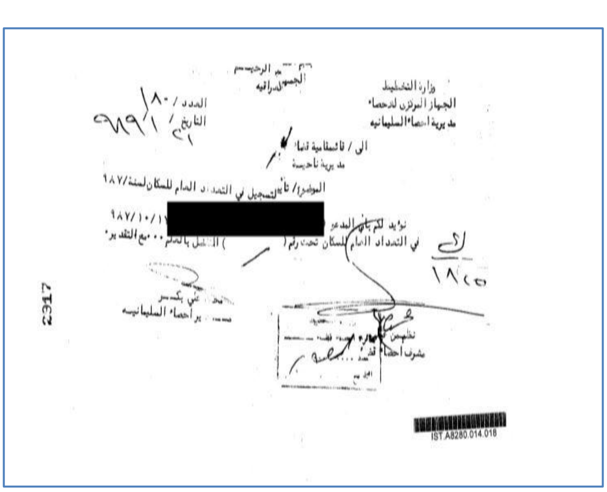
بسم الله الرحمن الرحيم

وزارة التخطيط

الجهاز المركزي للاحصاء

مديرية احصاء السليمانية

العدد / ٨٠

الى / قائممقامية

الموضوع / التسجيل في التعداد العام للسكان لسنة ١٩٨٧

[redacted]

مدير احصاء السليمانية

IST.A8280.014.018

2317

ئەنفالی پێنج و شەش و حەوت

ئەم سێ قۆناغە لە جەژنی رەمەزان، ڕۆژی یەکشەممە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٥/١٥) دەستیان پێکرد، واتا هەفتەیەک دوای ئەنفالی چوار، تا ڕۆژی هەینی ڕێکەوتی (١٩٨٨/٨/٢٦) بەردەوام بوو، واتا (١٠٤) ڕۆژی خایاندووە، زیاتر لە نیوەی کاتی هەموو ئەنفالەکان و ماوەی نێوانیانی بردووە.

ئۆپەراسیۆنە سەربازییەکان زۆرتر لە شەڕی بەرەیی بەرفراوانی بێسەروبەری نا ڕێکخراو دەچوو، نەتوانرا وەک قۆناغەکانی دیکە ناوچەکانی ئابلووقە بدرێت، ئەویش بەهۆی هەڵکەوتەی جوگرافیای ناوچەکە و بەرگری پێشمەرگەوە تا ڕۆژەکانی کۆتایی، بۆیە زیانە مرۆییەکانی کەمتر بوو وەک دەستگیرکردن، وەلێ وەک قوربانی چەکی کیمیاوی زیانەکانی زیاتر بوو.

لەم سێ قۆناغەدا، ناوچەکانی هەولێر، دێگەڵە، مەسیف، شەقڵاوە، هیران، نازەنین، هەریر، خەلیفان، دۆڵی خۆشناوەتی، ڕواندز، سۆران، دۆڵی وەرتێ، دۆڵی خانەقا، دۆڵی مەلەکان، دۆڵە ڕەقە، چۆمان، هیرۆپ، چوارقورنە، ڕانیە، سەرکەپکان، گوڵان، قەڵادزێ و چیای قەندیل تاکو سنوری شێروانی مەزن بەر شاڵاوەکە کەوتن، کە زیاتر لە (٦٠٠٠) کیلۆمەتر چوارگۆشەی گرتەوە.

ئەم قۆناغە لەلایەن فەرماندەی فەیلەقی پێنج یونس محەمەد ئەلزەرب سەرکردایەتی کرا، و لەلایەن عەدنان خەیروڵڵا وەزیری بەرگری و عەلی حەسەن مەجید و نزار خەزرەجیەوە سەرپەرشتی کراوە.

جگە لە هێزەکانی سوپای عێراق، (٤٥) فەوجی جاش بەشدارییان تێیدا کردووە، هەر چەندە بەهۆی بەربڵاوی و کاتی زۆرەوە، پێموایە ژمارەکە زۆر زیاترە، چونکە ژمارەیەکی زۆر فەوج سنوری ئەرکیان لەو ناوچانە بووە.

ئۆپەراسیۆنەکە لە ڕۆژی یەکشەممە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٥/١٥) بە کیمیابارانکردنی گوندەکانی "سماقولی، کاموسەک، عەلیاوە" دەستی پێکرد، بەرکەوتەی زۆری هەبوو، لە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٥/١٨) گوندەکانی "بۆتێ، گوڵان، وەرێ" کیمیابارانکران، بەو هۆیەوە لە بۆتێ (٢٣) پێشمەرگەی کۆمەڵە - ڕۆژهەڵاتی کوردستان شەهید بوون، (٦٠)یش بریندار بوون، لە وەریش (٣٦) کەس لە هاوڵاتیان گیانیان لە دەستدا و دەیانی تریش بریندار بوون.

لە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٧/٢٠)یش گوندەکانی خەتێ و بالیسان و سماقولی و گەرەوەران کیمیاباران کرانەوە، لە (٣١)ی هەمان مانگ دوبارە کیمیاباران کرانەوە و (٥) کەس گیانیان بەختکرد، هەروەها (١٩٨٨/٨/٢٥) ناوچەکانی "هیران و نازەنین و خەتێ" کیمیباران کرانەوە، بەشێوەی گشتی (١٣) جار ناوچەکان لە ماوەی ئەنفالی (٥ و ٦ و ٧) کیمیاباران کراوە.

لە (١٥) قۆڵەوە هێرش ئەنجامدرا، لە کۆیە و دێگەڵەوە تا سنووری حاجی ئۆمەران لە ئۆپەراسیۆنی نا ڕێکوپێکی ماوە بەرفراواندا پەلاماری ناوچەکە درا، ئەوانەی دەستگیرکران نێردران بۆ "سەربازگەی سپیلک"، ئیتر نەگەڕانەوە.

لە شاڵاوەکانی ئەنفالی (پێنج و شەش و حەوت)دا زیاتر لە (٣٢٨) گوند و (٣١٠) مزگەوت و (١٥٨) قوتابخانە روخێنران، کە (٥٢) گوندیان تەنها لە ناحیەکانی خەلیفان و شەقڵاوە و ڕەواندوز بوون، کە سەرجەم لە (٢٦٠٢) خێزان پێکدەهات، و (٥٢) مزگەوت و (٢٤) قوتابخانەیان هەبوو، هەمووی وێرانکران.

جەژنانەی ڕژێم بۆ هاوڵاتیەکانی لەم ناوچەیە ئەوە بوو، لە جەژنی رەمەزان دوو فڕۆکە کیمیابارانی گوندی وەرێیان کرد، بۆ جەژنی قوربانیش سەدام حوسێن داوای کرد کۆتایی بە ئۆپەراسیۆنەکان بهێنرێت و ناوچەکە پاک بکرێتەوە لە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٧/٢٥)، بەڵام بەهۆی بەرگری پێشمەرگەوە، کەوتە دوای ڕاوەستانی شەڕی عێراق - ئێران.

ئەنفالی هەشت

پرۆسەی ئەنفالی هەشت، تاکە ئۆپەراسیۆنی ئەنفالە لە دوای ڕاوەستانی شەڕی عێراق - ئێران لە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٨/٨) بەڕێوەچوو، لەو کاتەدا هیچ بەهانەیەکی بەعس نەمابوو، بەوەی پارتە کوردجیبەکان هاوکاریی ئێران دەکەن.

ئۆپەراسیۆنەکە لە ڕۆژی پێنج شەممە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٨/٢٥) تاکو ڕۆژی سێشەممە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٩/٦) واتا بۆ ماوەی (١٣) ڕۆژ بەردەوام بوو، بە ڕووپێوی (١٠،٣٦٠)کم چوارگۆشە.

سوپا و جاش لە (١١) قۆڵەوە پەلاماری ناوچەکەیاندا (دهۆک، زاخۆ، کانی ماسی، دێرەلوک، سەرسەنگ، دینارتێ، ئاکرێ، ئەتروش، زاوێتە، زێوە شێخان، شێروان مازن).

ئۆپەراسیۆنەکە بە سەرکردایەتی لیوا روکن سۆلتان هاشم فەرماندەی فەیلەقی یەک، فەرماندەی لیوا روکن یونس محەمەد ئەلزەرب فەرماندەی فەیلەقی پێنج، لیوا روکن کامیل ساجد فەرماندەی فەیلەقی دوو، بەسەرپەرشتی ڕاستەوخۆی فەریقی

یەکەمی روکن عەدنان خەیروڵڵا وەزیری بەرگری عێراقی، و عەلی حەسەن مەجید بەرپرسی لیژنەی کاروباری باکوری حیزبی بەعس، و فەریقی روکن نزار عەبدولکەریم خەزرجی سەرۆکی ئەرکانی سوپا ئەنجامدرا.

ئەم ئۆپەراسیۆنە وەك ئەنفالەکانی پێشووتر بە هێرشی چەکی کیمیاوی دەستیپێکرد، سەرەتا لە رێکەوتی (١٩٨٨/٨/٢٤) گوندی سپیندارەی قەد پاڵی چیای گارە بە بۆمبی هێشویی و کیمیاوی بە پانتایی (٣٠)کم بۆردومانکرا، چەند کەسێك شەهیدبوون، هاوکات هەمان رۆژ زێوەشکان کە بارەگای لقی یەکی پارتی دیموکراتی کوردستانی لێبوو، کەوتە بەر هێرشی چەکی کیمیایی و (١٠) پێشمەرگە شەهید بوون.. دەڤەرەکە بە چڕترین شێوە (١٩)جار لە ماوەی ئەو (١٣) رۆژە کیمیاباران کرا، (٦) جاریان تەنها لە رێکەوتی (٢٥)ـی ئاب بوو، لەو پەلامارانە بە چەکی کیمیاوی زیاتر لە (٤٥) گوند بەرکەوتن، سەدان کەس بوونە قوربانی.

هێزی حکومەت، جگە لە فەیلەقی (٥) سوپای عێراق، چەند بەشێك لە سوپاکانی (١ ـ ٢ ـ ٣ ـ ٤ ـ ٦ ـ ٧) بەشدارییان تێداکرد، کە لە ناوەڕاست و رۆژهەڵات و باشوری عێراقەوە گوازرابونەوە بۆ ناوچەکە، ئەم هێزانە زیاتر لە (٢٥٠) هەزار سەرباز دەبوون، هەروەها لانی کەمی (١٦٣) فەوجی جاشی خەفیفە، کە کۆی گشتیان (٣٧٥٦٥) جاش بوو، بەشداری ئۆپەراسیۆنەکەیان کرد.

بەپێی بەڵگەنامەیەك بە واژوی سەرکردەی ئۆپەراسیۆن لیوا روکن یوسف محەمەد ئەلزەرب، فەرماندەی فەیلەقی پێنج لە جۆری (ئەوپەڕیٚ نهێنی و تایبەت) بە ژمارە (ح٢٤٢٢/٢) لە (١٩٨٨/١/٢٥)، کە بۆ فەرماندەیی گشتی سوپای ناردووە، تێیدا هاتووە کە (١٣٥٥٣) کەس لەو شاڵاوە دەستگیرکراون، کە (٨٩٣) کەسیان بە تێکدەر ناوی هاتووە واتا "پێشمەرگە"، کە (٧٣٧) کەسیان تێکدەری خۆ بەدەستەوە دەرن، (١٤٨٩) پیاو، ٣٣٧٣ ژن، ٦٩٦٤ منداڵ" بوونە.

هاوکات لە راپۆرتەکەدا ستایشی رۆڵی فەوجە خەفیفەکانی کردووە، کە لە هەموو قۆڵەکانەوە پێش کەرتەکانی سوپا کەوتوونە و بەشداری روخاندنی لادێکان و تاڵانیەکانیان کردووە.

لەم ئۆپەراسیۆنەدا (٤٤٨) گوند تێکدراون، بەپێی بەڵگەنامەیەکی حکومەتی عێراق، (٥٠) هەزار کەس ئاوارەی تورکیا و (٢) هەزاریش ئاوارەی ئێران بوونە.

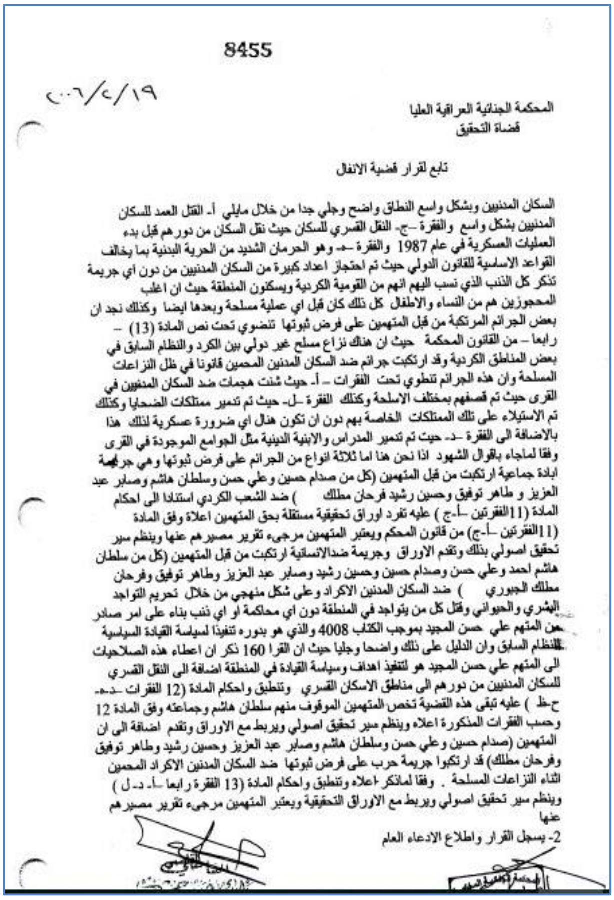

8455

٢٠٠٦/٤/١٩

المحكمة الجنائية العراقية العليا
قضاة التحقيق

تابع لقرار قضية الانفال

السكان المدنيين وبشكل واسع النطاق واضح وجلي جدا من خلال مايلي أ- القتل العمد للسكان المدنيين بشكل واسع والفقرة –ج- النقل القسري للسكان حيث نقل السكان من دورهم قبل بدء العمليات العسكرية في عام 1987 والفقرة –هـ- وهو الحرمان الشديد من الحرية البدنية بما يخالف القواعد الاساسية للقانون الدولي حيث تم احتجاز اعداد كبيرة من السكان المدنيين من دون اي جريمة تذكر كل الذنب الذي نسب اليهم انهم من القومية الكردية ويسكنون المنطقة حيث ان اغلب المحجوزين هم من النساء والاطفال كل ذلك كان قبل اي عملية مسلحة وبعدها ايضا وكذلك نجد ان بعض الجرائم المرتكبة من قبل المتهمين على فرض ثبوتها تنضوي تحت نص المادة (13) – رابعا – من القانون المحكمة حيث ان هناك نزاع مسلح غير دولي بين الكرد والنظام السابق في بعض المناطق الكردية وقد ارتكبت جرائم ضد السكان المدنين المحمين قانونا في ظل النزاعات المسلحة وان هذه الجرائم تنطوي تحت الفقرات – أ- حيث شنت هجمات ضد السكان المدنيين في القرى حيث تم قصفهم بمختلف الاسلحة وكذلك الفقرة –ل- حيث تم تدمير ممتلكات الضحايا وكذلك تم الاستيلاء على تلك الممتلكات الخاصة بهم دون ان تكون هنال اي ضرورة عسكرية لذلك هذا بالاضافة الى الفقرة –د- حيث تم تدمير المدراس والابنية الدينية مثل الجوامع الموجودة في القرى وفقا لماجاء باقوال الشهود اذا نحن هنا اما ثلاثة انواع من الجرائم على فرض ثبوتها وهي جريمة ابادة جماعية ارتكبت من قبل المتهمين (كل من صدام حسين وعلي حسن وسلطان هاشم وصابر عبد العزيز و طاهر توفيق وحسين رشيد فرحان مطلك) ضد الشعب الكردي استنادا الى احكام المادة (11الفقرتين –أ-ج) عليه تفرد اوراق تحقيقية مستقلة بحق المتهمين اعلاة وفق المادة (11الفقرتين –أ-ج) من قانون المحكم ويعتبر المتهمين مرجيء تقرير مصيرهم عنها وينظم سير تحقيق اصولي بذلك وتقدم الاوراق وجريمة ضدالانسانية ارتكبت من قبل المتهمين (كل من سلطان هاشم احمد وعلي حسن وصدام حسين وحسين رشيد وصابر عبد العزيز وطاهر توفيق وفرحان مطلك الجبوري) ضد السكان المدنين الاكراد وعلى شكل منهجي من خلال تحريم التواجد البشري والحيواني وقتل كل من يتواجد في المنطقة دون اي محاكمة او اي ذنب بناء على امر صادر من المتهم علي حسن المجيد بموجب الكتاب 4008 والذي هو بدوره تنفيذا لسياسة القيادة السياسية للنظام السابق وان الدليل على ذلك واضحا وجليا حيث ان القرا 160 ذكر ان اعطاء هذه الصلاحيات الى المتهم علي حسن المجيد هو لتنفيذ اهداف وسياسة القيادة في المنطقة اضافة الى النقل القسري للسكان المدنيين من دورهم الى مناطق الاسكان القسري وتنطبق واحكام المادة (12 الفقرات –د-هـ-ح-ظ) عليه تبقى هذه القضية تخص المتهمين الموقوف منهم سلطان هاشم وجماعته وفق المادة 12 وحسب الفقرات المذكورة اعلاه وينظم سير تحقيق اصولي ويربط مع الاوراق وتقدم اضافة الى ان المتهمين (صدام حسين وعلي حسن وسلطان هاشم وصابر عبد العزيز وحسين رشيد وطاهر توفيق وفرحان مطلك) قد ارتكبوا جريمة حرب على فرض ثبوتها ضد السكان المدنين الاكراد المحمين اثناء النزاعات المسلحة . وفقا لماذكر اعلاه وتنطبق واحكام المادة (13 الفقرة رابعا –أ- د- ل) وينظم سير تحقيق اصولي ويربط مع الاوراق التحقيقية ويعتبر المتهمين مرجيء تقرير مصيرهم عنها

2- يسجل القرار واطلاع الادعاء العام

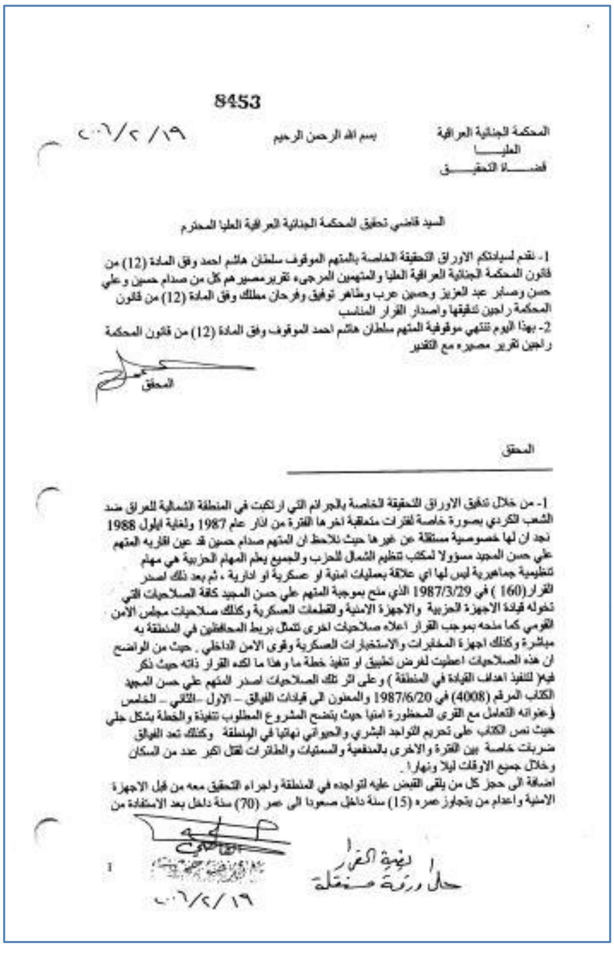

8453

٢٠٠٦/٤/١٩

المحكمة الجنائية العراقية العليـــا
قضـــاة التحقيـــق

بسم الله الرحمن الرحيم

السيد قاضي تحقيق المحكمة الجنائية العراقية العليا المحترم

1- نقدم لسيادتكم الاوراق التحقيقة الخاصة بالمتهم الموقوف سلطان هاشم احمد وفق المادة (12) من قانون المحكمة الجنائية العراقية العليا والمتهمين المرجيء تقرير مصيرهم كل من صدام حسين وعلي حسن وصابر عبد العزيز وحسين عرب وطاهر توفيق وفرحان مطلك وفق المادة (12) من قانون المحكمة راجين تدقيقها واصدار القرار المناسب

2- بهذا اليوم تنتهي موقوفية المتهم سلطان هاشم احمد الموقوف وفق المادة (12) من قانون المحكمة راجين تقرير مصيره مع التقدير

المحقق

المحقق

1- من خلال تدقيق الاوراق التحقيقة الخاصة بالجرائم التي ارتكبت في المنطقة الشمالية للعراق ضد الشعب الكردي بصورة خاصة لفترات متعاقبة اخرها الفترة من اذار عام 1987 ولغاية ايلول 1988 نجد ان لها خصوصية مستقلة عن غيرها حيث نلاحظ ان المتهم صدام حسين قد عين اقاربه المتهم علي حسن المجيد مسؤولا لمكتب تنظيم الشمال للحزب والجميع يعلم المهام الحزبية هي مهام تنظيمية جماهيرية ليس لها اي علاقة بعمليات امنية او عسكرية او ادارية ، ثم بعد ذلك اصدر القرار (160) في 1987/3/29 الذي منح بموجبة المتهم علي حسن المجيد كافة الصلاحيات التي تخوله قيادة الاجهزة الحزبية والاجهزة الامنية والقطعات العسكرية وكذلك صلاحيات مجلس الامن القومي كما منحه بموجب القرار اعلاه صلاحيات اخرى تتمثل بربط المحافظين في المنطقة به مباشرة وكذلك اجهزة المخابرات والاستخبارات العسكرية وقوى الامن الداخلي . حيث من الواضح ان هذه الصلاحيات اعطيت لغرض تطبيق او تنفيذ خطة ما وهذا ما اكده القرار ذاته حيث ذكر فيه(لتنفيذ اهداف القيادة في المنطقة) وعلى اثر تلك الصلاحيات اصدر المتهم علي حسن المجيد الكتاب المرقم (4008) في 1987/6/20 والمعنون الى قيادات الفيالق – الاول –الثاني – الخامس وعنوانه التعامل مع القرى المحظورة امنيا حيث يتضح المشروع المطلوب تنفيذة والخطة بشكل جلي حيث نص الكتاب على تحريم التواجد البشري والحيواني نهائيا في المنطقة وكذلك تعد الفيالق ضربات خاصة بين الفترة والاخرى بالمدفعية والسمتيات والطائرات لقتل اكبر عدد من السكان وخلال جميع الاوقات ليلا ونهارا .

اضافة الى حجز كل من يلقى القبض عليه لتواجده في المنطقة واجراء التحقيق معه من قبل الاجهزة الامنية واعدام من يتجاوز عمره (15) سنة داخل صعودا الى عمر (70) سنة داخل بعد الاستفادة من

1

٢٠٠٦/٤/١٩

ڕێکخراوی ئەمنستی ئەنتەرناشیۆناڵ، ژمارەی ئاوارەکانی تورکیای بە (٥٥٠٠٠) کەس داوەتە قەڵەم لە بڵاوکراوەیەکی خۆیدا، کە لە ڕێکەوتی (١٩٩٠/٦/١٤) دەرچووە.. لێ مەزەندە دەکرێت بە (١٦٠،٠٠٠) کەس کە ئاوارە بوونە.

ئەوانەی هەڵاتن بۆ تورکیا و ئێران، لە ڕێگای خۆ دەربازکردن زۆریان لە نەخۆش و منداڵان و پیرەکان مردن، بەرگەی ڕێگا سەختەکەی هەڵاتنیان نەگرتووە، ئۆردوگاکانی ناوخۆ و دەرەوەش بوونە گۆڕستانێکی دی بۆیان.

قۆناغی هەشتەمی ئەنفال، دڕندترین قۆناغی ئەنفال بووە، لە ڕووی تاوانی کۆمەڵکوژی مەیدانی دەست نەپاراستنەوە، ئاماژەکان ئەوە دەردەخەن هێزەکانی حکومەتی عێراقی فەرمانی کوشتنیان پێ بووە لەم ئۆپوراسیۆنە، چ کوشتن بە فیشەك یاخود کیمیابارانکردن، باس لەوەش دەکرێت، هەندێك گوند پیاویان نەماوە، چەندین کۆمەڵکوژی لەم ئۆپەراسیۆنەدا ئەنجامدراوە.

لە گوندی کورێمیی دەڤەری مانگێش، ڕۆژی یەکشەممە ڕێکەوتی (١٩٨٨/٨/٢٨)، دوای ئەوەی خەڵکی ئاوایی خۆیان دەدەن بە دەستەوە، سەربازەکان (٣٣) پیاو و کوڕی هەرزەکار تەمەن (١٣ بۆ ٤٣)ساڵ جیادەکەنەوە لە گروپەکە، دواتر بە کۆمەڵ گولەبارانیان دەکەن لە دەرەوەی لێپرسینەوە و دادگاییکردن، (٦)ـیان بە برینداری ڕزگاریان دەبێت بە ناوەکانی "ئەبابکر عەلی سەعید، عەبدولقهار خەلیل، عەبدالکریم نایف حەسەن، هاشم محەمەد ڕەشید، سدقی عەبدولقادر فەتاح، فەتاح عەبدولقادر فەتاح"، کە دوایینیان واتا (فەتاح عەبدولقادر) جارێکی دیکە بێسەرو شوێن دەبێتەوە و ئێستا چواریان لە ژیاندا ماون.

لە ناوچەی دۆسکی لە گوندی کۆرفێلیش بە هەمان شێوە ئەفسەرێك (٣٥) کەس لە ژن و منداڵ و پیاوی گوللەباران کردووە، لێ ڕزگاربویەك نییە چیرۆکەکەیان بگێڕێتەوە، هەروەها (٩٣) پیاوی گوێزێی ئامێدی و (٨٣) پیاوی گوندی وەرخەل و (٤٨) پیاوی گوندی هەمزا و ...هتد گولەبارانکران.

لە ئیوارەی ڕێکەوتی (١٩٨٨/٨/٢٩)ـیش بە هەزاران کەسی ناوچەکانی زێبار و بەری گارە لەسەر (ڕووی شین) لە هەموو لایەکەوە گەمارۆ دران و دەستگیرکران، تەنها (٣٦) گوندی ناوچەکە، (٦٣٤) پیاویان لە دەستداوە.

تاوانەکان تەنها لە ماوەی (١٣) ڕۆژەی ئەنفالی هەشتدا قەتیس نەما بەرامبەر بەم خەڵکە، لە مانگی پێنجی ساڵی (١٩٨٩)ـش، لەو دیو سنوورە نێودەوڵەتییەکانەوە، ڕژێم بە هاوکاری تۆکەرانی (٣٠٣٤) لە ئاوارەکان لە ئۆردوگایەکی تورکیا لە شاری ماردینی باکوری کوردستان لە ڕێگای نانی ژەهراوییەوە ژەهرخوارد کرد.

ڕژێم هەر بە ئەنفالکردنی کوردان لەم دەڤەرەدا نەوەستا، بەڵکو هێرشەکە گوندنشینە کریستانەکانیشی گرتەوە، دوای بۆردمانکردن و سوتاندن و وێرانکردنی گوندەکانیان، جگە لەوانەی خۆیان ڕزگارکرد، ئەوانیتر دەستگیرکران و ڕەوانەی بەندیخانەی سەلامیەی موسڵ کران، کە زۆربەیان خەڵکی گوندەکانی مێزێ لە سەرسەنگ و گوندەکانی "کۆسە و دۆسکی و کانی بەلاڤ" لە بەرواری باڵا و گوندەکانی باش و قاروله لە نێروا و دەرەکش لە ئامێدی، لەوانە (١٥٢)ـیان تائێستا بێسەروشوێنن، لە هاوڵاتیە ئێزیدییەکانیش (١٨٣) کەس ئەنفالکران.

ڕزگاربووەکانی ئەم قۆناغەی ئەنفال لە ئۆردوگاکانی بەرحوشتر و جێژنیکانی نزیك هەولێر لە خراپترین بارودۆخدا وەك دیلی جەنگ جێگیرکران.

مخابن کۆی گشتی نزیك (٥٠٠٠) کەس لەم ئۆپەراسیۆنەدا تیاچوون، زۆرینەیان ڕاستەخۆ لەسەر زەوی ئۆپەراسیۆنەکە گولەبارانکران.

دادگاییکردنی تاوانبارانی ئەنفال

هێما بیرکارییەکان بۆ ژماردنی تاوانەکانی ئەنفال کڵۆڵە، هێندە تاوانەکان زەق و گەورەو زۆرن، یاساکانیش لە ئاستیدا زەبوونن بۆ پێناسی یاساییان، بەڵگەنامەو فلیم و دیدنامەکان لاوازن.. کۆمەڵکوژی و کوشتنی بە ئەنقەستی مەیدانی دەرەوەی دادگا، دورخستنەوەی بە زۆری دانیشتووان، زیندانیکردن و کوشتنی تەواوی ئەو خەڵکە سڤیلە پاش گرتنیان و گواستنەوەیان بۆ ناوەندی کۆکردنەوەی تۆپزاوە و شوێنەکان دی، دواتر کوشتنیان لە گۆڕە بە کۆمەڵەکان، هەندێکیشیان بێ گواستنەوەیان بۆ شوێنەکانی کۆکردنەوە تەنانەت لە گوندەکانیان بە کۆمەڵ کوژران.. تەرمی بەشێکیان لە موسڵ و سەماوە دۆزرایەوە و لەلایەن پسپۆڕی نێودەوڵەتی مایکل تربیل و ئەوانی دییەوە دەرهێنرا، زۆرینەیان تائێستا گۆڕەکانیشیان نەدۆزراونەتەوە.

بێبەریکردن لە پێداویستییەکان ژیان، ئەشکەنجەدان،

دەستدرێژی سێکسی و پەلاماردان و لاقەکردن، سزادانی گروپ بەهۆی جیاوازی نەتەوەییەوە، پەلاماردانی ناوچەی سڤیل بە چەکی کۆکوژی کیمیاوی و هیشۆیی و چەکی کلاسیك، پەلاماردانی گوندەکان و بێهۆکار روخاندنی نەخۆشخانە وقوتابخانە و مزگەوت، بە زۆر گواستنەوە و سەپاندنی نیشتەجێبوونی زۆرە ملێ لە ئۆردوگاکان و بێبەریکردن لە هەلی کار و پێداویستی ژیان، توندوتیژ جولانەوە لە گەڵ هاوولاتیانی سڤیل تا ئاستی کوشتنی بە ئەنقەستی بە کۆمەڵیان، بێڕێزیکردن بە تەرمی مردووەکانیان، مردن بەهۆی برسێتی و تێنوێتی و گەرما و بێ دەرمانی و پیسییەوە، نەبوونی بێبایەخترین کەرەستەی ژیان لەناو زیندانەکان، هێرش بۆ سەر هاوولاتیانی سڤیل کە هیچ بەشداریەکیان لە چالاکی سەربازی نەبووە، وێرانکردنی ماڵیان و تالانکردنیان، جیاکردنەوەی ژنان و پیاوان و رێگا گرتن لە بەیەك گەیشتنیان، بۆ ئەوەی منداڵیان نەبێت، جیاکردنەوەی منداڵی بچووك لە دایك و باوك و براو کەسوکاریان، توندوتیژی بە نەخشە، زیانی جەستەیی و عەقڵی، وێرای مردن زۆرێك لە ئەنفالکراوان تووشی کەمئەندامی بوون لە زیندان، بێهۆکار پەلاماردانی خەڵکی سڤیل، کوشتنی بە دەستی ئەنقەست، کوشتنی نابەجێ، بێبەشکردنی توند لە هەموو پێداویستییەکی تەندروستی و ژیان، جیاکردنەی خێزان لە یەکتر تەنانەت منداڵان لە گەورەکان، دەستگرتن بەسەر سەروەت و سامان لەناویاندا بەروبوومی کشتوکاڵی هەڵگیراو، نەهێشتنی سەرەوەت و سامانی ئاژەڵداری، کوێرکردنەوەی کانیاو پڕ کردنەوەی بیرەکان، پەیرەوکردنی سیاسەتی زەوی سوتاندن، بۆردومان کردنی گوند بە خەڵکەکەیەوە، لە زیندانەکان و شوێنەکانی کۆکردنەوە ئاوی خواردنەوەی پیس، کەمی خۆراك و برسیکردن، نەبوونی دەرمان و چارەسەری پزیشکی، سەپاندنی ژیان لە گەرمای بەتینداڵ، تەعریبکردن........ هتد. ئەمانە هەموو نموونەیەکی کەم بوون لە تاوانەکان، تا شوێن پێی هەموو قوربانییەکان هەڵنەگرتێت، ناتوانرێت هەموی بنوسرێتەوە، بۆیە بەڵگەنامەو فلیم و دیدنامەو نووسراوەکان ناتوانن دەربڕی گەورەیی تاوانەکە بن، کاتێك ئامادەی هەڵدانەوەی گۆڕە بە کۆمەڵەکان دەبیت دەزانیت چ تاوانێك ئەنجامدراوە، دەزانیت چ جەهەنەمێك لە ژێر بیابانەکان شاردراوەتەوە.

دادگای دۆسیەی ئەنفال لە دادگای باڵای تاوانەکان لە رۆژی دووشەممە رێکەوتی (٢٠٠٦/٨/٢١) دەستی پێکرد، لە (٦١) دانیشتندا، کۆی گشتی (١١٩٣) سکاڵاکەر و دیدەر و پسپۆڕی ناوخۆیی و بیانی، سکاڵا و شایەدییان پێشکەش کرد، لەوانە (٥٢) سکاڵاکەر، (١٠) رزگاربووی گۆڕی بە کۆمەڵ، (٨) دیدەر، (٤) پسپۆڕی بیانی "کلایکۆلون سنۆ (١٩٢٨) ئۆکلاهۆما ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا...... زانای بواری زانستی بایۆلۆژی، پسپۆر لەسەر ئاستی جیهان، گۆڕی بە کۆمەڵی کرۆمی هەڵدابوەوە و کاری لەسەر قوربانیانی کیمیابارانکردنی گوندی فرجینی کردبوو، کە چەکی کیمیاوی تێدا بەکار هاتبوو. ئەسفەندیار ئەحمەد شکری توێژینەوەی لەسەر ئەو ئاوارانەی دیار بەکر و ماردین کردبوو، کە کیمیاوی لێیانی دابوو. مایکل کۆمفر ترەمبیل پسپۆر لە بواری پزیشکی رێوشوێنی دیاردە سزاییەکان، لە موسڵ و موسەنا گۆڕی بە کۆمەڵی ئەنفالکراوانی هەڵداوەتەوە، بە هاوکاری پسپۆڕانی ئەمەریکی و کۆستاریکی و ئوسترالی و کەنەدی.. دۆگلاس سکوتی، بە رەگەز ئەمەریکی، پسپۆر لە بواری چەك و زانستی سزایی".. ئەم بەڕێزانە راستەوخۆ بەشداربیان لە دادگاییەکە کرد و وتەیان پێشکەشکرد لە بەردەم دادوەرەکان.

یەکشەممە رێکەوتی (٢٠٠٧/٦/٢٤) بڕیاری دادگا دەرچوو، لە رێکەوتی (٢٠٠٧/٩/٤) بڕیاری کۆتا درا، تاوانکاران بە ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید و تاوانی جەنگ و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی سزا دران.

لە پرۆسەی دادگاییەکە حەوت تۆمەتبار دادگاییکران، و (٤٢) تۆمەتباریش لە هەنگاوی یەکەمدا دیاریکرابوون بۆ دادگاییکردن، لێ ئامادە نەبوون وەك لە دوو نامەی دادگای باڵای تاوانەکاندا ناویان هاتووە، بەپێی نووسراوی (ف٢/١٤٤٥) لە رێکەوتی (٢٠٠٥/١٢/١٨)ـی دادگای باڵای تاوانەکان، بڕیاری گرتن بۆ (٢٤) کەس دەرچوو، کە بریتی بوون لە:"نزار خەزرەجی، یونس ئەلدرب، ئەیاد خەلیل زەکی، رەمزی مەحمود، سەعید مەحمود باریکە، قاسم دڕەیی، معتەسەم بەرزنجی، یاسین رەئوف، تەحسین شاوەیس، قاسم ئاغای کۆیە، بایز عەبدالڕەحمان، عەلی ئەحمەد رەشید، نیعمە فارس، حەمید شەعبان، نەجم عەبدوڵلا دوری، عیسمەت سابیر، عەدنان جەباری، جیهان موسا، رەفعەت گلی، عوسمان شێخ سەعید، شێرزاد ساڵەح، تۆفیق جەبار قارەمان، حوسێن شێخ سەعید، حەسیب حەمە ئینجە".

هەروەها لە رێکەوتی (٢٠٠٥/١٢/٢١)، بەپێی نوسراوی دادگای باڵای تاوانەکان ژمارە (ف٢/١٤٧٤)، داوای ناوی سیانی و ناونیشانی (١٨) تاوانبار دەکات، کە بریتین لە:"سەعید مەحمود باریکە، عەدنان جەباری، شێخ رەئوف، شێخ جەعفەر، شێخ رەمەزان، قاسم دڕەیی، جیهان موسا، معتەسەم

بەرزنجی، رەفعەت گلی، یاسین رەئوف، غەسان شێخ سەعید، تەحسین شاوەیس، شێرزاد ساڵەح، قاسم ئاغای کۆیە، تۆفیق جەبار قارەمان، بایز عەبدالڕەحمان، حوسێن شێخ سەعید، عەلی ئەحمەد رەشید، حوسێن حەمە ئینجە".

حەوت کەسەکەی دادگایی کران، ئەوانە بوون پێشتر زیندانیبوون، بریتی بوون لە:"سەدام حوسێن ئەلمەجید ئەلحەسەن عەبدوالغەفور عەبدالقادر ئەلناسری ئەلتکریتی سەرۆك کۆماری عێراق، کە رۆژی شەممە رێکەوتی (٢٠٠٦/١٢/٣٠) لەسەر تاوانی دوجەیل لە سێدارە درا... بۆیە تۆمەتی ئەنفالی لەسەر هەڵگیرا. عەلی حەسەن ئەلمەجید ئەلحەسەن عەبدالغەفور عەبدالقادر ئەلناسری ئەلتکریتی، بەرپرسی لیژنەی کاروباری باکوری حیزبی بەعس.. لیوا روکن سابیر عەبدالعەزیز حوسێن عەلی دوری، بەڕێوەبەری هەواڵگری گشتی سەربازی.. فەریق روکن حوسێن رەشید محەمەد عەرەب ئەلتکریتی، یاریدەدەری ئەرکانی سوپا بۆ کاروبارەکانی ئۆپەراسیۆنەکان.. لیوا روکن سوڵتان هاشم ئەحمەد محەمەد حەمەد ئەلحەمەد ئەلتائی، فەرماندەی فەیلەقی یەکەم.. تاهیر تۆفیق ئەلحاج یوسف ئەلعانی، سکرتێری لیژنەی کاروباری باکوور و پارێزگاری موسڵ.. عەقیدی روکن فەرحان موتڵەگ ساڵەح خەڵەف ئەلجبوری، بەڕێوەبەری رێکخراوی هەواڵگری رۆژهەڵات".

تۆمەتباران پاش ساغبونەوەی تاوان لەسەریان بەم شێوەیەی خوارەوە سزا دران: ١ـ عەلی حەسەن ئەلمەجید، پێنج سزای لە سێدارەدان، یەك زیندانی بەند بوون تا پاشماوەی ژیانی، یەك سزای (١٥)ساڵ زیندانی، دوو سزای زیندانی بۆ ماوەی (١٠) ساڵی و دووسزای زیندانی (٧) ساڵی.

٢ـ لیوا روکن سوڵتان هاشم، چوار سزای لەسێدارەدان، دوو سزای زیندانی بەند بوون تا پاشماوەی ژیانی، یەك سزای زیندانی (١٥) ساڵی، یەك سزای زیندانی (١٠) ساڵی و دوو سزای زیندانی (٧)ساڵی.

٣ـ فەریق روکن حوسێن رەشید، چوار سزای لەسێدارەدان و سزایەکی (٧) ساڵی زیندانی.

٤ـ سابیر عەبدالعەزیز حوسێن، (٣) سزای زیندانی بەندبوون تا پاشماوەی ژیانی و سزایەکی زیندانی (١٠) ساڵی.

٥ـ عەقیدی روکن فەرحان موتڵەگ، (٢) سزای زیندانی بەندبوون تا پاشماوەی ژیانی و سزایەکی زیندانی (١٠) ساڵی.

٦ـ تۆمەتبار تاهیر تۆفیق ئەلحاج یوسف ئەلعانی، بڕیاری بێتاوانی لە تۆمەتی بەشداری لە تاوانی ئەنفالی بۆ دەرچوو.. ناوبراوان بە ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید و تاوانی جەنگ و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی لە پرۆسەی تاوانی ئەنفال تاوانبار کران.

تاوانباران عەقیدی روکن فەرحان موتڵەگ لە رێکەوتی (٢٠١٣/٣/٣٠) لە گرتوخانەی موسڵ و سوڵتان هاشم یش لە نەخۆشخانەیەکی شاری ناسریە لە رێکەوتی (٢٠٢٠/٧/١٩) مردن، بۆیە بڕیارەکانی دادگای باڵای تاوانەکانیان لەسەر جێبەجێ نەکرا.

هەروەها لە رێکەوتی (٢٠٠٧/٥/٢٠)، دادگای باڵای تاوانەکان بە فەرمی لیستێکی بە (٤٢٣) ناوی راگەیاند وەك تۆمەتبارانی تاوانی جینۆسایدی ئەنفال، کە تائێستا بڕیاری گرتن و دادگاییکردنی ئەو تۆمەتبارانە جێبەجێ نەکراوە، چ لە عێراق و چ لە کوردستان، کە (٢٥٨) کەسیان هاوڵاتی هەرێمی کوردستانن، چ بە لیست و چ بە تاکە کەسی بڕیاری گرتنیان بۆ دەرچووە، کە تاکو هەنووکە هیچ یەکێك لەو تۆمەتبارانە بانگ نەکراون بۆ لێکۆڵینەوە، تەنانەت حکومەتی هەرێم بڕیاری دەستگیرکردنیشیانی شاردەوە، دووجار رێکخراوی کوردستان بێ جینۆساید لە رێگای داواکاری گشتییەوە لە شاری هەولێر سکاڵای لەسەریان تۆمارکردووە، وەلێ لە ژێر فشاری کەسانی دەسترۆیشتووی دەسەڵاتدارەوە، داوکاری گشتی بێ ئیرادە کراوە و لە سکاڵاکانی نە پرسیوەتەوە.

لێبوردنە گشتییەکەی بەرەی کوردستانی چی؟

لە کۆی (٤٢٣) کەسی تۆمەتباری داواکراوی دیکەی ئەنفال جگە لەو ٧ کەسەی ئاماژەمان پێاندا، (٢٥٨)یان جاش و هاوڵاتی هەرێمی کوردستانن، کە دەکاتە لە (٦٠،٩٩٪)ی کۆی تۆمەتباران. بەهانە بۆ لێ نەپرسینەوە لە تۆمەتباران، لێبوردنە گشتیەکەی بەرەی کوردستانی ساڵی (١٩٩١)ـە، هەرچەندە کەسی وایان تێدایە لێبوردنەکەی بەرەی کوردستانی نایگرێتەوە، چونکە تا روخانی بەعس لە بەغدا بووە، وەلێ لێبوردنەکەی بەرەی کوردستانی ساڵی (١٩٩١)، بەپێی بڕگەی شەشی یاسای دادگای باڵای تاوانەکانی عێراق، هیچ شەرعیەتێکی نییە، هەر لێبوردنێك پێش جێبەجێردنی ئەم یاسایە دەرچوبێت بۆ تۆمەتبارانی دوو توێی تاوانەکانی بڕگەکانی (١١ و ١٢ و ١٣ و ١٤)ی دادگای باڵای تاوانەکان، کە بریتین لە تاوانەکانی جینۆساید و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی و

تاوانی جەنگ و تاوانی پێشێلکردنی یاسا عێراقییەکان.

بەپێی بریارەکانی دادگای باڵای تاوانەکانی عێراق، لەسەر تاوانباران عەلی حەسەن مەجید و سوڵتان هاشم و .... تاوانی ئەنفال و تاوانی جینۆساید و تاوانی دژ بە جەنگ و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتییە، ئەم تاوانانەش بە تێپەڕ بوونی کات کۆن نابن و بەسەر ناچن و بنەمای نێودەوڵەتییان هەیە، کات و شوێن"زمان و مکان" تۆمەت لەسەر تۆمەتبار هەڵناگرن.. چونکە تاوانی نێونەتەوەین، لەسەر ئەو بنەمایە دادگای تاوانی نێودەوڵەتی دامەزراوە و ئەم جۆرە تاوانانە لە تایبەتمەندیەتی، تۆمەتبار بۆ کویێ هەڵبێت، دەربازی نابێت لە سزا، کەس ناتوانێت لێبوردنیان بۆ دەربکات، تەنانەت ناکرێت مافی پەنابەریشی پێبدرێت، هەرچەندە ئەمە لەلایەن لانی کەم شەش وڵاتی ئەوروپاوە پێشێلکراوە.

تۆمەتباری ئەنفال مافی پەنابەری سیاسیان پێ نادرێت، ئەمەش بەپێی رێکەوتننامەی قەدەغەکردنی جینۆسایدی ساڵی (١٩٤٨)، چونکە بەشدارن لە تاوانی جینۆساید و سزا دەسەپێنرێت بەسەر هەموو کەسێکی بەشدار لە پرۆسەی پاکتاوی بە کۆمەڵ و نابێت رزگاریان بێت لە سزا، بەو پێیەی ئەمانیش کەسانێکن بەشداربوونە لە ئەنجامدانی تاوانەکە.

بۆیە ئەوانەی ناویان هاتووە لێبوردن نایانگرێتەوە، بەم هۆیەشەوە ئەو بریارەی بەرەی کوردستانی هیچ بنەمایەکی یاسایی و هێزێکی نییە، بەداخەوە جگە لە دەسەڵاتدارانی کوردستان، لە عێراقیش بریارەکە جێبەجێنەکراوە، ناوهاتووانی ناو لیستەکە لە بەغدا پۆستی سەربازی و تەشریعیان وەرگرتووە و چونەتە پەرلەمانەوە و فەرماندەیی گرنگیان لە سوپا وەرگرتووە و یاسای بنەبڕکردنی پارتی بەعس ئەمانی لێ دەرکراوە و بریارەکانی نەیانی گرتۆتەوە.

سەرچاوەکان:

١ـ (انفال جريمة منسية)، نجم الدين فقى عبدالله.

٢ـ (ضحايا الانفال ١٩٨٨ من المسيحيين والايزيديين)، محامي طارق جمباز.

٣ـ ئینسکلۆپیدیای تاوانبارانی شاڵاوی ئەنفال لە باشوری کوردستان دەرسیم دیبەگەیی.

٤ـ ئاکامە جوگرافییەکانی پرۆسەی جینۆسایدی گەلی کورد ـ ئەنفالی چوار وەك نموونە، (پ ی د یاسین هاشم حەمەدەمین).

٥ـ دادگایی ئەنفال، زوهەیر کازم عەبود.

٦ـ ئەنفالی هەشت، عەدالەت عومەر، سەنتەری برایەتی ژمارە (٢٤).

٧ـ ئەنفال و رەهەندە سۆسۆلێجیەکانی، محەمەد رەئوف عەبدولعەزیز.

٨ـ ئەنفال و ئەنفالی گەرمیان، یادگار عەلی.

٩ـ جینۆساید لە عێراق، پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، ئامادەکردنی میدل ئیست ۆچ وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە محەمەد حەمە ساڵح تۆفیق، چاپخانەی تیشك (٢٠٠٤).

١٠ـ (القسوة لدي صدام حسين) د.محمد مجيد.

١١ـ (اللائحة الايضاحية المقدمة من قبل هيئة الدفاع عن ضحايا جريمة الانفال الى محكمة الجنايات العراقية العليا)، رۆنامەی ئاسۆ ژمارە (٤٢٥) لە رێکەوتی (٢٠٠٩/٥/٧).

١٢ـ (محكمة الانفال)، ريكار مزورى.

١٣ـ نێرگز لە دۆزەخی ئەنفالدا، عارف قوربانی.

١٤ـ سوڵتان هاشم ـ کورتە وەڵامێك بۆ دەست و پەنجە خوێناویەك بە خوێنی کورد، لەتیف فاتیح فەرەج.

١٥ـ کاریگەرییە دەروونییەکانی ئەنفال لەسەر جێماوانی ـ بەهادین محەمەد عەبدولڕەحمان ـ چاپی یەکەم (٢٠١٨).

١٦ـ تاقانەکانی جینۆساید لە کوردستان ـ چاپی یەکەم (٢٠١٦)، چاپخانەی رۆکسانا.

جینوسایدا گەلێ کورد و دەولەتا تورکیایێ

نووسینی: رێکارێ مزویری

دیروك شاهدوو دیدەڤانە لسەر داگیکەریا حکومەتێن یەك لدویف یەکێن سەفەوی و عوسمانیان نەمازە رێژمێن تورکیایێ بو سەر کوردستانێ، شورش و بەرخودان و هەڤدژیا کوردان ژی خوەی سەدان بەلگە و دیکومێنتە. لهەمبەر ڤان شورشان و رویب روییونا داگیرکاریێ ژلایێ گەلێ کورد، حکومەتا تورکیایێ جینوسایدەك رێکخستی ئەنجامدایە بەرامبەر گەلێ کورد:

دانانا نەخشەو پلانان، دەستنیشان کرنا گروپ و رەگەزان، جێبەجێکرن و ونداکرنا وان

١ـ جینوسایدا زمانی:

بسالان زمانێ گەلێ کورد هاتبوو قەدەغەکرن کەسەکی نەدکاری بزمانێ کوردی بپەیڤیت.گورینا زێدەتر ژ ٥٠٠٠٠ هزار ناڤێن گوندان و وارێن کوردا بو تورکیێ وەك ناڤێ دێرسمێ کرییە تونجەلی، بسەدان بەلگە لسەرڤێ یەکێ هەنە لێ ژبو زێدەتر شارەزابوونێ پەرتووکا ئاپێ موسا عنتەر بخوینە.

٢ـ جیوناسایدا کلتوری:

هەبونا کنج وجلوبەرگێن کوردی و دابونەریتێن کوردەواری بگشتی قەدەغەبوون، شێواندنا موزیك و هونەرا کوردی بهەمی ئاوایەکی قەدەغەکرنا وان، بنێرە ژیانا هونەرمەند ئەحمەد کایە. پەرتووکا عەبدوللا ئوجەلان لسەر جینوسایدا کلتوری.

٣ـ جینوسایدا ئاینی و مەزهەبی: قەدەغەکرنا هەمی رێورەسمێن ئاینیێن زازاییان و عەلەویان و بەکتاشیان، وێرانکرنا پەرستەگەهـ و شوینوارێن ئاینی و دیروکی بەردەوام بویە. ژیانا سەید رزای بخوینە.

٤ـ جینوسایدا ژینگەی: هەمی رێکێن پیسکرن و دیموسایدا ژینگەها کوردستانێ هاتینە جێبەجێکرن، نەدانا پەینێ کیمیاوی بجوتیاران برینا کەهرەبێ لسەر بیرێن ئاڤێ، بێن رەزو باغێن جوتیاران، بکارئینانا جورەها مادێن ژەهراوی برێکا بومبەبارنێ و سوتنا هزارەها دوونەم رەزو باغێن بەروبومی و سوتنا دارستانان برینا داران. پیسکرنا روبیاران و پەقاندنەڤا کانیێن ئاڤێ .برینا باغێن زویتوونێن عفرینێ.

بنێرە دەنگڤەدانا داربرینا ئوپەرسیونا پەنجێ برویسیێ ل٢٠٢١/٦/١ د راگەهاندنێن ناڤخوی دەرڤە وێنە و ڤیدیوێن برینا دارن و تالانکرنا گوندان و بەیانامێن نەرازیبوونا حکومەتا هەرێما کوردستانێ .

٥ـ جینوسایدا شوینواران: گەلەك ژ شوینوارێن کەڤنێن کوردان ب دزی و تالان برینە، نەمازە هەلدانەڤا گورێن پیروزێن مریان و ئینانە دەرا خەزینێن زێری و گەریان لدویف شوینوارێن گەڤن ب دەزگەهو جیهازێن پێشکەفتی سوتنا پەرتووکێن دەستنڤیس و دیروکی، وێرانکرنا جهێن کەڤنێن شویرا ئامەدێ جهێن دن، بنئاڤکرنا بازێرێ دیروکیێ حەسەنکێفێ بشەدان ئەشکەفتێن دیروکی ب تیئێنتی و ساروخ و ناپالمان هەرفاندنە و وێرانکرنە، دەیان بەلگەهێن زندیێن ڤان جورە تاوانان لبەردەستن.

٦ـ جینوسایدا مروڤان:

بدەیان جاران حکومەتا تورکیایێ ب ئاوایەکێ رێکخستی بنەماییێن جینوسایدێ لسەر کوردان جێبەجێکرنە، « ١٩٧٦ کومکوژیا بەکتاشیان، ١٩٨٧ کومکوژیا مەرشێ لهەمبەر عەلەویان، دەیان تاوانێن ، وەك جینوسایدا دێرسمێ سالا ١٩٣٧ سوتن و کوشتنا ١٣٠٠٠ هزار ژن و زاروکان ل گەلیێ زیلان. ل ٢٣□١١□٢٠١١ئوردوغانێ سەروك کوماریێ تورکیایێ وی دەمی سەروك وەزیران بوو ژبو پروپاگەندا هەلبژارتنێ و بدەستڤەئینانا دەنگێن کوردان دان بڤێ یەکێدا ئیناو داوا لێبوورینێ ژ گەلێ کورد کر. بدەیان جاران کورد راگوستنە و سورگون کرنە بکوم گرتنە و کوشتنە گوندو شارو بازێرێن وان وێرانکرینە، روفات و جەنازێن رێبەرو زاناییێن وان بەزرو وانداکرینە هەتا نها ژی گورێن شەهیدێن زندی وەك« شێخ سەعیدێ پیران، سەیدرزایێ دێرسمی، سەعیدێ نورسی بەدیع وزەمان» بزر کرینە ترسا وان ژ لاشێ پیروزێ شورشگێرو خەباتکارێن بزاڤا رزگاریا گەلێ کورد هەبوویە، هەتا نهاژی بهزاران کورد دگرتیگەهێن حکومەتا تورکاندا هەنە بە هەمی جورە ئەشکەنجێن قەدەغەکری ژلایێ ماڤێ مروڤی ڤە دهێنە ئەشکەنجەدان. هەمی کەسێن ئیداری پەرلەمەنتارو و لیبرال هاتن گرتن و دویرئێخستن ژ کارێ فەرمی ، روژنامەڤان خستن ناڤا زیندانان ، دەنگێن نەرازی ب ئاگرو ئاسن و ترس و برسێ کپ و مات کرن، پێنگاڤان دهاڤێژن ژبو دەرڤەری تورکیایێ هەر جهەکی هەرکەسەکێ دەنگی خو بلند بکەت ژبەر ڤێ زولم ستەما ل گەلێ کورد دکەن دکەڤنە بەر پلانێن ژناڤبرنێ .

٧ـ جینوسایدا کوردان ب چەکێن قەدەغەکری: چەکێن قەدەغەکری و کیمیاوی و فسفوری دەیان و سەدان جاران حکومەتا تورکیایێ چەکێن قەدەغەکری ل هەمبەر گەلێ کورد بکار ئینایە نەمازە دناڤا ئەشکەفت و تونێلێن بێاستەنگ دناڤا چیایاندا، لێ جهێن دورن ژ راگەهاندنێ، محەمەد حەمید زاروکێ ١٣ سالی بەلگەیەك زندییە، دەمێ لسەرێکانیێ بچەکێن فسفور هاتیە شەوتاندن، دویفدا هاتە هنارتن بو فرەنسایێ، راپورتێن پزیشکی ڤێ یەکێ پشتراست دکەن.

جینوسایدا کوردان لپاش یا ئەرمەنان سالا ١٩١٥ د تورکیایێدا بپلان و بەرنامە ب رێکخستن و سیستماتیك هەتا روژا ئیرو بەرپێشڤە دچە:

دەمێ دەولەتا تورکیا هەمی پلانێن خوینێ گرتن کوشتن و بنچاڤکرنا چالاکڤانێن سیاسی روشنبیری کارگێری ب سیاسەتا بگرە و بکوژە ئەنجامدای، پلان و پێنگاڤ بەربدەرڤەی تورکیایێ ڤە هاڤێتن و هەرجهەکی کوردو چالاکیێن کوردان لێ هەبان، بدبلوماسی و سیاسی ، رێکێن سەربازی لەشکەری

هەولا ژناڤبرن و ئالوزکرنا وێ دەڤەرێ دهاتە دان وەك: شەر ژناڤا وەلاتێ خو برە دناڤا ئاخا وەلاتێن دیدا ڤەگەریان بو هزرا میساق مللی و سنورێن بەرێ یێن سولتانێن عوسمانی لەشکەرێ خو برە « ئەڤغانستان، سوریایێ ، عێراقێ، لیبیایێ » بخویاتی هەڤکاریا هەڤلبەندوو دوستێن خو ددا. ل هەمبەری گەلێ کوردژی پێنگاڤ هاڤێتن وان جهێن لڤ و بزاڤێن کوردا تێدا هەبوون میناکی:

١ـ وەلاتێن ئەوروپی:

پێنگاڤ هاتن هاڤێتن ژبو نەهێلانا راگەهندنێ و دەنگێ ئازادو برینا رێکێن ئابووری و تیرورکرنا چلاکڤانێن روشنبیری و سیاسی.

٢ـ کوردستانا باکور:

دهەر سەرهەلدانەکا کورداندا لباکور ژ سەرهەلدانا سەیدرزای و شێخ سەعیدێ پالو، ئحسان نوری پاشاو ، هەتا دگەتە ڤان پارتێن سیاسیێن کوردان ل تورکیایێ، دناڤا شەرنیخا ژیانێ دا کورد گەلەك جاران ژناڤ چوونە لێ هندەك دشکەفتێن چیادا هەرمانە مە نڤێت لدیرووکێ ڤەگەرین دسەردەمێ نودا لناڤبەرا شەرێ سارو گەرمدا سەرمایەداری و ئەنتی سەرمایەدارییێ دا جیهان بویە دووبەرە، ئەمریکا سەرکێشیا هندەکا دکەت روسیا یا هندەکێن دن ل روژهەلاتا ناڤین بونە دووبەرە شیعە وسەفەوی ، سونەو عوسمانی مخابن کوردژی بوونە دووبەرە ئەڤەژی سەرتا ڤەگرتنا شیرپەنجێ یە دەولەتا تورکیایێ هەمی جورێن نەهێلان جینوسایدا کوردان دانە، نەمازە لپاش چێکرنا هێزا لەشکەری سالا ١٩٨٤ ژلایێ پەکەکێڤە لباشور سالێن ١٩٨٧ـ١٩٨٨ دەمێ پێشمەرگەی چالکی دکرن، بەعسیان ئەنفال و کیمیاباران لسەر وان جێبەجێکرن.

لسالا ٢٠١٦ pkk مفا لجینوسایدا گەلێ کورد ل باشور وەرنەگرت لەورا ئەڤ زیانە گەهشتنە گەلێ مە ل باکور جینوسایدەك دن کلتوری سیاسی و مروڤی دووبارەبوڤە دوان چالاکیێن ل سالا ٢٠١٦ لناڤەندا بازێرێن کوردستانێ لباکور هاتێن ئەنجامدان خەلك زەرەرمەندبوون ژلایێ سەرمایا مروڤی و ئابوریڤە ژوانا:

لباکورێ کوردستانێ هەتانها ١٠٠٠٠٠٠ یەك ملیون کەس زەرەر مەندبوونە، ٣٠٠٠٠٠ سێ سەد هە زار کەس ئاوارەبوونە.

زیانێن جەنگ و شەران:

موراد قەرەیلان ل ٢٢ـ٦ـ٢٠١٦ ل تەلەفزیونا ستێرك دا گوتن: شەرێ ناڤبەرا مەو حکومەتا تورکاندا ئەڤەبوون، ل ماوێ ١٠ هەیڤان دا ل ٢٤ـ تیرمەها ٢٠١٥ـ هەتا ٣١ـگولانا ٢٠١٦ شەر یێ بەردەوامبوو.

هێرشێن حکومەتا تورکیا

١ـ ٢٧٥ ئوپەراسیون لەشکەرێ تورکان ئینانە سەر کوردستانێ.

٢ـ ٥٨١ هێرشێن فروکان.

٣ـ ١٣٨ هێرشێن هەلیکوپتەران.

٤ـ ١٥٩١ هێرشێن تانگ و توپان.

دڤان هێرشاندا ٢٣٤٥ دوو هزارو سێ سەدوو چلو پێنج لەشکەرو پولیسێن حکومەتێ هاتنە کوشتن. ١٦٣ تانگ خراپبوون،٤ هەلیکوپتەر بەردانەڤە، ١٦٣ سەیارە وێرانکرن.

شەرێ د ١٢ بازێراندا هاتیە کرن ل ١٠روژا بگرە هەتا ٣ سێ هەیڤان ل (سووورێ،جزیرێ، هەزەخ، نسێبین، شەرنخ، گەڤەر، سلوپی، فارقین،دێرك، کەربوان،بیسمێرن، وارتوو) هندەك جاران ناڤبەرا وان و سێرتێ.. ٤٣٦٢ کەسێن حکومتێ هاتنە کوشتن، یێن هەپەگێ و هەپەسێ ٧٢١ کەسبوون.. ١٨٦ کەسێن سڤیل ل ماوێ دوو هەیڤاندا شەهیدبوونە.

وێرانبوون و ئاوارەبوون:

١ـ ل گەڤەرێ لپاش قەدەغەکرنا هاتووچوویێ، ل ٧٦ روژان.

١٦٠٠٠ل سەدوو شێست هزار کەسان، تنێ ٣٠٠٠ سێ هزار کەس ل مالێن خو مابوون ، یێن دن هەمی ئاوارەبوون، بو ورمیێ ، وانێ، جهێن دن، ٥٠٠٠ـ ٦٠٠٠ هزار خانی کاڤل و زەرەرمەندبوونە، ٩ نەهـ قوتابخانە وێرانبوون. ب تایبەت ل سێ گەرەکان، لگەڤەرێ نزیکی ٥٠٠ کەسان هاتنە کوشتن.

٢ـ ل شەرنخێ ٩٠٠٠ هزار نوەد هزار کەس ئاوارەبوونە، ٢٠٠٠ دوو هزار کەس ئاوارە لقونتارا چیایێ جودیدا د چادرگەهەکێدا ژیانێ بزەحمەت بسەر دبەن.

٣ـ ل ئامەدێ روهایێ وێرانشەهرێ، کەهرەبا ٥٠٠٠٠ پێنجی هزار بیرێن جوتیاران کەهرەبا وان هاتە برین، ژ لایێ حکومەتێڤە، ١ـ٦ـ٢٠١٦ کو وەرزێ هاڤینێ یە هەمی بیستان و شینکاتیێن جوتیاران هشکبوون.

هەروەسا ب بەهانا بکارئینانا پەینێ کشتوکالی بو کارێن

سەربازی نەمازە تەقینەوا، جوتیار هاتن بیّ بەهرەکرن ، بهزارەهان دولار زیان بجوتیاران کەفت.

٤- ل ناڤا شورا ئامەدیّ ١٥٠٠٠ پازدە هزار بازرگان زەررمەندبوون.. لناڤا شورا ئامەدیّ ٢٣٠٠٠ بیست و سیّ هزار کەس ئاوارەبوون ٥٠٠٠ پێنج هزار خانی وێران بوون.

٥- ل جزیرا بوتان ١٠٠٠٠ دە هزار خانی و٥٢ مزگەفت و ١٠ قوتابخانە زەرەرمەندبوون، د ٨٠ روژێن قەدەغەکریدا. هەروەسا بریارا تێکدانا ٢٧٠٠ دوو هزار و حەفت سەد خانیان هاتە دان.

*** پەروەردە:**

ژ ئالیێ پەروەردەڤە نێزیکی ٣٠٠٠٠٠ سیّ سەد هزار قوتابیان ژ خواندنیّ هاتن بێبەشکرن نەکارین بەردەوامیێ ب خواندنا خوە بدەن

*** گرتن و بنچاڤکرن:**

٨٠٠٠ هەشت هزار کەسایەتێن وەلاتپارێز هاتن گرتن و بنچاڤکرن.

نزیك ١٠٠سەروك شارەوانی و ئەندامێن بریار بدەست هاتنگرتن .

بهزاران چالاکڤان و کەسایەتی هاتن گرتن و ونداکرن.

٣٠٠٠ سیّ هزار سازیی و جهێن روشنبیری و هونەری هاتن گرتن.

ل ئەردوو ئەسمانان چاڤدێری و گڤاشتنەك مەزن لسەر گەلیّ باکوربوون

٣- کوردستانا سوور:

پێنگاڤێن رژدوو دژوار دهاڤێتن ژبو خوشکرنا رەشیّ دنقبەرا ئازەری و ئەرمەنیان بخویاتی پالپشتیا ئازەریان دکر چونکو یەك رەگەزو یەك نەژادوو یەك زمانن، یادویێ ژبو ویرانکرنا دەڤەرێن کوردنشین ل نەخچەڤان قەرباخ ، زێدەر ژ ١٠٠٠٠ سەدهزار کوردلدەڤەریّ هەبوون روژ بوروژیّ ئاوارەو دەربەدەر دبن نها تنیّ ٣٠٠٠٠ سی هزار کەس مانە، یێندی پەراکەندی دنیاییّ بوونە.

٤- کوردستانا روژهەلات:

گرتنا هەمی رێك و بزاڤێن ئابوری بازرگانی، تنیّ رەواجا بازرگانی ب مادێن هوشبەر وەك (تریاك، حەشیش، هێروین، کریستال، حەب و دەرزیێن هوشبەر، بیرەو عەرەق و ویسکی) یا بەربلاڤە ژبو مژویلکرن و ژناڤبرنا سەروا مروڤی، دەمیّ ئەڤ مادێن هوشبەر دهێن ژ ئەڤغانستانیّ و زاهیدانیّ بو ئورمیێ و دەردورێن ویّ ، دهێنە بەلاڤکرن بو تلگەڤەر و ملگەڤەر ماکو شنو خانیّ هەتا سەردەشت و مەریوان پاشان بو سلێمانی و هەولێریّ ، بو گەڤەریّ و شەمزینان و وانیّ .دڤیّ تورا سەرسنوران تیمێن رێخستی هەنە بو بازرگانیکرنیّ بڤی کەرەستیّ مروڤکوژ، دەستهەلاتدارێن دەڤەریّ چاڤپوشییّ لێدکەن.

٥- روژئاڤیاییّ کوردستانیّ:

چەندین جارا تورکیاییّ لشکەریّ خو ئیناسەر سنوری ژبو هێرشکرنە سەر رژێما ئەسەدی و هەولا ڤەگرتنا ئاڤیّ و گڤاشتنێن مەزن ل سوریێ کرن، هەتا ئوجەلان ژ بیقاحیّ دەرکری و بهێزا تورەکا مخابراتیا دوەلی دەستەسەرکری

ڤەگوهاستی بو زیندانا ئیمرالی.ئەڤ دژایەتیکرنە بەردەوامبوو، دەولەتا تورکیا بخویاتی دبێژیت مە هەلەیەك مەزنکر مەریّ ب ئازادیا کوردان دا لباشوریّ، نابیت ئەڤە دووبارە ببیتەڤە ل روژئاڤا، لەورا هەمی رێکان دگریتە بەر ژبو رازیکرنا ئەمریکی و روسیا کو کوردان نەهێلیت، چ ئیدارێن خوسەر چێنەبن ، لڤیّ داوییّ حکومەتا ئەمریکا و ئیدارا ترامپی شەریّ خو بکوردان کر دژی داعشیّ ل روژاڤا ١١ هزار شەهید و بیسیت هزار بریندار دان ل باشور ١٧٠٠ هزارو حەفت سەد شەهیدوو پێنج هزار بریندار دان ل شوینا خەلاتی خیانەتەك خویا ل کوردێن باشور و روژاڤا کر. ل باشور حکومەتا عێراقیّ و حەشدا شەعەبی لەشکریّ شیعان بەردا کوردان هەمی دەڤەرێن کوردستانیّ یێن کێشەو ناکوکی لسەر ژکوردان وەرگرتن و داگیرکرن ب بەهانا ریفراندوومیّ، دەولەتا تورکان ژی بهەمان ئاوای بهەڤکاریا هێزێن ئیسلامیێن سنوی و عەرەبێن سوری هێرش برە سەر سەریّ کانییّ و عفرینی بئاگرو ئاسن چەکێن قەدەغەکری و فسفوری داگیر کر دناڤا ڤیّ هێرشا تورك و عەربان و پالپشتیا مادی و سیاسیا فارسان و وەلاتیّ ئیرانیّ ل حەشدیّ و شیعەیێن عەلەوی، تورکێن هەلگرێن هزرا خەلەفەتا سولتانێن عوسمانی عەرەبێن سونی مەزهەب، داعشان بهزاران گوند وێران و چولکرن بدەیان قەزاو ناحیە دەڤەر ئاوارەو دەربەدەر بوون نێزیکی ٢٠٠٠٠٠٠ دوو ملیوون کوردا ئاوارەو دەربەدەربوون مالوێران بوون ل (عفرینیّ ، سەریّ کانی، کوبانیّ ، جزیریّ ، قامشلو، شنگالیّ ، دەشتا مویسل، باشیك وبارزان ، مویسل، گوێر و مەخمور و، دوزو، کەرکوك ، گەرمیان گولالە ، خانەقین) دگارم بێژم مەزنتری مال وێرانی گرتن و کوشتن دەربەدەربوون بسەریّ کوردان هاتن ل سالا ١٩١٤ —— ٢٠٢٠ مەزنترین خیانەتا ل کوردان گری « عێراق، ئیران، تورکیا» بوو بچاڤ نقاندن و بیّ هەلویستیا ئەمریکا لهەمبەر دوو سەرلەشکەرێن قەهرەمانێن

کورد « مەزلوم عەبدی، مەسعود بارزنی» کو هەڤکارو هەڤالبەندێن ئەمریکا بوون د شەرێ تیرورێدا. تشتێ هەرجوانێ کوردان دڤان شەراندا کوردان پێشمەرگەی و گەریلا ، ملبملێ هەڤ شەهید دان ل کوبانێ شنگالێ و مەخمورێ بێ جیاوازیا دەڤەرکی و ناڤچەگەرایی.

٦ـ کوردستانا باشور:

لسەرتا سالا ١٩٩٠ دەمێ سەدامی دڤیا هێرشێ بکەتە سەر کوێتێ و گوتی کوێت پارێزگەها عێراقییە ، تورکیا خو بڤێ یەکێ نەرازیکر و گوتن ویلایەتا موسل ژی دبن دەستهەلاتا مەدابوویە و گرژی دناڤبەرا پەیوەندیێن عێراق و تورکیێدا چێبوون، حکومەتا عێراقێ پەکەکە ل سوریایێ ڤەگوستن بو دەڤەرا بەرواریاو نێروەو رێکان و مزویری بالاو ئاڤاشین و باسیاو خاکورکی و هەڤکاریا لەشکری لهەمبەر وان دکر، دژێ دەولەتا تورکان ژوێ روژێ وەرە پەکەکێ بنگەهـ و باراگەهێن خو دباشوردا چێکرن هێزێن خو ل وێ ڤالاتیا سنوری بەلاڤکرن.

گڤاشتنێن مەزن لسەر کوردان چێکرن ژبوو شەرێ پەککێ بکەن، سالا ١٩٩٢ حکومەتاهەرێمێ مژویلی کێشێ پەککێ بو هەتا سالا ١٩٩٤ ١٩٩٥ بەردەوام پاشان حکومەت و پەکەکە رێککەفت پەکەکە بهێن ڤەگوستن بو سنورێ سلێمانیێ و ژ سنورێ تورکیایێ دوربکەڤن و ل قەندیلێ هاتن بجهکرن.

لوێ روژێ هەتا ئەڤرو دەیان هێرش و ئوپەراسیونێن زمینی و هەوایی ئینانە سەر باشورێ کوردستانێ ، هەمی هەولدانە هەرێما کوردستانێ بێخیتە دبن رکێڤا خوڤە، هەتا رادەکێ زور پلانێن خو جێبەجێکرنە ژڤان ئالیانڤە.

١ـ ئابوری: فروشتنا نەفتێ و رێکەفتنا ٥٠ سالی و خوشکرنا بازارو ساخکرنا کەرەستێن خو وەك خارن و جلوبەرگ کەرستێن بیناسازی و ساخکرنا کەرەستەو مادێن بسەرڤەچوی هتتد.

٢ـ کلتوری: گرنگی دان بدوبلاج و وەرگێرانا فلیم و کلتورێ خو شێواندنا کلتورێ کوردان بەلاڤکرنا کلتورێ تورکان.

٣ـ لەشکەری ل ئەردی: چێکرنا زێدەتر ژ ٤٠ خالێن سەربازی بارەگایێن لەشکەری ل جهێن ستراتیجی و بلندو وەك« بامەرنێ، شێلادزێ و سوریێ زنارێ کێستەی ،مەتینا ، دڤەرا نێروەو رێکان، چیایێن هوکل و بوتین و خاکورك و دەشتا بەرزگرو » بدوراتیا ٨٥ کیلومەتران جادێن دەمکی و درێژخایەن دناڤا هەرێما کوردستانێدا بو لەشکرێ خو چێکریە بهزاران رەزو باغ دارو دارستان برینە و سوتینە.

٤ـ لەشکر ل ئەسمانی: ئەسمانێ هەرێما کوردستانێ بگشتی ئێخستیە دبن چاڤدێریاخودا بجورەها چەکێن بڤەو مەترسیدار بکاردئینیت لسەر خاك و خەلکێ کوردستانێ لسنورێ هەولێر و سلێمانی و دهوکێ « ٣٥ جاران بفروکێن جوراو جورو بێ فروکەوان کومکوژی ئەنجام داینە نێزیکی ٢٠٠ کەسێن سڤیل خەلکێ گوندان شەهیدکرنە و نێزیك ٣٥٠ کەسان بریندارن،وەك کومکوژیا رەشێ توی، کورتەك ، خێرزوکا، ئامێدیێ، شێلادزێ ، هتد» فروکێن « درون » بێن بێ فروکەڤان وەك تەیرێن ئەسمانان ل هنداڤ سلێمانیێ قندیلی،قەلازێ و چومان، هەولێر وەرتێ و چومان سیدەکان ، مەخمور، دەڤەرا مزوریان، دهوکێ زاخو ئامێدیێ شێلادزێ شنگالێ» ب بەردەوامی دسڤرن چاڤدێریا خەلکێ کوردستانێ دکەن و بکەیافا خو جهێ وان بڤێت بوردوومان دکەن.

٥ـ رێکخستن و کومکرنا پێزانینان:

برێکا کونسلگەری و کەسێن هەڤالبەندوو پارتێن تورکومانی ل کەرکوکێ هەولێرێ و تەلەعفەر تورەکا کەسێن چەکدارو خوفروش چێکرینە، زانیاری و پێزانینان ڤەدگوێزن.

هێرشێن تورکیایێ ل هەرجهەکێ کوردستانێ بوسەر کوردانە و وێ دڤێت کوردستانێ بێخیتە دبن رکێڤا خوڤە، کوردان واندا بکەتن، ئەگەر نەشیا داگیر بکەتن بکەتە دەڤەرەکا شەری و ژبوکو ب وێرانی بمینیتەڤە و بەر بپێشڤە نەچیت، باشترین بهانەژی بوڤێ یەکێ پەکەکەیە. دڤێت پەکەکەژی ڤێ یەکێ باش بزانیت و مراعاتا کوردێن باشور بکەتن.کارەکێ بوی رەنگی ئەنجام نەدەت زیان و زەرەر بحکومەتا کوردی بکەڤن.

ژێدەر

١ـ روداو، هەواڵەکانی نیوەروژ، راپورت، شەوکەت هەرکی، ٤ـ ٦ـ ٢٠١٦ .

٢ـ رەجەب تەیب ئوردوغان، سەروك کومارێ تورکیا ل ١ـ٦ـ٢٠١٦ ل وەلاتێ کینیادا گوتن ماوێ ٣٥ ساڵانە ئەم دشەریداینە. ٤٠٠٠٠چل هزار کەس هاتینە کوشتن.

٣ـ روداو، ١٧ـ ٦ـ ٢٠١٦ هەولەکان.

٤ـ تەلەفزیوونا ستێرك

کیمیاباران...
و هەڵەبجە..

کاریگەرییەکانی چەکی کیمیاویی

لەسەر ژنانی بەرکەوتە لە پارێزگای هەڵەبجەدا

فۆتۆ ... زمانی بەڵگەکان

کاریگەرییەکانی چەکی کیمیاویی

لەسەر ژنانی بەرکەوتە لە پارێزگای هەڵەبجەدا

ئیراد منوچر سان ئەحمەد

توێژەر و پسپۆری بایلۆجی

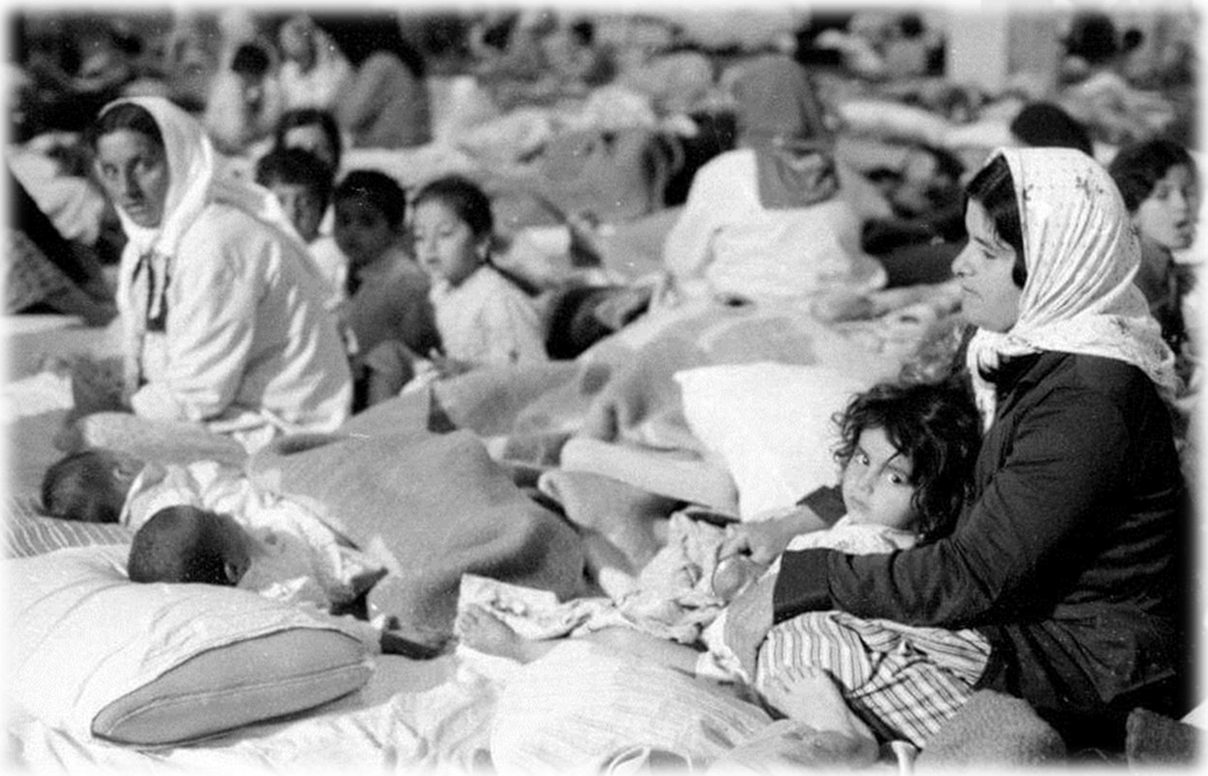

پێشەکی:

ڕووبەڕووبوونەوەی بەرفراوانی دانیشتووانی کورد لە عێراق و باشوری کوردستان لە سەدەی بیستەمی ڕابردوودا بە چەکە کیمیاوییەکان (گازی خەردەل و گازە دەمارییەکان و گازی سیانید) بووە هۆی بەرزبوونەوەی ڕێژەی مردنی هاونیشتیمانیانی کورد و بریندار‌بوونی جەستەیی و دواتر بەجێهێشتنی کاریگەرە لاوەکییەکان لەسەر بەرکەوتووانی ئەم چەکانە، کە تا ڕۆژی ئەمڕۆ بریندارن دەناڵێنن بەدەست نەخۆشییە درێژخایەنەکانی تایبەت بە کاریگەری چەکە کیمیاوییەکان.

بەپێی ڕاپۆرتە نێودەوڵەتییەکان، نزیکەی لە (٢.٩٪)ـی دانیشتوانی کورد لە باشوری کوردستان بەر چەکە کیمیاوییەکان کەوتوون.

پشکی گەورە لە نەهامەتییەکانی چەکە کیمیاوییەکان لەسەر دانیشتوانی کورد بەر ژنان کەوتووە، بەجۆرێك ئەو ژنانەی کە بەرکەوتەی ئەم چەکانەن، تا ئێستا دەناڵێنن بەدەست نەخۆشییە جەستەییە درێژخایەنەکان، کە ئەمەش کاریگەی ڕاستەوخۆی کردۆتە سەر ژیانی ئاسایی ئەم ژنانە، چونکە زۆرێك لەو بریندارانە باری ئابوورییان لاوازە و خاوەن داهاتی خۆیان نین، بەردەوام ڕۆژانە بڕێکی زۆر لە دەرمان و چارەسەر وەردەگرن، کە زۆرێك لە دەرمانەکان لە هەرێمی کوردستان دەکڕن.

کاریگەری ئەم چەکە کیمیاوییانە لەسەر جەستەی ژنان بووەتە هۆی دروستبوونی گرفت لە ژیانی کۆمەڵایەتی ئەو ژنانەدا، بە جۆرێك لە میانەی چاو پێکەوتنماندا لەگەڵ ئەو ژنانەی کە بەشدارییان کردبوو لە پڕکردنەوەی فۆرمی ڕاپرسییەکانی تایبەت بەم توێژنەوەیە لە پارێزگای هەڵەبجە، سکالایان دەکرد بەوەی بەهۆی بوونی نەخۆشییە جەستەییەکانەوە، ڕێژەیەك لەم ژنانە یان ژنی دووەمیان بەسەر هاتووە یاخود دوچاری جیابوونەوە (تەڵاق) هاتوون.

سەرەڕای ئەوەی ڕێژەیەکی دیکە لەم ژنانە سکالایان هەبوو لەسەر ئەوەی خێزانەکانیان لێیان هەراسان بوون، بەهۆی ناڵاندنی بەردەوامیان بەدەست نەخۆشیە جەستەییەکانی تایبەت بەم چەکانە.

بێگومان ئەمەش کاریگەری نەرێنی کردۆتە سەر ژنانی بەرکەوتە بە جۆرێك، لەلایەك ناڵاندنیان بەدەست نەخۆشییە درێژخایەنەکانی وەك (کۆئەندامی هەناسە و بینین و شێواندنی پێست)، لەلایەکی دیکەوە لە ڕووی کۆمەڵایەتیەوە دووچاری فشارێکی دەروونی زۆر گەورە بونەتەوە.. هەموو ئەمانە پێویستی بە هەڵوێستە لەسەرکردن دەکات، چونکە ئەم ژنانە هاونیشتیمانی کوردی ڕەسەنی ئەم هەرێمەن و قوربانیانی جەنگن.

ڕۆڵی توێژنەوەکە:

مەبەست لە ڕۆڵی ئەم توێژنەوەیە:

١ـ وەك سەرچاوەیەك بەکار بهێنرێت بۆ پڕکردنەوەی کەلێنی نەبوونی توێژینەوە مەیدانیەکان لەسەر کاریگەری چەکە کیمیاوییەکان لەسەر دانیشتوانی هەڵەبجە بەتایبەت ژنان، لە کتێبخانەی کوردیدا.

٢ـ بۆ زانینی دۆخی ژنانی بەرکەوتە بە چەکە کیمیاوییەکان و بەرزکردنەوەی دۆزی ئەم ژنانە بۆ ئاستە نێودەوڵەتیەکان لەسەر کاریگەری تەندروستی و کۆمەڵایەتی لەسەر ئەم جۆرە ژنانە.

ئامانجی توێژینەوەکە:

ئەم توێژینەوەیە ئەم ئامانجانە لە خۆدەگرێت:

١ـ بۆ زانینی کاریگەرییە درێژخایەنەکان لەسەر ژنانی بەرکەوتە بە چەکە کیمیاوییەکان لە پارێزگای هەڵەبجە، کە دەکەوێتە هەرێمی کوردستانی عێراق و بۆمبارانکرا بە چەکە کیمیاوییەکان لەلایەن سوپای عێراق لە (١٦ ئازاری ١٩٨٨).

٢ـ بۆ زانینی ئەو گرفتە کۆمەڵایەتیانەی کە ڕووبەڕووی ژنانی بەرکەوتە بە چەکە کیماوییەکان بووەتەوە.

٣ـ بۆ زانینی ئاستی خزمەتگوزارییە تەندروستیەکان لە خزمەت ژنانی بەرکەوتە بە چەکە کیمیاوییەکان بەپێی پسپۆڕییەکان.

گرفتی توێژینەوەکە:

لەو گرفتانەی کە ڕووبەڕووی ئەنجامدانی توێژینەوەکە بوویەوە، بریتی بوون لە:

١ـ نەبوونی سەنتەرێکی تایبەت بە پێشکەشکردنی داتاکانی برینداربوانی چەکە کیمیاوییەکان لە پارێزگای هەڵەبجە، کە بەپێی ڕەگەز جیاکرابێتەوە بۆ وەرگرتنی زانیارییەکان.

٢ـ زۆرێك لە بریندارەکان بێزاربوون لە پێدانی زانیارییەکان، کە بەهیچ شێوەیەك پێیان باش نەبوو زانیارییەکانی تایبەت بە کێشە و نەخۆشیەکانیان بدرکێنن، کە بەهۆی بەرکەوتنیان بە چەکە کیمیاوییەکان ڕووبەڕوویان بووەتەوە.

٣ـ بوونی گرفت لە دۆزینەوەی ناونیشانی بریندارەکان و دانانی کات بۆ سەردانیکردنیان.

بەشی یەکەم

باگراوندی گشتی لەچەمکە بەکارهاتووەکان لەم توێژینەوەیەدا:

*** زاراوە بەکارهاتووەکان:**

١ـ پارێزگای هەڵەبجە: ئەو پارێزگایەیە کە دەکەوێتە هەرێمی

كوردستانی عێراق، (٢٦٠) كیلۆمەتر لە باكوری ڕۆژئاوای بەغداوەیە و (٨٣) كیلۆمەتر لە باشوری ڕۆژهەڵاتی پارێزگای سلێمانیە.

٢ــ چەكە كیمیاوییەكان: ئەو ئامرازانەن كە مادە كیمیاوییەكانیان تێدا هەڵگیراوە، كە دەبێتە هۆی مردن و زیانگەیاندنی مرۆیی، و یاخود هەر مادەیەكی كیمیاویی كوژەر، كە ببێتە هۆی مردن یان برینداربوون و یاخود پەككەوتنی كاتی و كاریگەری دەروونی هەبێت.

٣ـ گازی خەردەل یان (سەلفا ماستەد)ی پێ دەوترێت، كە شلەیەكی بێ ڕەنگی چەورە و توانای بوونە هەڵمی هەیە، لەكاتی بەركەوتنی بە كەسی قوربانی، ئەم گازە دەبێتە هۆی دروستبوونی بلق لەسەر پێست و زیانگەیاندن بە سییەكان و دەبێتە هۆی كوێربوون و مردن لە مرۆڤ و گیانلەبەراندا.

٤ـ گازە دەمارییەكان: ئەو گازە ژەهراویە كوشندەیە، كە كار دەكاتە سەر كۆئەندامی دەمار و دەبێتە هۆی پەككەوتنی ئەم كۆئەندامە بەتایبەتی دەست تێوەردان دەكات لە گواستنەوەی هاندانە دەمارییەكان، و هەندێك جاریش بە هۆكارە دەمارییەكان ناو دەبرێت.

* چەمكێك لە تێگەیشتنی چەكە كیمیاییەكان:

لە سەدەی بیستەمی ڕابردووا، نزیكەی حەفتا جۆر لە مادەكیمیاییەكان لە چەكەكاندا بەكارهاتوون، كە بەشێوەی شلی یان ڕەقی یان گازی بوون بە چەكە كیمیاییەكان ناسراون، بوونەتە هۆی كوشتنی كوتوپڕ و دروستبوونی بلق لەسەر پێست و لەكار كەوتنی سیەكان و كاریگەری لەسەر كۆئەندامی دەمار و خوێن، كەسانی بریندار بوو بەم چەكانە، كاریگەری درێژخایەن لەسەریان بە جێماوە.

* پۆلێنكردنی چەكە كیمیاوییەكان:

گروپی یەكەم: ئەو چەكانەن كە لە ناو جەنگەكاندا بەكار هاتوون، زۆرترین كاریگەری مەترسیدار لەسەر مرۆڤ بەجێ دەهێڵێت، نموونەی ئەمانەش وەك گازی خەردەل و گازە دەمارییەكان (تابوون، سارین، ڤی ئێكس، سۆمان) و گازی سیانید و كلۆرین و دای كلۆرین و فۆسۆجین دەگرێتەوە.

گروپی دووەم: ئەو چەكانەن كە كاریگەرییەكەیان لەسەر مرۆڤ بۆ ماوەیەكی كاتییە، وەك: گازی فرمێسك ڕێژ، كە زۆرجار بەكار دەهێنرێت بۆ بڵاوەپێكردنی خۆپیشاندەران.

* پۆلێنكردنی چەك كیمیاییەكان بەپێی میكانیزمی كاركردنیان:

١ـ هایدروجین سیانید گازی خەردەل (تابون، سارین، سۆمان، ڤی ئیكس)، فۆسۆجین، دایفینایل كلۆرو ئارسینLSD

٢ـ كلوراید سیانوجین ترشی لاسیرجیك و دونەئەسیل ئەماید.

گروپی یەكەم دادەنرێت بە مەترسیدارترین جۆری چەكە كیمیاییەكان، كە ژەهری ئەم چەكانە دەبێتە هۆی ژەهراوی بوونی خۆراك و سەرچاوە ئاوییەكان و هۆكارێكە بۆ نەزۆكی لە مرۆڤ و گیانەوەراندا، هەروەها دەبێتە هۆی زیانگەیاندنی جینی بۆ نەوەكانی دیكە، سەرەڕای ئەوەی دەبێتە هۆی كوشتن و برینداربوونی كەسانی بەركەوتە بەم چەكانە.

هەروەها ژەهرە كیمیاوییەكان بە مادەی توشكەری شێرپەنجە و مادەی توشبوو بە پشێویە زگماكیەكان دادەنرێت، چونكە مادەی ژەهراوی دەمارین و كاریگەری لەسەر دەماغ و توشبوون بە گرفتە عەقڵیەكان هەیە.

* مێژووی بەكارهێنانی چەكە كیمیاوییەكان

چەكە كیمیاییەكان مێژوویەكی دوور و درێژیان هەیە لە بەكارهێنانیاندا، بەڵام زۆرترین بەكارهێنانی دەگەڕێتەوە بۆ جەنگی جیهانی یەكەم (١٩١٤ ــ ١٩١٨)، كە زیاتر لە (١٠٠) هەزار تەن لە مادە كیمیاوییە كوژەرەكان بەكارهاتووە، زۆرترین جۆری ئەو چەكە كیمیاوییانەی لەو جەنگەدا بەكار هاتووە، بریتین لە گازی خەردەل، كە گۆگرد لە پێكهاتەكەیدا هەیە، لەگەڵ گازی كلۆر و فۆسۆجین، كە دەرئەنجامی بەكارهێنانی ئەم چەكە كیمیاوییانە بووە هۆی كوشتنی زیاتر لە (١٠٠) هەزار كەس و برینداربوونی نزیكەی (١.٢٠٠.٠٠٠) كەس، بەڵام لە جەنگی جیهانی دووەمدا لە ساڵی (١٩٣٩ ــ ١٩٤٥)، بڕێكی زۆر كەم لە چەكە كیمیاییەكان بەكار هاتوون.

لەبەر سامناكی زیانە گەورەكانی چەكە كیمیاویی و بایلۆژی و ناوەكییەكان و دروستبوونی كارەساتە مرۆییەكان، پرۆتۆكۆڵی جنێڤ لە ساڵی (١٩٢٥) بەسترا بۆ قەدەغەكردنی بەكارهێنانی چەكە كۆمەڵكوژەكان، كە زیاتر لە (١٧٠) وڵات واژۆیان لەسەر كردووە و هەروەها (١٣٩) وڵاتیش پەسەندیان كردووە.. و بۆ ڕای گشتی ئیدانەی بەكارهێنانی چەكە كۆمەڵكوژەكانیان لەسەر مرۆڤ و ژینگە كرد و لە پرۆتۆكۆڵەكەدا ئاماژە بەوە دراوە، كە چەكە كۆمەڵكوژەكان نەك دژ بە مرۆڤن، بەڵكوو دژی ژینگەن و بە قڕكەری ژینگە ناسێنراوە.

سەرەڕای ئەم پرۆتۆكۆلە، سوپای ولایەتە یەكگرتووەكانی ئەمریكا لە جەنگی ڤێتنام لە ساڵی (١٩٦١ ــ ١٩٧١) قڕكەری سەوزایی بەسەر دراستانەكانی ڤێتنامدا ڕشت و بووە هۆی تێكشكاندنی لە (٣٦٪)ی سیستەمی ژینگەیی باشووری ڤێتنام و لە (٥١٪)ی درەختی بەرهەمهێنەری لەناو برد، سەرەڕای لە ناوبردنی باڵندە و شیردەرەكان لەو ناوچەیەدا.

* مێژووی بەرهەمهێنانی چەكە كیمیاوییەكان لە عێراقدا

عێراق لە ساڵی حەفتاكاندا دەستی بە توێژینەوە و

بەرهەمهێنانی چەکی کیمیاویی کردووە، یەکەم دامەزراوەی بۆ توێژینەوەی کیمیاویی لە ساڵی (١٩٧١) دروستکردووە بۆ بەرهەمهێنانی گازی خەردەل، دواتریش دامەزراوەیەکی دیکە بە ناوی (حسن ئیبن هەیسم) لەساڵی (١٩٧٤) بۆ گازی خەردەل بنیاتنرا، دواتر عێراق پلانەکانی فراوانکرد بۆ ئەنجامدانی چەند توێژینەوەیەك لەسەر چەکە کیمیاوییەکان و دەزگای بازرگانی بۆ ئەم مەبەستە دامەزراند لە ژێر ناوی (بەرهەمهێنانی دژە مێروەکان (pesticide))، کە دەکەوتە باشوری ڕۆژئاوای بەغدا و (٧٠) کیلۆمەتر لێوە دوور بوو.

دوای ئەوەی لە سەرپێچکردنی پرۆتۆکۆلی جنێفی ساڵی (١٩٢٥) سەرکەوتوو بوو، عێراق دەستیکرد بە بەکارهێنانی چەکی کیمیاویی.

لە جەنگی عێراق ـ ئێران، لە سەرتای هەشتاکاندا، ڕژێمی بەعس گازی خەردەلی بەکارهێنا دژی سوپای ئێران لە ڕێگەی بۆمبەکان بەهۆی فڕۆکە جەنگیەکان.. هەر ئەمەش

لە (٥٪) زیانە گیانیە ڕاستەوخۆکانی ئێران، بەهۆی گازی خەردەلەوە بووە، بە جۆرێك نزیکەی (١٠٠،٠٠٠) سەربازی ئێرانی بەهۆی گازی خەردەلەوە کوژران.

لە ئازاری ساڵی (١٩٨٦) سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتۆکان (فاڤیر دی بلار)، بە فەرمی عێراقی تاوانبارکرد بە بەکارهێنانی چەکی کیمیاویی دژی سوپای ئێران، و داوای لە حکومەتی ئەو کاتەی عێراق کرد، کە واز لە سەرپێچیەکانی پرۆتۆکۆلی جنێفی ساڵی (١٩٢٥) بهێنێت.

دوای ئەوەی عێراق خۆی دۆزیەوە دەتوانێت پابەند نەبێت بە بڕیارەکانی نەتەوە یەکگرتۆکان و وڵاتانی ڕۆژئاوا، مەودای فراوانبوونی بەرهەمهێنانی چەکە کیمیاوییەکانی زیادکرد و داوای هاوکاری لە (٢٠٠) کۆمپانیا لە (٢٦) وڵاتی جیاواز کرد.. بەم شێوەیە:

١ـ (٨٦) کۆمپانیای ئەڵمانی.
٢ـ (٢١) کۆمپانیای فەرەنسی.
٣ـ (١٩) کۆمپانیای بەریتانی.
٤ـ (١٨) کۆمپانیای ئەمەریکی.
٥ـ (١٧) کۆمپانیای ئوسترالی.
٦ـ (٢) کۆمپانیای ئیتالی.
٧ـ (١١) کۆمپانیای سویسری.

ئەو وڵاتانەی کە هاوکاری دارایی و پێداویستیە سەربازیان بۆ عێراق ناردووە، بریتی بوونە لە وڵاتانی (ئەرجەنتین ـ بەرازیل ـ میسر ـ هندستان ـ یۆنان ـ ڕۆمانیا ـ یابان ـ هۆڵەندا ـ یابان ـ هۆلەندا ـ پۆڵەندا ـ سوید ـ ئیسپانیا ـ چین ـ کۆریایی باکور ـ کوبا ـ دانیمارك ـ فیلەندا ـ نەرویژ ـ یەکێتی سۆڤێتی پێشوو).

بەپێی ئەو بەڵگانەی لە ڕاپۆرتە نێودەوڵەتیەکاندا هاتووە و لە ڕۆژنامەی (نیویۆرك تایمز ـ NYEWYOURK TIMES) لە ساڵی (١٩٨٤)دا بڵاوکراوەتەوە، لە (٧٠٪) مادە کیمیاوییەکانی کارگەکانی بەرهەمهێنانی چەکی کیمیاویی عێراق لەلایەن دوو کۆمپانیای زەبەلاحی ئەڵمانیاوە دابینکراون، کە ئەوانیش (کۆمپانیای کارلکۆلب ـ CARL KOLB COMPANY) و (کۆمپانیای پیلۆت پلانت ـ PILOT PLANT).

نەبوونی دەنگی نارەزایی نێودەوڵەتی لەسەر بەکارهێنانی چەکە کیمیاوییەکان لەلایەن سوپای عێراقەوە دژ بە سوپای ئێران، عێراقی هاندا بۆ بەکارهێنانی چەکی کیمیایی دژ بە هاونیشتمانیانی کورد.

شایانی باسە، لە ساڵی (١٩٩٣) عێراق لەگەڵ نەتەوە یەکگرتۆکان گەشتنە ڕێککەوتنامەیەکی فەرمی، کە ناوی ئەو کۆمپانیایانە ئاشکرا نەکەن، کە چەکی کیمیاوییان بە عێراق فرۆشتووە یاخود بۆی دابینکردووە.

دوای (٩) ساڵ لە ڕێکەوتنامەیە و پێش جەنگی عێراق، سەدام حوسێن سەرۆکی ئەو کاتەی عێراق، ئامادەکاری کرد بۆ نەتەوە یەکگرتووەکان وئاژانسی (وزەی ئەتۆم ـ IAEA) و بە یاداشتێکی (١٢٠٠٠) پەڕەیی کە ناوی هەموو کۆمپانیا و یاداشتەکان بە نهێنی پارێزراو و بە شێوەیەکی فەرمی بڵاونەکرایەوە.

لیژنەی تایبەتی نەتەوە یەکگرتۆکان لە عێراق (UNSCOM) لە ساڵی (١٩٩٤) بانگەشەی ئەوەی کرد، کە هەموو چەکە کیمیاوییەکانی عێراق تێکشکێنراوە و عێراق بێ چەکی کیمیاویی ماوەتەوە.

*** جۆرەکانی چەکی کیمیاویی بەکارهاتوو لە هەڵەبجەدا:**

بەپێی ڕاپۆرتەکان و توێژینەوەکان، دەرکەوتووە کە ڕژێمی پێشووی عێراق چەکە کیمیاییەکانی گازی خەردەل و گازی دەماریەکان (تابوون، سارین و ڤی ئێکسVX) بەکارهێناوە، هەندێ سەرچاوەش دەڵێن: گازی سیانید بەرامبەر بە هاونیشتمانی کورد لەو شارەدا لە ساڵی (١٩٨٨)دا بەکارهێنراوە.

گازی خەردەل Mustard gas:

زۆرترین بەکارهێنانی ئەم گازە وەك ئامازەی پێکرا لە جەنگی جیهانی یەکەم بەکارهاتووە، بە شێوەیەك رووبەری جەنگی ئەم گازە لە هەوادا (١٩ بۆ ٣٣) مللیگرام/مەتر بووە و نزیکەی (١٠٠) هەزار کەس کوژراون و(١.٢٠٠.٠٠٠) کەس بریندابوون.

لە جەنگی ئێران ـ عێراق، لە ساڵی (١٩٨٠ ـ ١٩٨٨)، عێراق گازی خەردەلی بەکارهێناوە و ڕێژەی (١٠ ـ ٢٠٪)ی کوژراوەکانی ئەو جەنگە بەهۆی گازی خەردەلەوە بووە و هەروەها نزیکەی (٤٠ بۆ ٥٠) هەزار بریندای لێکەوتەوە و لە هێرشی ساڵی (١٩٨٨) بۆ سەر شاری هەڵەبجە، ئەم گازە بەرپرس بوو لە (٧٠٪) زیانیە گیانیەکان.

گازی خەردەل پۆلین دەکرێت بە هۆکاری دروستبوونی بڵق لەسەر پێست، چونکە کەسی بریندار بەم گازە دەبێتە هۆی سوتاندن و دروستبوونی بلق لەسەر پێست، هەروەها ئەم گازە کاریگەری توندی هەیە، لەسەر چاو و کۆ ئەندامی هەناسەدان و ئەندامەکانی ناووەی لەش و دەبێتە هۆی سوتاندنی شانەکانیان.

*** سیفەتە کیمیاویی و فیزیاییەکانی ئەم گازە**

زاراوەی گـازی خـەردەل، کـە ئاماژەیـە بـۆ بـوونی چـەند مادەییەکی کیمیاویی و پێکهاتووە لە گازی گۆگرداتی خـەردەل (Sulfured Mustard gas) و شێوگی کیمیاوییەکەی $(Cl-CH_2CH_2)_2S$.

ئەم مادده کیمیاوییە لە کۆگا سەربازییەکاندا هەڵدەگیرێت. لە کاتی دۆخی شلیدا، ئەم گازە ئەگەر پوخت بێت، بێ ڕەنگە، لە پلەی گـەرمی ژووردا، توانای بوونە هـەڵمی زۆر لاوازە و بە جێگیریـی دەمێنێتـەوە، ئەگـەر ئـەم گـازە لەگـەڵ مـادەی کیمیاویی دیکەدا تێکـەڵ بکرێت، ئـەوا بـوونی میـوە یـان بۆنی سیری لێدێت.. هەروەها توانـای توانـەوەی لـە ئـاوی وەسـتاودا زۆر هێواشـە، بـەڵام لـە مـاوەی چـەند چـرکەیەکدا لـە ئـاوی ڕۆشتوودا دەتوێتەوە.. جیا لەوەی بە ئاسانی لە چەوری و ڕۆن و کحول و نەوتی سپی و گازوایلدا دەتوێتەوە.

گازی خەردەل لە ژینگەدا بەشێوەیەکی سروشتی بە هـیچ ڕێژە و شێوەیەك نیە، لە خاکدا بەتایبەتی خاکیك تفت بێت، زوو شـی دەبێتەوە و لە ماوەی چەند ڕۆژێکدا دەگۆڕێت بۆ گـاز یـان بۆ چەند ئاوێتـەیەکی کیمیـاویی دیکـە، ئـەویش پشـت بـە بـوونی پلـەی گـەرمی و هێـزی بـا و شـێداری خـاك دەبەسـتێت لـە ناوچەکەدا.

لـە سـاڵی (١٩٨٨)، جـوین ڕۆبـرت، بەرهەمهێنـەری فلیمـی دوکیومێنتاری بە سەردانێکی نهینی دەگاتە کوردستان و چەند سـەمپڵێك لـە خـاکی هەڵەبجـە وەردەگرێـت و دیباتـەوە بـۆ بـەریتانیا بـۆ بشـکنین، دواتـر دەرئەنجامەکـەی دەرکـەوت، کە گازی خەردەل لە خاکەکەدا هەبووە.

ئەگـــەر هـــاتوو (گـــازی خـــەردەل) بڕەکـــەی زۆر بـــوو، کاریگەرییەکانی بۆ مـاوەی دەیـەها سـاڵێك دەمێنێتـەوە و ئـەم گازە لە هەوا قورسترە و لەبەر ئـەوەی ئـەم گـازە لـە چینگەدا دەگۆڕێت بۆ پێکهاتـەی کیمیـاویی دیکـە، ئـەوا لەشـی ڕووەك و گیانەوەردا کۆنابێتەوە.

لـە ئـاودا ئـەم گـازە بـۆ مـاوەی چـەند خولـەکێك دەتوێتـەوە و ئەگەر ئاوەکە ئاوی خوڕ بێت، بەڵام ئەگەر بڕی گازەکە زۆربوو، کە ڕۆکرایە ئـاوەوە، ئـەوا بـە هێواشـی دەتوێتـەوە یـاخود هـەر ناتوێتەوە.

*** چۆن گازی خەردەل دەچێتە لە شەوە**

گازی خەردەل دەتوانێت بە ئاسـانی وخێـرا بڕواتـە لەشـەوە لـە ڕێـی کـرداری هەناسـە و بەرکـەوتنی پێسـتەوە و لـەکاتی بەرکـەوتنی پێسـتدا، دەبێتـە هـۆی سـوتاندنی پێسـت و دروستبوونی بلَق، بەتایبەتی لەو شوینانەی جەستە کە ئـارەق دەکاتەوە.

لـە کـاتی هەناسـە وەرگرتنـدا دەچـێتە ڕێڕەوەکـانی هەناسـە و دەبێتـە هـۆی کوکـەی بـەردەوام و هـەوکردنی درێژخایـەنی بۆرێچـکەکانی هـەوا، خـوێن بـەربوونی لینجـە پـەردەی بۆرێچـکەکانی هـەوا و سـوتاندنی قـوڵی دەنگـە ژییـەکان و تووشبوون بە نەخۆشی درێژخایەنی کۆئەندامی هەناسە.

هەروەها کاریگەرییەکانی لەسەر چاو، دەبێتـە هـۆی سـوتاندنی چاو و ئاوساندنی پێڵوەکان، زیانی توند دەگەیەنێت بە کۆرنیـە و کاریگەری دەبێت لەسەر چاوتروکاندن.

بەپێی ڕاپـۆرتی (The Department of Health and Human Services) دەست نیشـانی ئـەوەی کـردووە، کـە گـــازی خـــەردەل مـــادەی توشـــکەری شـــێرپەنجەیە (carcinogen)، بـــە تایبـــەتی شـــێرپەنجەی ڕێڕەوەکـــانی هەناسەدان و ئەگەر بڕێکی زۆر لـەم گـازە بـەر مـرۆڤ بکـەوێت، دەبێتە هۆی مردن.

ئەگەر هاتوو ڕێژەی گازی خەردەل زۆر بەرز بوو لە هەوادا، ئـەوا کاریگەری لەسەر کەسی بەرکەوتوو واتـا نیشـانە سـەرتاییەکانی بـە (٢ ـ ٢٤) کاتـژمێر دەردەکـەوێت، لەوانـە سـوتاندنی چـاو و هەسـتیاری بـۆ ڕووناکـی و ئاوسـانی پێڵوەکـان و برینـداربوونی کۆرنیەی چاو و زۆرجاریش دەبێتە هۆی لە دستدانی بینـایی، و ڕژاندنی فرمێسك و کۆکە و پژمین و دڵ تێکەڵهاتن و ڕشانەوە و تەنگەنەفسی و دەنگی دەرنایەت.. ئەمە جیا لەوەی کاردەکاتـە سەر پێسـت و دەبێتـە هـۆی سـوتاندن و بلَقکـردن و ئـەم گـازە کاریگەری درێژخایەنی دەبێت بۆ ماوی (٣٠ تا ٩٠) سـاڵ لەسـەر کەسی بەرکەوتە بە چەکە کیمیاوییەکە.

بـەپێی هەنـدێك لـە توێژینـەوەکان، ئـەو کەسـانەی تووشـی برینـداربوونی پێسـت بوونەتـەوە بـەهۆی گـازی خەردەلـەوە، توانـای چـاکبونەوەیان هەیـە بـە مـەرجێك پێسـتی کەسـی قوربانی تووشی هەوکردن نەبوبێت.

ئـەو سـوتانەی پێسـت بـەهۆی گـازی خەردەلـەوە ڕوودەدات، جیاوازە لە سوتان بەهۆی گەرمیەوە، بـۆ چاکبونەوە پێویسـتی بـەکاتی زیـاتر هەیـە، هەنـدێك جـار نزیکـەی چـەند مـانگێکی دەوێت و دەبێتە هۆی شێواندنی پێست.

گـازی خـەردەل وەك ئامـاژەی پێکـرا، کاردەکاتـە سـەر ئەندامەکانی ناوەوەی لەش وەك سپڵ و مۆخی ئێسك و شانە لیمفاوییەکان و کەمبونەوەی خرۆکە سپێەکانی خوێن لە مـاوەی (٥ ـ ١٠) ڕۆژدا، لە ئەنجامدا ئەو کەسانەی برینداربوون بە گـازی خـەردەل، بـەرگری لەشـیان دادەبـەزێت و مەترسـی زۆریـان لێدەکرێت بۆ تووشبوون بە هەوکردن.

*** کاریگەری گازی خەردەل لەسەر منداڵان**

زیانە شاراوەکانی ئەم گازە هەر لـە مـاوەی سـکپڕی تـاکو (١٨) ساڵی کاریگەری هەیە.. ئەو منداڵانەی کە بەرکـەوتنیان دەبێت بە گازی خەردەل، دەبێتـە هـۆی سـوتاندنی پێست و دوای (٤) کاتژمێر تووشی کۆکـە و ڕشـانەوە دەبـن، کـە ئەمـە لـە نیشـانە سەرتاییەکانە و ئەگەر بڕکەی زۆرتربوو دەبێتە هۆی مردن.

لەبـەر ئـەوەی گـازی خـەردەل لـە هـەوا قورسـترە، گازەکـە ڕووبـەڕووی منـداڵان دەبێتـەوە، بـەهۆی بچـووکی قـەبارەی لەشیان، کاردەکاتە سەر گەشەیان لە ئایندەدا.. بـەڵام تائێسـتا

نەزانراوە کە ئەم گازە لە ڕێگەی وێلاشەوە یان شیردانی سروشتیەوە دەچێتە لەشی کۆرپەلە.
بۆ دەستنیشانکردنی بوونی گازی خەردەل لە لەشدا، پشکنینی خوێن و میز بۆ کەسی بەرکەوتە دەکرێت، کە لەشدا دەگۆڕێت بۆ چەند مادەیەکی کیمیاویی دیکە، کە ئەم مادە کیمیاوییانە دوای چەند هەفتەیەك لە ڕێگەی میزکردنەوە دەکرێتە دەرەوە.
بەپێی ئەو داتایانە کە وەرگیراوە لە سەرباز و هاونیشتمانیان، کە بەرکەوتەی (گازی خەردەل)ـن، بەڵگەی تەواو هەیە لەسەر ژەراوییوونی ئەو شانانەی لەش کە ڕاستەخۆ بەر گازەکە کەوتوون، وەك سوتاندنی پێست و زیانگەیاندن بە چاو و سییەکان دوای چەند کاتژمێرێك لە بەرکەوتنی بەم گازە.. هەروەها زیانەکانی گازی خەردەل لەسەر جەستە بەندە بە پلەی گەرمی و پلەی تفتێتی پێست.

*** توێژینەوەکانی پێشوو لەسەر کاریگەری گازی خەردەل لەسەر ژنان**

بەپێی ئەو توێژینەوەیەی کە کراوە، ڕێژی پشێویە زگماکیەکانی وەك لەکاتی گەشەکردنی کۆرپەلە وەك (پشێوی ماسولکە و پەیکەری کۆرپەلە و پشێوی پەلەکان و لێوی کەروێشکی کۆرپەلە و کەڕی و ئیفلیجی دەماغ)، لەو قوربانیانەدا زۆرە کە بەر گازی خەردەل کەوتوون، بەڵام نەتوانراوە لە توێژینەوەکەدا جیاوازی بکات، ئایا تەنها بەهۆی ڕووبەڕووبونەوە بە گازی خەردەل بووە یاخود هۆکارە ژینگەیەکانی دیکەیە.. بەڵام بەپێی ئەو توێژینەوانەی دیکە، کە لەسەر گازی خەردەل هەیە، بەڵگەی تەواو دەستکەوتووە، بەوەی گازی خەردەل ماددەی توشکەری شێرپەنجەیە بۆ مرۆڤ.
لە توێژینەوەیەکدا کە لەسەر قوربانیەکانی جەنگی جیهانی یەکەم ئەنجامدرا، دەرکەوتووە کە لە نێوان ڕووبەڕووبونەوە بە گازی خەردەل و تووشبوون بە شێرپەنجەی سیەکان پەیوەندی هەیە.
هەروەها لە توێژینەوەیەکی دیکەدا، کە ئەنجامدراوە لەسەر ئەو کرێکارانەی لە کۆمپانیایی بەرهەمهێنانی گازی خەردەل کار دەکەن، دەرکەوتە کە گرفتی کۆئەندامی هەناسەیان هەیە.
هەروەها توێژینەوەیەك لەسەر (١٤) منداڵی ئێرانی مردوو ئەنجامدراوە، کە پێکهاتبوون لە (٩) کوڕ لە تەمەنی (١٤)ساڵ و (٩) مانگ و (٥) کچ لە تەمەنی (٩) ساڵ و سێ مانگ، کە گەینرابوونە یەکێك لە نەخۆشخانەکانی ئێران و بەهۆی گازی خەردەلەوە گیانیان لە دەستدابوو لە جەنگی ئێران - عێراق، یەکێك لە کچەکان کە دوای (٨) کاتژمێر لە بەرکەتنی بە گازەکە گیانی لەدەستدا بوو، تووشی کەمبونەوەی ژمارەی خڕۆکەکانی خوێن (سپی و سوور و پەڕەکانی خوێن)، کە بە نەخۆشی (pancytopenia) ناسراوە، کە ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی گازی خەردەل کار دەکاتە خوێن.
هەروەها لە میانەی توێژینەوەیەك لەسەر کاریگەری گازی خەردەل لەسەر خڕۆکە سپیەکانی خوێن لەسەر قوربانیەکانی جەنگی جیهانی یەکەم، دەرکەوتبوو (١ بۆ ٣) ڕۆژ دوای بەرکەتنیان بە گازەکە، (٣ تا ٥)جار خڕۆکە سپیەکان لەئاستی ئاسایی خۆیان زیادی کردبوو، ئەم زیادبوونەش بەهۆی زیادبوونی خانەکانی خڕۆکە سپیەکان لە جۆری (polymorphonuclear) بوو، لەکاتێکدا خانەکانی خڕۆکە سپیەکان لە جۆری لیمفە خانەکان (lymphocytes) کەمی کردووە.
توێژینەوەیەك لەسەر کاریگەری چەکە کیمیاوییەکان لەسەر بەرکەوتوان لە هەڵەبجەدا، کە لەسەر (٤٠) کەسی بەرکەوتوو بە گازەکان لە ساڵی (٢٠٠٠) ئەنجامدرا.. دەرکەوت ژمارەی خڕۆکە سپیەکان لە مەودای ئاسای بوو لە نێوان لە (٧٠٪) بەرکەوتەکان، بەڵام ژمارەی خڕۆکە سپیەکانی لە جۆری لیمف خانەکان لە ئاستی ئاسایی خۆی نزمتر بوو لە نێوان لە (٨٠٪) بەرکەوتوانی چەکی کیمیاویی.
هەر لە توێژینەوەیەکی دیکەدا، کە لەسەر (١٤) منداڵ و (١٤) هەرزەکاری بەرکەوتوو ئەنجامدرابوو، کە تەمەنی هەرزەکارەکان "(٩) کوڕ لە تەمەنی (١٤) ساڵ و (٩) مانگ، و پێنج کچیان لە تەمەنی (٩) ساڵ و (١٣) مانگ"، دەرکەوتووە دوای بەرکەوتنیان بە گازی خەردەل لە ماوەی (١٨ ـ ٢٤) کاتژمێر لە کاتی جەنگی (ئێران - عێراق)، دەرئەنجامەکان لەسەر (١١)منداڵیان بەوە شێوەیە بوون، کە لە (٤٧٪)ـیان تووشی کۆکە و کاریگەری توند لەسەر کۆئەندامی هەناسە بوونە، لە (٥٧٪) هەست دەکرا بەبوونی دەنگە دەنگ لە کاتی هەناسەداندا بەکارهێنانی گوشی پزیشکی (سماعە گبیە).
هەروەها لە (٥٧٪) تەنگە نەفەسی (**Dyspnea**) هەبوو، و لە (٣٦٪) خزەی سەرسنگسان دەهات لەکاتی هەناسەداندا و لە (٤٪) ئازاری قوڕگیان هەبوو و کاریگەری گازەکە لەسەر کۆئەندامی هەناسەدان لە منداڵەکاندا زۆر زیاتربوو لە هەرزەکارەکان.

*** توێژینەوەکەی دکتور کریستین گۆیسدن لەسەر هەڵەبجە**

تائێستا یەکەم توێژینەوە لەسەر ئاستی دەرەوەی عێراق ئەنجامدرابێت، لەلایەن ژنە پرۆفیسۆری بۆماوەزانی دکتۆر (کریستین گویسدن) لە زانکۆی لیڤەر پوڵی بەریتانی لە ساڵی (١٩٩٨) بووە، بۆ زانینی کاریگەری درێژخایەنی چەکە کیمیاوییەکان پاش (١٠) ساڵ لە ڕوداوی تاوانی هەڵەبجە.
توێژینەوەکە لەسەر (٧٠٠) کەسی بەرکەتوو بە چەکی کیمیاویی ئەنجامدراوە، کە دوای پشکنین، سەرجەم بەرکەوتەکان، ئاماژەی بۆ کرد، کە زۆرێك لە برینداەکان تووشی شێواندنی پێست بوون و نزیکەی (٥٠٠) لە بریندارەکان لەلایەن پزیشکەوە ئاگادار کراونەتەوە، کە لە مەترسیدان و گازە بەکارهاتووەکان زۆر بە توندی کاریگەری لەسەر چاویان هەبووە و هەندێکیان تووشی کوێربوون هاتبوون.
هەروەها لە توێژینەوەکەدا ئاماژە بەوە کراوە، کە جۆرەکانی چەکە کیمیاوییەکانی وەك گازی خەردەل و تابوون و سارین و ڤی ئێکس بەکارهاتووە و هەندێك لەو گازانە کاریگەری جینی

هەیە لە ئایندەدا واتە کار دەکاتە سەر خانەکان (DNA) و دەبێتە هۆی تێکدانی ڕیزبەندی نیکلۆتایدەکانی (DNA)، کە دەبێتە هۆی گواستنەوەی تێکچوونە بۆ ماوەیەکان لە باوانە بۆ وەچەکانیان و مەترسیەکانی توشبوون بە نەخۆشیەکانی وەک شێرپەنجە.

هەر لە توێژینەوەکەدا ئەوەی خستۆتەڕوو، ئەم چەکانە کاریگەری توندی کردۆتە سەر ژنان، ئەویش بەهۆی بەرزبوونەوەی ڕێژەی لە بارچوونی منداڵ لە ژنانی بەرکەوتە، هەروەها لە دایکبوونی کۆرپەلەی توشبوو بە پشێویە زگماکیەکانی دڵ و شەقبوونی مەلاشو و لێوی کەروێشك.

هەروەها بەپێی ئەو داتایە لەتوێژینەوەکەدا خراوەتەڕوو، لە دایکبوونی منداڵی داون دوو ئەوەندەیە بە بەراورد لەگەڵ ناوچەکانی دیکە و نەخۆشی زگماکیەکانی دڵ چوار ئەوندەیە، بە ڕێژەیەك لە ساڵی (١٩٩٠) بریتی بووە لە (٣٩) حاڵەت کە لە ساڵی (١٩٩٦) بەرزبوتەوە بۆ (١٧٣) حاڵەت.

*** گازی خەردەل و ژەهراویبوونی جینی**

کەمترین دۆزی گازی خەردەل لە خانەکاندا دەبێتە هۆی ڕێگرتن لە دابەشبوونی سروشتی خانەکان، بەهۆی ئەوی ئەم گازە لە توانایدایە بچێتە نێو ئەڵقەکانی (DNA) و دەبێتە هۆی دروستبوونی بازدان لە خانەدا و ئەگەر هەیە ببێتە هۆی بە هەڵە لەبەرگرتنەوەی (Error Replication)، کە کاردەکاتە سەر خانە دابەشبووە نوێیەکان لە دروستبوونی پشێویە زگماکیەکان و نەخۆشیەکانی شێرپەنجە.

*** گازە دەمارییەکان (Nerve Agents)**

یەکێکە لە چەکە کۆمەڵکوژەکان، بەپێی سەرچاوەکان ئەو گازە لە هەڵەبجەدا بەکارهاتووە، مێژووی بەکارهێنانی ئەم چەکە زیاتر دەگەڕێتەوە بۆ جەنگی جیهانی دووەم.

کاریگەری ئەم چەکە لەسەر جەستەی مرۆڤ، بە جۆرێکە کار دەکاتە سەر هاندانە دەمارییەکان (Nerve Impulses) لە خانە دەمارییەکانی لەشدا، ئەویش لە ڕێگەی وەستاندن و بلۆکردنی ئەنزایمەکانی (ئەستیل کولاین - Acetylcholine).

گازە دەمارییەکان جۆرەکانی تابوون و سارین و ڤی ئیکس - VX

کەسانی بەرکەوتە بەم گازە زۆرجار گیان لەدەست دەدەن، لە نیشانەکانی بەرکەوتن بەم گازە هەستکردن بە تەنگە نەفەسی و دڵتێکەڵهاتن و لیکرژاندن دەبێتەوە و تووشی لە دەستدانی کۆنترۆڵکردنی لەش دەبێتەوە، وەك فرمیسك ڕژاندن و کرژبوونی بیبیلەی چاو، هەستکردن بە ئازاری ناوسك و ڕشانەوە، سوتاندنی چاو، دوای ماوەیەکی کەم قوربانیەکە ڕووبەڕووی مردنە دەبێتەوە.

گازە دەمارییەکان کاریگەری درێژخایەنی دەبێت لەسەر ئەو کەسانەی بریندار دەبن بەم گازە، بەردەوام دەەناڵێنن بەدەست زیانگەیاندنی دەماری و کاریگەری دەبێت لەسەر قوربانیەکان.

عێراق هەرسێ جۆری گازی دەماری (تابوون و سارین و ڤی ئیکس - VX) بەکارهێناوە لە ساڵانی هەشتاکاندا، بەپێی ڕاپۆرتەکان، نزیکەی (٥,٥٠٠ بۆ ١٠,٠٠٠) سەربازی ئێرانی کوژراون بەهۆی گازە دەمارییەکانەوە و نزیکەی (١٠٠,٠٠٠) سەربازیش بریندار بوونە بەهۆی ئەم گازانەوە، ئەم گازە ژەهراوییانە بە جۆرێکە کەم کەس لە دەستی ڕزگاری دەبێت.

*** جۆرەکانی گازی دەماری بەکارهاتوو لە هەڵەبجەدا**

١- تابوون

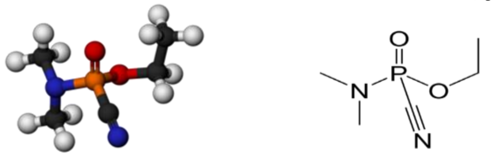

ناوی زانستی ئەم گازە (Ethyl dimethylphosphoramidocyanidate)، کە بە (CA)ی ناسراوە، لە دۆخی شلیدا بێڕەنگە و بۆنی میوەی ڕزیوی لێدێت، گازێکی بە هێزی کوژەرە، دەستێوەردان دەکات لە کۆئەندامی دەماری شیردەرەکان و لە نیشانەکانی بەرکەوتن بەم گازە، کرژبوونی بیبیلەی چاو و لیکرژاندن و لووت ئاوکردن و سەختی لە هەناسەدان، هەروەها بەهۆی دەردانی شلەی بۆریچکەکانی هەوا و ئارەقکردنەوە و خاوبونەوەی لێدانی دڵ و لە هۆش خۆچوون و نەمانی کۆنترۆل بەسەر میزڵدان و ڕێخۆڵەکاندا و توشبوون بە ئیفلیجی و وەستانی هەناسە بەهۆی دروستبوونی بلّق لەسەر سیەکان.

زۆربەی نیشانەکانی تابون هاوشێوەی گازە دەمارییەکانە.. ئەم گازە زۆر بە خێرای کار دەکاتە سەر پێست و چاو و توانای کوشتنی هەیە لە ماوی (٠٩:٥٩) خولەکدا.

تابون ژەهراوییە ئەگەر بە دۆزێکی زۆر کەمیش بێت.. بەپێی کۆنگرەی چەکی کیمیایی لە ساڵی (١٩٩٣)، بەرهەمهێان و هەڵگرتنی ئەم چەکە قەدەغەکراوە.

٢- گازی سارین:

شیوگی کیمیایی ئەم گازە

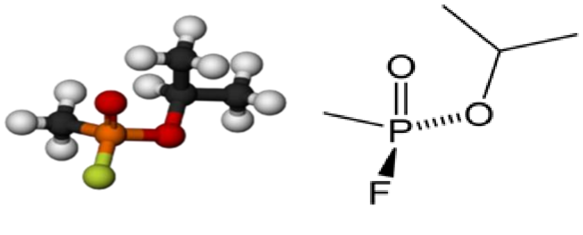

ئەم گازە بە (GB) ناسراوە و ناوی زانستی (organophosphorus compound)، گازێکی بێڕەنگی بێ بوون و تامە، لە سەردەمی نازییەکاندا لە ساڵی (١٩٣٨) دۆزراوەتەوە و (٢٦)جار ژەهری کوژەرە لە سیانید و زۆرترین ڕێژەی لەم گازەی بەرهەمهێناوە، بەڵام بەکارهێنانی

وك چەكی كیمیاویی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی (١٩٧١)، عێراق لە ساڵی هەشتاكاندا دەستی بە بەرهەمهێنانی ئەم گازە كردووە و لە توانایدا بووە نزیكەی (٧٩٠ بۆ ٨١٠) تەن لە سارین بەرهەم بهێنێت.

كاریگەرییە درێژخایەنەكانی ئەم چەكە وەك بیرچوونەوە، سەرئێشەی توند، لاوازی و كاریگەری لەسەر دڵ دەبێت.. لە كۆنگرەی چەكی كیمیاویی لە ساڵی (١٩٩٣)، بەرهەمهێنان و هەڵگرتنی ئەم گازە قەدەغەكرا.

كەمترین دۆز لەم گازە، توانای كوشتنی هەیە لە ماوەی یەك خولەك بۆ (١٠) خولەك و كاریگەری ئەم گازە لە ڕێی پێست و كۆئەندامی هەناسەوە دەبێت، لە دوای هەڵمژین، دەبێتە هۆی ئیفلیجكردنی خنكان بە ماسولكەكانی كۆئەندامی هەناسە و دوای هەفتەیەك لەبەركەوتنی، ئەم گازە دەبێتە هۆی نابینایی.

هەر وەك گازە دەمارییەكانی دیكە، گازی سارین كار دەكاتە سەر كۆئەندامی دەمار و دەستێوەردان دەكات لە گواستنەوە دەمارییەكاندا.

٣ـ گازی ڤی ئێكس ـ VX

ناوی زانستی

(O-ethyl S-[٢-(diisopropylamino)ethyl] methylphosphonothioate)

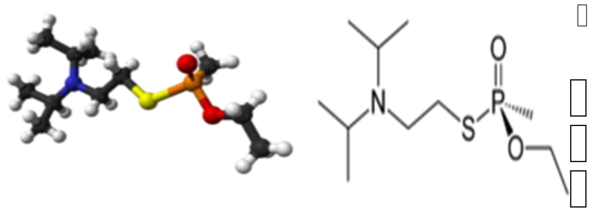

ئەم گازە خاوەن ژەهرێكی زۆر بەهێزە، لە ساڵی (١٩٥٢) لەلایەن ویلایەتە یەكگرتووەكانی ئەمەریكاوە بەرهەمهێنراوە و لە ساڵی هەشتاكاندا عێراق دژ بە دانیشتوان و هاونیشتمانیانی كورد بە كاریهێناوە، وەك لە شاری هەڵەبجە، نزیكەی (٢٥٠,٠٠٠) هاونیشتمانی كورد ڕووبەڕووی ئەم گازە بونەوە.

ئەم گازە پۆلێن دەكرێت لە ڕیزبەندی چەكە كۆمەڵكوژەكان، بە هەمانشێوە لە كۆنگرەی چەكی كیمیاویی لە ساڵی (١٩٩٣) لەلایەن نەتەوە یەكگرتوەكان، بەرهەمهێنان و هەڵگرتنی قەدەغەكرا.

توانای بوونە هەڵمی زۆر نزمە و دەتوانێت لە ژینگەدا بە بەردەوامی بمێنێتەوە.. گازی (ڤی ئێكس ـ VX) هەر وەك گازە دەمارییەكانی دیكە كار دەكاتە سەر ئەنزایمی (Acetylcholine)، لە گواستنەوەی دەمارە ڕاگەیاندنەكان لە كۆئەندامی دەمار.. كەمترین دۆز لەم گازە كوژەرە، دەبێتە هۆی مردن.

لە نیشانەكانی بەركەتنی كەسەكان بەم گازە، تووشی لەرزین و ئارەقكرنەوەی بەهێز و دواتریش ڕشانەوە و گێژبوون دێت و دەبێتە هۆی مردن.

بەشی دووەم
بواری پراكتیكی توێژینەوەكە

ئامرازی توێژینەوەكە:

بۆ دەستكەوتنی ئامانجی توێژینەوەكە و كۆكۆدنەوەی زانیاری لەسەر كاریگەری كۆمەڵایەتی و تەندروستیە درێژخایەنەكانی چەكی كیمیاویی لەسەر ژنان لە پارێزگای هەڵەبجە و دەوروبەری، لە ڕێگەی فۆرمێكی ڕاپرسی، كە (٩) بڕگەی لە خۆگرتبوو و سامپڵی توێژینەوەكە بریتی بوو لە دابەشكردنی فۆرمی ڕاپرسیەكە بەسەر (٦٧) ژنی بەشداربوو لە پارێزگای هەڵەبجە و دەوروبەری، كە بەپێی ئەم خشتەیە دابەشكرابوو:

خشتەی ژمارە (٢.١)
دابەشكردنی فۆرمی ڕاپرسیكراو بەپێی شوێنی جوگرافیا:

شوێن	ژمارەی بەشداربووان	ڕێژەی سەدی بەشداربووان
پارێزگای هەڵەبجە	٦٢	٩٢.٥٣٪
ناحیەی خورماڵ	٢	٢.٩٨٪
ناحیەی سیروان	١	١.٤٩٪
ناحیەی بیارە	٢	٢.٩٨٪
كۆی گشتی	٦٧	١٠٠٪

دەرئەنجامی توێژینەوەكە و گفتوگۆكردن:

ئامانجی ئەم توێژینەوەیە لەمەڕ زانینی واقیعی دۆخی تەندروستی و كۆمەڵایەتی ژنانی بەركەوتەیە بە چەكە كیمیاوییەكان و كاریگەری ئەو چەكانە لەسەر دەركەوتنی نەخۆشیە دریژخایەنەكان، كە هۆكاری سەركی چەكە كیمیاوییەكان بووە و دواتر كاریگەری كۆمەڵایەتی لەسەر ئەو ژنانە لە ژیانی ئاسایدا.. بۆ دەستكەوتنی ئامانجەكە، دابەشكردنی فۆرمی ڕاپرسی بەسەر كۆمەڵگای توێژینەوەكە وەك ئەم خشتەیەی خوارەوە:

خشتەی ژمارە (٢.٢)
ژمارەی گشتی فۆرمی دابەشکراو و گونجاو و ڕێژەی سەدی

ژمارەی گشتی فۆرم	ژمارەی فۆرمی گەڕاوە	ژمارەی فۆرمی نەگەڕاوە	ژمارەی فۆرمی نەگونجاو	ژمارەی فۆرمی گونجاو	ڕێژەی سەدی ژمارەی فۆرمی گونجاو
٦٧	٦٧	٠	٠	٦٧	١٠٠٪

خشتەی ژمارە (٢.٣)
دابەشکردنی ئەندامانی ڕاپرسیکراو بەپێی بڕوانامە

بڕوانامە	ژمارە	ڕێژەی سەدی
تونای خوێندنەوەی نوسینی نیە	٢٦	٣٨.٨٠٪
سەرەتایی	١٥	٢٢.٣٨٪
ناوەندی	٨	١١.٩٤٪
ئامادەیی	٥	٧.٤٦٪
پەیمانگاو زانکۆ	١٣	١٩.٤٠٪
کۆی گشتی	٦٧	١٠٠٪

خشتەی ژمارە (٢.٤)
دابەشکردنی ئەندامانی ڕاپرسیکراو بەپێی تەمەن

تەمەن	ژمارە	ڕێژەی سەدی
٢٥ ـ ٣٥ ساڵ	١٥	٢٢.٣٨٪
٣٦ ـ ٤٥ ساڵ	٣٢	٤٧.٧٦٪
٤٦ ـ ٥٥ ساڵ	١٤	٢٠.٨٩٪
٥٦ ـ ٦٥ ساڵ	٥	٧.٤٦٪
٦٦ ساڵ و زیاتر	١	١.٤٩٪
کۆی گشتی	٦٧	١٠٠٪

خشتەی ژمارە (٢.٥)
دابەشکردنی تەمەنی ئەندامانی ڕاپرسیکراو لە کاتی بەرکەوتنیان بە چەکی کیمیایی لە ساڵی (١٩٨٨)دا

تەمەن	ژمارە	ڕێژەی سەدی
١ مانگ ـ ١٠ ساڵ	١٨	٢٦.٨٦٪
١١ ـ ٢٠ ساڵ	٢٠	٢٩.٨٥٪
٢١ ـ ٣٠ ساڵ	٢٢	٣٢.٨٣٪
٣١ ـ ٤٠ ساڵ	٥	٧.٤٦٪
٤١ ساڵ و زیاتر	٢	٢.٩٨٪
کۆی گشتی	٦٧	١٠٠٪

وەك تێبینی دەکرێت لە خشتەکەدا، هەموو تەمەنەکان چەکە کیمیاوییەکانیان بەرکەوتوو، بەڵام زۆرترین تەمەن کە ڕووبەڕووی بوبێتە، تەمەنی (٢١ ـ ٣٠) بووە، ئەویش چەند گریمانەیەك لە خۆدەگرێت، ڕێژەکانی دیکە کە بەر چەکاکان کەوتوون بەتایبەتی خوار تەمەنی (٢٠) ساڵی، چەکەکان بوبێتە هۆکاری شەهیدکردنیان بەهۆی کەمی تەمەنیانەوە و بەهۆی ئەوەی کاریگەری چەکە کیمیاوییەکان لەسەر منداڵان زیاترە وەك لە بەشی تیۆری توێژینەوەکەدا ئاماژەی پێکراوە.. و سەرووی تەمەنەکانی (٣٠) ساڵی، هەلی ڕزگاربوونیان باشتر بوبێت.

خشتەی ژمارە (٢.٦)
دابەشکردنی ئەندامانی ڕاپرسیکراو بەپێی دەرکەوتنی نیشانەکانی ئەو نەخۆشیانەی پێوەی دەناڵێنن

نیشانەکانی نەخۆشیەکان	ژمارە	ڕێژەی سەدی
هەناسەدان	٥٦	٨٣.٥٨٪
چاو بینایی	٣٨	٥٦.٧١٪
پیست	٢١	٣١.٣٤٪
سەرەئیشەی توند	٩	١٣.٤٣٪

بەپێی ئەو توێژینەوانەی ئەنجامدراوە، چەکە کیمیاوییەکان کاریگەری زۆری دەبێت لەسەر کۆئەندامی هەناسە و لەکاتی کۆکردنەوەی زانیاریەکان لەسەر بەرکەوتووان، دەرکەوت بە ڕێژەی (٨٣.٥٨٪) لە پلەی یەکەمە، ئەو ڕێژەیەی لە ئامارەکەدا ئاماژەی پێکراوە، نەخۆشیە جیاوازەکانی کۆئەندامی هەناسەیان هەیە، وەك تەنگە نەفسی، کۆکە، ئازارەکانی قورگ، گرفت لە دەنگە ژێیەکاندا، و هەندێکیان بەشێك لە شانەکانی سیەکانیان لە دەستداوە، کە پیویستیان بە چارەسەرکردن هەیە.

نەخۆشیەکانی چاو کە ڕێژەی (٥٦.٧١٪)ە، لە ڕاپرسیەکەدا بە پلەی دووەم دێت، کە تێیدا ئەندامانی بەشداربوو لە توێژینەوەکەدا گرفتەکانی چاویان هەبوو، وەك بینین و لە دەستدانی بینایی، گرفتی پێڵوەکان، گرفتی کۆرنیەکانی چاو.

نەخۆشیەکانی پێست، ڕێژەی (٣١.٣٤٪) بەدەست هیناوە و بە پلەی سێیەم دێت، کە ئەندامانی بەشداربوو بەپێی ئەم ڕێژەیە، گرفتی پێستیان هەبوو، وەك هەستیاری پێست و هەندیکیان تووشی شێوادنی پێست ببوون.

هەرچی کێشەی سەرئێشەی توندیان هەیە، بەپێی ڕاپرسیەکە ڕێژەیان لە (١٣.٤٣٪) بوو.

خشتەی ژمارە (٢.٧)

دابەشکردنی ئەندامانی ڕاپرسیکراو بەپێی دەرکەوتنی نیشانەکانی نەخۆشی کۆئەندامی هەناسە و ئەو نەخۆشیانەی دیکە، کە پێوەی دەناڵێنن.

نیشانەکانی نەخۆشیەکان	ژمارە	ڕێژەی سەدی
هەناسەدان بەتەنها	١٤	٢٠.٨٩٪
هەناسەدان وچاو	٢٥	٣٧.٣١٪
هەناسەدان و پیست	٥	٧.٤٦٪
هەناسەدان وچاو و پیست	١٢	١٧.٩١٪
کۆی گشتی	٥٦	٨٣.٥٨٪

خشتەی ژمارە (٢.٨)

دابەشکردنی ئەندامانی ڕاپرسی لەسەر کراو، بەپێی دەرکەوتنی نیشانەکانی نەخۆشیەکانی چاو و ئەو نەخۆشیانەی دیکە کە پێوە دەناڵێنن

نیشانەکانی نەخۆشیەکان	ژمارە	ڕێژەی سەدی
چاو بەتەنها	١	١.٩٩٪
وچاو هەناسەدان	٢٥	٣٧.٣١٪
چاو وپیست	٠	٠
چاو و هەناسەدان و پیست	١٢	١٧.٩١٪
کۆی گشتی	٣٨	٥٦.٧١٪

خشتەی ژمارە (٢.٩)

دابەشکردنی ئەندامانی ڕاپرسی لەسەر کراو، بەپێی دەرکەوتنی نیشانەکانی نەخۆشیەکانی پێست و ئەو نەخۆشیانەی دیکە کە پێوەی دەناڵێنن

نیشانەکانی نەخۆشیەکان	ژمارە	ڕێژەی سەدی
پێست بەتەنها	٤	٥.٩٧٪
پێست و هەناسەدان	٥	٧.٤٦٪
پێست وچاو	٠	٠
چاو و هەناسەدان و پێست	١٢	١٧.٩١٪
کۆی گشتی	٢١	٣١.٣٤٪

خشتەی ژمارە (٢.١٠)

دابەشکردنی ئەندامانی ڕاپرسی لەسەرکراو بەپێی ژمارەی ئەو منداڵانەی کە لەبارییان چووە

ژمارەی منداڵی لە بارچوو	ژمارە	ڕێژەی سەدی
یەك منداڵ	١٨	٢٦.٨٧٪
دوو منداڵ	٣	٤.٤٧٪
(٣) منداڵ و زیاتر	٧	١٠.٤٤٪
کۆی گشتی	٢٨	٤١٪

خشتەی ژمارە (٢.١١)
دابەشکردنی ئەندامانی راپرسی لەسەرکراو بەپێی بوونی منداڵی نەخۆشی ژیاو لە ژیاندا و جۆری نەخۆشیەکەی

جۆری نەخۆشی منداڵ	ژمارە	رێژەی سەدی
ئیفلیجی مێشك	٩	٪١٣.٤٣
شەق بوونی لێو و مەلاشو	١	٪١.٤٩
منداڵی داون	١	٪١.٤٩
شێربەنجەی خوین	١	٪١.٤٩
دڵکونبوونی زگماکی	١	٪١.٤٩
منداڵی کەم توانا	٩	٪١٣.٤٣
کۆی گشتی	٢٢	٪٣٢.٨٣

خشتەی ژمارە (٢.١٣)
دابەشکردنی ئەندامانی راپرسی لەسەرکراو بەپێی بوونی منداڵی نەخۆشی مردوو

تەمەنی منداڵی مردوو	ژمارە	رێژەی سەدی
١مانگ- ١٠ ساڵ	١١	١٦.٤١٪
١١- ١٨ ساڵ	٠	٠
کۆی گشتی	١١	٪١٦.٤١

خشتەی ژمارە (٢.١٤)
دابەشکردنی ئەندامانی راپرسی لەسەرکراو بەپێی باری کۆمەڵایەتی، کە ژنی دووەمیان بەسەر هاتووە یان جیابونەتەوە

باری کۆمەڵایەتی	ژمارە	رێژەی سەدی
ژنی دووەمی بەسەر هاتووە	٣	٨.٩٪
جیابوەوە(تەڵاقدراو)	٥	٧.٤٪
کۆی گشتی	٨	١١.٩٤٪

خشتەی ژمارە (٢.١٥)
دابەشکردنی ئەندامانی راپرسی لەسەرکراو بەپێی وەرگرتنی چارەسەر

جۆری چارەسەر	ژمارە	رێژەی سەدی
نەشتەرگەری چاو	١٧	٢٥.٣٧٪
نەشتەرگەری پێست	٢	٢.٩٨٪
کۆی گشتی	١٩	٢٨.٣٥٪

ئەو بەشداربووانەی کە لە راپرسیەکەدا بە رێژەی (٢٥.٣٧٪) نەشتەرگەریان ئەنجام دابوو بۆ چاویان، وەك خۆیان ئاماژەیان پێکردووە، چاندنی کۆرنیە و نەشتەرگەری کونی فرمێسکیان بۆ ئەنجامدراوە.

خشتەی ژمارە (٢.١٦)
دابەشکردنی ئەندامانی راپرسی لەسەرکراو بەپێی وەرگرتنی چارەسەری بەردەوام بۆ نەخۆشی درێژخایەن

جۆری نەخۆشی	ژمارە	رێژەی سەدی
هەناسەدان	٤٦	٦٨.٦٥٪
چاو وبینین	١٠	١٤.٩٢٪
پێست	١	٪١.٤٩
کۆی گشتی	٥٧	٨٥.٦٪

خشتەی ژمارە (٢.١٧)
دابەشکردنی ئەندامانی راپرسی لەسەرکراو بەپێی وەرگرتنی چارەسەر

جۆری چارەسەر	ژمارە	رێژەی سەدی
نەشتەرگەری چاو	١٧	٢٥.٣٧٪
نەشتەرگەری پێست	٢	٢.٩٨٪
کۆی گشتی	١٩	٢٨.٣٥٪

خشتەی ژمارە (٢.١٨)

دابەشکردنی ئەندامانی ڕاپرسی لەسەرکراو بەپێی دانانی چارەسەرەی پێشنیازکراو

جۆری چارەسەر	ژمارە	ڕێژەی سەدی
چاندنی سیەکان	١٠	١٤.٩٢٪
چاو	١٦	٢٣.٨٨٪
پێست	٥	٧.٤٦٪
کۆی گشتی	١٣	١٩.٤٠٪

بەپێی ڕاپۆرتە پزیشکیەکان، ڕێژەی (١٤.٩٢٪) لە بەشداربووانی ڕاپرسیەکە گرفتیان هەبوو لە سیەکاکانیاندا و هەندێکیان بەشێك لە شانەکانی سیەکانیان لە دەستدابوو و ڕێژەی (٢٣.٨٨٪) گرفتی چاویان هەبوو و ڕێژەی لە (٧.٤٦٪) پیویستیان بە چارسەری پێست هەیە.

خشتەی ژمارە (٢.١٩)

دابەشکردنی ئەندامانی ڕاپرسی لەسەرکراو بەپێی منداڵ نەبوون لەو ژنانەی بەرکەوتە بە چەکی کیمیاویین دوای (٩) ساڵ لە هاوسەرگیری

ژمارە	ڕێژەی سەدی
٤	٥.٩٧٪

خشتەی ژمارە (٢.٢٠)

دابەشکردنی ئەندامانی ڕاپرسی لەسەرکراو لەسەر ڕەزامەندیان لە بوونی پسپۆرییە جیاوازەکان لە خزمەتگوزارییە تەندروستیەکان لە نەخۆشخانەکانی پارێزگای هەڵەبجە

بوونی پزیشکی پسپۆر	ژمارە ی ژنانی بەشداربوو لە ڕاپرسی تایبەت بە ڕەزامەندی لەبوونی پسپۆریەکان	ڕێژەی سەدی
پزیشکی گشتی	٦٧	١٠٠٪
پزیشکی چاو	٠	٠
پزیشکی منداڵبوون و ژنان	٠	٠
پزیشکی نەخۆشی پێست	٠	٠
پزیشکی منداڵان	٠	٠

ڕێژەی لە (١٠٠٪) لە بەشداربووانی ڕاپرسیەکە پێیانوابوو کە خزمەتگوزارییە تەندروستیەکان تەنها لە بواری گشتیدا هەیە، بوارە پسپۆرییەکانی وەك چاو و منداڵبوون و ژنان و نەخۆشیەکانی پێست و منداڵان، هیچ ڕێژەیەکی بەدەست نەهیناوە، دەتوانرێت دابنرێن کە لە ئاستێکی لاوازدایە.

خشتەی ژمارە (٢.٢١)

دابەشکردنی ئەندامانی ڕاپرسی لەسەرکراو لەو ژنانی بەرکەوتەی چەکی کیمیاوییەکانن و نیشانەی جەستەییان لەسەر نیە

ژمارە	ڕێژەی سەدی
٩	١٣.٤٣٪

خشتەی ژمارە (٢.٢٢)

دابەشکردنی ئەندامانی ڕاپرسی لەسەرکراو بەپێی باری ئابوری

باری ئابووری	ژمارە	ڕێژەی سەدی
لاواز	٤٥	٦٧.١٦٪
ناوەند	٢٠	٢٩.٨٦٪
باش	٢	٢.٩٨٪
کۆی گشتی	٦٧	١٠٠٪

* ڕاسپاردە و پێشنیازەکان

لە دەرئەنجامی ئەو توێژینەوەی کە بە ئەنجام گەیەندرا.. ئەم پێشنیازانە دەکەین:

١- زۆرێك لە بریندارەکان لە دۆخێکی زۆر نالەباری تەندروستی ژیان بەسەر دەبەن و پێویستیان بە چارەسەرکردنێکی زۆر بەپەلە هەیە وەك چاندنی سییەکان و نەشتەرگەری چاو، هەروەها ئەو ژنانەی کە توشی شێواندن پێست بوونەتەوە، پێویستە نەشتەرگەری جوانکاریان بۆ بکرێت.

٢- باری ئابووری زۆربەی ژنەکان لە ئاستێکی زۆر لاوازدایە، ئەویش بەهۆی ئەو بارگرانەیەی کە لەسەر شانیانە بۆ کڕینی چارەسەرەکان و خاوەن ئابووری سەربەخۆنین و کەسانی دیکە وەك براو و هاوسەرەکانیان بژێوی ڕۆژانەیان بۆ دابین دەکەن.

٣- هەندێك لە بریندارەکان ئامێری پزیشکیان لەماڵەوە بۆ دانراوە، بە تایبەتی ئەوانەی تووشی نەخۆشی تەنگە نەفەسی هاتوون، بەڵام ئەم ئامێرانە پێویستیان بەکەسی شارەزا هەیە بۆ ئیشپێکردنیان، چونکە لە میانەی ڕاپرسیەکەماندا دەرکەوت کە ئەو ژنانەی ئامێرە پزیشکیەکانیان پێدراوە.. نازانن بەکاری بهێنن، لەم ڕوانگەوە پێشنیار دەکەین کەسێکی پسپۆری تەندروستیان بۆ دابنرێت بۆ ئیشپێکردنی ڕۆژانەی ئامێرە پزیشکیەکان.

٤- یەکێك لە بریندارەکان بەپێی ڕاپۆرتە پزیشکیەکان، بە تەواوەتی بینایی لە دەستداوە، ئەم جۆرە بریندارانە پێویستە کەسی تایبەتیان بۆ دابیبکرێت بۆ یارمەتیدانیان لە بەڕێکردنی ژیانی ئاسایی ڕۆژانە.

٥- ئەو ڕێژەی ژنان کە دیاریکراوە و دووچاری حاڵەتی جیابوونەوە (تەلاق) بوونەتەوە، شوێنی نیشتەجێبوونی تایبەت بە خۆیان نیە و گرفتی نەبوونی شوێنی حەوانەویان هەیە، لە کاتێکدا ئەمانە نەخۆشن و لەسەر کەسانی نزیك وەك برا و خوشکیان دەژین و پیداویستی تایبەتی نەخۆشیان دەوێت، ئەوانەش کە ژنی دوومیان بەسەردا هاتووە لە دۆخێکی کۆمەڵایەتی دژواردا ژیان بەسەردەبەن، لەلایەك ناڵاندنیان بەدەست نەخۆشیە درێژخایەنەکان و لە لایەکی دیکە گرفتی زۆری کۆمەڵایەتیان هەیە و پێویستە چارەسەریان بۆ بکرێت.

٦- ڕێژەیك لە ژنە نەخۆشەکان بەپێی ڕاپۆرتی پزیشکی بە چەکە کیمیایی برینداربوون، بەڵام تائێستا دەرفەتیان پێنەدراوە لەلایەن لیژنە پزیشکیەکانی پەیوەندیدار بە چارەسەرکردنی چەکە کیمیاوییەکان بینینیان بۆ بکرێت.

٧- ڕێژەیەك لەو ژنانە لەکاتی منداڵبووندا توووشی گرفتی هەناسەدان بوونەتەوە، پێشنیار دەکەین لە کاتی منداڵبووندا گرنگی تایبەتیان پێبدرێت و بخرێنە ژێر چاودێری پزیشکی پسپۆری ژنانەوە.

٨- بەپێی ئەو ڕێژەیەی کە ڕەزامەندی ژنان لە خزمەت گوزارییە تەندروستیەکان لە نەخۆشخانەکانی پاریزگای هەڵەبجە بەپێی پسپۆریەکان چەندە، پسپۆری گشتی ڕێژەی لە (١٠٠٪)ـەە، لەکاتێکدا پسپۆرییەکانی وەك چاو و ژنان و منداڵبوون و پێست و منداڵان، هیچ ڕێژەیەکی بەدەست نەهێناوە.. ئەمەش ئەو ئاماژەیە دەخاتەڕوو، کە ژنانی بەشداربوو لە ڕاپرسیەکەدا لە پاریزگای هەڵەبجە، نارازین لە خزمەت گوزارییە تەندروستیە تایبەتەکان بە ژنان.

٩- ئەو دایکانەی بەرکەوتەی چەکە کیمیاوییەکانن و مەترسی لە دایکبوونی منداڵی پشێوییە زگماکیکانیان لێدەکرێت، پێویست پشکنینی پێشوەختەیان بۆ بکرێت، بەمەبەستی ڕێگرتن بە لەدایکبوونی منداڵی پشێویە زگماکیەکان.

* سەرچاوەکان:

١-http://en.wikipedia.org/wiki/Tabun_(nerve_agent(-\

٢ - http://en.wikipedia.org/wiki/VX_(nerve_agent

٣- LONG-TERM HEALTH EFFECTS OF-
NERVE AGENTS AND MUSTARD(FREDERICK R. SIDELL, M.D.
* ANDCHARLES G. HURST, M.D.

٤- http://www.alnssabon.com/showthread.php?t=٨٦٩

٥- http://en.wikipedia.org/wiki/Sulfur_mustard

٦- LONG TERM HEALTH EFFECTS OF LOW DOSE EXPOSURE TO NERVE AGENT David H. Moore, DVM. Ph.D., Medical Toxicology Programs Batelle Edgewood Operations, ٢٠١٢ Tollgate Road, Suite ٢٠٦ Bel air, MD ٢١٠١٥, USA

٧- The Effect of Chemical Warfare Agents on the Immune System of Survivors in Halabja(JZS) Journal of Zankoy Sulaimani, December ٢٠٠٨, ١١(١) Part A(٤١-٥٢)

٨- LONG-TERM HEALTH EFFECTS OF NERVE AGENTS AND MUSTARD(FREDERICK R. SIDELL,) M.D.*; AND CHARLES G. HURST, M.D.†

٩- COMMON HEALTH COMPLAINS AMONG CHEMICAL BOMBARDMENT SURVIVORS IN HALABJA(The ٢nd Kurdistan Conference on Biological Sciences J. Duhok Univ. Vol.١٢, No.١ (Special Issue), Pp ٣١٢-٣١٦,٢٠٠٩ University of Duhok ٦-٨ May, ٢٠٠٨

١٠- Case Report: Victims of the Long Term Effects of Chemical Weapons on Health in Kurdistan of Iraq (MODELS AND SYSTEMS OF CARE) Kawa Dizaye.

١١-SARIN NERVE GAS FREQUENTLY ASKED QUESTIONS (NORTH Dakota. department of health).

١٢- HEALTH EFFECTS OF PROJECT SHAD CHEMICAL AGENT: Prepared for the National Academies by The Center for Research Information, Inc. ٩٣٠٠ Brookville Rd Silver Spring, MD ٢٠٩١٠ http:// www.medresearchnow.com (٣٠١) ٣٤٦-٦٥٠١ cri@ix.netcom.co

١٣- TOXICOLOGICAL PROFILE FOR SULFUR MUSTARD (UPDATE)
U.S. DEPARTMENT OF HEALTH AND HUMAN SERVICES Public Health Service Agency for Toxic Substances and Disease Registry September ٢٠٠٣

١٤- Examining Long-term Severe Health Consequences of CBW Use Against Civilian Populations : ON-SITE INSPECTIONS: COMMON PROBLEMS, DIFFERENT SOLUTIONS ١٩٩٩

١٥- Abolghasemi et al. Conflict and Health ٢٠١٠, ٤:١٣
http://www.conflictandhealth.com/content/4/1/13 RESEARCH Open Access Childhood physical abnormalities following paternal exposure to sulfur mustard gas
in Iran: a case-control study
Hassan Abolghasemi١, Mohammad H Radfar٢*, Mehdi Rambod٣, Parvin Salehi١, Hossein Ghofrani١,
Mohammad R Soroush٤, Farahnaz Falahaty١, Yousef Tavakolifar١, Ali Sadaghianifar١, Seyyed M Khademolhosseini١,
Zohreh Kavehmanesh١, Michel Joffres٥, Frederick M Burkle Jr٦, Edward J Mills٧
Abstract research open access

١٦- Long-term Effects of Exposure to Mustard Gas on Male Infertility Iranian Red Crescent Medical Journal RESEARCH Open AccessS Shakeri١*, M Yazdani٢, E Kheradpezhouh٣
Departments of ١Urology, ٢Obstetrics and Gynecology, and ٣Pharmacology, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran.

فۆتۆ ... زمانی بەڵگەکان

ئیبراهیم هەورامانی
نووسەر و توێژەر

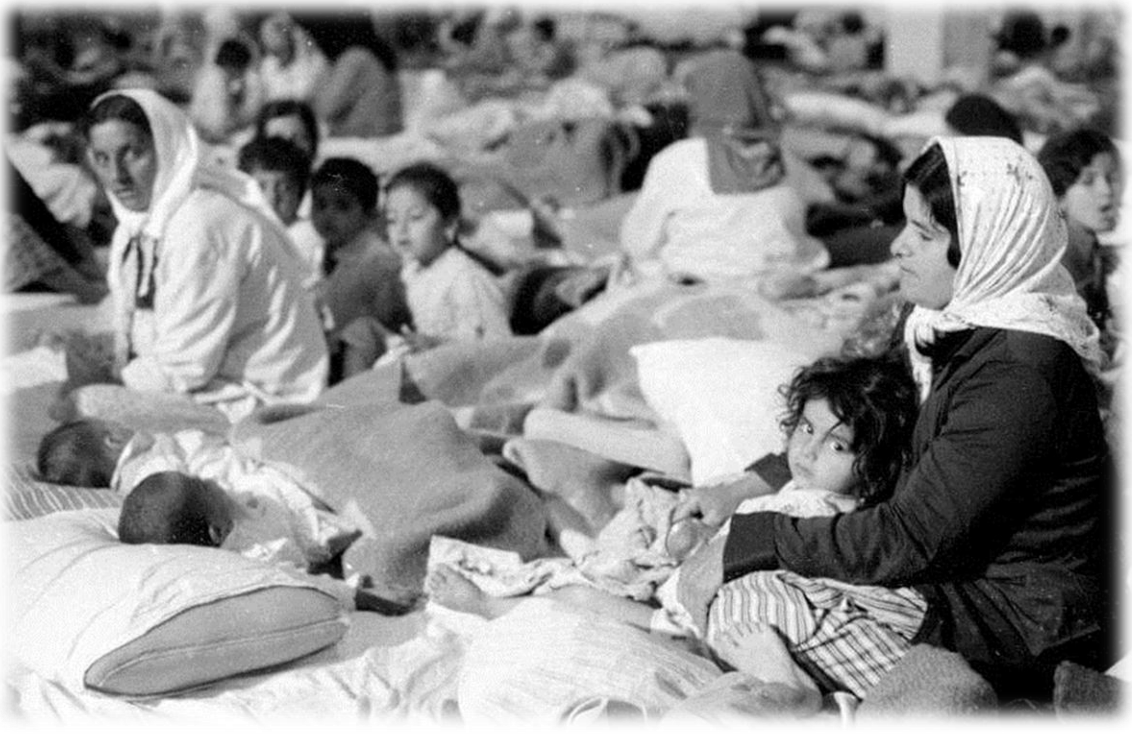

یەك ..دوو وشە

بۆ ئەوەڵجار وێنەكانی تاوانی كیمیابارانی هەڵەبجە و دیمەنی شەهیدبوونی هاوڵاتیانی سیڤیلی شارەكەم بینی، بیرم لەوە دەكردەوە ئاخۆ ئەو فۆتۆگرافەرانە كێ بن ئەم وێنانەیان چركاندوە؟ ناسین و خستنە رووی پێناسەی ئەو فۆتۆگرافەرانە خۆی لە خۆیدا گرنگیەكی جدی هەیە بۆ زیاتر پاڵپشتی كردن و خستنە رووی راستی و حەقیقەتی تاوانی كیمیابارانی شاری هەڵەبجە، كە بە تاوانی جینۆساید ئەژماردەكرێت و دەبێتە سەرچاوەیەكی گرنگ بۆ سەرخستنی كەیسی كیمیابارانی هەڵەبجە لە دادگای باڵای تاوانەكان، لانی كەم بۆ دانپیانان بە جینۆسایدكردنی شارەكە لەلایەن رژێمی بەعسی عێراقی و ناساندنی دۆسییەكە بە جینۆساید.

ئەم بیركردنەوەیەم بەردەوام بوو تا دواجار بۆمن بویە پرۆژەیەكی رۆژنامەنوسی و دەستم بەكاركردن تێیدا كرد.. ئەو كاتەی پۆستی بەریوەبەری مۆنۆمێنتی هەڵەبجەم پێ سپێردرا، یەكەمین كتێبم بە ناوی (یانزە و سیو پینج خولەك) بە هەرسێ زمانی (كوردی و عەرەبی و ئینگلیزی) بەچاپ گەیاند، بەچاپ بوون و بڵاوبونەوەی ئەم كتێبەم، گەشتەكەمی بەمەبەستی بەدەستهێنانی زانیاری زیاتر لەسەر فۆتۆگرافەرەكان دەستپێكرد، ئەوەبوو توانیم لەم گەشتەمدا چەندین فۆتۆگرافەری ناسراوی جەنگ لە كۆماری ئیسلامی ئێران بناسم وپەیوەندیمان بەردەوام بێت تا هەنووكە.

خۆشبەختانە توانیم لە كۆی ئەو گەشتانەم زانیارییەكی باش و گرنگم دەستبكەوێت لەسەر ئەو وێنانەی تاوانی كیمیابارانی هەڵەبجە كە تائیستا بڵاوبونەتەوە، هەر لەم رێگەشەوە توانیووم چەندین دیداری رۆژنامەنوسی لەگەڵ ئەو رۆژنامەنوسانەدا ئەنجام بدەم و بەڵگەی زیندوو لە دۆسییەی كیمیابارانی هەڵەبجە بۆ بەجینۆساید ناساندنی بەدەست بخەم.

ماوەتەوە بڵێم بە راستی ئەو فۆتۆگرافەرانە لەرێی زومی كامێراكانیانەوە توانیویانە سەرچاوە و بەڵگە گەلێكی فراوان بەدەست بخەن و سودێكی گەورە و گران بە دۆسییەی كیمیابارانی هەڵەبجە بگەیەنن.

راستە ئەو فۆتۆگرافەرانە وەك فۆتۆگرافەری جەنگ بە ئەركی رۆژنامەنوسی و كاری میدیایی خۆیان هەستاون و كاریان ئەنجامداوە، بەڵام وەك كورد واتەنی (رێگاكان هەموو دەچنەوە بانە) لە دواجاردا ئەم ماندوبون و رەنجەی فۆتۆگرافەرانە بەسودی كەیسی كیمیابارانی هەڵەبجە و دۆزی رەوای گەلەكەمان بوو.

لێرەدا دەمەوێت بڵێم بە پێویستی دەزانم كە لەم راپۆرتەوە جارێكی دیكە گرنگی و مەنفەعەتی بوونی فۆتۆ لە كەیسی كیمیابارانی هەڵەبجە بخەمەروو، كە بەهیوام سودێكم بە دۆزەكە گەیاندبێت.

*** گرنگی بوونی فۆتۆ**

نوسەر و روناكبیر "خەبات عەبدوڵڵا" لە پێشەكی كتێبەكەم بە ناوی (ئەو وێنانەی دنیایان هەژان) دەڵێت: "هەرچەندە وێنە ئاستێكە لە ئاستەكانی زمان، بەڵام ئامرازێكی كۆمەنیكەیشنی دەرەوەی پەیڤین و زمانی ئاخاوتنیشە، وێنە كە توخمی بنەرەتی ئامرازە نوێیەكانی بواری میدیای ئەلیكترۆنی و كۆمەنیكەیشنی مۆدێرنە، جیا لە هەر ئامرازێكی دی كاریگەری و قورساییەكی گەورەی بەسەر ژیانی سەردەمەوە جێ چهێشتووە، راستییەكەی گلۆبالیزم لە بەشێكی یەكجار گەورەیدا بریتییە لە دونیای كۆمەنیكەیشن و دواتریش دنیای وێنە.. ".

ئەگەر چاوێك بە بەڵگەنامەكانی نێو دۆسیەی تاوانی كیمیابارانی هەڵەبجەدا بخشێنین بەو راستییە دەگەین، كە زۆرترین بەڵگە بەرچاومان دەكەوێت (چ نوسراوبێت یان بینراو بێت یان بیستراوبێت) زیاتر بەڵگەنامەی وێنەییە، ئەمەش لەبەر ئەنجامی هەوڵ و كۆششی ئەو فۆتۆگرافەرانەوە دێت، كە لەكاتی هێرش و ئەنجامدانی تاوانەكەدا یان رۆژانی دواتر بەمەبەستی گواستنەوەی هەواڵەكانی جەنگ و تاوانەكە لە هەڵەبجەدا بوون.

دیارە بوونی بەڵگەنامەی وێنەیی بۆ هەر دۆسییەك بەتایبەت دۆسییەی تاوان واتە بوونی سەرچاوەیەكی گرنگ بۆ دانان بە ئەنجامدانی ئەو تاوانە، لێرەوە دەتوانین بڵێین بەڵگەنامەی وێنەیی زیندوترین شاهید و پڕ بەڵگە و دیكۆمێنتییە كە سودی لێوەربگیرێت، ئەم بەڵگانە بە شكڵێك سودمەندن، كە دەتوانین وەك ئینسانێكی زیندوو لەگەڵمان بدوێ و لەگەڵیدا بدوێن.

هەر ئەم هۆكارەشە وادەكات بروامان بەوە هەبێت كە بوونی وێنەی بەڵگەنامەیی یەكێكە لە گرنگترین بەڵگەنامەكان كە لە كۆتاییدا بتوانن وەك شاهیدحاڵێكی راستگۆ و حاشاهەڵنەگر و بەڵگە پەسەند بكرێن و بكرێنە جێ بروامان.

لەلایەكی ترەوە دەتوانین بەهۆی بوونی ئەو وێنە گەلەی كە دیمەنی قەتلوعامی هەڵەبجەییەكان و كیمیابارانكردن و

وێرانکردنی شارەکەمان بۆ ئاشکرادەکەن، ڕاستگۆیانە ئەوە بسەلمێنین کە دۆسییەی هەڵەبجە لە ڕووی بەڵگە و بەڵگەنامەوە دەوڵەمەندترین کەیسە لە نێو کەیسەکانی جینۆسایدی نەتەوەکەمان لە ڕووی بەڵگەنامە حەقیقیەکانەوە.

بۆیە دەتوانین بەهۆی وێنەکانەوە دیوێکی تری بەڵگەنامەکان بخەینەڕوو، ئەویش ئەو فۆتۆگرافەرانەن کە لە ڕێی زومی کامێراکانیانەوە وێنەکانیان چرکاندوە، دیارە ئەم فۆتۆگرافەرانەش سامانێکی تر و سەرچاوەیەکی دەوڵەمەندن بۆ زیاتر دەوڵەمەندکردنی مەلەفی بەڵگەنامەکانی دۆسییەکە.

ئەگەر چاوێك بە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی کۆماری ئیسلامی ئێران بەتایبەت ڕۆژانی ئەنجامدان و هێرشی کیمیایی بۆ سەر شاری هەڵەبجە بکەین، چەندین دیدار و لێدوان و یاداشتی ئەوفۆتۆگرافەرانەمان بەرچاو دەکەوێت، دیارترینیان یاداشتەکانی ڕۆژنامەنوسی ڕۆژنامەی (جمهوری ئیسلامی)، بە ناوی "هیدات اللە بهبودی" بەناونیشانی سفر بە حلبجە.. یاخود ئەو ئەلبومانەی لەلایەن فۆتۆگرافەرەکانەوە لەکاتی خۆیدا و لە دەزگای چاپی سروش و "مرکز اسناد انقلاب اسلامی ایران و موسسە رسالت فتح و انجمن عکاسان جنگ و دفاع مقدس ...هتد" چاپ و بڵاوکراونەتەوە، کە کۆی ئەم بڵاوکراوانەش بۆ ئێمە دەبێتە سەرچاوە و بەڵگەنامەیەکی گرنگ و بەسوود بۆ دۆسیەی کیمیابارانی هەڵەبجە.

هەر بۆیە دەتوانین بگەینە ئەو ڕاستییەی کە وێنە دەبێتە زمانی هاوبەشی نێوان ئینسان و نەتەوە جیاوازەکانی دونیا بەتایبەت ئەو نەتەوانەی کە بەزمانی جیا وجیا لە نەتەوەکانی دیکە دەئاخافن. ئەگەر بمانەوێت فراوانتر مەبەستەکەمان بخەینەڕوو، دەبێت ئەوە بڵێین جیاوازی نێوان بەڵگەنامەیی نوسراو بیستراو لەگەڵ بەڵگەنامەیی وێنەیی بریتیە لەوەی لە نیشاندانی بەڵگەنامەیی بیسترا و نوسراودا بۆ گەیاندنی پەیام و مەبەستەکانمان، پێویستمان بە کەسی سێهەم دەبێت کە ئەرکی وەرگێرانی زمانی نوسراوی بەڵگەنامەکان یان زمانی ئاخافتنی بەڵگەنامەیی بیستراو بۆ کەسی بەرامبەر وەربگێرێتە سەر زمانی کەسی بەرامبەر، بەڵام لە بەڵگەنامەیی وێنەییدا پیویستمان بە کەسی سێهەم نابیت و ڕاستەوخۆ لە ڕێی وێنە بەڵگەنامەییەکەوە بێ هیچ شاراوەیەك دەتوانین پەیام و مەبەستەکەمان بخەینەڕوو.

هەر ئەمەشە کاتیك چاو بەبەڵگەنامەکانی نێو دۆسیەی

فۆتۆ: یوسف گرامی

فۆتۆ: عەباس کریمی

فۆتۆ: ئیحسان ڕەجەبی

فۆتۆ: مەجید کریمیان

کیمیابارانی هەڵەبجەدا دەخشێنین، هەست بە زۆری و دەوڵەمەندیی و زیندوێتی دۆسییەکە دەکەین، لێرەشدا هۆکاری ئەم دەوڵەمەندییە جارێکی دیکە دەگەڕێتەوە بۆ بوونی بەڵگەنامەی وینەیی، بونی ئەم وێنانە کە ڕاستەخۆ وەك شاهیدحاڵیکی زیندوو وە ڕاستگۆ دیمەنی قەتلۆعامکردنی هاوڵاتیانی هەڵەبجە و جینۆسایدکردنی نەتەوەکەمان دەخاتەروو.. بەجۆرێك پێویستمان بە شاهیدێك زیاتر نابێت لە سەلماندنی تاوانبارکردنی سەرانی بەعسی عێراقی بە ئەنجامدانی تاوانی جینۆسایدکردنی گەلەکەمان و هەروەها بە جینۆسایدناساندنی کەیسی کیمیابارانکردنی شاری هەڵەبجە لە نێو دادگای بالای تاوانەکانی چ عێراق بێت یان دادگا نێودەوڵەتیەکان.

*** فۆتۆگرافەرەکان**

وێنەیی بەڵگەنامەیی لەنێو دۆسییەی کیمیابارانی هەڵەبجە، زۆرترین ژمارەی بەڵگەنامە پێکدەهێنن، بە جۆرێك ئەم وێنانە بونەتە مایەی دەوڵەمەندی و سەرچاوەیەکی گرنگ بۆ دۆسیەی کیمیابارانی شارەکە، لە ڕاستیدا خاوەنداریێتی ئەم وێنانە بەتەنیا بۆ تاکە فۆتۆگرافەرێك یان کەناڵیکی ڕۆژنامەوانی یان ئاژانسیك ناگەڕیتەوە بەڵکو خاوەنداریێتی ئەم وێنانە بۆ زیاد لە فۆتۆگرافەرێك و زیاتر لە فۆتۆگرافەری وڵاتانی جیاجیا و نەتەوە جیاجیاکان دەگەڕێتەوە، کە نابێت ئێمە لێرەدا نکوڵی لەوە بکەین، کە زۆرینەی فۆتۆگرافەرەکان سەر بە وڵاتی کۆماری ئیسلامی ئێران بوونە و ریژەیەکی کەمیان لە وڵاتانی ترەوە گەشتونەتە شاری هەڵەبجە و وینەکانیان چرکاندووە.. ئەم هۆکارەش بۆ ئەوە دەگەڕیتەوە زۆرینەی فۆتۆگرافەر ئێرانیەکان پەیوەست بوون بە ئۆرگانییە سەربازییەکانی کۆماری ئیسلامی ئێران یان پەیوەست بوون بە کەناڵی میدیا رەسمیەکانی دەوڵەت و ڕۆژنامە رۆژانەییەکانی کۆماری ئیسلامی ئێرانەوە.. ئەمەش وایکردووە زیاتر لە فۆتۆگرافەرە بیانیەکان هەڵیان بۆ برەخسێت و شانسی بەشداریکردنیان هەبوبێت لە گەیاندنی هەواڵی ئەنجامدانی و هێرشی کیمیابارانی شارەکە.

ئەوەی بۆ ئیمە گرنگە لیرەوە دەبێت هەوڵی ساخکردنەوە و ناساندنی ئەو فۆتۆگرافەرانە بدەین، کە لە گورەپانی جەنگی کیمیاویی شارەکەدا لە ڕێگەی کامێراکانیانەوە وێنەکانیان گواستۆتەوە، بە ساخکردنەوە و دۆزینەوەی ناوی فۆتۆگرافەرەکان، دەتوانین جارێکی دیکە سەرباری بەڵگەنامەی وێنەیی ببینە خاوەنی ژمارەیەك شاهیدحاڵ کە خودی خۆیان خاوەن دەیان بەڵگەنامەی زیندووی زارەکیین.

لە ڕاستیدا بەڵگەنامەی زارەکی بە یەکێك لەو بەڵگەنامانە دادەنرێت کە خاوەنەکەی دەبێتە شاهیدحاڵیکی ئاشکراو رووبەرووی تاوانباران و ئەنجامدەرانی تاوانەکە دەبێتەوە، کەواتە ئەم هەوڵدانە بۆ ناساندنی فۆتۆگرافەرەکان هیندەی تر بەڵگەنامە وێنەیی و دۆسیەی کیمیابارانی هەڵەبجە دەوڵەمەنتر دەکات و ئەو کات دەبینە خاوەن سەرچاوە و ئەرشیفێکی دەوڵەمەند و پڕ زانیاری لە دۆسیەی کیمیابارانکردنی شاری هەڵەبجە، کە بە یەکێك لەو دۆسییانە ئەژمار دەکرێت کە دەتوانین جینۆسایدکردنی نەتەوەکەمانی پێ بسەلمێنین.

لێرەوە دەتوانین کارکردنی ئەو فۆتۆگرافەرانە لە دۆسییەی کیمیابارانی هەلەبجە سەرباری گرنگی تایبەتیان بە دۆسیەکە خۆی لە خۆیدا دەتوانین بڵێین ئەرکیکی گرنگی دیکەیان بۆ بەروپێشەوەچونی ئەرکەکانی دۆسییەکە زیاد کردوە ئەویش بونی سەرچاوەیەکی زۆروزەوەند و فرە تیروانینی جیاجیایی نەتەوەیی لەچاوی کامێرایی فۆتۆگرافەرکانەوە کە هەریەکەیان لە ولات و نەتەوە و بەزمانێکی جیاجیا بەشدارییان لەم کارەدا کردوە ئەویش چرکاندنی وینەکان و گواستنەوەی دیمەنی چۆنیەتی شەهیدکردن و قەتلوعامکردنی خەلکی بیدیفتعی گەلەکەمان و ویران و خاپورکردنی سیمای شاربوونی شارەکەیە . ناکریت کار چەشنیك وەك ئەم کارەی ئەم فۆتۆگرافەرانە بەکارێکی سادە و راگوزەر بناسینین،ڕاستە فۆتۆگرافەرەکان بەرلەهەموو شتێك وەك ئەخلاقیەتی کاری ڕۆژنامەنوسی و میدیایی خۆیان هەستاون بەجێبەجیکردنی کار و ئەرکەکانیان بەلام دواجار ئەگەر ئیمە بەدیوێکەی تریدا چاوی لیبنێین ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە کە ئەرك و مەهامی ئەم فۆتۆگرافەرانە لەکۆتاییدا بەسودو مەنفەعەتی دۆسییەی کیمیابارانکردنی خەڵك و شاری هەڵەبجە و جینۆسایدکردنی نەتەوەکەمان لەباشوری کوردستان کۆتایی پێدیت.بۆیە گرنگە ئێمە هەول و کارەکانمان لە دۆزینەوە و ساخکردنەوەی فۆتۆگرافەری خاوەن وێنە بەڵگەنامەییەکاندا چڕکەینەوە و هەرچی زوتر ئەم کارەمان بەئەنجام بگەیەنین،ڕاستە بونی وێنە بەڵگەبینامەکان خۆی لەخۆیدا گرنگییەکی تایبەتی هەیە بەڵام

بە ساخکردنەوەی خاوەنداریێتی وێنەکان دەتوانین لەرووی دیکۆمێنتارییەوە زیاتر وینەکان دەوڵەمەندبکەین بەبەڵگەنامە و وەك دوو دیوی پڕ لەڕاستگۆیی بۆ دۆسییەی کیمیابارانی هەڵەبجە سودی لێوەربگیریت و لەلایەکی دیکەوە وەك شاهیدحاڵیکی ڕاستگۆ بۆ ئیسپات و خستنە رووی واقیعەتی ڕوداوی تاونەکە بخرێنە ڕوو.لێرەوە دەتوانین گرنگی بونی خاوەنداریێتی وێنەبەڵگەنامەییەکان بۆ هەردۆسییەك بسەلمێنین.

زۆرن ژمارەی ئەو فۆتۆگرافەرانەی لێرەو لەوێ لەوڵاتە جیاجیاکانی دونیا و کەناڵە میدیایی و ئاژانسە جیاکانەوە بەمەبەستی روماڵکردنی هەواڵ و گواستنەوەی هەواڵەکانی نێو شاری هەڵەبجە لەبەرواری ١٩٨٨/٣/١٦ و ڕۆژانی دواتر سەردانی شارەکەیان کردوە،لەو ژمارەیەی ئەوەندەی ئیمە توانیومانە هەوڵماندا وە خاوەنداریێتی بۆ زۆرێك لەو وێنە بەڵگەینامانە ساخبکەینەوە و زیاتر لەمەش دیداری ڕۆژنامەنوسییان لەگەڵ دا ئەنجام بدەین کە لەکۆتاییدا ئەودیدارانەش وەك بەڵگەنامەی زارەکی سەرچاوەی بەڵگەنامەیی دۆسییەکەیان دەوڵەمەندتر کردووە.

ئەو فۆتۆگرافەرانە زۆرترینیانخەڵکی کۆماری ئیسلامی ئێرانن و لەئۆرگانە میدیایی و ئاژانس و دەزگا تایبەتەکانی وێنەگری کاردەکەن لەوانەش:

دکتۆر ئەحمەد ناتقی،

سەعید صادقی

شەهید سعید جانبزرگی

مهدی جەمشیدی

عەلی فەرەیدونی

غولامرەزاشیرمحمدپور

سایان مۆئیدی

یەدوڵڵای چراغی

پەرویزی پەژوهەندە

ئەحمەد بەنەکشاهی

سەیفوڵڵای تاهیری

ئیحسانی ڕەجەبی

جاسم غصبانپور

مەجید کەریمیان

رەمەزان ئۆزتورك کاوە گوڵستان

ئەباسەلت بەیات

یوسفی گرامی

فۆتۆ: سەعید سادقی

فۆتۆ: ئەحمەدی ناتقی

فۆتۆ: ئەحمەدی ناتقی

مەحمودی مەعرەفەتی

مهدی فیحت پور

مورتەزای شەعبانی

عزەت کۆکیی

عەباس عەبدورەزاق (عەباس ڤیدیۆ)

یوسی ڤۆتێلا

ئەرستۆ کلاشن

کیس سخاپ مان

ستیڤان هێرتن

+شهید مرتەزای ئاوینی

مستەفا دالایی

محەمەد سنعەتی

تەها تەیفور

کۆی ئەم ناوانە فۆتۆگرفەرانە خاوەنداریێتی چەندین وێنە دەکەن کە بۆ ئیمە واتە بۆ دۆسییەی کیمیابارانی هەڵەبجە و مەلەڤی جینۆسایدکردنی گەلەکەمان لەباشوری کوردستان لە مانایەك زیاتر هەڵدەگرێت،راستە ناوی دیکەی زۆر ماون لەو فۆتۆگرافەرانەی لەچەندین وڵاتی جیاجیای دونیاوە سەردانی شەرەکەیان کردوە کە بەداخەوە تا ئێستا نەمانتوانیوە ناوەکانیان بەدەست بخەین و خاوەنداریتیان بۆ وینەکانیان بگێرینەوە،لەو ولاتانە وەك ولاتانی بەرتانیا و ئەلەمانیا و یابان و بەلژیك و سویسرا و ....هتد .

بەڵام هەرچەندە ئیمەنەگەیشتوینەتە دوا هەنگاوی ڕیگا و مەنزڵ بەلام خۆشبەختانە لانی کەم توانیومانە خاوەندرایێتی ژمارەیەك لە فۆتۆگرافەرەکان بۆ وێنەکانیان ساخ بکەینەوە.

ئامانج و دوا پەیام

وێنە هۆکارێکی گرنگە و ئاسانترین ڕیگەیە بۆ لێتێگەیشتن و گەیاندنی هەرجۆرە پەیامێك وبەهەر جۆرە زمانێك بێت لەهەر وڵاتێکی دونیادا،کەواتە ئێمە لەریی وێنەکانەوە دەتوانین بەئاسانترین شێوە و خێراترین دەرفەت و کات پەیامەکانمان بگەیەنینە جێی مەبەست بۆیە لێرەدا بەمەبەستی وەرگرتنەوەی وەڵام بەم پرسیارە دەستپێدەکەین.ئایا تاچەند دۆسییەی کیمیابارانی هەڵەبجە خالّی دەبوو لەبەلگەنامە ئەگەر وینەکان نەبوایەن؟وەڵامی راستی ئەم پرسیارە دەمانگەیەنێتە خالّیك کە ڕاشکاوانە بەو حەقیقەتە دەگەین کە دەڵین وێنەیی دیکۆمێنتاری زیندوترین بەڵگە و ڕاستگۆترین شاهیدحالّیکن بە دەتانوێت بە هەموو زمان و هەموو ڕەنگەکانی مرۆڤایەتیەوە واقیعیەتی ڕاستگۆیی و ڕودانی دیمەنەکەی بۆ بەرمابەر هەرکەسێك بێت بگوازێتەوە.لەوەڵامی پرسیارەکەی سەرەوەماندا ئیمەش پێمان وایە ئەگەر کۆی ئەو وێنە بەڵگەنامەییانە نەبونایە تاڕادەیەکی زۆر و ئاشکرا دۆسییەی کیمیابارانی هەڵەبجە خاوەنی سەرچاوەیەکی دیکۆمێنتاری کەم زانیاری و بەڵگەنامەیی دەبوو.بەلام وێنەکان بەشکلّیك پڕ زانیاریی و بەڵگەنامەیین کە دەتوانین بڵیین توانیویانە لەنێو دۆسییەی کیمیابارانی هەڵەبجە و جینۆسایدکردنی گەلەکەمان شوێن زۆرێك لە بەلگەنامەکانی دیکەش پڕبکەنەوە و خۆیان بەتەنیا ببنە سەرچاوەیەکی زۆرو زەوەندی بەڵگەیی ئیسپاتکەر کە دەتوانن ڕاستی تاوانکاریی و دوژمنکارانەی ڕژیمی حیزبی بەعسی عێراق دەرهەق بە گەلەکەمان بخەنە ڕوو.ئەم وینانە بەکۆ و بەتاکیش توانیویانە گوزارشت لەواقیعیەتی تاوانی کیمیابارانی هەڵەبجە لە ڕۆژی چوارشەممەی ١٩٨٨/٣/١٦ بکەن بەشکلیك گومان لەلای هیچ کەسیك نەهێڵنەوە کە گەلەکەمان لەپێناو بەدەستهێنانی مافە کلتوری ونەتەوەییەکانیدا چەندین قوربانی داوە.لەکۆتاییدا بەم وینانە دەتوانین گرنگی بونی وێنەی بەڵگەنامەیی بۆسەرخستن و بەروپێشەوە بردنی سەلماندنی تاوانەکان بسەلمینین، خۆ ئەگەر لانی کەمی ئەم وێنانە نەبان ئیمەش نەماتدەتوانی شانازی بە سەرچاوەی پڕ زانیاری و دەڵەمەند بەبەڵگەنامەی حاشاهەڵنەگر بکەین و بتوانین بڵین خۆشبەختانە خاوەن دۆسییەییەکی بەڵگەنامەیی دەولەمەندین.

جینۆسایدی ئێزیدی

و کوردانی فەیلی

توندوتیژیی سێکسی دژی ژنانی ئێزیدیی وەکو چەکێکی جەنگی

کوردانی فەیلی لە دیرۆکی ستەمێکی بێ کۆتادا

کوردانی فەیلی...

لە دیرۆکی ستەمێکی بێ کۆتادا

نووسینی: جەبار ئەحمەد
توێژەر و لێکۆڵەر

پێشەکیەکی کورت:

فەیلیەکان پێکهاتەیەکی نەتەوەی کوردن و لە مێژە لە سنوری خاکی کوردستاندا نیشتەجێن، یەکەم گروپی نەتەوەیی کوردن، کە لەلایەن دەسەڵاتدارانی عیراقەوە توشی چەوساندنەوە و قەلاچۆکردن و جینۆساید بونەتەوە.

کوردە فەیلیەکان، وێڕای ئەوەی زمانیان کوردییە، خاوەن دابونەریت و فەرهەنگ و ئەدەبی زارەکی خۆیانن و لە رووی زمانەوانیەوە سەر بە بنزارێکی کوردی باشورن وەك شێوە زارەکانی لەك و لوڕ و کەڵهور و گۆران و کرمانج.

بەپشتبەستن بە پۆلێنی کتێبی مێژووی شەرەفنامەی شەرەفخانی بەدلیس و بە بڕوای زمانناسان، زاراوەی فەیلی لە بنچینەدا لە زاری کۆمەڵێك هۆزی لوڕی نیشتەجێی کێوەکانی پشتکۆ و پێشکۆی زنجیرە چیاکانی زاگرۆس پێکهاتووە.

ئەم بۆچونە تەنها لەبەر ئەوەیە، کە فەیلیەکان لە رووی کارگێڕییەوە سەر بە هەرێمی لوڕستان بون، واتا بۆ خۆیان لوڕنین، بەڵکو دیالیکتیکی کوردانی باشورن، کە شوێنی نیشتەجێبونیان لە ناوەراست و باشوری عێراقە وەك ناوچەکانی (مەندەلی، زرباتیە، بەدرە، جەسان، خانەقین، کوت، عەمارە، بەسرە، بەغداد) و هەروەها لە روژهەڵاتی رووباری دیجلە لە باشوری کوردستان نیشتەجێن.

فەیلیەکان بەشداری کارایان هەبووە لە بوارەکانی ئابوری، ئەدەب، زانست، رۆشنبیری و بەدەیان شاعیر و نوسەر و زمانزان و گۆرانیبێژ و میوسیکزان و شانۆکار و وەرزشکارییان هەبووە و بە تێکرا لە بوارەکانی ژیانی مەدەنی لە عێراقدا بەشدارییان هەبووە.. لە کەسایەتیە هەرە دیارەکانی روناکبیرانی کوردی فەیلی، "د.کامل حەسەن بەسیر، د.ئیسماعیل قوماندار، د.عەدنان عودە عەباس، داری ساری، عەباس بەدری، حوسێن مەردان، موحەممەد بەدری" و چەندانی دیکە.

بەشی یەکەم

مێژووی نەتەوەیی کوردانی فەیلی:

کوردی فەیلی پێکهاتەیەکن لە نەتەوەی کورد، دەکەونە هەردوو بەشی رۆژهەڵات و باشوری کوردستان و مێژوورییەکی دێرینیان هەیە، بەهۆی جیاوازی مەزهەبی و نەتەوەیی، رووبەرووی جۆرەها ستەم بونەتەوە.. بە جۆرێك کێشەی کوردانی فەیلی لەگەڵ دروستبوونی دەوڵەتی عێراقدا رەگی داکوتاوە.

لە دوای دیاریکردنی سنوری نێوان دەوڵەتی ئێران و عێراق ولە دایکبوونی دەوڵەتی عێراق، زاراوەی "فەیلی"، تەنها بۆ ئەو کوردانە بەکاردێت، کە نیشتەجێی ناوچەکانی سنوری دەوڵەتی عێراقن و سەر بە مەزهەبی شیعەن، ئەمەش تێڕوانینێکی هەڵەیە، چونکە فەیلیەکان پێیانوایە ئەم تێڕوانینە بەرهەمی عەقڵی داگیرکەرانە و ئەوان ئەم ناسنامە ساختەیەیان سەپاندووە بەسەریاندا، دەنا فەیلیەکان بەشێکی گرنگی نەتەوەی کوردن و زمانیان (کەلهوڕی یان لوڕی لەکیە) و سنوری نیشتەجێبونیان لە عێراقدا لە سنوری کەرکوکەوە دەست پێدەکات و بە کەنداوی عەرەبی و فاو کۆتایی دێت و لە ئێرانیش لە سەردەشتەوە دەست پێدەکات تاوەکو کەنداوی فارس.

هەر بۆیە فەیلی بەو کوردانە دەگوترێت، کە لە دێر زەمانەوە لە رۆژهەڵاتی رووباری دیجلەدا نیشتەجێبوونە، بەشێکی دانەبڕاون لە نەتەوەی کورد، بۆچوونی تریش هەیە، لەوانە هەندێك پێیانوایە فەیلیەکان بەو کۆمەڵە هۆزەی لوڕ دەوتریت، کە نیشتەجێی پشتکۆی زنجیرە چیاکانی زاگرۆس بوون و رای مێژوویش لەبارەیانەوە پێیوایە فەیلی بەرەچەڵەك عیلامی یان گۆتین و لە ناوەڕاست و باشوری عێراق ژیاون.

* بۆچوونی مێژوونوسان:

فلادیمیر مینورسکی، رۆژهەڵاتناسی روسی، پێیوایە زاراوەی فەیلی لە سەدەی شازدەوە بۆ جیاکردنەوەی میرنشینی (لوڕی بچوك) بەکارهاتووە، کە بەشێکن لە (لوڕی گەورە).. هەرچی "جون کروزن"، پێیوایە وشەی (فەیلی) بە واتای هەڵگەڕاوە یان یاخی دێت.

بەڵام (جون مالکون براون) و توێژەری کورد (د. ئیسماعیل قوماندار)، پشتگیری بۆچونەکەی فلادیمێر مینورسکی دەکەن و پشتڕاستی دەکەنەوە، کە سەرەڕای ئەوەی ئەم زاراوەیە لەو ناوچانە کەم بەکارهاتووە، بەڵام لە سەدەی نۆزدە تەنیا لەلایەن دانیشتوانی (پشتکۆوە) بەکار هاتووە.

هەروەها بەپێی پۆلێنکردنی شەرەفنامە: دانیشتوانی خانەقین و مەندەلی، کە کوردی گەرمەسێرن، ئەم زاراوەیە بۆ ناساندنی خۆیان بەکار ناهێنن، بەڵکو ئەم زاراوەیە بۆ ئەوانە بەکاردێنن، کە سەر بە رێبازی مەزهەبی شیعەن واتا ناوهێنانەکە لەسەر بنەمای مەزهەبە نەوەك نەتەوە.

سەرچاوەکان ئەوە پشتڕاست دەکەنەوە، کە لە بنەڕەتدا زاراوەی فەیلی بۆ (لوڕو کەڵهوڕ)بە کاردێت و نوێنەرایەتی نزیك لە نیوەی نەتەوەی کورد دەکەن.

*** لە رووی ئاینیەوە:**

فەیلیەکان بە زۆری لە پەیرەوانی ئاینزای ئیسلام و مەزهەبی شیعەن، بەڵام موسوڵمانی شافعی و زەردەشتی یارسان و کاکەیی عەلەوی هەیە و هەروەها لە سنوری خانەقیندا فەیلی هەیە پەیرەوی ئاینی جوو دەکەن و شوێنی پەرستی و پەرسگای جوشی لێیە.

بەشێکی دیکەی ئەو بیرکردنەوە هەڵەیەی کوردانی فەیلی بۆ پلانی داگیرکەران دەگەڕێتەوە، کە کردوویانن بە کۆمەڵێکی جیاواز و ناسنامەی جیاجیایان پێیان بەخشیووە وەك ناوزەندکردنیان بە شیعە و لێسەندنەوەی ماف هاوڵاتیبون لێیان.

*** کوردانی فەیلی لە عێراقدا**

لێرەدا ئاماژە بە کێشەیەکی کوردە فەیلیەکان دەدەین لەگەڵ دروستبوونی دەوڵەتی عێراق، کە دواتر هەر ئەو کێشەیە بووە بنەمایەك بۆ لە ناوبردن و جینۆسایدکردنیان.. ئەویش لەگەڵ سەرەتای دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق ئەو کێشەیە سەریهەڵدا، بەوەی لە یەکەمین بڕیاری یاسایی بۆ هاوڵاتیانی عێراقی، یاسای ژمارە (٤٢)ی ساڵی (١٩٢٤) دەرکرا، کە عێراقیەکانی سەر بە دوو تەبەعیە دابەشکرد، تەبەعیەی عوسمانی بە هاوڵاتی پلە یەك و تەبەعیەی ئێرانی بە هاوتی پلە دوو و سێ دیاریکرد و دەسەڵاتدارانی ئەو کاتی عێراق، (کوردی فەیلی)یان خستە خانەی تەبەعیەی ئێرانیەوە ـ واتا سەر بە ئێران.

بەشی دووەم

ڕۆڵی کوردە فەیلیەکان

لە گۆڕەپانی سیاسی و ئابوری عێراقدا

*** ڕۆڵی کوردە فەیلیەکان لە ڕووی سیاسیەوە:**

لە رووی سیاسیەوە، کوردانی فەیلی بەشدارییەکی چالاکانەی جموجۆڵی بزووتنەوەکانی دیموکراسی عێراقی و کوردستانی بوون، تا ئاستی گەیشتنیان بە پۆستی بەرپرسایێتی باڵا لە ریزەکانی ئەو بزوتنەوانە.. بە نموونە بەشداریکردنی کوردی فەیلی لە دامەزرێنەرانی پارتی دیموکراتی کوردستان لە ساڵی (١٩٤٦) لە شاری بەغدا.. کە تا پێش ئازاری ساڵی (١٩٧٥)، سەرۆکەکانی یەکێتی ئافرەتان، یەکێتی قوتابیان، یەکێتی لاوان و سکرتێری خودی پارتی دیموکراتی کوردستان، لە کوردی فەیلی بوون.

هەروەها کوردانی فەیلی لە هەردوو شۆرشی ئەیلول و شۆرشی نوێدا لە ناو پارتە سیاسیەکانی کوردستاندا، درێژەیان بە خەباتی سیاسی خۆیان داوە و چەندین خەڵکی بە توانایان لە ناو پارتە کوردییەکان دەرکەوتن.

لە دوای ساڵی (١٩٧٥)ـەوە کوردانی فەیلی لە دامەزراندنی یەکێتی نیشتمانی کوردستان و پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان لە ساڵی (١٩٨١)دا بەشدار بوون..

بە هۆی رۆڵی دیار و بەرچاوی کوردانی فەیلی لە ژیان و کایەی سیاسی لە نێو ریزەکانی بەرهەڵستکاریی عێراقی و کوردستانیدا و لە بەرانبەردا شکستهێنانی حیزبی بەعس لە بەدەستهێنانی پشتگیری فەیلیەکان بۆ بەرژەوەندی دەسەڵاتیان، وایکرد فەیلیەکان ببنە ئامانجی زەبر و لێدانی سەرەکی لەلایەن دەسەڵاتی ڕژێمی بەعس لە عێراقدا.. هەر بۆیە دەوڵەت دەستی کرد بە ڕاگواستنی بە زۆرەملێ (٥٠) پەنجا هەزار رۆڵەی کوردانی فەیلی لە نێوان ساڵانی (١٩٦٩ ـ ١٩٧٢) بۆ وڵاتی ئێران.

لەو چوارچێوەیەدا، ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش وەك گەورەترین دەسەڵاتی ئەو سەردەمەی عێراق، بڕیاری ژمارەی (٦٦٦)ـی لە رێکەوتی (٧ـی ئایاری ١٩٨٠) دەرکرد، کە لە رۆژنامەی (الوقائع العراقیە)ی ژمارە (٢٧٧٦)ـی رۆژی (٢٦ـی ئایاری ١٩٨٠)دا بڵاوکراوەتەوە.. کە ئەو بڕیارە بە سەرەتای پرۆسەی جینۆسایدی کوردانی فەیلی لە سەردەمی رژێمی بەعس دادەنرێت و تێیدا بڕیاری ئەوە درا، کە هەر هاوڵاتیەکی عێراقی بە رەسەن بێگانە بێت، رەگەزنامەی عێراقی لێدەسەنرێتەوە.

*** ڕۆڵی کوردە فەیلیەکان لە پێگەی ئابوری:**

سەرەڕای ئەوەی کوردانی فەیلی، بە هاوڵاتی عێراقی پلە دوو دەژمێردران، بەڵام لە دامەزراندنی دەوڵەتی عێراقەوە، لە رووی ئابووری و خاوەنداریێتی تایبەتدا بەشداریان هەبووە، بۆیە دەڵێین لە رێگای خاوەنداریێتی تایبەت، چونکە دەرگای دامەزراندن لە کەرتی گشتیدا بە سەریاندا داخراو و رەوا نەبوو.

کوردانی فەیلی لە ساڵانی پەنجاکانی سەدەی رابردوودا، توانیان دەست بەسەر کەرتی تایبەتی بازرگانی لە بەغدای پایتەخت بگرن و لەو رووەوە لە جموجۆڵ و کاری بازرگانیدا سەرکەوتوو بوون.

فەیلیەکان وەك خەڵکی کورد بەشێکی گەورەی بازرگان و ئابوری بازاری بەغدادییان بەدەستەوە بوو، بە هاوشێوەی جووەکانی ئەو سەردەمەی عێراق، کە بە چەشنی راگوێزانی جوولەکەکانی سەردەمی نازیی ئەڵمانیا، لەلایەن دەوڵەتی عێراقەوە، دەستبەسەر هەموو ماڵ و موڵك و سەرەوەت و سامانیاندا گیرا و دەربەدەر و بێسەروشوێنکران.

بەشی سێیەم

جینۆسایدی کوردانی فەیلی

*** مێژووی جینۆسایدی کوردانی فەیلی**

لە درێژایی مێژووی (١٠٠) ساڵی رابردوودا لە عێراقدا، فەیلیەکان رووبەرووی چەندین هەڵمەتی جینۆساید و ڕاگواستن و بێسەروشوێنکردن بونەتەوە.. بۆ نموونە" یەکەم پرۆسەی ڕاگواستنی کوردانی فەیلی لە ساڵی (١٩٣٦) لە سەردەمی حکومەتەکەی تەها یاسین ئەلهاشمی، دەستی پێکرد و پاشان لە قۆناغی حکومەتی ڕەشید عالی گەیلانی دوبارەبویەوە.. لەم پرۆسەیەدا بە بیانوی نەبونی بەڵگەنامە دەیان هەزار کەسیان کۆچ پێکرد.. بەڵام بە دیاریکراوی دوای ئەوەی بەعسیەکان لە ساڵی (١٩٦٨) دەسەڵاتیان گرتە دەست، ستەمێکی بەرنامە بۆ دارێژراوی بە چەندین قۆناغی جیاواز بەرانبەر فەیلیەکان دەستی پێکرد (دەرکردن و ڕاگواستن و بێسەروشوێنکردن)، بە جۆرێك لە سەردەمی ئەحمەد حەسەن بەکر لە ساڵی (١٩٦٩ ـ

١٩٧٢)، کە لەو کاتەدا حکومەتی عێراق خەریکی دانوستان بوو لەگەڵ بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی گەلی کورد بۆ پێدانی حوکمی ئۆتۆنۆمی، بەڵام هەر لەو کاتەدا (٧٠٠٠) کوردی فەیلی کۆچ پێکران بۆ ئێران.

هەروەها لە ساڵی (١٩٨٠) ستەم دژی ئەم پێکهاتەیە گەیشتە لوتکە و زۆربەیان زیندانیکران و دەست بەسەر ماڵ و موڵکیاندا گیرا و دەربەدەرکران بۆ سنورەکانی نێوان (عێراق و ئێران)، بە هۆکاری ئەوەی بە ڕەچەڵک ئێرانین، ئەمەش تەنها لەبەر ئەوەی لە پەیڕەوانی مەزهەبی شیعە و زمانیان کوردییە.

هەر چەندە ئاماری دروست نییە لەسەر ژمارەی شەهید و بێسەرو شوێن کراوانی کوردانی فەیلی، بەڵام بە خەمڵاندنی چەند ڕێکخراو و کەسانێك، کە توێژینەوەیان لەو بارەیەوە کردووە، ژمارەی قوربانیەکان (٢٢,٠٠٠) کەس دیاریکراوە.. هەر لە چوارچێوەی ئەو شاڵاوەدا، زمانی کوردیان لێ قەدەغە کراوە و ناسنامەیان لێسەندراوەتەوە.

* جینۆسایدی فەیلیەکان لەبەر شیعەبوون یان کوردبوون

دەوڵەتی ناسیۆنالیستی سوننە مەزهەبی عێراق، هەر لە سەرەتاوە کەوتە دژایەتی کوردانی فەیلی بە بیانوی ئەوەی شیعە مەزهەبن، بەڵام ئەمە پاساوێکی لاواز بوو، چونکە عەرەبی شیعە مەزهەب لە عێراقیش بوون، هەر بۆیە فەیلیەکان باجی کوردبوونیان داوە نەك مەزهەب.. بۆ نمونە داگیرکەری بەریتانیا تا ساڵی (١٩٣٠)، کە فەرمانڕەوایی کرداری عێراقیان دەکرد و دەوڵەتی پاشایەتی لە ژێر دەستی ئەواندا بوو، بەپێی ئەو یاساییەی عێراق کە لەلایەن بەریتانیاوە داڕێژرابوو، بابەتی تەبەعیەی عوسمانی و ئێرانیان کردە بیانویەك بۆ ئەوەی فەیلیەکان بە هاوڵاتی ڕەسەن دانەنێن و بە شوێنکەوتەی ئێرانی شیعە لە قەڵەم بدەن و پاشان رایان بگوێزن و دەست بەسەر ماڵ و موڵکیاندا بگرن.

ئەمەش بووە بنەمایەکی گرنگ بۆ دەوڵەتی پاشایەتی و دواتر کۆماری، کە کاری زیاتری لەسەر بکەن، هەر لەم روانگەوە جینۆسایدی فەیلیەکان ئەنجامدرا، بۆ نمونە دەسەڵاتدارانی عێراق سیاسەتی ڕاگواستنیان لە بەرانبەر کوردانی فەیلی وەك تۆڵەکردنەوە بەکارهێنا، ئەویش بەهۆی بەشداری کوردانی فەیلی لە بزوتنەوەی رزگاریخوازی کورددا، هەر بۆیە بە بەپشتبەستن بە یاسایی رەگەزنامە، ناسنامەیان لە (د. جەعفەر محمد و کەریم فەیلی) ئەندامانی مەکتەبی سیاسی حیزبی دیموکراتی کوردستان سەندەوە و دورخرانەوە بۆ ئێران.. هەروەها لە ساڵانی (١٩٦٨ ـ ١٩٧٤)، لە کاتێکدا حکومەتی عێراق خەریکی دانوستان بوو لەگەڵ بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی گەلی کورد بۆ پێدانی حوکمی ئۆتۆنۆمی، بەڵام دەیان هەزار کوردی فەیلی بە دیاریکراوی (٦٠ بۆ ٧٠) هەزار خێزانی دەربەدەر و ئاوارەکران، کە لە دانیشتووانی بەغدا و شارەکانی تری عێراق پێکهاتبوون، ئەمەش تەنها بە تۆمەت و

بسم الله الرحمن الرحيم

مجلس
قيادة الثورة

رقم القرار / ٦٦٦
تاريخ القرار /٧/٥/١٩٨٠

قــرار

استنادا الى أحكام الفقرة (آ) من المادة الثانية والاربعين من الدستور المؤقت مجلس قيادة الثورة بجلسته المنعقدة بتأريخ ٧/٥/١٩٨٠ ما يلي : ــ

ـ تسقط الجنسية العراقية عن كل عراقي من اصل اجنبي اذا تبين عدم ولائه للوطن والشعب والاهداف القومية والاجتماعية العليا للثورة .

ـ على وزير الداخلية ان يأمر بابعاد كل من اسقطت عنه الجنسية العراقية بموجب الفقرة (١) ما لم يقتنع بناء على اسباب كافية بأن بقاءه في العراق أمر تستدعيه ضرورة قضائية او قانونية او حفظ حقوق الغير الموثقة رسمياً .

ـ يتولى وزير الداخلية تنفيذ هذا القرار .

صدام حسين
رئيس مجلس قيادة الثورة

هۆکاری ئەوەی کوردە فەیلیەکان یارمەتی داراییان دەدایە پارتی دیموکراتی کوردستان و بە ئامانجی تیرۆرکردنی کەسایەتیە سیاسیەکانیان.. کە دواجار تەنها لە سەردەمی دەسەڵاتی بەعسدا، کوردانی فەیلی ڕووبەڕووی پرۆسەیەکی چڕی لە ناوبردن و دەرکران و راگواستن بوونەوە.

هاوکات بە نزیکبونەوەی جەنگی عێراق ــ ئێران مەترسیەکە زۆرتر بوو، بەتایبەتی بۆ ئەوانەی هێشتا مابونەوە لەسەر خاکی خۆیان، ئەوانیش دەرکراون و راگوێزران لە زێدی رەسەنی خۆیان، بەڵام ئەمجارەیان شێوازی راگوێزان و دەرکردنیان ئاسایی نەبوو، بە جۆرێك خەڵك و ژن و منداڵ و پیاو و گەنجەکانیان دەستگیرکران و دەستبەسەرکران و گەنجەکانیان جیاکرانەوە و دواتر لە ناوبران و بێسەروشوێنکران، هەرچی پیر و پەککەوتە و ژن و منداڵیان بە ماشێنی سەربازی لەسەر سنوری عێراق - ئێران فڕێدران و بەدەم لێدان و تەقەکردنەوە بەسەریاندا لە سنوری عێراق دەرکران.

ئەم کارە دڕندانەیە بەرامبەر کوردانی فەیلی زۆر سەیر نەبوو، چونکە فەیلیەکان هەم ناسنامەیان کوردی بوو و هەم لە رووی مەزهەبەوە شیعە بوون، بۆیە لەلایەن ڕژێمی نەتەوە پەرستی عەرەبی سوننەوە دەبوو دووجار جینۆساید بکرێن یاخود دووقات ئەنفال بکرێن، دواتر سەرجەم ماڵ و موڵك و خاك و هەرچییان هەبوو بەسەر عەرەبی سوننە و شیعە بەتایبەتی بەعسیەکانیان دابەشکرا.

* جینۆسایدی کوردانی فەیلی لە سەردەمی بەعس

وەك پێشتر ئاماژەمان پێیدا، سیاسەتی پەراوێزخستن و راگواستنی کوردانی فەیلی بۆ سەرەتای دروستبوونی دەوڵەتی عێراقی دەگەڕێتەوە، بە تایبەت لە دوای ئەوەی یاسای رەگەزنامەی عێراقی، ئەوان واتا (کوردانی فەیلی) لە ناسنامە

بێبەشکرد بە بیانوی ئەوەی تەبەعیەی ئێرانین، بەڵام ئەو سیاسەتە لە دوای روخانی سیستەمی پاشایەتی و هاتنە کایەی سیستەمی کۆماری لە ساڵی (١٩٥٨) وەستێنرا، بەڵام دواتر هەر زوو کاراکرایەوە بەتایبەتی دوای کودەتای حیزبی بەعس لە ساڵی (١٩٦٨).

شاڵاوەی ڕاگواستن و لە ناوبردنی کوردانی فەیلی لە پاش کودەتاکەی ساڵی (١٩٦٨) بۆ دوو قۆناغ دابەش دەبێت:

یەکەم: ساڵانی (١٩٦٨ ـ ١٩٧٤)، دەیان هەزار خەڵکی کوردی فەیلی بە دیاریکراوی (٦٠ بۆ ٧٠) هەزار خێزانی دەربەدەر و ئاوارەکران، کە لە دانیشتووانی بەغدا و شارەکانی تری عێراق پێکهاتبوون، ئەمەش تەنها بە تۆمەت و هۆکاری ئەوەی کوردە فەیلیەکان یارمەتی داراییان دەدایە پارتی دیموکراتی کوردستان و بە ئامانجی تیرۆرکردنی کەسایەتیە سیاسیەکانیان.

دووەم: لە رێککەوتی (١٩٨٠ ـ ٢٠٠٣)، لەم شاڵاوەدا (٥٠٠) هەزار کەس مافی هاونیشتمانیبوونیان لێسەندرایەوە.. بەپێی بەڵگەنامەکان لە نیسانی ساڵی (١٩٨٠) شاڵاوێکی دەستگیرکردن و ڕەشبگیری دەستی پێکردەوە لە شارەکانی "بەغدا و کوت و عەمارە و خانەقین و مەندەلی و حیلە و عەلی شەرقی و عەلی غەربی و کوفە و زرباتیە و سویرە و بەدرە و جەلەولا" و دەیان شاری تر، کە بە نزیکی (٦٠٠) هەزار کوردی فەیلی دەستگیرکران و ڕاپێچی ناو زیندانەکان کران، وەك زیندانەکانی "ئەبو غریب، ئەلفەدیلە" و دواجار بۆ بنکەی دەستبەسەرکردنی نوگرەسەلمان و چەندین زیندانی تر، کە تائیستاش بێسەرو شوێنن.

هەروەها (١٩٨٠/٤/٤) ژووری بازرگانی عێراقی، داوای کۆبونەوەیەکی کرد و لەو کۆبونەوەیەدا بۆسەیەکی بۆ بازرگانانی کوردە فەیلیەکان دانابوو، کە ژمارەیان نزیك بە (١٥٠٠) بازرگان دەبوو، کە دوای ئەوەی داتا و زانیارییان لێوەرگرتن سەبارەت بە سەرمایە و پارەکانیان لە بانکەکان و لای خۆیان، پاشان هەموو ناسنامە و پاسپۆرت و ناسنامەی ژووری بازرگانی و بڕوانامەی ڕەگەزنامەی عێراقی و مۆڵەتی شۆفێری، ئەو کات هەموو دیکۆمێنت و سەرمایەکانیان زەوتکراو دەستی بەسەرداگیرا، خۆشیان ئاوارە و دەربەدەرکران بۆ سنورەکان و ماڵ و خێزانیشیان ئاوارەی سنورەکان کران، منداڵەکانیشیان لە تەمەنی (١١ بۆ ٣٠) ساڵی دەستبەسەرکران.

وەك لە ڕۆژنامەی (الیورە)ی زمان حاڵی حیزبی بەعسدا لە ڕۆژی (١٩٨١/٢/٢٦) بڵاوکراوەتەوە، سەدام حوسێن، سەرۆکی ڕژێمی ئەو کاتی عێراق، دەڵێت:"ئەم توێژە لە عێراق ریشەکیش بکەن، با خوێنی عیراقیە ڕەسەنەکان پیس نەکەن"، واتا فەرمانی جینۆسایدکردنیان لە ڕاگەیاندنەوە بۆ دەردەکات.

بەشی چوارەم

ئەو تاوانانەی بەرانبەریان کوردانی فەیلی ئەنجامدرا

*** ئەو تاوانانەی بەرانبەر کوردانی فەیلی کرا، بە گشتی:**

١ـ سڕینەوەی ناسنامە و ڕاگواستنیان بۆ ئێران.

٢ـ دەستگرتن بەسەر سەروەت و سامانە گواستراوە و نەگواستراوەکان.

٣ـ بێسەرو شوێنکردن و لە سێدارەدانیان.

٤ـ بێسەرو شوێنکردنی نزیکەی (١٥٠٠٠) کە لە گەنجەکانیان، کە تائیستاش بێسەرو شوێنن.

٥ـ دەرکردنی بڕیاری ژمارە (٦٦٦) لە (١٩٨٠/٥/٧) لەلایەن دادگای باڵای ڕژێمەوە بۆ چەوساندنەوە و لەناوبردنی کوردە فیلیەکان، بەپێی ئەم بڕیارە مافی هاوڵاتیبون لە سەرجەم کوردە فەیلیەکان دەسەنرێتەوە و (٤٠٠) بازرگانیشیان ڕەوانەی سنورەکانی ئێرانکران و ماڵ و سامانیان تاڵان دەکرێت وەك غەنیمەی جەنگ.

٦ـ لەسێدارەدانی (١٦٠) هەزار کەس لە بەندیخانەکانی ڕژێمی بەعس.

٧ـ تاقیکردنەوەی چەکی کۆکوژ لەسەر (٢٥٠٠) کوردی فەیلی.

٨ـ بێبەشکردنی فەیلیەکان لە وەرگرتنی ڕێگەپێدان تایبەت بەکاری هاوردەکردن و بازرگانی.

٩ـ پەیرەوکردنی بڕیاری (١٩٢٢/٨/٢٣)ی دەسەڵاتی ئینتدابی بەریتانیا، کە هاوڵاتی عێراقی دابەشکرد بۆ دوو بەشی "تەبەعیەی عوسمانی و تەبەعیەی ئێرانی".

جێی بیرهێنانەوەیە، کە بە زۆرەملێ گواستنەوەی کوردانی فەیلی لە (٤)ی نیسانی (١٩٨٠)دا، سەرەتا لە بازرگانە گەورەکانەوە دەستیپێکرد و تاساڵی (١٩٩٠) بەردەوامی کرد.. ئەمەش دوای ئەوەی ڕەگەزنامەی عێراقیان لێسەندرایەوە و دەستبەسەر هەرچی ماڵ و موڵکی ڕاگوێزراو و رانەگوێزراوەکاندا هەیە گیرا و گشت سەنەد و دۆکۆمێنت و بەڵگەنامە فەرمی و نافەرمیەکانیان لێسەندن و بە هەزارەها کوردی فەیلییان لە تەمەنی نێوان (١١ تا ٣٠) ساڵی دەستەسەرکران و بێسەرو شوێنکران، کە ژمارەیان لە (٢٠) بیست هەزار کەس زیاتر دەبوو.. ئەمەش بەپێی وتەی نوری مالکی سەرۆك وەزیرانی پێشووی عێراقی فیدراڵ، کە لەمیانەی کۆنگرەی تایبەت بە پرسی کوردە فەیلیەکاندا لە بەغدا پێشکەشیکرد.

بەپێی ڕاپۆرتی داواکاری گشتی لە کەیسی بە زۆر ڕاگواستن و کوشتنی کوردە فەیلیەکان، عەبدولقادر ئەلحەمدانی و بڵاوبونەوەی زانیارییەکان لە ڕۆژنامەی (شەفەق نیوز)دا لە ڕێکەوتی (٢٠١٢/٨/٤)، زیاتر لە (٦٠٠) هەزار لە کوردی فەیلی لە هەموو لایەکی عێراقەوە ڕاکێشرانە سەنتەرەکانی کۆکردنەوە و یەکسەر ڕاگوێزران بۆ سەر سنوورەکانی ئێران.

لێرەدا ئەمانەوێ ئاماژە بەوە بدەین، کە بەپێی بنەماکانی سەرژمێری، کۆی ژمارەی کوردی فەیلی بە زۆر ڕاگوێزراو، بە نزیکەی (١,٦٠٠,٠٠٠) ملیۆنێك و شەسەد هەزار کەس دەبوو، ئەمەش لەسەر بنەمای ڕێژەی زیادبوونی دانیشتووان ـ باری کەسێتی لە عێراقدا کە بە لە (٢.٨٪)ـە دیاریکراوە.

*** دۆسیەی جینۆسایدی فەیلی و بڕیاری دادگا:**

پاش کۆکردنەوە و ئامادەکردنی بەڵگە دیکۆمێنتەکانی جینۆسایدی کوردی فەیلی، دۆسیەکە گەیەنرایە دادگای باڵای تاوانەکانی عێراق و دادوەری لێکۆڵینەوە و داواکاری گشتی و دەستەی پارێزەرانی بەرگری کار لەدۆسیەکەدا دیاری کران.

پاش لێکۆڵینەوە لە تاوانەکە و دیاریکردنی شایەتحاڵەکان و سکاڵاکاران، یەکەم دانیشتنی دادگا تایبەت بە دۆسیەی جینۆسایدی فەیلیەکان لە (٢٠٠٩/١/٢٦) بەڕێوەچوو و زیاد لە (١٠٠)سکاڵاکار و شایەتحاڵ ئامادەی دادگا بوون، کە دوای چەندین دانیشتن، دادگا لە (٢٠١٠/١١/٢٩) بڕیاری خۆیدا و گەیشتنە ئەو ئەنجامەی کە کوردانی فەیلی لەلایەن دەسەڵاتدارانی ئەو کاتی عێراقەوە جینۆسایدکراون.. کە تاوانبارانی دۆسیەکە بریتی بوون لە:

١. مزبان خزر هادی
٢. سەعدون شاکر مەحمود
٣. تاریق عەزیز عیسا
٤. ئەحمەد حوسێن خزەیر
٥. عەزیز ساڵح حەسەن

ئەوەی ڕاستیە تائێستا زۆر تاوانباری تری ئەو دۆسێیە هەن کە دەستگیرنەگیراون و لەسەر ئاستی ناوخۆ و دەرەوەش هاوشێوەی تۆمەتبارانی ئەنفال و کیمیابارانی هەڵەبجە و دۆسیەکانی تر.

لە دوای بڕیاری دادگای باڵای تاوانەکانی عێراق لە ڕێکەوتی (٢٠١٠/١١/٢٩) لەسەر دۆسیەی کوردانی فەیلی و دیاریکردنی تاوانەکە بە جینۆساید، پەرلەمانی عێراق لە بڕیارێکیدا لە ڕۆژی (٢٠١١/١/٨)ـدا جینۆسایدی کوردانی فەیلی پەسەند کرد.

هەروەها ئەنجوومەنی وەزیرانی عێراقی، ژمارە (٤٢٦) لە ڕۆژی (٢٠١٠/١٢/٩) بڕیارێکی دەرکرد و تێیدا ئاماژەی هەڵگرتن و هەڵوەشاندنەوەی هەموو ئاسەوارێکی نەگەتیڤی لەسەر کوردانی فەیلی کرد.

بەشی پێنجەم

کوردانی فەیلی لە دوای ڕوخانی ڕژێمی بەعس

*** دوای بەعس سڕینەوەی کوردانی فەیلی:**

دوای ڕووخانی ڕژێمی بەعس لە عێراق لە ساڵی (٢٠٠٣) کوردانی فەیلی تەنها ژمارەیەکی کەم نەبێت، ئەوانی دیکە نەیانتوانی بگەڕێنەوە بۆ سەر ماڵ و موڵك و ناوچەکانیان، بۆ ئەوەی ماف و بەڵگەنامە و ماڵ و موڵکیان بۆ بگەڕێتەوە و تائێستاش حکومەتی فیدڕاڵی عێراق هیچ زانیاری و ڕونکردنەوەیەکی لە بارەی چارەنووسی ونبوو و دەستبەسەرەکراوەکانیان ئاشکرا نەکردووە، کە بە چ شێوەیەك ڕژێمی بەعس لە ناوی بردوون و ئێسك و پروسکیان کەوتۆتە کوێ.

بە داخەوە دوای ساڵی (٢٠١٣) کوردی فەیلی ڕووبەڕووی کارەساتی نامرۆڤانەی تازەبوونەوە، ئەمجارەیان لەسەر دەستی چەتەکانی بەعس و سەلەفی و بەکرێگیراوانی تر و دواتر بەدەستی چەکدارانی داعش، بەتایبەت لە لە ناوچەکانی سنوری پارێزگای دیالە وەك (خانەقین، مەندەلی، شارەبان، سەعدیە و جەلەولا) و بەغدا و مەدائن (سەلمان پاك) و چەند شوێنێکی تر.

ئەوەی لێرەدا جێی سەرنجە و دەبێت ئاماژەی پێ بکرێت، ئەوەیە لە دوای ساڵی (٢٠٠٣)ـەوە شیعەکان بوون بە دەسەڵاتداری عێراق، کەچی فەیلیەکان زیاتر توشی کێشە و ماڵ وێرانی بونەتەوە، ئەمجارەیان بە ناوی کوردەوە کۆمەلکوژ دەکرێن و دەربەدەر دەکرین و بەترس و تۆقاندن و کوشتن و هەرەشەکردن لێیان، ماڵ و موڵك و زەوییەکانیان لێ داگیردەکرێت بە بەرچاوی حکومەتی بەغدا و دەسەڵاتدارانی شیعە و حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە.

خەریکە ئەم بەشە گرنگەی نەتەوەی کورد (فەیلییەکان) بەرەو لە ناوچوون دەڕۆن، هەم لە ئێران و هەم لە عێراق. هەتا دێت کێشەی زیاتر بۆ ئەم خەڵکە ڕەسەن و پاکەی گەلی کورد دروست دەکرێت و ڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیاتر فەرامۆش دەرکرێن و مەترسی جینۆسایدێکی تریان لێدەکرێت و بەردەوام لە ژێر مەترسی و هەڕەشەدان و بە ئاشکرا هەوڵی سڕینەوەی ناسنامە و ڕەگەزیان دەدرێت.

*** داواکاری و داخوازی کوردانی فەیلی:**

کوردی فەیلی لە عێراقدا داوای چارەسەرێکی ریشەیی کێشەکانیان دەکەن و داوای گەیشتن بە مافە ڕەواکانیان دەکەن، بەڵام لە دوای ڕووخانی بەعس تائێستا چاوەڕوانی درێژەی کێشا و ئەو ڕەوشەی ئێستای گشتی لە عێراقدا هەیە تروسکەی ڕووناکی بۆ وەرگرتنی مافەکانی کوردی فەیلی تێیدا بەدی ناکرێت.

داخوازەییە سەرەکیەکانی کوردی فەیلی لە ئەنجامنامەی یەکەم کۆنفرانسی جیهانی کوردی فەیلی، کە لە برۆکسلی پایتەختی بەلجیکا لە (٢ی ئایاری ٢٠١٦)ـدا بەسترا.. چەندین لەو داواکارییانە پەیوەستن بەو بەسەرهاتانەی لە ڕابردوودا بەسەر کوردانی فەیلیدا هاتووە و لە بەندەکانی (١ ـ ٨) لە داواکارییەکان پێویستی بە وڵامدانەوەی حکومەتی عێراقی هەیە.

زۆرینەی کوردانی فەیلی خۆشحاڵ و خۆش موژدەبوون بە سازدانی کۆنفرانسی یەکەمی نێونەتەوەیی لەسەر کوردی فەیلی لە برۆکسل و بە دڵخۆشیەوە پشتگیریان لە ئەنجامنامەکە کرد و داوای جێبەجێکردن و بەدواداچوونی داواکارییەکان دەکەن..

ئەمانەوێ پشتڕاستی بکەینەوە کە هەر پێشکەوتنێك لە سەر ئاستی نێونەتەوەیی بەسەر کەیسی فەیلیەکاندا، کاریگەری ڕاستەوخۆ و ئەرێنی دەبێت لەسەر باری دەروونی و ژیانی کوردانی فەیلی لە عێراق و پەناهەندە و راگوێزراوەکانیان لە ئێران و هەموو ئەوانەیش کە لە وڵاتانی تر ژیان بەسەردەبەن.

لە خاڵی (١٢)ی ئەنجامنامەی کۆنفرانسدا هاتووە، کە بەردەوامی لە کارو هاوکاری لەسەر ئاستێکی بەرفراوانتر لەگەڵ کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان (KNK)دا، کە بەستنی سمینار و کۆنفڕانس لە وڵاتانی ئەوروپا لەسەر کۆمەڵکوژی کوردانی فەیلی لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی ببێتە بەشێك لە بەرنامەی ساڵانەی کار و خەباتی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان.. کە لێرەدا دەقی راسپاردەکانی کۆنفڕانسەکە وەك خۆی دادەنێین.

ـ دەقی راسپاردەکانی یەکەم کۆنفڕانسی نێونەتەوەیی کوردە فەیلییەکان

١ـ چەسپاندنی مافی کەمینەکان لە نوسینەوەی دەستوری هەرێمی کوردستاندا ئەرکی نەتەوەییە دەبێت، بۆیە مافی ئێمە وەك کوردانی فەیلی بچەسپێنرێت، چونکە ئێمەش وەك کوردانی فەیلی بەشێکین لە نەتەوەی کورد و دەبێت لە چوارچێوەی مادەی (١٤٠)دا گرنگیمان پێبدرێت.

٢ـ دەبێت حکومەتی هەرێمی کوردستان بە هاوکاری وەزارەتی شەهیدان و کاروباری ئەنفال بە هەماهەنگی لەگەڵ حکومەتی فیدراڵدا، کار بکەن لەسەر چارەنوسی زیاتر لە (٢٢) هەزار لە شەهید و خەڵکی بێسەرو شوێنی فەیلی.

٣ـ لە پرۆگرامەکانی خوێندن لە بازنەی یەکەمەوە تاوەکو زانکۆ ئاماژە بە جینۆسایدی کوردانی فەیلی بدرێت وە ئاماژە بەو قوربانیە گەورەیەش بدرێت، کە کوردانی فەیلی داوییانە لە پێناو دۆزی ڕەوای گەلی کورددا.

٤ـ لە چوارچێوەی پرۆژەی ئاوەدانکردنەوەی کوردستاندا، پێدانی پارچە زەوی بۆ دروستکردنی دامەزراوەی گەرمەسێری کوردانی فەیلی و دروستکردنی مۆزەخانەی تایبەت بەو تاوانانەی رژێمی بەعس لە بەرانبەر کوردە فەیلیەکان ئەنجامیداون و دابینکردنی بودجەی تایبەت بۆ قەرەبوکردنەوەی زیانلێکەوتوان و قوربانیانی ئەو جینۆسایدەی بەرانبەر کوردانی فەیلی کراوە.

٥ـ دەرگای وەبەرهێنان بۆ هەموو بازرگانان بکرێتەوە و سەرمایەی کوردانی فەیلی بە کاربێت بۆ بونیاتنانی ژێرخانی ئابوری و توانای مرۆیان بەکاربهێنرێت بۆ بنیاتنانی وڵات.

٦ـ گرنگیدان بەکاروباری کوردانی فەیلی و ڕومالکردنی چالاکی ئەدەبی و هونەرییەکانیان و خستنەڕووی گرفت و کێشە ئیداری و یاسایەکانیان بۆ دەزگاکانی ڕاگەیاندن.

ئەنجام و راسپاردە:

١ـ وەگەڕخستنی گشت یاسا و بڕیارە پەیوەندیدارەکان بە کوردانی فەیلی، کە لە دوای ساڵی (٢٠٠٣)ەوە دەرچوون و جێبەجێکردنیان، وەك ئەوانەی پەیوەستن بە پرسی ناسنامە، بەڵگەکانی خۆسەلماندن و ماڵ و موڵکی دەسبەسەرداگیراودا.

٣ـ جێکردنەوەی کوردانی فەیلی لە ناوەندەکانی بڕیار لە هەردوو دەسەڵاتی یاسادانان و راپەڕاندن (جێبەجێکردن)دا لە بەغدا و هەولێر.

٤ـ داوا لە دەسەڵاتدارانی هەرێمی کوردستان ـ باشوور بکرێت، کە ناوی کوردانی فەیلی هاوشێوەی ئێزیدی و شەبەك و کاکەییەکان لە دەستووری هەرێمی کوردستاندا ئاماژەی پێی بکرێت و و کورسی کۆتایان بۆ مسۆگەر بکرێت لە پەرلەمانی کوردستان.

٦ـ هاندانی دەسەڵاتدارانی عێراقی و ئەمریکی، کە بە تۆن بەڵگەنامەکانی رژێمی پێشوویان لە دوای ساڵی (٢٠٠٣)ەوە بۆ ئەمریکا گواستۆتەوە، بۆ ئەوەی بەڵگەکانی تایبەت بە چارەنووسی رۆڵەکانی کوردی فەیلی دیار و ئاشکرا بکرێن کە لەلایەن رژێمی بەعسەوە دەستبەسەرکران و بێسەرو شوێنکران.

٧ـ داوا لە دەسەڵاتدارانی عێراق و دەوڵەتی ئێران بکرێت، کە زانیاری سەبارەت بە ژمارەی کوردانی فەیلی لە هەر یەك لەو دوو وڵاتەدا بخەنەڕوو.

٨ـ پاراستنی زمان و کەلتووری کوردانی فەیلی و کەلەپوورەکەیان و دابینکردنی پرۆسەی فێرکردن و پەروەردە بۆیان بە زمان دایك.

٩ـ بایەخدان بە زیندوو ڕاگرتنی قوربانیانی کوردانی فەیلی.

١٠ـ پێویستە بە زووترین کات کار لەسەر پێدانی ناسنامە و ڕەگەزنامەی لە هەرێمی کوردستان و دەوڵەتی عێراقی فیدراڵ بە کوردانی فەیلی بکرێت.

سەرچاوەکان:

١ـ مێژووی دێرینی کوردستان ـ فاتیح عەبدوڵڵا شوانی ـ چاپخانەی کاروخ ـ سلێمانی ٢٠١٦.
٢ـ ئیمپراتۆریای لم ـ ڕەفیق سابیر ـ چاپی سییەم ٢٠١٤، غەزەلنوس، سلێمانی.
٣ـ پارێزگای کەرکوك لە ساڵانی ١٩٥٧ ـ ١٩٧٧ ـ فاتیح عەبدوڵڵا شوانی ـ چاپی یەکەم ٢٠٠٠، سلێمانی.
٤ـ جینوسایدی کوردی فەیلی لە عێراق ـ تەها سلێمان.
٥ـ پرسی فەیلیەکان (زمان، ناسنامە، کەلتور) ـ فەرەیدون سامان.
٦ـ دەقی راگەیەنراوی ڕێکخراوی گەرمەسێری کوردانی فەیلی لە (٢٠٢١/٥/٨)
٧ـ د. چی لەبارەی زمانی کوردیەوە نوسراوە ـ ئەورحمانی حاجی مارف ـ بەغدا، ساڵی ١٩٧٤.
٨ـ وشەی زمانی کوردی ـ کۆڕی زانیاری کورد ١٩٧٥ـ ١٩٧٩.
٩ـ تاريخ الكرد الفيليون وافاق المستقبل ـ زكي جعفر الفيلي العلوي.
١٠ـ تاريخ الفيلية ـ عباس العزاوي ـ ٢٠٠٣.

توندوتیژیی سێکسی دژی ژنانی ئێزیدیی وەکو چەکێکی جەنگی

نووسینی: حەسۆ هورمێ
وەرگێڕانی: رابەر رەشید

توندوتیژیی سێکسی[1] کە وەك چەکێك لە شەڕ دژی ئافرەتان بەکاردێت، ئامانجی لێی داڕوخاندن و وێرانکردنی دوژمنە، لەوانە دەستدرێژیکردنە سەر ئافرەتانیان و بەردەوامیدان بە هەڵمەتی جەنگ بۆ ئەوانەی ئەنجامی دەدەن.

لاقەکردنی سێکسی لە شەڕو ململانێکاندا بەکارێکی هەڕەمەکی دانانرێت، بەڵکو ستراتیژیەکی شێلگیرانەیە و جێبەجێکردنیشی بە شێوەیەکی بەرنامە بۆ داڕێژراو لەلایەن میلشیاکان - دەستە یاخیبووەکان - رێکخراوە توندڕەو و رادیکالییە ئیسلامیەکان، لەوانەیە هەتا لەلایەن حکومەتەکانیشەوە لە کاتی شەڕدا بەڕێوەدەچێت[2].

توندوتیژیی سێکسی بە زۆری لە کاتی شەڕ و ناکۆکی و ململانێکان لەم سەردەمەی ئێستامان بەکارهێنراوە، وەك لە "یۆگسلافیای پێشوو، سیرالیۆن، هیند (کشمیر)، رواندا، سری لانکا، کۆماری کۆنگۆی دیموکراتی، ئەنگۆلا، سوودان، کۆت دیڤوار، تەیموری رۆژهەڵات، لیبیریا و جەزائیر، یەکێتی رووسیا (چیچان) و باکور، ئۆگەندا".. لەم وڵاتانەی ئاماژەیان پێدرا" لاقەکردنی بە کۆمەڵی ئافرەتانی سڤیل وەك تاکتیکێکی جەنگ پەنای بۆ براوە و ئەنجامدراوە، سەرباری "کرواتیا و بۆسنە و هەرسك"یش[3].

لەوانەی ئاماژەمان پێدا، لاقەکردنی ئافرەت وەك ئامرازێکی چەك بە شێوەیەکی بەربڵاو کاری پێکراوە، بە جۆرێك توانراوە (٦٠) هەزار حاڵەتی لاقەکردنی پەیوەست بە جەنگ لە سیرالیۆن تۆمار و بە بەڵگە بکرێت، کە لە نێوان (٥٠ بۆ ٦٤) هەزار ئافرەت بوونە قوربانی کرداری لاقەکردنی سێکسی لە ماوەی کێشە و شەڕی چەکداری لەو وڵاتە، کە ماوەیەکی زۆر درێژەی کێشا، لە رواندا‌ش لاقەکردنی ژنان گەیشتە نیو ملیۆن ئافرەت لە پاکتاوی نەژادی لە ساڵی (١٩٩٤)[4]. لە کۆماری کۆنگۆی دیموکراتیش کە بە پایتەختی لاقەکردنی سێکسی ناسراوە لە جیهان.

*** لاقەکردن:**

لە زمانی عەرەبی لاقەکردن بە واتای داگیرکردن و دەستبەسەرداگرتنی شتێك دێت، واتە بردن و دەستبەسەرداگرتنی شتێك بە زۆر، وەك بردنی شتێك بەبێ مۆڵەت وەرگرتن و بە شێوەیەکی ناڕەوا.. هەروەها بەپێی فەرهەنگەکانی زمانیش لاقەکردن یان دەستبەسەرداگرتن و داگیرکردن بریتیە لە:

لاقەکردن: سەپاندنی سەرجێیکردنی سێکسیی بە زۆرە لەگەڵ کچێك یان ژنێك، بە تاوانیش دادەنرێت و یاسا سزای خۆی بۆ داناوە، لەبەر ئەوەی "تاوانبار - دەستدرێژیکار" بە ئەنقەست و زۆرەملێی قوربانییەکەی ناچاری ئەو تاوانە سێکسییە کردووە، بۆ ئەم کرداری لاقەکردنەش جۆرەها ئامرازی ناڕەوای بەکارهێناوە، تەنها بۆ تێرکردنی ئارەزووە سێکسییەکانی.

*** کاریگەری و شوێنەوارەکانی توندوتیژیی سێکسی:**

دەکرێت پێناسەی لاقەکردن بەوە بکرێت، کە سەرجێیکردنی سێکسیی زۆرەملێی کەسێکە بەرانبەر کەسێکی دیکە[5]، یەکێکیشە لە جۆرەکانی رەفتار و هەڵسوکەوتی ناڕەوا، کە بە "توندتیژیی سێکسی" ناسراوە[6]، دیارترین کاریگەری و ئەو شوێنەوارانەی لەسەر قوربانییەکە "رزگاربووەکە" بەجێی دەهێڵێت، پێی دەگوترێت "خەم و ئازار و پەژارەی دوای بەرکەوتنەکەیە"، کە لەوانەیە کاریگەری و شوێنەوارە نەرێنییەکانی ئەو خەم و ئازار و پەژارەیە لەسەر ئاستی نزیك ماوەدا یاخود دوورمەودا دەربکەون.. بۆیە دەکرێ کاریگەرییەکانی سەر رزگاربووەکە دەروونی و کۆمەڵایەتیش بن، وەك:

١- بە زەحمەت گەڕانەوە بۆ ئەنجامدان و هەڵسوکەوتی ئاسایی ژیان.

٢- ئاستەنگی و زەحمەتی لە خەوتن و خەوزڕان و مۆتەکە لە کاتی خەوتندا.

٣- تۆرە تووڕەبوون و شەڕانگێزیی بێ پاسا و بێهۆ و رووداني گۆشەگیری و دوورەپەرێزیی کۆمەڵایەتی و کەموکووڕیی کارامەیە کۆمەڵایەتییەکان.

٤- دوودڵی و خێرایی و رووژان و هەستیاریی بەردەوام و ترس و مەیل و ئارەزوو لە خەمۆکی و نائومێدی.

٥- زاڵبوونی بیرۆکەی خۆکوژی لەسەر بیرکردنەوەی قوربانییەکە، کە لەوانەیە بگاتە ئاستی هەوڵی کۆکوژانە.

٦- دەرکەوتنی لادانی رەفتاری لە رەفتاری قوربانییە رزگاربووەکە لەگەڵ ئاستەنگی زۆر لە پەیوەندیکردن لەگەڵ هاوڕێیان و کەسە نزیکەکان و دابڕان و ترس لە بەستنی پەیوەندیی هاوڕێیەتی نوێ و هەستکردنی قووڵ و شاراوە لە بەخۆکەمزانی.

٧- دەرکەوتنی شڵەژانی دەروونیی وەك "ڕاڕایی زۆرەملێی" و چەسپاندنی باوەڕی نەرێنی دەربارەی خود لای قوربانیەکە.

٨- بەرکەوتنی بە ڤایرۆس و پەتای نەخۆشیەکان لە رێگەی لاقەکردنەوە وەك ئایدز و ڤایرۆسی (سی) و ترس و تۆقین لە پەیوەندیی سێکسی[7].

ئەگەر هەوڵی ئەوە بدەین وشەی "لاقەکردن - الاغتصاب" لە پەیژەی تاوانەکان دابنێین، ئەو کاتە وشەکە بەوپەڕی شایستەییەوە لە لوتکەی پەیژەی تاوانە رەوشتییەکان و قێزەونترینیان دادەنرێت، لە ناو ئەو تاوانانەی مرۆڤ بەرانبەر مرۆڤ و کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی بەکاری دەهێنن[8].

لاقەکردن یان دەستدرێژیی سێکسی لە گەورەترین و

قێزەونترینی ئەو تاوانانەیە کە دەرهەق بە مافی ئافرەتان دەکرێت لە پاراستنی کەرامەت و شەرەفی، چونکە بە ئەنقەست لە بەرانبەریدا دەکرێت و بە کردارێکی شەرانگێزانە بۆ سەر ئابڕووی و بریندارکردنی شکۆمەندی دادەنرێت، بەمەش دەبێتە مایەی رق لێبوونەوە و سەرچاوەی خەم و ئەندێشە، کە واتا و بەڵگەیەکی سێکسی هەیە و پارێزگاریکردنیشە لە پاکیزەیی و شکۆمەندی و سەربەرزییەکەی[٩].

*** ئامانجەکانی بەکارهێنانی لاقەکردن و دەستدرێژیی سێکسی وەك چەکێك لە جەنگەکان:**

لاقەکردن و دەستدرێژیی سێکسی لە کاتی شەڕ لە زۆربەی کاتەکاندا بەم ئامانجانەی خوارەوە ئەنجام دەدرێن:

١ـ بۆ تۆقاندنی دانیشتوان و تێکدانی شیرازەی خێزان و وێرانکردنی بونیادی خانەوادەکان و کاولکردنی کۆمەڵگە خۆجێیەکان.

٢ـ بۆ دەرخستنی جۆرێك لە خۆهەڵکێشان و لاف و گەزاف لێدان بە مەبەستی ترساندنی خەڵکی و گۆڕینی پێکهاتەی ئیتنیکی نەوەکانی داهاتوو.

٣ـ بۆ پاکتاو و پاککردنەوەی نەژادی.

٤ـ بەکارهێنانی لاقەکردن بە شێوەیەکی بە ئەنقەست بۆ تووشکردنی ئافرەتان بە پەتا و ڤایرۆسی ئایدز و قەدەغەکردنی دووگیان بوون و منداڵبوونیان، وەك شکاندن و سووکایەتیکردن بە کۆمەڵگەکانیان، یاخود بە پێچەوانەوە ناچارکردنیان بە دووگیانبوونی زۆرەملێیی، تاکو ببنە ناوەندێکی بایۆلۆژی بۆ گواستنەوەی نەژادی کارای پیاوان.

٥ـ سەرچاوەیەکی نوێی دارایی لە رێگەی بازرگانیکردن بە مرۆڤ "بازاڕی سێکسی ـ اسواق الجنس" و داواکردنی فیدییە (حەقی رزگاربوون)ـیان.

٦ـ ئامرازێك بۆ تۆڵەسەندنەوەی براوە و سەرکەوتوو.

٧ـ شکاندن و ریسواکردنی خزم و کەسوکارییان لە پیاوان و سەرشۆڕکردن و داپەندن و رووخاندنی ورەیان، ئەمەش بە پلەی یەکەم بۆ هاوسەر و ئەندامانی خێزانەکانیان دەبێت.

٨ـ بەگەڕخستنی ئاین لە پێناوی بەردەوامیدان بە توندوتیژیی سێکسی، بەمەش لاقەکردنیان کردۆتە کارێکی خودایی و چەندین بەڵگە و کتێبیان دەربارەی کۆیلەکردنی رەگەزی و سێکسی ئامادەکردووە و بازاڕی تایبەتیشیان بۆ فرۆشتنی ئافرەتان ساز و ئامادەکردووە و رەواجیشی پێ دەدەن، بە پشتبەستن بە خشتەیەکی تایبەت بەو ئافرەتانەی کڕین و فرۆشتنیان پێوە دەکرێت بەپێی تەمەن و پاکیزەیی و ئەو کۆمەڵەیەی قوربانیەکەی لێوە هاتووە.

*** داعش[١٠] توندوتیژیی سێکسیی وەك چەکی جەنگ بەکارهێناوە:**

زۆرترین و قێزەونترین دەستدرێژییەکانی دەوڵەتی ئیسلامی داعش ئەو چەوساندنەوەیە بوو دژی ئافرەتان بەکاریانهێنا، چونکە دەستدرێژییەکانی داعش تەنها لەسەر ئافرەتانی سوریا و عێراق نەمایەوە، بەڵکو پەلیهاویشت بۆ سەر ئافرەتانی لیبیاش، لەبەر ئەوەی داعش دەستدرێژیکردنە سەر ئافرەتان وەك چەکێك بۆ ترساندن و تۆقاندن و راگواستنی خێزانەکان و هەڵوەشاندنەوەی شیرازەیان بەکاردەهێنێت.

ئاشکرایشە کە ئافرەت هەمیشە قوربانیی یەکەمی هەموو شێوەکانی ئەو توندوتیژییانەیە کە لەلایەن رێکخراوە تیرۆریستییە توندڕەوەکانەوە بەوپەڕی باوەڕیانەوە ئەنجامی دەدەن و بەکاریدەهێنن.

هەمیشە ئافرەت ئەڵقەی لاواز و ئامانجی یەکەمە لە جەنگەکان، لە سۆنگەی ئەوەی لاقەکردنیش جۆرێکە لە توندوتیژیی رەگەزی و سێکسی، بۆیە وەك چەکێك و دیاردەییەکی بەربڵاو لە جەنگ و ململانێ ناوخۆییەکان و دەرەکییەکان لە دێرزەمانێکی زووەوە بەکاردەهێنرێت و لە چەکە ترسناك و بێدەنگەکانیشە.

بڕیاردەرێکی تایبەتی پەیوەست بە توندوتیژی دژی ئافرەتان لەلایەن لێژنەی مافەکانی مرۆڤ لە ساڵی (١٩٩٤)ـەوە دامەزراوە، هەروەها نوێنەرایەتیەکی تایبەت بە ئەمینداری گشتی، کە ئەویش پەیوەستە بە توندوتیژیی رەگەزی لە حاڵەتی کێشە و ململانێیەکان لە پێناوی بەدواداچوونی پرسی توندوتیژیی رەگەزی، بە تایبەتی لە کێشە و ململانێ چەکدارییەکان و پێشکەشکردنی راسپاردە لەم بارەیەوە.

بڕیاردەرە تایبەتەکە سەرچاوەی خۆی هەیە بۆ وەرگرتنی زانیارییەکان دەربارەی توندوتیژی دژی ژنان، کە لەلایەن حکومەت و دەستەی پەیماننامەکان و رێکخراوە ناحکومییەکانەوە ئاراستەی دەکرێن، هەروەها وەرگرتنی سکاڵا لەو کەس و لایەنانەی دەستدرێژییان دەرهەق کراوە لەلایەن حکومەت و رێکخراوە تیرۆریستی و میلیشیا چەکدارییەکانەوە.. بەڵام تائێستاش توندوتیژیی رەگەزی پێشێلکردنێکی یاسای نێودەوڵەتیی مافەکانی مرۆڤە.

کاتێك توندوتیژیی رەگەزی لە رەوشی ململانێ و کێشە چەکدارییە نێودەوڵەتییەکان یان ناوخۆیی و هەرێمایەتییەکان ئەنجام دەدرێن، لەسەر وڵاتان پێویستە رێگە لە لاقەکردن و دەستدرێژیکردنی رەگەزی و هەر شێوەیەك لە شێوەکانی توندوتیژیی رەگەزی بگرن و لە ناو پەیڕە و و یاسا نیشتیمانیەکانی خۆیاندا قەدەغەی بکەن و بە تاوان لە قەڵەمی بدەن، ئەمەش وەکو رێزگرتنێك لە یاسای نێودەوڵەتیی مافەکانی مرۆڤ.

یەکەم: سیاسەتی داعش[١١] لە لاقەکردن و دەستدرێژیی سێکسی بە کۆمەڵ، پاکتاوی نەژادیی بە کۆمەڵە:

لـە سـاڵی (٢٠١٦) دەسـتـەی نێودەوڵـەتی بـۆ زانایـانی جینۆساید[١١]، "کە گەورەترین ڕێکخراوی نێوەدڵەتی شارەزایانی جینۆسایدە لە جیهـان" و ڕێکخـراوی نەتـەوە یـەکگرتووەکان و سەرجەم وڵاتانی ئەندام تیایدا، بڕیاریان لەسەر ئەوەدا، کە ئـەو تاوانانەی لەلایەن دەوڵەتی ئیسلامی لە عێراق و سوریا ـ داعـش بە جینۆساید و پاکتاوی نەژادی دەدرێتە قەڵـەم و پێشـێلکردنی ڕێککەوتننامەی نێودەوڵـەتیی قەدەغـەکردن و سزادانی تـاوانی کۆمەڵکوژییە.

لـە بەیاننامـەی بانگهێشـتی دەسـتەکە (سیاسـەتی داعـش لـە لاقەکردن و دەسـتدرێژیی بە کۆمـەڵ، بـە کـارێکی کۆمـەڵکوژی دادەنرێت و شـێواز و جـۆرێکی چەوساندنەوەی کۆمەڵایەتییـە، کە داعش دژی کۆمەڵەکان ئـەنجامی داون و بـە کـافر ناوزەنـدی کـردوون، هـەموو ئەمانـەش لەگـەڵ شـێوازە مێژووییـەکانی کۆمەڵکوژیدا دەگـونجێن، بـە تایبـەتی کوشـتنی بـە کۆمـەڵی پیـاوان و لاوان لـــە تەمـــەنی هـــەرزەکاری و لاقـــەکردن و دەسـتدرێژیی سێکسـی و کۆیلـەکردنی ئافرەتـان و کچـان لـە تەمەنی هەرزەکاری و ڕفاندنی منداڵانیش).

هـەروەها شـاندێکی دیکـەی نێودەوڵـەتی لـە شـارەزایان و پسـپۆڕانو ئەکادیمیسـتەکانی بـواری زانسـتی جینۆیاید[١٢]، بـە ئامانجی توێژینەوەی مەیدانی لەو تاوانانەی کە داعش ئـەنجامی داون، سەردانی دەشتی نەینەوا و شەنگالیان کرد و گوێیـان لـەو کەسانە گرت، کـە گەواهیـدەری کوشـتارگە و کۆمەڵکوژییـەکانی داعش بوون، لەوانە ئەو ئافرەتانـەی لـە چـنگی پیـاوانی داعـش ڕزگاریان ببوو، ئەمەش بۆ هەڵوەسـتەکردن لەسـەر حەقیقـەتی بـە کۆیلـەکردنی و توندوتیـژیی ڕەگـەزی لـە کۆیلـەکردن و لاقەکردنی بـە کۆمـەڵ و بەرنامـە بۆداڕێـژراو و بازرگـانیکردن بـە مرۆڤ و...تاد.

لە ئەنجامی ئەوەشدا دکتۆر گریگـۆری سـتانتۆن، لـە یـەکێك لـە نووسـینەکانی ئەمـەی بڵاوکردبووەوە: "سیاسـەتی داعـش لـە لاقەکردنی بە کۆمەڵ بە (کۆمەڵکوژی) دادەنرێت، ئـەو شـێوازی چەوساندنەوە سێکسییەی کـە داعـش دژی کۆمەڵـە مرۆییـەکان دەیگرێتەبـەر و لـە دژیـان ئـەنجامیان دەدات و بـە کافریشـیان دادەنێـت، لەگـەڵ شـێوازە مێژوویـیـەکانی کۆمەڵکوژییـدا دەگونجێن و یەکدەگرنـەوە، بـە تایبـەتی کوشـتنی بـە کۆمـەڵی پیـاوان و لاوان لـە تەمـەنی هـەرزەکاری و هاوکـات لەگـەڵ لاقـەکردن و بـە کۆیلـەکردنی ئافرەتـان و کچـانی هـەرزەکار و ڕفاندنی منداڵان".

هەر لەو ڕەوش و دۆخەدا، کۆمەڵەی قەڵاچۆکردنی کۆمـەڵکوژی لـە دیسـەمبەری[١٣] ٢٠١٤، ڕاپـۆرتێکی بـە ناونیشـانی "دەوڵـەتی ئیسلامی چۆن توندوتیژیی سێکسی و کۆیلەکردن وەکو چـەکێك بـۆ کۆمـــەڵکوژی دژی کۆمەڵگـــەی ئێزیـــدی بـــەکارهێناوە" بڵاوکردەوەو و ئـەم بەرئەنجامگیریانـەی بـوو، کـە بـەکارهێنانی توندوتیـژیی سێکسـی بـە کۆمـەڵ لـە جەنگـەکان بـۆ مـاوەی چـەندین سـەدە بـەکارهێنراون و لەوانەیـە بـۆ هـەتا هەتایـە بەردەوام بێت.

داعش سەری قوربانییە ڕفێنـدراوەکانی دەبڕێـت و ئـەو تاوانانـە لەسـەر ئینتـەرنێتیش بڵاودەکاتـەوە و هێـرش دەکاتـە سـەر کەسـانی سـڤیل و کـاولکردن و وێرانکردنـی ژێرخـانی ئـابووریی مەدەنی، سەرباری نیازی لـە زاڵبـوون و نەهێشـتنی کەمینـەی ئاینی ئێزیدییەکان، لە میانی هێرشـە سێکسـی و ڕەگەزییـەکانی بۆ سەر ئافرەتـان و کچـانی هـەرزەکاری ئێزیـدی و توندوتیـژیی ڕەگـەزی و ڕفانـدن و گـۆڕینی زۆرەملێیـی و هاوسـەرگیری و رووتکردنـــەوەی زۆرەملێیـــی و کۆیلـــەکردنی ڕەگـــەزی و زەلیلکردنی سێکسی و ڕەگەزی لەلایەن داعشـەوە وەك چـەکێك بـەکارهێنراون، هەڵبەتـە ئەمانـەش لای ئـەو ئێزیدییانـەی توانیویانە خۆیان لە دەستی پیاوەکانی داعش دەربـاز بکـەن و هەڵبێن، شوێنەواری زام و بـرینی جەسـتەیی و دەروونـی لایـان دەمێنێتەوە و تا لە ژیاندا بن تووشـی خـەم و ناسـۆر و ئازاریـان دەکات.

ئەو ڕاپۆرتەی لێژنـەی لێکۆڵینـەوەی نێودەوڵـەتیی سـەربەخۆی پەیوەسـت بـە سـووریا[١] لـە (١٦ـی ئۆکتۆبـەری ٢٠١٦) بـە ناونیشانی "هاتن بـۆ ئـەوەی وێرانـی بکـەن: تاوانـەکانی گروپـی دەوڵـەتی ئیسـلامی دژی ئێزیدییـەکان"، لێژنەکـە پێیوابـوو چـەندین ژن و کـچ بـۆ سـوریا ڕفێنـدراون و لـەوێ وەکـو کۆیلـە فرۆشـراون و لـە ڕووی سێکسیشـەوە لەلایـەن چـەکدارانی ڕێکخراوەکـەوە دەسـتدرێژیی سێکسـییان کراوەتەسـەر.. هەروەها وانەدانی کوڕانیش بـە بیروباوەڕەکـانی ڕێکخراوەکە و مەشقو ڕاهێنانیان لەسەر بەکارهێنانی کاری شەڕکردن.

ڕاپۆرتەکە گەیشتە ئەوەی کە ڕێکخـراوی نێودەوڵـەتی ئیسـلامی لـە عێـراق و شـام ـ داعـش، تـاوانی کۆمـەڵکوژی بـە کۆمـەڵی ئەنجامداوە بە لـە نـاوبردنی ئێزیدییـەکان لـە ڕێگـەی کوشـتن و کۆیلـەکردنی سێکسـی و ڕەگـەزی و کۆیلـەکردن و ئەشـکەنجەو ڕاگواستنی زۆرەملێـی و گواسـتنەوەی منـداڵان و ڕێگریکـردن و قەدەغەکردنی لە دایکبوونی منداڵانی ئێزیدی.

فیدرالیزمی نێودەوڵەتیی مافـەکانی مـرۆڤ[١٤] لـە ڕێکـەوتی (٢٥ـی ئۆکتۆبـەری ٢٠١٨)، ڕاپـۆرتێکی لـە نـاو کۆنگرەیـەکی ڕۆژنامەنووسی لە پاریس ڕاگەیاند، تیایدا ئەوەی ڕوونکردەوە" کە ڕێکخراوی "دەوڵـەتی ئیسلامی ـ داعش" چـۆن لـە ڕێگـەی یاسادانانی تایبـەت و ڕێکخسـتن و پلاندانانـەوە بازرگانییـان بـە ئێزیدییـە دیلـەکان کـردووە لـە عێـراق و سـوریا.. هاوکـات

راپۆرتەکە داوای راوەدوونان و بەدواداچوونی چەکدارانی بیانیی ناو داعش دەکات لەلایەن دادگا نیشتیمانی و نێودەوڵەتییەوە، بە تۆمەتی ئەنجامدانی تاوانی رەگەزی تا دەگاتە ئاستی کۆمەڵکوژی و تاوان دژی مرۆڤایەتی، زۆریش پێویستە کە ئەو چەکدارە بیانییانەی تاوانیان ئەنجامداوە و لە ریزی رێکخراوەکەدان لە عێراق و سوریا بە تاوانی کۆمەڵکوژی و ئەنجامدانی تاوانکاری دژی مرۆڤایەتی دادگایی بکرێن، چونکە رێکخراوی (داعش) بە ئەنقەست سیاسەتی لە ناوبردنی کۆمەڵگەی ئێزیدییانی دارشتووە، ئەوەش بە ئامانجی کۆیلەکردنی رەگەزی و تاوانی سێکسی و رەگەزییان دژی ژنان و کچانی ئێزیدی.

لەوەی باسکرا، ئەوەمان دەست دەکەوێت کە کۆیلەکردنی ژنان وەکو ستراتیژیی کۆمەڵکوژی دژی کۆمەڵگەی ئێزیدی لە رێگەی کرداری بۆ بە کۆیلەکردنی ژنان و کچانی ئێزیدی ئەنجامدراون بە ئامانجی دورخستنەوە و لە ناوبردنیان، ئەمەش دوای ئەوەی ئەبوبەکر بەغدادی، ئەمیری رێکخراوی دەوڵەتی ئیسلامی - داعش لە پەیامێکیدا بۆ پیاوانی ئەوەی راگەیاند:"کە دەبێ خەڵکی لە رێگەی لاقەکردن و دەستدرێژیی رەگەزییەوە پەلکێشی سەر ئاینی ئیسلام بکرێن"، چونکە دوای گرتنی ژنان و منداڵانی ئێزیدی، بەپێی یاسا و رێساکانی شەریعەتی ئیسلامی بەسەر چەکدارانی دەوڵەتی ئیسلامیدا دابەشکران، کە لە کردەی داگیرکردنی شەنگالدا بەشداربوون، بۆ ئەمەش "شرۆڤەیەکی فیقهی"[١٥] وەکو پاساوێکی لۆژیکی ئاینی و سوودی کۆمەڵایەتی بۆ زیندوکردنەوەی بە کۆیلەکردنی ئافرەتان بەکارهێنرا.

گۆڤاری "دابق"ـی سەر بە رێکخراوەکە ئاماژەی بەوە دابوو :"لەسەر هەر کەسێك پێویستە ئەوەی لە بیربێت، کۆیلەکردنی خێزانی کافرەکان و کەنیزەکردنی ژنەکانیان لە بنەما نەگۆڕ و جێگیرەکانی شەریعەتی ئیسلامییە".

هەر بۆیە (داعش)، پەیڕەوکردنی لاقەکردنی ژنان و دەستدرێژیی سێکسیی سەر ژنان لە جەنگدا بە گرنگترین چەك لە ستراتیژییە سەربازییەکان[١٦] داناوە، ئەمەش لە رێگای بە کرداریکردنی رەفتاری توندوتیژیی سێکسی و رەگەزی و بازرگانیکردن و هاوسەرگیری و دووگیانکردنی زۆرەملێی و گۆڕینی زۆرەملێی، بۆ وێرانکردنی ژێرخانی بایۆلۆژی و رۆشنبیری و کۆمەڵایەتیی ئێزیدییەکان بینرا.

کۆیلەکردنی ژنان تەنها لە رووی جەستەییەوە بێبەشیان ناکات، بەڵکو بە هەمانشێوە و ئاستیش لە رووی رۆشنبیری و ئارەزووەکانیان و کۆمەڵگاکەشیان بێبەشیان دەکات، کە لەوانەیە ببێتە مایەی مردنی کۆمەڵایەتی.. وەك ئاشکراشە کە سرووشتی رەگەزیی کۆمەڵکوژیی ئێزیدییەکان رەوتێکی هاوشێوەی کۆمەڵکوژیی ئەرمەن گرتۆتەبەر، ئەوەیشی ئاشکرا کردووە کە چۆن دەکرێ هوشیاری هاوتەریبی سوود پێگەیاندنی بێت لە کاتی دەستێوەردانیدا.

لە کاتی هەڵوەستەکردن لەسەر شیکردنەوەی توندوتیژیی رەگەزی و سێکسی[١٧]، دەکرێت جیاوازی لە نێوان دوو هۆدا بکەین: (لاقەکردن وەك هەڵسوکەوت) و (لاقەکردن وەك سیاسەت لە کاتی ململانێ و شەڕەکان)، شرۆڤەی یەکەم" بە گریمانەی ئەوە پاڵپشتی دەکرێت، کە بە زۆری لاقەکردنی تێدا روودەدات لە نێوان چەکدارانی رێکخراوە چەکدارەکان بەبێ فەرمانێکی راشکاوانە لە سەردەستەکەیانەوە، بەڵام شرۆڤەی دووەم" ئەوە روون دەکاتەوە کە لاقەکردن وەك شێوەیەك لە شێوەکانی توندوتیژییە رەگەزییەکان و بەشێکی جیانەکراوە لە سیاسەتی رێکخراوەکە یاخود گروپەکەیە، نەك تەنها بە زانینی سەرکردەکە، بەڵکو لە میانی پێدانی فەرمان بۆ بەکارهێنانی توندوتیژیی رەگەزی.. کەواتە ستراتیژیەتێکە لەلایەن رێکخراوەکە و چەکدارەکانیەوە پشتی پێ دەبەسترێت بە مەبەستی رێکخستن و ئابووری، زێدەباری ئەوەی وەکو شێوەیەکی دامەزراوەیی بە مەبەستی قەرەبوکردنەوە، یان پاداشتی چەکداران پشتی پێ دەبەسترێت و دەیگرێتەبەر.

بە پەیبردن و درکپێکردن بەو دوو شێوە جیاوازە لە پێناسەکردنی توندوتیژیی رەگەزی "لاقەکردن"، دەکرێت بگوترێت، کە توندوتیژیی رەگەزیی لای (داعش)، وەك سیاسەتێك جێبەجێکراوە، نەك وەك هەڵسوکەوت[١٨]، چونکە هەموو بەڵگە و شایەتیدان و لێدوانی رزگاربووەکانی دەستی داعش جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە، کە رێکخراوی داعش، بەکارهێنانی توندوتیژیی رەگەزی و هەموو جۆرەکانی تری توندوتیژیی، وەك ئامرازێکی بنەڕەتی سیاسەتەکانی پەیڕەو دەکرد، بەو پێیەی چەکی جەنگن و هەر لەو چوارچێوەیەشدا کۆمەڵگەی ئێزیدی و ئافرەتی ئێزیدی لە عێراق تووشی دژوارترین و قێزەونترین کرداری رفاندن و لێدان و لاقەکردن و هاوسەرگیریی زۆرەملێیی و کۆیلەکردنی رەگەزی و کاری بەدڕەوشتی و دووگیانبوونی زۆرەملێیی و شێوەکانی دیکەی توندوتیژیی رەگەزی مەترسیدار بوونەوە.

هەر بۆیە توندوتیژیی رەگەزی و جەندەری بە زۆر، وەکو شێوازێکی جەنگ لە هێرشی داعش بۆ سەر کەمینەی ئاینی ئێزیدی بەرجەستە بوو، بەمەش لاقەکردنی بە کۆمەڵ و بەرنامە بۆ دارێژراو، وەك رەگەزێك لە رەگەزەکانی تاوانی کۆمەڵکوژیی ئێزیدییەکان بە تایبەت دژی وێرانکردنی کۆمەڵگای ئێزیدی بە شێوەیەکی گشتی، یان هەندێکیان ئەنجامدراو و بەڕێوەچوو.

دەکرێت ئەم تاوانانە بە بەکارهێنانی مادەی هۆشبەر بەکارهێنرابن بە مەبەستی کەمکردنەوەی بەرگریکردن و خۆبەدەستەوەدانیان، ئەمەش زیاتر لە لێدوانی زۆرێك لەو ژن و کچە ئێزیدییانەوە ئاشکرا بوو، کە لە چنگی داعش رزگاریان بووە.

دووەم: بڕیاری توندوتیژیی ڕەگەزی لە كێشە و ململانێ چەكدارییەكان لە یاسای نێودەوڵەتیەكاندا چییە؟□

پەرەسەندنی یاسا و ڕێككەوتنامە نێودەوڵەتیەكا،ن توانای ڕێگریكردنیان لە ئەنجامدانی تاوانی گەورە و دڕەندەیی پێشێلكارییەكان نەبوو، لە ناو ئەو پێشێلكاری و دەستدرێژییانە هەتا یاساش توانای ڕاگرتنی نەبوو، ڕوونتر بڵێین نەیتوانی سنوورێك بۆ تاوانەكانی توندوتیژیی ڕەگەزی دابنێت، بە تایبەتی تاوانی لاقەكردن، چونكە ئەو تاوانە بەپێی سەردەم و چاخەكان بەردەوام بووە و وەك چەكێكی جەنگی بەكارهێنراوە.. بۆ نموونە لە كاتی جەنگی دووەمی جیهانیدا، ژمارەیەكی زۆری ژنانی ئەڵمانیا لەلایەن هێزە رووسی و ئەمەریكیەكانەوە دەستدرێژیی كرایە سەریان، ئەمەش وەك تۆڵەسەندنەوەی ئەوەی لەلایەن هێزە ئەڵمانیەكان دژی ژنانی ئەو دوو وڵاتە ئەنجامدرابوو.. هەروەها هێزە ژاپۆنیەكانیش ژمارەیەكی زۆری ژنانیان بۆ خزمەتی ئارەزووی سوپای ژاپۆنی تەرخانكرد و ناویان لێنان "ژنانی چێژبەخشین"، هەروەها لاقەی ژمارەیەكی زۆری ژنە چینییەكانیان لە نانینگ كرد، هەتا دادگاكانی نۆرمبرگ و تۆكیۆش نەیانتوانی تۆمەت ئاڕاستەی ئەنجامدەرانی ئەو پێشێلكارییانە بكەن و تەنها ژمارەیەكی كەم نەبێت كە دادگایی كران، نەیانتوانی هەموو بكەران دادگایی بكەن.□

جەنگی یۆگسلافیاش ئەنجامدانی تاوانی كۆمەڵكوژیی بەخۆوەبینی لە لاقەكردنی ژمارەیەكی زۆری ژنانیان، كە ژمارەیان گەیشتە نزیكەی (٢٠ بۆ ٥٠) هەزار ئافرەت، وەك ئامرازێك بۆ پاكتاوی نەژادی، لە ڕواندەش ئەنجامدانی ئەو جۆرە تاوانە لە نێوان (٢٥٠) هەزار بۆ نیو ملیۆن كرداری لاقەكردنی ژنان تەنها لە ماوەی (١٠٠) ڕۆژدا ئەنجامدرا، لاقەكردنەكەشیان تەنها لەبەر مێینە بوونیان نەبوو، بەڵكو بەهۆی بنەچەی نەژادی و ئاینی و سرووشتی ڕەگەزییانەوە بوو، بە ئامانجی (پاكتاوكردنی بە كۆمەڵ)یان[١٩].□

لاقەكردن و شێوەكانی دیكەی توندوتیژیی ڕەگەزی، بە تاوانێكی گەورەی پێشێلكردنی یاسا نێودەوڵەتیە مرۆییەكان دادەنرێن، ئەگەر لە دۆخی كێشە و ململانێی چەكداریی نێودەوڵەتی یان ململانێی چەكداریی نانێودەوڵەتی بن و لەسەر هەموو لایەنەكانی كێشە و ململانێ چەكدارییەكانیش پێویستە پابەندبن بە قەدەغەكردنی توندوتیژیی ڕەگەزی و هەروەها هەموو وڵاتانیش پابەندبن بە دادگایكردنی ئەنجامدەرانی ئەو تاوانانە.□

یاسای پەیماننامەكان (ڕێككەوتننامەی چوارەمی ژنێف، مادەی ٢٧)، لاقەكردن یان هەر شێوەیەك لە شێوەكانی دەستدرێژیی سێكسی یان ڕەگەزی قەدەغە دەكات، سەرباری پڕۆتۆكۆلی زێدەكراوی یەكەم (مادەی ٧٦)و پڕۆتۆكۆلی زێدەكراوی دووەم (مادەی چوار) و یاسای عورفیی پیادەكراو لە كێشە و ململانێ چەكدارییە نێودەوڵەتییەكان و كێشەو ململانێ چەكدارییە نا نێودەوڵەتیەكان.□

دادگای تاوانی نێودەوڵەتی، لە دۆسیەی ڕواندا بڕیارێكی دەربارەی پرسی ئەكادییسۆ و پرسی موسیما لە ساڵی (١٩٩٨) دەركرد و تێیدا دەڵێت: لاقەكردن‌و توندوتیژیی جەستەیی جۆرێكن لە جۆرەكانی كۆمەڵكوژی، ئەگەر مەرجە دەستنیشانكراوەكانی كۆمەڵكوژییان تێدا بێت، بەمەش دادگای تاوانی نێودەوڵەتی، یەكەم دادگای نێودەوڵەتیە لاقەكردن و دەستدرێژیی سێكسی و ڕەگەزی وەك ڕەفتارێكی كۆمەڵكوژی دابنێت، چونكە ئامانج لێی كاولكردن و وێرانكردنی كۆمەڵەیەكی بە ئامانجكراوە بەشێوی گشتی[١].□

پەیماننامەی بنەڕەتیی دادگای نێودەوڵەتی لە دۆسیەی یۆگسلافیای پێشوو، ئەوەی ڕاگەیاندبوو، كە تاوانی لاقەكردن وەك تاوانێكی دژە مرۆڤایەتیە بە هاوتای تاوانەكانی دیكەی وەك ئەشكەنجەدان و پاكتاوكردن، لەو كاتەی لە ململانێی چەكدارییە ئاراستەكراوەكان دژی دانیشتوانی مەدەنی ئەنجام دەدرێت.□

زێدەباری ئەوە، دادگاكە پێناسەی كۆیلەبوونی وەك تاوانێكی دژە مرۆڤایەتی فراوانتر كرد، بەوەی بە كۆیلەكردنی ڕەگەزییەش دەگرێتەوە، ئەمەش بە پێچەوانەی پێشوو، كە تەنها كاری زۆرەملێی بە كۆیلەكردن دادەنرا، وەك تاوانێكی دژە مرۆڤایەتی، پاشان دادگای تاوانی نێودەوڵەتی بۆ ڕواندا، لاقەكردنیشی خستنە ناو سیستەمە بنەڕەتیەكەیەوە[١].□

لە ساڵی (٢٠٠١)ـەوە، دادگای نێودەوڵەتیی یەكەم و تاكە دادگا بووە تاكو ئەمڕۆ ئەوەی داناوە، كە كرداری كەسی تاوانبار بە ئەنجامدانی تاوانی لاقەكردن و دەستدێژیی ڕەگەزی بە تاوانی كۆمەڵكوژی دادەنرێت (واتە بۆ تاوانی كۆمەڵكوژی بەكاردەهێنرێت).□

ئەو بڕیارەی پێشووش، لە دژی جان بۆل ئەكادیسۆ دەرچوو، بەوەی لاقەكردن و دەستدرێژیی ڕەگەزی دوو كرداری كۆمەڵكوژین، چونكە بە مەبەستی لە ناوبردن و وێرانكردنی كۆمەڵی (التوتسی ئیتنیكی) بە گشتی و بە شێوەی بەش بەكارهێنرابوون.□

دادگای تاوانی نێودەوڵەتی لە لاهای، كرداری لاقەكردن یان كۆیلەكردنی ڕەگەزی و بە زۆر ڕاكێشان بۆ لەشفرۆشی، یان دووگیانبوونی زۆرەملێی و نەهێشتنی منداڵبوونی زۆرەملێی و هەر شێوەیەكی دیكە لە شێوەكانی توندوتیژیی ڕەگەزیی مەترسیدار هاوشێوەی تاوانەكانی دژ بە مرۆڤایەتی داوەتە قەڵەم، ئەمەش بەپێی مادەی حەوتەم لە پەیماننامەی ڕۆمای

بنەڕەتی، بە مەرجێك وەك بەشێك لە هێرشی بەرفراوان یان بەرنامە بۆداڕێژراو دژی دانیشتوانی سڤیل بەکاربهێنرێت و پێشوەختە بە هێرشەکە زانرابێت، ئەو کردەوانەش بەپێی مادەی هەشتەمی لە هەمان پەیماننامە، بە تاوانی جەنگ دادەنرێت.[1]

هەروەها یاسا و پەیماننامە نێودەوڵەتییەکانی تایبەت بە مرۆڤایەتی، لاقەکردن و هەموو شێوەیەکی توندوتیژی رەگەزی قەدەغەکردووە و توندوتیژی رەگەزی وەك کۆمەڵە تاوانێك لە ناو سیستەمی رۆمای بنەڕەتیی دادگای تاوانی نێودەوڵەتی و سیستەمە بنەڕەتییەکانی دادگا تاوانە نێودەوڵەتییە تایبەتەکاندا جێگیرکردووە.

* لە کۆتاییدا:

دەتوانین لاقەکردن لە شەڕ بە پرس و ئامرازێکی دەسەڵات دابنەین نەك پرسێکی رەگەزی، چونکە پەلاماری سەر کۆمەڵە کەسێکە نەك تەنها کەسێك، ئامانجەکانیشی هەمەجۆر و دیاریکراون، چونکە تاوانێکی نێودەوڵەتیی و زۆرجاران ئافرەتان دەگرێتەوە، بەڵام پیاوان منداڵانیش دەکاتە ئامانج، ئەوەی (داعش)یش بەرانبەر ئێزیدییەکان ئەنجامیدا لە تاوانە نێودەوڵەتییەکان دەژمێردێت و تێیدا توندوتیژی رەگەزی دژی کۆمەڵگای ئێزیدی بەکارهێنا و وەك تاوانێکی پاکتاوی بە کۆمەڵ دادەنرێت، ئەمەش هانمان دەدات خۆمان و سەرجەم پارێزەرانی مافەکانی ژنان و بەرگریکارانی مافەکانی مرۆڤ، بە مەبەستی لایەنگیریکردنی قوربانیانی تاوانەکان بکەوینە جووڵە بە ئامانجی بەدەستهێنانی قەرەبووکردنەوەی قوربانیان و بە تایبەتیش ئەوانەی لە دەستی داعش دەربازیبیان بووە، هەروەها کۆشش بکەین بۆ دووبارە ئومێدبەخشینەوە و دروستکردنەوەی هیوا لە ناخیاندا لە پێناو ئەوەی ئابروو و شکۆیان بپارێزرێت و دووبارە بگەڕێندرێنەوە بۆ نێو کۆدەڵگا، ئەویش قەرەبووکردنەوەی مادیو مەعنەوی و جەستەیی و دەروونی دەبێت.

وەك پشتگیرییەکیش بۆ مافە زەوتکراوەکانیان، لە سەر هەموو لایەك پێویستە لەگەڵیاندا بێت و هەموانیش بەپێی توانای خۆمان بە شێوەیەکی بەرپرسیارانە و رەوشتیانە پشتگیریان لێ بکەین و دڵی شکاویان ئاشت بکەینەوە، بۆ ئەوەی تەواوی یارمەتییان پێشکەش بکرێت و دڵنیایی ئەوەشیان بۆ دابین بکرێت، کە چیتر تووشی تاوانی قێزەون و ترسناکی بەو چەشنە نابنەوە و دادپەروەریی راگوزەریانەشیان بۆ بگەڕێندرێتەوە.

* پەراوێز و سەرچاوەکان:

١. زاراوەی "العنف الجنسي" توندوتیژیی رەگەزی" بۆ وەسفکردنی ئەو کردارانە بەکاردێت کە مۆرکێکی سێکسیی سەپێندراو و بە هێز، یان بە زۆرەملێیی، یاخود گرتن، یان چەوساندنەوەی دەروونی، یاخود خەراپ بەکارهێنانی دەسەڵاتی ئاراستەکراو دژی هەر قوربانییەك پیاو یان ئافرەت، یاخود کوڕ یان کچی گەنج. هەروەها چەوساندنەوەی زۆرەملێی ژینگە، یان بێدەسەڵاتیی قوربانی دەگرێتەوە لە دەربڕینی رەزامەندی وەکو شێوەیەك لە شێوەکانی توندوتیژیی رەگەزی: لاقەکردن، یان کۆیلەکردنی سێکسی یان لەشفرۆشیی زۆرەملێیی، یاخود دووگیان کردنی نەویستانە یان نەهێشتنی منداڵبوونی زۆرەملێیی یاخود هەر شێوەیەك لە شێوەکانی توندوتیژیی سێکسیی مەترسیدار. (لێژنەی نێودەوڵەتی لە خاچی سوور).

٢. توندوتیژیی سێکسی دژی ئافرەتان لە جەنگ –فاراسو بریدگیت ٢٠١٢ ئوستراليا.

https://trove.nla.gov.au/work/١٦٧٠٤٢٧٠٣?q&versionId=١٨٢٠٤١٨٥٦

٣. لە جەنگو لە ئاشتیش: توندوتیژی دژی ئافرەت، لاشون ر. جیفرسون.[1]

refworld.org/pdfid/402bac094.pdf

٤. بەپێی خەمڵاندنەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان: لە رواندا نزیکەی (٥٠٠٠٠) هەزار ئافرەت تووشی لاقەکردن هاتوون لە کاتی کردارەکانی پاکتاوی بە کۆمەڵ کە لە ساڵی ١٩٩٤ لە گەرمەی ئەو کارانەدا ئەنجامدراون کە بە "لاقەکردنەکانی پاکتاوی نەژادی" ناسراون. لە سیرالیۆنیش (٦٠٠٠٠) هەزار ئافرەت تووشی لاقەکردن هاتوون لە کاتی شەڕی ناوخۆ کە لە ماوەی (١٩٩١ ٢٠٠٢)ی خایاند، لە لیبریاش (٤٠٠٠٠) ئافرەت لاقەکرانو ئەندامەکانیشیان شێوێندران لە ماوەی نێوان (١٩٨٩ ٢٠٠٣)، لە بۆسنە لە ئەروپا (٦٠٠٠٠) ژن لە ساڵانی (١٩٩٢ ١٩٩٥) تووشی لاقەکردن هاتن. لە کۆماری کۆنگۆی دیموکراتیش زیاتر لە (٢٠٠٠٠٠) ئافرەت لە ماوەی شەڕی ئەوێ لاقەکران. هەروەها لە میانمارو جەزائیریش دەستدرێژیو لاقەکردنی سێکسی کراوەتە سەر ئافرەتان. سەرچاوە (العنف ذد المراة في حالات الحروب والصراعات)، البروفيسوره البريگانيه جيل هايك، ٢٠١٦/١/١٧.

٥. لاقەکردن، کردارێکی زۆرەملێیی کەسێکە بۆ پەیوەندیکردنی سێکسیو ناچارکردنی بۆ ئەنجامدانی ئەو کارە بە زەبری هێز، یان هەر شێوەیەك لە شێوەکانی ناچارکردن. لاقەکردن لە سیستەمو یاسای زۆربەی وڵاتاندا بە تاوان دادەنرێت، لەوانەشە لاقەکردن لە نێوان هەمان رەگەز، یان رەگەزی جیاوازیش روویدات.

٦. بابەتێکی بڵاوکراوەیە دەربارەی لاقەکردن لە ماڵپەڕی (الجزيره) لە رێکەوتی ٢٠١٤/٣/١٠.

https://www.aljazeera.net/encyclopedia/healthmedicine

٧. الآثار النفسية والاجتماعية على الناجيات من الاعتداء الجنسي والاغتصاب، د.ألفت علام ، موقع نظرة https://www.nazra.org/ نوفمبر ٢٠١٦.

٨. الاغتصاب ...الاسباب والدوافع بقلم:صادق ابو السعود تاريخ النشر : ٢٠٠٧ ٠٩ ٠١

https://pulpit.alwatanvoice.com/content/print/١٠٢٢٠٨.html

٩. رسالة الماجستير في الحقوق الطالبة دراج صباح –جامعة البويرة في الجزائر ٢٠١٦

١٠. دەوڵەتی ئیسلامی لە عێراقو شام... ناوی تەواوی داعشە، کە لە پیتی سەرەتای وشەکان کورتکراونەتەوەو ناوەکە بۆتە (داعش). لە ٩ی نیسانی ساڵی ٢٠١٣ بڕیار لەسەر راگەیاندنی رێکخستنی "داعش" یان "دەوڵەتی ئیسلامی لە عێراقو شام" راگەیەندرا، بە

سەرکردایەتیی (ابو بەکر بەغدادی)، کە هەردوو ڕێکخراوی "دەوڵەتی عێراقی ئیسلامی" کە لە عێراق شەڕی دەکرد، لەگەڵ "بەرەی نوسرە"ی سووریای سەر بە ڕێکخستنی قاعیدەی تێکەڵکرد، تاکو ببێتە ڕێکخراوی "داعش"، وەکو یەکێك لە گەورەترین کۆمەڵە تیرۆریستییە سەرەکییەکان، کە کاری کوشتن‌و کاولکاری لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆی‌و ئەو ناوچانەی یەك لە دوای یەك داگیریان دەکات، هەروەها لە دەرەوەی ناوچەکانی دەسەڵاتی خۆیشی لە هەردوو کیشوەری ئەوروپاو ئەمەریکا.

ئەم ڕێکخراوە تیرۆریستییە بە شێوەیەکی سەرەکی لە عێراق‌و سووریادا بڵاوبۆتەوەو لقی دیکەی لە باشووری یەمەن‌و لیبیاو سینای میسرو سۆماڵ‌و نەیجیریاو پاکستان، زێدەباری بوونی ڕێکخراو و شانەی نوستووی لە سعودیەو ئەردەن‌و زۆرێك لە وڵاتە ئیسلامییەکان، لە سۆنگەی ئەوەی ڕێکخراوێکی جیهادیشە، ئەندامەکانی لە ڕەگەزو نەتەوە جیاوازەکان (سووری‌و عێراقی‌و جەنگاوەرانی تیرۆریستیی بیانی کە زۆربەیان لە باکووری ئەفریقیاو ئەورووپاو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست‌و باشووری ئاسیاو ناوچەی قەوقازو......تاد)یەوە هاتوون.

[11]. شاندێك لە دەستەی نێودەوڵەتیی زانایانی جینۆساید، کە لە خانمە پرۆفیسۆری ئەمەریکی "ئەلیسا بودن فۆن فورکن" جێگری یەکەمی سەرۆکی دەستەو پرۆفیسۆری کەنەدی "کیگڵ ئەندرسۆن" جێگری دووەمی سەرۆکی دەستەکەو ڕێکخەری لێکۆڵینەوەکانی جینۆسایدو خانمە پرۆفیسۆری ئەرژەنتینی "ئێرینا فیکتۆریا" ئەندامی دەستەکەو مامۆستا لە زانکۆی بوێنس ئایرسی ئەرژەنتینی، لە سەرەتای مانگی یەنایەر بۆ ماوەی هەفتەیەك (لە ٢٠١٦/١/٩ – ٢٠١٦/١/١٦) ڕوویان لە هەرێمی کوردستان کردو واتر سەردانی ناوچەکانی شەنگال‌و دەشتی نەینەواو خێوەتگەو گۆڕستانە بە کۆمەڵەکان کردو دیدارو چاوپێکەوتنیان لەگەڵ ڕزگاربووان‌و ئاوارە ئێزیدیی‌و کریستانەکان‌و شەبەك سازدا، ئەوەش لە سەر داوای لێژنەی بەدواداچوونی "کۆنگرەی هەولێر" ژنێف بۆ جینۆسایدو پاکتاوی نەژادیی‌و ئاینەی ئێزیدییەکان‌و کریستانەکان لە عێراق"، مامۆستایان کامل زومایاو حەسۆ هورمێ.

١٢. بە بانگهێشتکردنیان لە لایەن ڕێکخراوی شلۆمۆ بۆ بەبەڵگەکردن، لە ڕێکەوتی ٢٠١٧/١/٥ شاندێکی نێودەوڵەتی گەیشتە هەرێمی کوردستان، کە لەم بەڕێزانەی خوارەوە پێکهاتبوون: یەکەم: دکتۆرە ئەلیسا بودن فۆن فۆرکن، جێگری یەکەمی سەرۆکی دەستە نێودەوڵەتییەکەی زانایانی جینۆسایدو مامۆستا لە کۆرەی سووتاندن‌و پاکتاوی نەژادیی لێکۆڵینەوە زانکۆییەکانی بەرنامەی ستۆکتۆن، ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا. دووەم: دکتۆر گریگۆری ستانتۆن مامۆستای تۆێژەر لە لێکۆڵینەوەکانی جینۆسایدو خۆپارێزی لە زانکۆی جۆرجمیسۆنی ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکاو سەرۆکی چاودێریی جینۆسایدو بەڕێوەبەری پرۆژەی کۆمەڵکوژیی کەمبۆدی‌و دامەزرێنەری هەڵمەتی نێودەوڵەتی بۆ کۆتایی هێنان بە کۆمەڵکوژیی. سێیەم: دکتۆرە ئێرینا فیکتۆریا ماسیمیۆن مامۆستای زانکۆی بوێنس ئایرسی ئەرژەنتینی‌و پارێزەرو توێژەری نێودەوڵەتی لە زانایانی جینۆسایدو ئەندامی دەستەی نێودەوڵەتیی زانایانی کۆمەڵکوژی. چوارەم: شارەزای یاسایی یان ڤێرمۆن ئەمیندار دەزگای ئێزیدیی نێودەوڵەتی بۆ بەرەنگاربوونەوەی کۆمەڵکوژی. شەشەم: چالاکوان کامل زومایا بەرپرسی پەیوەندییەکانی دەرەوەی ڕێکخراوی شلۆمۆ بۆ بەبەڵگەکردن.

[13]. بۆ سەرنجدانی تەواوی ڕاپۆرتەکەی نیکی مارکزاك، بگەڕێوە بۆ http://combatgenocide.org/wp-content/uploads/٢٠١٤/١٢/Marriages-and-markets-full-report.pdf

[14]. لێژنەی لێکۆڵینەوەی سەربەخۆی نێودەوڵەتی تایبەت بە کۆماری سوریا لە ٢٢ی ئاب/ئۆگستی ٢٠١١ بە پێی بڕیاری ئەنجومەنی مافەکانی مرۆڤ S-١٧/١ دامەزراوە، کە لە خولی تایبەتی حەڤدەیەمی تایبەتی ئەرکی لێکۆڵینەوەی لە هەموو پێشێلکارییەکانی یاسای نێودەوڵەتیی مافەکانی مرۆ ڤلە ئازاری ٢٠١١ لە کۆماری سوریای عەرەبی پێ سپێردراوە، لێژنەکە ئەوەی خراوەتە ئەستۆ کە هەوڵبدات لەسەر ڕاستەییەکان‌و ئەو هەلومەرجانەی بوونەتە مایەی دەستدرێژی‌و پێشیلکارییەکان‌و لێکۆڵینەوە لەو تاوانانەی کە ئەنجامدراون، لە هەر شوێنێك لە تواناد ابێت، هەروەها دەستنیشان کردنی بەرپرسانیان بە مەبەستی دابینکردنی لێپرسینەوە لەوانەی ئەو پێشێلکارییانەیان ئەنجامداوە، بەو پێشێلکارییانەی بە تاوانی دژە مرۆڤایەتیش دادەنرێن.

[15]. https://arabic.cnn.com/middleeast/٢٠١٤/١٠/١٨/opinion-ghitis-isis-women-slavery

[16]. الاغتصاب سلاح في الحروب – محمد عبد الكريم يوسف – ٢٠١٩.١٠.٠٦ https://thakafamag.com/?p=٢٨٦٩٥

[17]. عدسة جنسانية لمنع الإبادة الجماعية – ماري ميشيل كونيلان وكريستيان فروهليتش – بريطانيا ٢٠١٨.

[18]. Sexual violence by ISIS The case of the Yezidis - Delwin Merani " Master Thesis Political Science International Relations"- June ٢٠١٨ - university of Amsterdam.

[19]. هاوسەرگیریی زۆرەملێیی‌و کۆیلەکردنی سێکسی" دوو کاری ستراتیژیی دامەزراوەیی ناو ڕێکخراوەکە بوون، کە بڕیاری بۆ جێبەجێکردنیان دەدا.

[20]. الاغتصاب كسلاح حرب في حالة النزاع المسلح – المحامية دلال الأوس ٢٠١٨.١٠.١٨ https://sl-center.org/?p=٤٩٠

[1].
https://www.icrc.org/ar/doc/resources/documents/faq/sexual-violence-questions-and-answers.htm
https://www.un.org/ar/preventgenocide/rwanda/backgrounders.shtml

[1]. https://www.notaweaponofwar.org/ar

[21]. القانون الدولي والعنف الجنسي ضد النساء في الحروب – سامية صديقي ٢٢ سبتمبر ٢٠١٦ – العربي الجديد. https://www.alaraby.co.uk/portal

سەربازگەکانی

تۆپزاوە ....و دوبز

ئەو پزیشکە کوردەی لە تۆپزاوە ئەنفالکراوەکانی چارەسەرکرد

چیرۆکی بەسیرە... چیرۆکی قاعەکانی سەربازگەی تۆپزاوە

نەبات فایەق.. چیرۆکی ژنێك لە سەربازگەی دوبز

دکتۆرە فائیزە خەتاب...

ئەو پزیشکە کوردەی لە تۆپزاوە ئەنفالکراوەکانی چارەسەرکرد

ئا/ هێمن حەسیب
....

دکتۆرە فائیزە خەتاب، ئەو خانمە کوردە پزیشکە بووە، کە لە کاتی پرۆسەکانی ئەنفالدا، بۆ پشکنینی دەستگیرکراوەکانی ئەنفال بردراوەتە سەربازگەی تۆپزاوە.

ئەو لەد دیمانەدا باسی دیمەکانی ناو سەربازگەی تۆپزاوە دەکات و گومان دەکات کە رەنگە جۆرە دەرمان و خۆراکێکی زەهاروویان بە منداڵەکان دابێت.

دکتۆرە فائیزە خەتاب، کۆلێژی پزیشکی لە زانکۆی سەلاحەدین تەواوکردووە، پسپۆری لە زانکۆی "المصتنرية" لە بەغدا بەدەست هێناوە، لە ساڵی (١٩٩٧)ـەوە دەچێتە وڵاتی هۆڵەندا و لە پاش رووخانی رژێمی بەعس دەگەڕێتەوە شاری کەرکوك.. برایەکی لە خۆپیشاندانەکەی (١٩٨٢)ی کەرکوك.

*** چۆن بوو ئێوەیان هەڵبژارد بۆ چارەسەرکردنی ئەو نەخۆشانە؟.**

ـ لەو کاتەدا من لە نەخۆشخانەی منداڵانی کەرکوك (مقيم أقدم) بووم، لە ئیدارەوە بانگیانکردم و پێیان وتم، کە کۆمەڵێك نەخۆش هەیە لە دەرەوەی شار پێویستە پزیشکی منداڵ بیانبینێت بۆ چارەسەرکردن، ئیتر موزەمیدێك و سەیدەلانیەکیان لەگەڵ ناردم، سەیدەلانیەکە ناوی (خالید) بوو، ئەویش کورد بوو و خەڵکی گەڕەکی ئیمام قاسم بوو، دەرمانخانەی هەبوو، دەرمانخانەکەشی هەر بە ناوی (خالید)بوو، بە داخەوە نزیك بە (١٠) ساڵ پێش ئێستا کۆچی دوایی کرد.

*** وتت لە ئیدارەوە تۆ دەست دیاریکرایت، بۆچی تۆ دیاریکرایت، کێی بوون ئەوانەی لە ئیدارە تۆیان دیاریکرد؟.**

ـ مەبەستم بەڕێوەبەری نەخۆشخانەی منداڵان بوو، کە دکتۆرێك بوو بە ناوی (ظاهر حامد)، لە نەتەوەی عەرەب بوو، بەڵام زۆر بە پیشەییانە مامەڵەی دەکرد و هیچ جیاوازییەکی لە نێوان پێکهاتەکان نەدەکرد، مرۆڤێکی زۆر لە خۆبوردەبوو، بەرگری لە هەموو کارمەندان و پزیشکەکان دەکرد، کاتێك تووشی کێشەیەك بونایە لەلایەن پیاوانی حکومەت و حیزبی بەعس.

دکتۆر (ظاهر حامد) زۆر متمانەی بە کارەکانم هەبوو، بۆیە زۆرکات بۆ ئەو حاڵەتانەی پیویست بوو، تیمی پزیشکی بنێردرێتە دەرەوەی نەخۆشخانە، منی دەست نیشان دەکرد، بۆیە بابەتی هەڵبژاردنی من بەو شێوەیە بوو، بەهۆی متمانەبوونی بوو بە کارەکانم، وەك دواتریش پێموت کە ئێمەیان بردووە بۆ سەربازگەی تۆپزاوە، سوێندی خوارد، کە نەیزانیووە بۆ ئەو شوێنەیە.

*** واتـا سـەرەتا پێتانیـان نـەوت دەتانبـەن بـۆ سـەربازگەی تـۆپزاوە یـاخود نەخۆشـەکان لــە دەســتگیرکراوەکانی گوندەکانن؟**

ـ نەخێر، تـەنها وتویـان کۆمـەڵێك نـەخۆش هەیـە لـە دەرەوەی شـار پێویسـتە پزیشـکی منـداڵ بیانبینێـت بـۆ چارەسـەرکردن، تیمێکـی سـەربازی هـاتبوون، بۆیـە دوای نزیکـەی نیـو کاتـژمێر خۆئامادەکردن، کەوتینە ڕێی.

*** بەچی ڕۆیشتن و چۆن؟**

ـ بە ئۆتۆمبێلێکی لاندکرۆزەری نەخۆشخانەی منالان ڕۆیشـتین، کە داو ودەرمانی تێدابوو، خوالێخۆشبوو کاك خالید لـە پێشـەوە و من و موزەمیدەکەش لـە دواوە دانیشـتبووین، دوو ئۆتـۆمبێلی سـەربازییش لـە پێشـەوە دەڕۆیشـتن و ئێمـەش بـە ئۆتـۆمبێلی نەخۆشخانە بـە دواییانـدا دەڕۆیشـتین بـەبێ ئـەوەی بـزانین بـۆ کوێی دەچین، من پیموابوو، منداڵەکان کەسوکاری ئەفسـەرەن، بۆیە تیمی سـەربازی هـاتووە.. ئۆتۆمبێلـەکانیش بـۆ پاسـەوانی ئێمەیە.

*** پاشان کە گەیشتن و چیتان بینی؟**

ـ کە گەیشتینە ناوچەی تۆپزاوە هیچ بنکەیـەکی تەندروسـتیمان نەبینی، لە ناکاو لە دەرگایـەکی گـەورەی سـەربازگەیەك چـوینە ژورەوە، پاش ڕۆیشتنی ئۆتۆمبێلەکە بـە (٧٠ بـۆ ٨٠) مـەترێك، لە ئۆتۆمبێلەکە دابـەزیتین و ژورێـك لـە دەسـتە ڕاسـتدا هـەبوو، ئەوەیان بۆ ئێمە تەرخانکردبوو، بۆ ئـەوەی نەخۆشـەکان بهێـنن بۆ ئـەوێ و بیـانبینین.. ژمارەیـەك سـەرباز بـە پـەرش و بـڵاوی بڵاوەیان پێکرابوو، هەندێکیان نزیکمان بـوون، زۆر بـە تونـدی و وردی لەلایـەن پاسـەوانەکانەوە چـاودێری دەکـراین و ئێمـەش نازانین بابەتەکە چییە.

*** هەستت بەچی دەکرد و چی ڕوویدا؟**

ــــ بــە دەرمانســاز کــاك خالیــدم وت، دیــارە نەخۆشــەکان کەسـوکاری بەرپرسـی بـاڵان، چـونکە پێموابـوو، نەخۆشـەکان کەسوکاری ئەفسەرەکانن.. پاش کـەمێك، ئەفسـەرێك بـە پلـەی مولازم، کە باڵابەرزێکی بەخۆ و گەنم ڕەنگ بـوو، زۆر لەسـەرخۆ وتی: وتی: کۆمەڵێك نەخۆش هەیە بیـانبینن و ئـەو ژوورەش بـۆ پشکنینی نەخۆشەکان دانراوە، ژوورەکە دەکەوتـە لای دەسـتە ڕاست، کـە لـە دەرگـای سـەربازگەکە چـووینە ژوورەوە، لـەو کاتەدا گوێمان لە گریانی منداڵان و دەنگە دەنگی ژنان بوو.

*** دەتوانین وێنەیەکی گشتیمان بدەیتێ لەسەر دیمەنەکان.**

ـ لەو کاتەی کـە گوێمـان لـە گریـانی منـداڵان و دەنگـە دەنگـی ژنان بوو، هاواریان دەکرد "ئای سـەرم تـەقی، ئـای زنگـم، ئـای دایە ئـای دایـە"، ئێمـەش بـەبێ موڵـەت وەرگـرتن بـەرەو لایـان هەنگاومان نا، کە نزیکەی (١٠) مەترێك لێمانـەوە دوور دەبـوون، کە چووینە لایان، چەند هۆڵێکی گەورە، هەر هۆڵی نزیك (١٠ بـە ٤) مەترێك دەبوو، ڕەنگـە زیـاتریش، پـڕ بـوون لـە ژن و منـداڵ جمـەیان دەهـات، ژنـی سکپڕیشـی تێـدابوو، لـە هـەر هۆڵێـك ژمارەیان لە نێوان (٧٠ بـۆ ٨٠) دەبـوو، لـە ژنـان و منـداڵان، لـە لایەکەی تریش پیاوان هەبوون، کە جیاکرابونەوە لـە ژنـان.. لـە ناو پیاوەکان هەرزەکاریشی تێدا هەبوو، تەمەنیان لە (١١) سـاڵ بـۆ سـەرەوە دەبـوو، هـەموویان پـیس و خـۆڵاوی بـوون، نـاو هۆڵەکان خەڵکەکە لەسـەر زەوییەکـە بـوون بـەبێ ڕاخـەر، هـیچ شـتێك نـەبوو لـە نـاو ژوورەکـان، هـەموو ڕووت و قـووت. بـۆنی پیسـایی لـەو نـاوە دەهـات، خەڵکەکـە بـە جارێـك سـیمایان گۆڕابوو، ڕەنگـی مـەرگیان گرتبـوو، دنیـا گـەرم بـوو، زۆربـەیان تووشی نەخۆشی سکچوونێکی توند ببوون، بە هۆیـەوە تووشـی حاڵەتی وشکبوون هاتبوون، هەندێکیان بە گاوڵکی دەجولانـەوە و بەشێکیان خۆیان دابوو بەسەر یەکدا، بەشـێکی دیکـەیان وەك حاڵـەتی لـە دەسـتدانی کـۆنترۆڵ دەهـاتن و دەچـوون، بـۆنی پیسایی و زکچوون ئـەوناوی گرتبـوو.. دیمەنـەکان زۆر تراژیـدی بوون، چونکە پێشتر شتی وام نەبینی بوو، ژن و منـداڵ بـەجلی کـۆن و دڕاو، هـەموو گیانیـان خـوڵاوی بـوو، زۆربـەیان لەبـەر پرسـێتی چاوییان دەرپـەڕی بـوو، ڕەنگیـان زەرد هەڵگـەڕابوو، بەشێکیان تووشی وشکبوون بوون، دوو لە ژنەکان هاوارییان لـە زنگیان دەکرد.

لـە دیمەنـەکانم دەڕوانی و تووشـی شـۆك هـاتبووم، نەمـدەزانی چـۆن مامەڵـە بکـەم، تووشـی حاڵـەتێکی تەنگەنەفسـی هـاتم، نەدەمزانی بگرێم یاخود پرسیار بکەم، بڵێم ئەمانـە چـین و کـێی ئەمانەی هێناوە بۆ ئێرە.. بۆچی بەمشێوەیە مامەڵـەیان لەگـەڵ دەکرێت.

پیاوەکـانی ڕژێـم چـاودێریمانیان دەکـرد، هـەروەها بـۆ ئـەوەی پرسـیاریان لێنەکـەین و زانیارییـان لێوەرنـەگرین، نەیانهێشـت زیاتر نزیك ببینەوە و قسەیان لەگـەڵ بکـەین، هاوارییـان دەکـرد سەر ژنەکان کە بگەڕێنەوە دواوە و لێمان نزیك نەبنەوە.

ئێمـەش گەڕاینـەوە دواوە و لەگـەڵ کـاك خالیـدیش تەماشـای یـەکترمان دەکـرد و قسـەمان نـەدەکرد، بـەبێی ئـەوەی هـیچ

وشەیەك بۆ یەكتر بڵێن، لە یەكترمان دەڕوانی، بە تەماشاكردنی یەكتر، لە تووشی شۆكبوونی یەكتر دەگەیشتین.. لەو كاتەی دەگەڕاینە دواوە، هۆڵێكی ترمان بینی لە لای دەستە ڕاست، كە پیاوانی تێیدا لە هەموو تەمەنەكان، بەڵام لێیان نزیك نەبووینەوە.

*** نازانی چ كاتێك بوو ئێوەیان برد، مەبەستم ڕۆژ و مانگە؟**

ـ ناوەڵڵا بە داخەوە بیرم نەماوە، ئەو كاتیش بیری ئەوەم نەبوو كە تۆماری بكەم، چونكە دیمەنەكان ئەوەندە شۆك بوون، هەموو شتی لە بیرمان بردەوە، بەڵام بە تەسەوەڕ مانگی پێنج بوو، چونكە كەش وەهەوا زۆر زۆر گەرم.

*** دواتر چۆن دەستان كرد بە پشكنینی نەخۆشەكان؟**

ـ دوایی پێمانیان وت لەو ژووره دابنیشن و پشكنینیان بۆ بكەن، ئەوان بۆ خۆیان نەخۆشەكانیان دیاری دەكرد و بۆمانیان دەهێنا، بەبێ ئەوەی خۆمان نەخۆشەكان دیاری بكەین، زۆربەیان نەخۆشی سكچونیان گرتبوو، (التقیو) گیانیان وشك ببوەوە و هەروەها بەشێكیان نەخۆشی سەر ئێشە و سەرسوڕانیان گرتبوو، بەشێكی زۆریان هاوارییان لە ئازاری زۆری ناو زگیان دەكرد، بۆیە ئێمە گومانمان بۆ ئەوە چوو، تووشی نەخۆشی كولێرا هاتبن.

*** لە كاتی پشكنین، بەس خوتان لە ژوورەكە بوون یان سەرباز و پیاوانی ئەمنیش لەوێ بوون؟**

ـ سەربازەكانیش بە دیارمانەوە بوون، بۆ ئەوەی پرسیاری هیچ شتێك لە نەخۆشخەكان نەكەین.

*** چەند نەخۆشتان بینی؟ توانرا نەخۆشەكان هەمووی لەوێ چارەسەر بكرێن؟**

ـ نزیك (٢٥ بۆ ٣٠) نەخۆشمان چارەسەركرد.. بەڵام هەمووی لەوی چارەسەر نەكران، دوو منداڵ زۆر نەخۆش بوون، داوامان كرد بگوازرێنەوە بۆ نەخۆشخانە، هەر چەندە دوو ئەفسەر بە دیار سەرمانەوە بوون، وەلێ ژنەكان هەر دەپاڕانەوە و دەیان وت:"منداڵەكانمان پێویستیان بە چارەسەرە لە نەخۆشخانە و لێرە دوایی دەمرن"، زۆرم لە ئەفسەرەكە كرد، كە ئەو دوو منداڵە تووشی وشكبوون هاتوون و دەبێت بگوازرێنەوە بۆ نەخۆشخانە، چونكە پێویستیان بە موغەزی هەبوو، بەڵام ئەفسەركە كە پلەی مولازم بوو، پێی ناخۆش بوو ببردرێنە دەرەوە.. دوایی وتی باشە ئێمە دەیانهێنین بۆ نەخۆشخانە.

*** جگە لە منداڵەكان، چارەسەرتان بۆ ئەوانی تر كرد، بۆ نموونە بۆ پیاوەكان؟**

ـ نەخێر پیاوەكانیان نەهێنا، تەنها ژن و منداڵیان هێنا، بیرمە دوو پیرێژنی زۆر بە تەمەنیان هێنا، شكنینمان بۆ ئەوانیش كرد.

*** دواتر چی روویدا؟**

ـ بە نزیكەی زیاتر لە كاتژمێرێك، كارەكانمان تەواو كرد و گەڕاینەوە بۆ نەخۆشخانە، لە نێو ئۆتۆمبێلەكەدا دانیشتبووین، تووشی شۆك هاتبووین لە ئاست ئەو كارەساتە، یەك وشە چییە قسەمان نەكرد لەگەڵ یەكتر تا گەڕاینەوە بۆ نێو نەخۆشخانە.. هەر یەك لە ناخی خۆمان پرسیاری ئەوەمان دەكرد، باشە بۆچی ئێمە هەڵبژێردراین بۆ ئەم كارە تا بچین ئەو دۆخە ببینین، تەنانەت ڕۆژانی دواتریش كەسمان قسەمان نەكرد پێكەوە لەسەر ئەو بابەتە.

*** دوو منداڵەكەیان هێنا؟**

ـ بەڵێ پاش ئەوەی گەڕاینەوە، بە نێو كاتژمێرێك زیاتر، بە ئۆتۆمبێلێكی سەربازیی هێنایان بۆ نەخۆشخانەی منداڵانی كەركوك، كە هێنایانیان لە ژوورێكی تایبەتی دایانیاننا، تێكەڵ بە منداڵی تر نەكران و بەردەوام لە ژێر چاودێری توندا بوون، ئەگەری ئەوەش دەكرا توشی نەخۆشی كولێرە بووبێتن، بەهۆی خواردنەوەی ئاوی پیس و گەرما و پیسی ژوورەكان و قەرەباڵغی، چونكە ئەوانەی لەوێ زیندانی كرابوو، هەر لە ناو ژوورەكان دەستیانیش بە ئاو دەگەیاند. یەكێك لە منداڵەكان، تووشی حاڵەتێكی وشكبوونی زۆر هاتبوو، من هەر دڵم لایان بوو، ئەو ڕۆژە دەوامم تا كاتژمێر چواری عەسر بوو، بەڵام مامەوە تا كاتژمێر (٩.٣٠) خولەكی شەو، بە بەردەوام دەرۆیشتم بۆ لایان، دایكەكان هەر دەنوزانەوە، مناڵێكیان وەزعی زۆر مەترسیدار بوو، سەربازەكانیش پەلەیان بوو بیانبەنەوە بۆ سەربازگەكە، بەڵام من داوام كرد چەند ڕۆژێك بمێننەوە و پیویستیان بە دەرمانی (ئەنتی بایۆتیك) بوو، كە لە ڕێگای دەمارەوە لێیان بدرێت.. دوای دەرچوونم لە نەخۆشخانە، پزیشكی ئێشگرم راسپارد ئاگایی لێیان بێت، بەبێی ئەوەی باسی بابەتەكەی بۆ بكەم، بۆ بەیانیی گەڕامەوە، كەسیان نەمابوون و بردبویانیانەوە، كە پرسیارم كرد، وتیان شەو كاتژمێر (٤)ی بەیانی بەبێ پرسی نەخۆشخانە بردیانیانەتەوە بۆ تۆپزاوە.. ئیتر بەخۆیان و نەخۆشییەكەیانەوە ڕۆیشتن و نەهاتنەوە.

فۆتۆ: هێمن حەسیب

*** تەنها دوو منداڵەکە کچ بوون یان کوڕ؟**

ـ هەردووکیان کوڕ بوون، لەگەڵ دایکیان هێنایانن، واتا چوار کەس، دوو منداڵ و دایکیان، هەر کاتێك دەچووم بۆلایان، سەربازەکان دەهاتنە سەرمان، زۆر بە توندی چاودێرییان دەکرد.

*** نەتزانی ناوییان چی بوو، بەو پێیەی پسولەی دەرمانیان بۆ دەکرا؟**

ـ نەخێر نەمزانی، چونکە سەربازەکان وتیان نابێت هیچ پرسیارێکی تایبەتیان لێی بکرێت، تەنانەت رێگەیان نەدا وەك نەخۆشەکانی تر فایلی فەرمیان بۆ بکرێت، تا ناو و زانیارییان تۆمار بکرێت، هەموو ئەوەشی بۆیان دەکرا لە پشکنین و چارەسەر، لەسەر پارچە کاغەزی سپی دەمنووسی و پاشان موزەمید و دەرمانخانە کاری خۆیان دەکرد.. ئەگەرچی ئەو شەوە هەر بیرم لەوە دەکردەوە، کە بەیانی چوومەوە بۆ لایان، بە هەر شێوازێك بووە، پرسیاری ناو وناویشیانیان لێی بکەم، بەڵام بەداخەوە تا من گەڕامەوە، ئەوانیان بردبووەوە بۆ تۆپزاوە.

*** کە گەڕانەوە لە سەربازگەی تۆپزاوە، رۆیشتی بۆ لای بەڕێوبەری نەخۆشخانە؟**

ـ بەڵێ رۆیشتم، هەموو ئەوەی بینیم بۆیم باسکرد، زۆر خەفەتبار بوو، سوێندی خوارد کە نەیزانیووە بۆ شوێنێکی ئاوهایە و دەمانبەن بۆ سەربازگە، بەڕێوبەرەکەمان هەتا بڵێی مرۆڤێکی خۆنەویست بوو، جیاوازی نەتەوەیی و ئەو شتانەی نەدەکرد، خۆی خەلکی موسڵ بوو.

*** ئەی لەگەڵ هاوڕێیەکانت هیچ باسێکی بابەتەکەتان نەکرد لە پاش ئەوە؟**

ـ نەخێر، بەهیچ شێوەیەك باسمان لەو بابەتە نەکرد، چ من و چ کاك خوالێخۆشبوو کاك خالید، دوو کەسەکەی تر (موزەمیدەکە و شۆفێرەکە) عەرەب بوون، بۆیە هەر نەماندەوێرا باسی هیچ بکەین.. چونکە ئەو کات واباو بوو، کە دیواریش گوێچکی هەیە.

*** باشە رژێمی بەعس ئەو خەڵکانەی دەبرد بۆ کوشتن و لە ناوبردن، بە رای تۆ، بۆچی بیریان لە چارەسەرکردنی ئەو نەخۆشانە کردبوەوە، بە تایبەت کە ماوەیەك منداڵەکانیان لە کەسوکارییان دابڕی بوو لەو سەربازگەیە؟**

ـ پرسیارێکی جوانە، منیش ئەو بابەتە تا چەندێك مێشکی داگیرکردبووم، کە من پێموایە، سێی هۆکار هەبوون کە داواییان کرد، ئێمە ببەن بۆ پشکنینی ئەنفالکراوەکان، یەکەمیان" رەنگە جۆرە دەرمان و خۆراکێکی زەهاروویان پێیان دابێت و مەبەستیان بووبێت بزانن کاریگەری چی بووە و چی نەبووە، دووەمیان" رەنگە مەترسی ئەوەیان کردبێت نەخۆشیەکی کوشندە لە ناو زیندانیەکان بڵاوبۆتەوە و ترسابێتن سەربازەکانیش تووش ببن، سێیەمیان، ئەو ئەفسەرەی ئەو رۆژانە لەوێ بەرپرس بووە، ویژدانی ئازاری دابێت و بۆیە داوای تیمی پزیشکی کردبوو.. دەنا منیش بۆ خۆم سەیرم پێی دێت.

*** چەند ساڵێك بوو، برایەکت لە خۆپیشاندانەکەی کەرکوك شەهید ببوو، کاتێك بابەتەکەت بۆ ماڵی خوتان باس کرد، هەستیان چۆن بوو، کە تووشی ئەو دۆخە بوویت؟**

ـ تا ماوەیەکی زۆر نزیك بە ساڵێك لەگەڵ ماڵەوە باسم نەکرد، چونکە من تا چەند مانگێگ تووشی شۆك هاتبووم، هەروەها نەمدەویست بە بابەتەکە بزانن و ئیتر بەردەوام دڵیان لام بێت، وەك چۆن لەگەڵ تیمە هاوڕییەکەم باسی ئەو بابەتەمان نەدەکردەوە.

چیرۆکی بەسیرە... چیرۆکی قاعەکانی سەربازگەی تۆپزاوە

بەسیرە عەلی: جەیش شەعبیەکان دەیانوت، کێی ئەیەوێت شوو بکات، ئێمە لێرە دەری ئەکەین

فۆتۆ: هێمن حەسیب

ئا/ لەتیف فاتیح فەرەج
....

بەسیرە یەکێکە لەو خاتوونانەی لە پرۆسەکانی ئەنفالدا براونەتە سەربازگەی تۆپزاوا و دواتر سەربازگەی دوبز، خاتونێکی گەنج و خوێنەوار بووە و لە هۆڵەکەی خۆی سەرپەرشتیاری ژنەکان بووە.. ئەو بەم جۆرە چیرۆکی ستەمکارییەکانی رژێمی بەعس دەگێڕێتەوە، کە دەقی گێڕانەوەکە بێدەسکاری و داڕشتنەوە دانراوە.

*** چۆن و لە کوێی دەستگیرکران؟**

ـ ئێمە کاتێك کە لە دێیەکانەوە بەرەو ڕێگای سەنگاو بە ڕێکەوتین، من خۆم و خەسوم و کوڕەکەم کە ناوی هەڤاڵ بوو، دەچووین بەرەو سەنگاو، نەمانزانی لەڕێگا قواتی بارق وەستابوون لە دێی قەڵاچۆغە، هێزێکی زۆری لێبوو ئێمەیان داگرت و دەستبەسەرکراین، ئیتر ئەوەی لە دێیوە هاتبوو لەگەڵ ئێمە هەر هەموویان داگرت و تراکتۆر و هەمووی دەستبەسەرکرا، ژن و پیاو و منداڵ و هەمووی پێکەوە تا سێ ڕۆژ لەوێ بووین، ئەوەی هەبو لە مەڕ و ماڵات و هەرچیەك هەمووی تاڵانکرا و بەر بەچاوی خۆمانەوە برا، بەڵام لە دوای ئەوەی دوو سێ شەو لەوێ بووین، ڕۆژانە خەڵکمان دەبینی لە دێیوە دەهات هەمووی ڕاپێچ دەکرا و لەگەڵ ئێمە دەستبەسەردەکران.

*** دواتر بۆ کوێی ئێوەیان برد؟**

ـ پاش سێ ڕۆژ وتیان دەتانبەین زەویتان دەدەینێ، براینە لیوای چەمچەماڵ، لەوێوە بە ئۆتۆمبیل کە لەسەریان نوسرابوو عەمان، بەرەو مەعەسکەر تۆپزاوە بەڕێکراین، تا نەچووینە ئەوێ نەمانزانی تۆپزاوایە، مەعەسکەرێ گەورە بوو، ئینجا پێیان وتین ئەمە تۆپزاوەیە، هەر یەکەم شەو خەسوم و ئەوانەی بەساڵاچووبوون، هەر هەموویانیان لێمان دابڕان و دواتر ڕاپێچی نوگرەسەلمان کرابوون، کە دوای ئەوەی بەلێبوردنی گشتی بەربووین، زانیمان لەنوگرەسەلمانن، دەنا نەماندەزانی چیان بەسەرا هاتووە، منالی زۆریشیان لێمان جیاکردەوە، منداڵەکان دەستیان کرد بەگریان، زۆریان لە دایکیان دابڕان، دایکەکانیان نەدۆزیەوە و هەموویان لێمانسەند، ئەوەی سێ ساڵ و سێ ساڵ بەرەو سەرەوە بوو، ئیتر پیاوەکانیش ئەوانەی لەوێ بوون هەموویان لە هۆڵەکانی تربوون.. نەیانمان دەبینی، بەڵام ڕۆژانە دەکرانە دەرەوەی هۆڵەکان، دەیانمانبینی چۆن لێیانیان ئەدا و بە بەربارانەوە مەشق و راکە ڕاکیان پێیان ئەکرد و ئازاریان دەدان.

*** ماوەی چەندێك لە تۆپزاوە مانەوە؟**

ـ پاشئەوەی پێنج ڕۆژ لەوێ ماینەوە، دیسان سەیارە هات و ڕاپێچ کراین بەرەو مەعەسکەر دوبز بردراین، کە گەیشتینە ئەوێ زۆر ناخۆشبوو، بەڕاستی دەترساین تا بەیانی نەماندەزانی کوێیە، منالەکان زۆریان نەخۆش کەوتبوون، چ لە برسان چ لە نەخۆشی سورێژە و توشبوون بە ئیسهال، زۆری منالەکان مردن، بەس لەو قاعەیەی من لێی بووم، چواردە منداڵ مردن، پاشان کە زانیان من خوێنەواریم هەیە بە زۆر وتیان دەبێت ببیتە بەرپرسی ئەم قاعەیە، بە زۆر منیان دانا لەقاعەکە و وتیان دەبێت مانگانە جەردی ئەو منالانەی چ ئەمرن و چ لە دایك دەبن بینوسی، بەهەرحاڵ جاری واهەبوو زۆر ئیهانە دەکرام، کە یەکەمجار بەعەرەبی قسەم دەکرد، یەکێکیان وتی تۆ عەرەبی دەزانی، منیش وتم ئا، وتی تۆ دەبێت ئیتر بە کوردی قسە نەکەیت، وتم بۆ، وتی سەرت دەشکێنم ئەگەر بەعەرەبی قسە نەکەیت، وتم بۆ گاڵتەم لەگەڵ دەکەی.. وتی نەوەڵڵا بەڕاستمە.

ئێمە نزیکەی پێنج مانگ کەمتر لەوێ بووین، بەڵام یەکەم مانگ کەوتنە ناومان، سەیارەیە زۆر هاتن، سەیارەکان کۆمەڵێ خەڵکیان برد و چۆنیش بردیانیان بە لێدان و بەشەق، ئەوان

پێیان دەوترا قوات خاسە، خەڵکەکەش لە دوای خۆی هەموو شتیان جێما، زۆر بەداخەوە بووین، ئاومان بۆیان دەبرد و شەقیان لە ئاوەکەش دەدا، نەیاندەهێشت ئاویان بدەینێ، ئەمە ئاوها تا سێ ڕۆژ ڕۆژانە بەردەوام بوو دواتر بووە مانگ بە مانگ کۆتا مانگ ئێمە بەرکەوتین، کە بەرکەوتین ئیتر ئێمەشیان برد بەرەو تکریت، لە ئەمن عامەی تکریت لەوێ چوار ڕۆژ ماینەوە و دواتر عەلی حەسەن مەجیدمان بینی.

*** عەلی حەسەن مەجید بە چاوی بینی؟**

ـ خۆمان بەچاو خۆمان ئەو و دارو دەستەکەیمان بینی، کە دەمانچە و کەلەپچە بەقەدیانەوە و جلی ئەو کاتە کە زەیتونی بوو لەبەریانا بوو، هاتن بەڕاستی زۆر ترساین، ئەوان ڕۆیشتن وتیان یەڵلا ئاڵتون و پارە چیتان هەیە دەریکەن، بە زۆر گوارەیان لە گوێمان دەکردەوە و نەیاندەهێشت کەس هیچی پێبێت، هەتا جنسێ و جنسێ عێراقیشیان لێمانسەند، بەڵام دواتر جنسێکانیان دایەوە و پێمان ئەوانەی تریان برد.

ئینجا ئۆتۆمبیلی تر هات و کردمانیانەوە ناو سەیارە و هەر لەو شوێنە لە ئەمن عامە ساحەیەکی گەورەی هەبوو سوڕاینەوە و هەر لەوێ بەلێدان و بەمامەڵەیەکی زۆر ناخۆش و بە سوکایەتی کراینە سەیارەوە، دەمانزانی شتێك هەیە لەبەر ئەوەی کەسێك لەوێ بوو، هات پێمانی وت وتی ئەتانبەنە شوێنێك جوجکێکی لێنیە، هیچی لێنییە هەر خۆمان دەمانزانی لەناو ئەچین، بەڵام خوای گەورە فریامان کەوت و لێبوردنی گشتی هات، هەر ئەو شەوە کە هەواڵەکە گەیشت پێمان، دامانیان گرت و وتیان لێرەمێنەوە دوو سێ ڕۆژتر، پاش سێ ڕۆژیتر ئیتر لێبوردنی گشتیەکە ئێمەشی گرتەوە، لە ڕۆژنامە بڵاوکرابوەوە (عەفوی گشتی بوو ما عەدا جلال تاڵەبانی خائین) بەو جۆرە لە ڕۆژنامە بڵاوکرابوەوە، بەو عەفووە ئێمە بەربووین و سێ چوار ڕۆژێکی پێچوو سەیارە هات بەشوێنمانا کەوتینە ڕێ.

*** دوای ئەو هەموو نەهامەتیە،**

ـ ئێمە هەر دڵنیا نەبووین لەوەی بەربەبین، ئیتر لەوێوە هێنامانیانەوە بۆ شۆڕش و وتیان هەر کەس خەڵکی کوێیە بۆ ئەوێ ببرێت ئێمە وتمان کەرکوك، وتیان کەرکوك بەهیچ شێوەیەك نییە و کەلاریش نییە و هەمووی برا بۆ ئۆردوگای زۆرەملێ لەوێ نیشتەجێ کراین، بەڵام ئێمە تاچوینە عەربەتیش نەمانزانی کاتێکمان زانی وەرەقەیان بۆمان کرد نوسرابوو عەمەلیات ئەنفال، ئینجا زانیمان ئێمە بەر شاڵاوی ئەنفال کەوتوینە و پەلامارەکە بەناوی ئەنفال ناونراوە.. ئیتر لەوە ودواش هەر لە کولە مەرگیا بووین، ئەوەی ئەنفال گرتبویەوە، بەهیچ شێوەیەك بۆی نەبوو عەقاری وەرگرێ و بایەعی نە ئەدراپێی، ئەچووین بۆ هەر دائیرەیەك هیچ شتێکمان بۆ نەدەکرا، لەبەر ئەوەی ئەو وەرەقەیەمان پێبوو دەیانزانی ئێمە ئەنفال بووینە، ئیتر لە نەوەت و یەك بەدواوە تۆزێك باش بوو، ئەمە بچوکترین بەسەرهاتە کە من باسی دەکەم.

*** دەتوانین باسی قاعەکانی تۆپزاوە بکەیت؟**

ـ بە نیسبەت ئێمەوە شەش قاعە بوو، شەش قاعەکە پێیان ئەوترا قاتیع حەویجە، لەبەر ئەوەی جەیش شەعبیەکان خەڵك حەویجە بوون و سەرپەرشتی ئێمەیان دەکرد، ئەوبەریشەوە شەش قاعەی تربوون ئەوانیش پێیان ئەوترا قاتع کەرکوك، لەبەر ئەوەی جەیش شەعبیەکان خەڵك کەرکوك بوون و لەوێ سەرپەرشتیان دەکرد، ئەوەندە قاعەیەش ئامر قاعەی هەبوو ئامر قاعەکەیش لە خۆی سەروتری هەبوو، ئامر قاتع بوو کە سەرپەرشتی ئەم قاعانەی دەکرد ، وەکو ئەوەی باسی خواردن بکەین، قسعەی عەسکەری هەبوو ئەیانهێنا و خواردنەکانیش هەمووی هی عەسکەری بوو، خواردنێ زۆر زۆر ناخۆش بوو هەر قاعەیەکیش بەنزیکەی سی خێزانی تیابوو، خێزانی واهەبوو دوو منالی هەبوو، هەبوو (١٠) منالی لەگەڵ بوو، زۆریشی هەبوو حەوت هەشت منالی هەبوو و سیانی دەمردن پێنجی ئەما ئیتر ئاوها بوو.

*** دوو شەش قاعە لە تۆپزاوە، خەڵکی تێیدا دەستگیرکرا؟**

ـ نانا، ئەوەم بیرچوو باسیکەم، جگە لەوانەش، لە نێوان ئێمەو ئەوانی تر چۆڵای هەبوو، لە چۆڵایەکە دەچوویتە ئەوبەر، قاعەی تر هەبوون کە زۆربەیان کەلاری بوون، خەڵکی سنوری کەلار بوون، تەقریبەن ئەوانیش دوانزە قاعە بوون، ئەوان دوانزە قاعە بوون ئێمەیش دوانزە، بەڵام ئێمە نەماندەتوانی بچین ئەوان ببینین لەبەر ئەوەی بەین ئێمە و ئەوان زۆر بوو ئەوانیش زۆریان بەر شاڵاوەکە کەوتن، ئیتر کەس نەیزانی چیان بەسەرهات، چونکە سەیارەکان هاتن لەوێوە دەسیان پێکرد ئەوانیان برد و هەنێ لە قاعەکان ئێمەش بەریکەوتن، ئەوان لەناوچوون نەمانزانی چارەنوسیان چی بوو.

*** باسی دەستدرێژی سێکسی لە قاعەکانی تۆپزاوە دەکرێت، ئەوەتان بینی بۆ خۆتان؟**

ـ دەربارەی دەستدرێژی و ئەوانە لای ئێمە نەکرا و نەمان بینی، بەڵام وەکو ئەوەی کە ئەهاتن، وتیان چی کەسێك ئەیەوێت، شوو بکات ئەوە ئێمە ئەتوانین لێرە دەریکەین، ئیتر ژنەکان هەموویان زۆر پێیان ناخۆش بوو، بەنەعل کەوتنە گیان جەیش شەعبی و وتیان ئێمە چۆن شوو ئەکەین، ئەوان ئەیانوت هەر کەسێك ئەگەر شوو بکات ئێمە دەری ئەکەین، بەڵام بەنیسبەت دەستدرێژی لای ئێمە ئەو شتانە ڕویی نەداوە، ئەوەی بە بیرەوەری من بێت ئەو شتانە لای ئێمە نەبوو بەس بیست بووم لە شوێنیتر ئەکر، بەڵام سوکایەتیمان پێدەکرا بەڵام تەعدا نەخێر.

*** چۆن بوو منالەکانیان جیاکردەوە، دەکرێت دیمەنێکی رودا‌وەکەمان بۆ باس بکەیت؟**

ـ بەڵێ منالێ جیادەکرایەوە لە دایکی، لە تۆپزاوا بووین منالەکانیان جیاکردەوە و هەموو ژن دەستیانکرد بەگریان و قژ ڕنینەوە و هەموو منالەکانیان لێمان دابڕاند، بەڵام منالەکان لای ئەوانەی بەساڵاچووبوون عەزێتیانیان دابوو بۆ ئەوەی بگرین و داوای دایك و کەسیان بکەن، ئیتر بەگریانەوە هاتنەوە تەنانەت هەنێکیان کە لە دایکیان دابڕابوون نەدۆزرانەوە، من خۆم لەوێ بووم، ژنێك ئەناسم منالێکی لەلابوو هەر بۆ خوا بەخێوی ئەکرد و دواتر نازانم کەسوکاری دۆزیەوە یان نەیدۆزیەوە، بەڵام ئەوان کە ژن گەنجیان لە منالێ و پیر جیاکردەوە، دیاربوو نیەتیان خراپ بوو، بەس ئەوەی من بینیمان هەر ئەوەنە بوو.

نەبات فایەق.. چیرۆكی ژنە رزگاربویەكی ئەنفال

نەبات فایەق رەحمان:

لە تۆپزاوە چوار شەو و رۆژ هەموو منداڵەكانیان جیاكردەوە، كە هێنایانەوە.. هەموویان زەردەوە ببوون و نەخۆش كەوتبوون

ئا/ لەتیف فاتیح فەرەج
....

نەبات فایەق رەحمان، یەكێكە لەو دایكانەی لەگەڵ مناڵەكانیدا بەر شاڵاوی دڕندانەی ئەنفال كەوتووە و لە دوبز كچ و كوڕێكی مردوون، كۆرەكە بە ناوی (دیار) و كچەكە بە ناوی (شارۆ).

چیرۆكی نەبات، یەكێكە لە چیرۆكە ئازار بەخشەكانی ئەنفال، ئەو بۆ گێڕانەوەی ئەو چیرۆكە و ئازاری دابڕان و مەرگی مناڵەكانی بە بەرچاوی خۆیەوە، لەمەوبەر سەردانی وڵاتی سویدیشی كردووە.

هاوژینی نەبات ناوی نوری محەمەد عەلی بوو، منداڵەكانی (شارۆ نوری لە دایكبووی ١٩٨٦ ـ رێبوار نوری و دیار نوری لە دایكبووی ١٩٨٥ ـ مهاباد نوری لە دایكبووی ١٩٨٠ ـ شنۆ نوری لە دایكبووی ١٩٨٤ ـ هەروەها بەختیار و خەتابیشی هەیە، كە ئێستا دانیشتوی كەركوكن).

نەبات لە دایكبووی ساڵی (١٩٦١)ـە و یەكەم مناڵی لە ساڵی (١٩٨٠) لە دایكبووە، ئەو لەم گفتوگۆیەماندا لە گوندی بانگۆل، بەو جۆرە وەڵامی پرسیارەكانی دەدایەوە:

*** لە كوێی و چۆن دەستگیركران؟**

ـ هەموو ناوچەی جەباری لەم ڕاستەی قۆچەلی كۆمانیان كردەوە و شەو و ڕۆژێك لەوێ بووین، ئێمە نەماندەزانی بۆ ئەوە ئەمانگرن، جاشەكان جیهازیان كرد بو عەسكەر و لیوا، ئینجا هاتن ئێمەیان باركرد و هەر هەموومان هەرچی خوا لەم مەنتیقەیە دایبنابوو، لەوێ كۆبوبوینەوە و ئیتر بردمانیانە چەمچەماڵ، جێ نەبوەوە، هەمووی پڕبوو، گشتی خەڵك بوو، ئینجا بردمانیان بۆ تۆپزاوە و چوار شەو و چوار ڕۆژ لەوێ بووین، ئەوەی ئەختیار بوو بڕیان كرد و خەسو و غەزور و هەموو مناڵەكانیشیان جیاكردەوە.. گریا"دایكتان بمرێ یاخوا"، مەگری بەخوا وابكەی سەر نادەمەوە.. نووسەر.

*** پیاوتان لەگەڵ بوو؟**

ـ بەڵێ هەر من پێنج شوبرام لەگەڵم بوون، باوکم لەگەڵ بوو، خۆم و هەر حەوت منداڵەکەم بووین، لە شێخ محەمەد بووین بە بەر بارانەوە بووین.

*** ئەو کاتە ئەم کوڕەی ئێستا لە گەڵتە، تەمەنی چەند بوو؟**

ـ تەمەنی سێ ساڵ تەواو نەبوو، منداڵەکانم یەکی یەك ساڵ بەینیانە، گەیشتینە ئەوێ "شێخ محەمەد" جاش و مستەشارەکان لەسەر دوو دەمانچە و چەکێك بوو بە شەڕیان.. چونکە لە دەشت هەندێ لە ماڵەکان چەکیان هەبوو، لەسەر ئەوە بوو.

*** لە تۆپزاوە جیاتانیان کردەوە؟**

ـ بەڵی گشتیان جیاکردەوە، منداڵیان لێمان سەند و یەك منداڵمان پێنەما، منیش تازە شەش حەوت ڕۆژ بوو، برایەکم لە سێدارەدرا بوو، پێش ئەوەی بگیرێین، تەرمی براکەمیان دایەوە پێمان، هاتینە چەمچەماڵ براکەممان ناشت و گەڕاینەوە دێی، سێ ڕۆژ دوای براکەم، خۆمان ئەنفالکراین، ئیتر ئەوە بوو تەعزێم بردە دوبز و تۆپزاوە.. وەڵلا لەوێش منداڵیان لێمان سەند، من حەوت منالم هەبوو هەر حەوتیان لێم سەند، گەورەکەم مهابادە "دوو کوڕم شکور ئێستا ژنیان هاوردووە لە کەرکوکن و ئەم دوانەش لای خۆمن"، ئیتر بردمانیانە ئەوێ مندالە لێمانیان سەند.

*** دواتر کەی منداڵەکانیان پێتان دایەوە؟**

ـ پاش سێ ڕۆژ و سی شەو هاوردیانیانەوە، کاتێك ئەبینین منالێ گشتی زەردەوە ببوون، تۆقی بوون، منالی شیرەخۆر هاوردیانیانەوە دایانەوە پێمان، کچەکەم تێکچوو، هەر دایانەوە پێم لەوێ هەستم کرد کچەکە تێکچووە و ملی لارەوە بوو، تەماشامی ئەکرد، شتی نە ئەخوارد، ئەگریا، چوینە دوبز کچ کەوتە هیلاکەت، هەر جار ناجارێ ئەبورایەوە و ئەهاتەوە سەرخۆی.. دواجار بورایەوە، ئیتر بردیان.

*** منداڵەکەت لە دوبز گیانی لەدەستدا؟**

ـ بەڵی.. هەر سەیرمی ئەکرد و ئەیوت توخوا دایە بەفر ئەخۆم، خەیار ئەخۆم، لەو کاتەیشا دوو ئافرەت لامان ڕایانکردبوو، جاف بوون و خەڵکی سەنگاو بوون، ئیتر هەموو شتێکیان لە خەڵکەکە قەدەغەکرد، دەیانوت دەبێ پێمان بڵێن ئەو دوو ژنە چۆن ڕایان کردووە، ئێ شەو ژن ئاڵتونی داوەتە حەرەس و دەریکردووە، ئێمە چوزانین خۆ غەیبمان پێنیە، ئێمەیش ئەمان وت نازانین، بەو هۆیەوە هەموو خواردنێکیان لێمان گرتەوە و کچ دوو سێ جار ئەبورایەوە و ئەهاتەوە هۆش، هەر ئەیوت توخوا دایە خەیار ئەخۆم.. کابرایە هاتە ناومان "هادیە کوێری" ناو بوو، عەرەب بوو، بەس زۆر باش بوو، خوشکەزایەکم لە کەرکوك شتی دابوو پێی، پڕ فەردەیە بەتانی و تفاق و شتی تر، ئەو شتانە فریامان کەوت، هادیە کوێر شتەکانی هێنا لە قەدمان داینا، فەردەیەك بوو نەمئەوێرا بەکاری بێنم، ئەموت دوای کەسوکارەکەی تریشم ئەگرن، چونکە بەردەوام پرسیاری براو کەسیان ئەکرد، ئەیانوت برات هەیە ناوی عوبێدە هەتە ناوی نەسرەدینە، ئەموت کەسم نییە، ئەوەنە کەسم هەیە کە گیراون.

*** منداڵەکانت هەمووی لای خۆت بوون ئەو کاتە؟**

ـ ئا ئا دایانەوە پێم، ئیتر فەردەکەم هەڵڕشان، ئەوەی خوشکەزاکەم ناردبووی، ئەو ماوە و ئێستاش ماڵیان لە کەرکوکە، سەیرمکرد بۆ هەر حەوت منداڵەکەم پێڵاوی ناردووە و پێڵاوەکان ئەوساش شەبەکە بوو، هی منال، سەیرمکرد دوو جوت سەوزی تیایە، منیش زۆر زۆر بێتاقەت بووم و چووم بۆ لای جەیشی شەعبیە عەرەبەکان، وتم تۆکڵە شوتیە پارچە خەیارێ ئەو منالەم وا ئەمرێ، بە راستی ئەمزانی ئەمرێ و نیهایەتی بوو، خوائاگای لێیە شوتی و میوەیان پێبوون بە بەرچاومەوە کردیە بان سینیەك تێکەڵ خۆڵەکەی کرد هیچی نەدایێم و گەڕامەوە لای کچەکەم، هەر سەیری ئەکردم و ئەیوت توخوا دایە بەفر ئەخۆم خەیار ئەخۆم.

*** منداڵەکەت تەمەنی چەند بوو و ناوی چی بوو؟**

ـ هەر وەك ئەم کچەم وابوو، بەخوا نازانم تەمەنی چەند بوو، چونکە خوێنەواریم نییە، شارۆی ناو بوو، دیسان فەردەکەم هەڵڕشتەوە، کە خوشکەزاکەم ناردبووی، وتم بەشکە شتێکی تیابێت، بەس پێڵاو بوو.. ئیتر پێڵاوەکانم دایە دەستیەوە و بردی بۆ دەمی و هەر قەپی ئەدا لێی، لێی بوو بوو بە خەیار، وتم بە قوربان ئەوە خەیار نییە، ئەوە خالۆ پێڵاوی بۆت ناردووە، ئەیوت نا دایە ئەمە خەیارە و من خەیار ئەخۆم، هەر قەپی لێ ئەدا هەتا ڕوحی دەرچوو، ئیتر کچ ڕوحی دەرچوو وتم تەواو مرد، وەڵا بردیان و هاوردیانەوە وتیان باش بووە، کاتێك سەیر ئەکەم زەق زەق سەیرم ئەکات و ئیتر ئەم هاوردن و بردنە بووە دەی شەو، سەعات (١٠)ـی شەو لەناو باوشما دامنا، مردبوو، خۆمیان برد لەگەڵیا ئاوها کردیانە ناوچاڵێکەوە و خۆڵەکەیان کرد بەسەریا، نە قەبر و نە هیچ.. هاتمەوە کوڕدەك دیار هاوڕێی ئەم کوڕەم "ئامازە بۆ ڕێبوار دەکات" منالێ یەك شەو و ڕۆژێك بوون و دوانەبوون، ئەویش کەوتە هیلاکەت، سێ شەو و سێ ڕۆژ بەس تەقەلایدا و ئەویش

خەلاس بوو.. ئیتر ئەویشیان برد، ئەم ڕێبوارەشم لە باوەشبوو و ئەمیش ملی لارەوە بوو وتم بەخوا ئەمیش خەلاس بوو کەوتمە خۆکوشتن، وتم برایەکەم بەر لەوەی بگیرێم بەسێ ڕۆژ ئیعدام بکرێت برای چی هەر بەشەر نەیئەتوانی سەیری نازداری بکات بەخوا هەشت ساڵ موالیدەکەیان گەورە کردەوە ئینجا ئیعدام گرتی، برا و منداڵ و باوکیان و پێنج شوبرا گشتیان نەمان بردیان مانیەوە سەر خۆم و ئەم پێنج منالەم، کە ماون دووانم لاماوە و سێ منالم دوو کوڕم ژنیان هێناوە و کچێکم داوەتە شوو خۆم و ئەم کچ و کوڕە پێکەوەین، ئەمانیش بوونەتە پەن بەدەسمەوە شەو تابەیانی یان شەکرەم بەرز ئەبێتەوە یان زەختم یان خەو ئەبینم، ئێستا ئەو کوڕەم کاکە خەتاب لە کەرکوک ئەمە پێنجەمین ڕەفزی بدرێتێ لەبەغا مامەڵەی زیندانی بۆ ناکەن.

*** تۆ بەس ئەو کچ و کوڕەت لەوێ مردن؟**

ـ ئەو کچ و کوڕە و باوکیان، باوکیان سێ شەو پێکەوە بووین لە تۆپزاوا و دوای جیایانیان کردەوە بردیان، مامەی ئەم منالانەش.

*** تۆ موالید چەندی؟**

ـ (١٩٦١)

*** واتا ١٩ ساڵ بوویتە، کە شووت کرد؟**

ـ ئێ تەمەنم هەر نەبوو، ئەتوت لەشاخ بەرتداومەتەوە ئاگام لە دونیا نەبوو.

*** هەر لەم دێیە دائەنیشتن؟**

ـ ماڵمان لەبەردەم دێیەکە بوو و ئێستا چاوم بەرای نادات بچمە ئەوێ.

*** جگە لەوانەی تۆ، چەند منالّ مردن لەوێ؟**

ـ وەڵاهی کاک لەتیف منالّ زۆر مردن، ڕۆژ واهەبوو (١٠) منالّ ئەمردن.

*** باشە هی برسێتی بوو یان چی ئەم منالانە ئەمردن؟**

ـ کاکە جیایانیان کردەوە و کەس نەیئەزانی چیان لەو منالانە کرد.

*** چەند ڕۆژ منالەکانتان لاتان نەبوون؟**

ـ چوار شەو و چوار ڕۆژ هەر هەموویانیان جیاکردەوە لێمان و شیرە خۆرەشیان برد.

*** قاعەکەی ئێوە چەند کەسی تیابوو؟**

ـ بەوخوایە کاک لەتیف وەك دەواجین وابوو پڕ بوو لە ئەقلا نەبوو.

*** هەموویشی کورد بوو، تورکمان و عەرەبت نەبینی؟**

ـ با بەخوا عارەبیشی تیابوو و تورکمانیشی تیابوو لەسجنەکەیا، کە ئەچووین بۆ شت وەرگرتن ئەیانمان بینی لەقاعەی ئێمەیا نەبوون، قاعەی ئێمە هەموومان جەباری بوون، بەڵام هەبوون.

*** دوای ئەو حەوت مانگە هێناتیانەوە لەکوێ داتانیان نا؟**

ـ بردمانیانە عەربەت و لە سەحرایەکا ئەو کاتە ڕێبوار بەتەمای نەبووم هیلاك بوو زۆر نەخۆش بوو یەکسەر بردمانەخەستەخانە، شکور باش بوو، کاك لەتیف ئەمەی بۆتۆی باسەکەم هیچ نییە هەستم نەماوە شتم لەبیر ئەچێتەوە.

*** سوڵتان هاشمی لە شوێنێك وتویەتی ئێمە ژن و منالّمان ئەنفال نەکردووە ئەڵێ تەنها پێشمەرگەمان ئەنفال کردووە؟**

ـ بابە بابێن من بەرن بۆ لایان، من چووم بۆ سویدیش، لەوێش ئەم نەگبەتیەم باسکرد.

*** بڕیاربوو یەکێك بیت لە شایەتحاڵەکان لە دۆسیەی ئەنفال لە دادگا، بۆچی نەچوویت؟**

ـ بەڵێ ناو منیشی تیابوو، بەڵام ئەو کاتە عەمەلیات بووم نەمتوانی بچم.

*** چیرۆکی بەسەرهاتی تۆ زۆر باسکراوە و دەنگی داوەتەوە، کاتی خۆی لەنەوەدەکان یەکەمین جار ئێمە باسمان کرد و ئەنوەر عومەر سەرەتا نوسیتی؟**

ـ بەڵێ وابوو هاتە ماڵمان، بەڵام ئیسفادەی نیە، بەخوا چواردە پازدە کچیان لێمان برکرد بردیانیان خوا ئاگادارە وەك مانگ و خۆر وابوون هەر لەناو قاعەکە جیایانیان کردەوە و ئێستاش کەس نەیزانی بۆ کوێ بردیانیان، کورە برا ئەزانی چی بەسەر ئافرەتی کوردا هات، قەد باس ناکرێت، ژنێکمان لەگەڵا بوو خاڵدانی بوو، ئیتر نازانم کام خاڵدان دوو کوڕی پێبوو ئەمەنە جوان بوون ئەتوت پەنیرن، یەکێکیان مرد، ئەوەکەی لەباوەشیا گیانی ئەدا و خۆیدا بەسەر منالەکەیا کاتێك ڕاستمان کردەوە بەبان منالەکەیا خۆیشی ڕوحی دەرچوو.

تەعریب

و ناوچە جێناکۆکەکان

تەعریب... سیاسەتێکی بۆماوەیی بەعس.. کەرکوک لە دوای (٢٠٠٣) بە نموونە

رەهەندی نەتەوەیی هەڵمەتەکانی جینۆساید لە ناوچە جێناکۆکەکان
شاری خانەقین بە نموونە

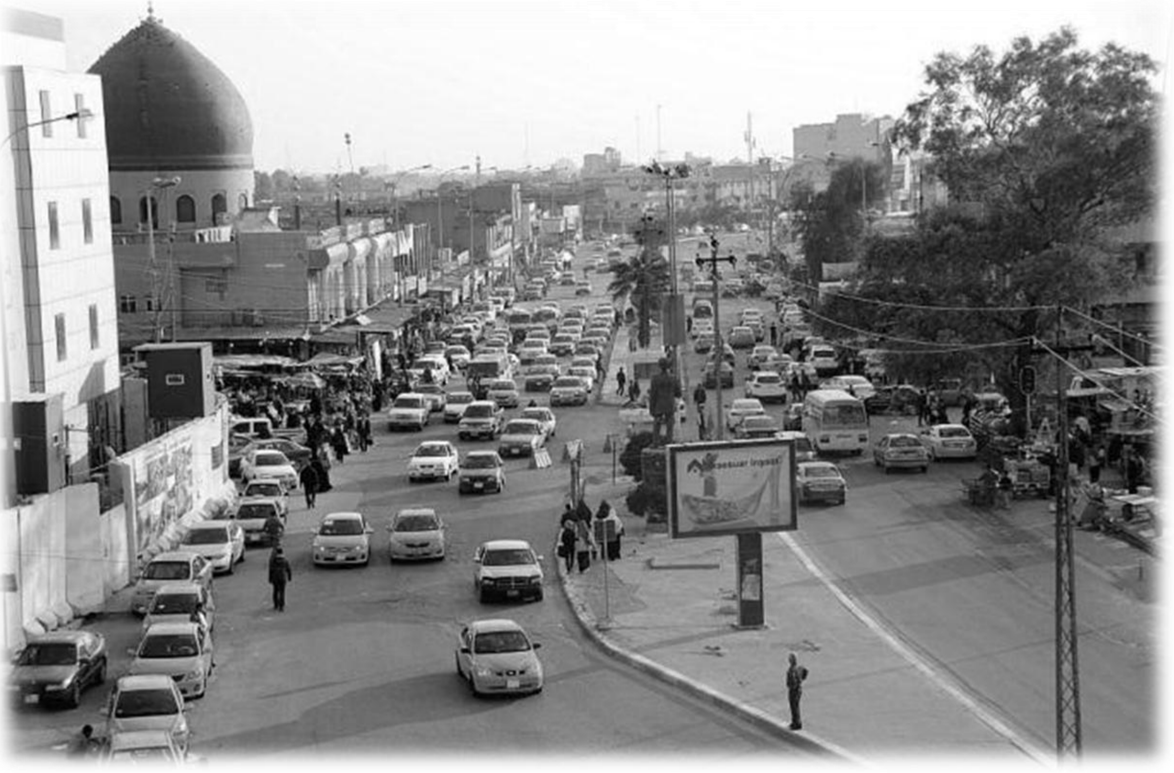

تەعریب... سیاسەتێکی بۆماوەیی بەعس
کەرکوک لە دوای (٢٠٠٣) بە نموونە

نووسینی: هێمن حەسیب
نووسەر و ڕۆژنامەنووس

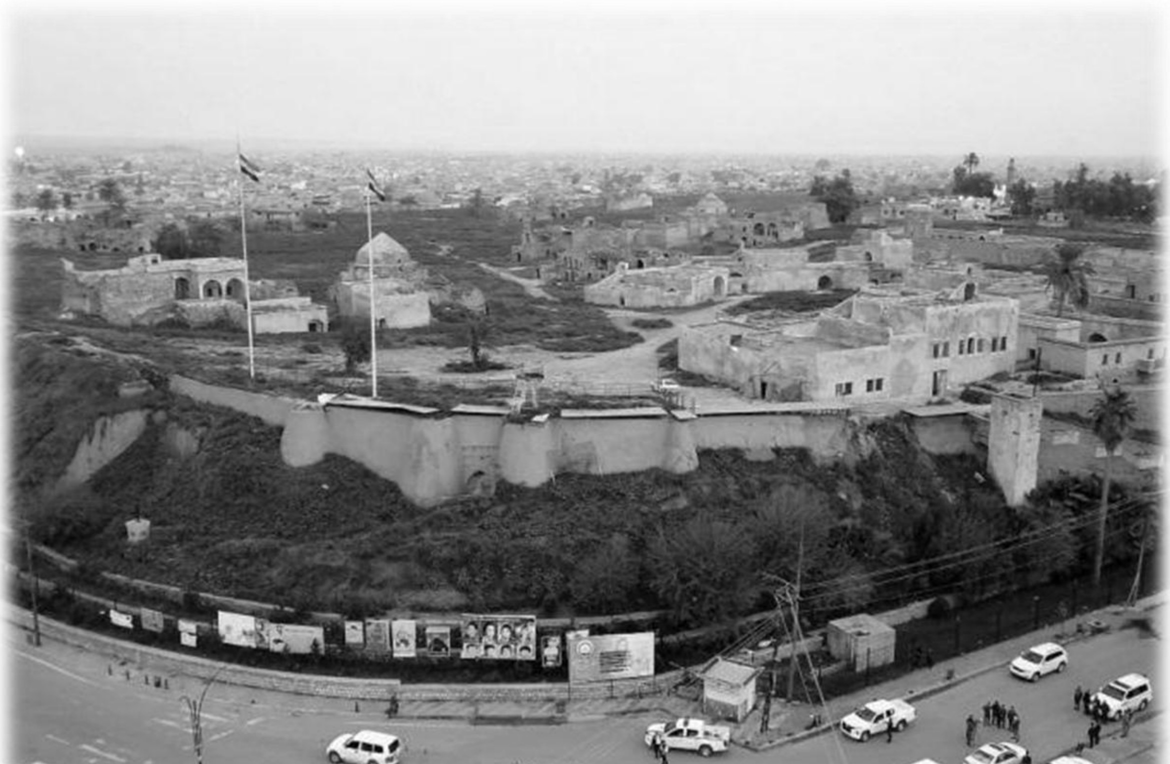

پێشەکی:□

(تعریب) بەتەنها وشەیەکی داتاشراو نیە بۆ تاوانێکی دیاریکراوی ڕژێمی بەعس، بەڵکو دەستەواژەیەکی کۆکراوەیە بۆ ژمارەیەك تاوان و تایبەتمەندی حوکمڕانی بەغدا، کە لە ماوەی (٣٥) ساڵی حکومڕانی حیزبی بەعس، بە بەردەوام لە کەرکوك و ناوچە جێناکۆکەکان پیادەکراوە و بۆ تەنها ڕۆژێکیش ئەم تاوانانە کۆتایی پێنەهێنراوە یاخود رانەگیراوە.□ سیاسەتی (تعریب)، کە لە هەناویدا، تاوانەکانی (سڕینەوەی ناسنامە، راگواستن و تەرحیل، گۆڕینی دیموگرافیا، قەدەغەکردنی زمان، دەستبەسەراگرتنی ماڵ و موڵك و زەوی وزار.... هتد)ـی کوردی هەڵگرتووە، بە جۆرێك داڕێژراوە و پیادەکراوە و کراوە بە کەلتورێکی شۆڤێنانە.. کەلتورێك، کە کەسی شۆڤێنی "گۆشەکراوە بەم سیاسەتە" لە هەر چرکەساتێکدا و لە بچوکترین دەرفەتدا، هەوڵ بۆ پیادەکردنی ئەم سیاسەتە یاخود رێگریکرن لە هەوڵەکانی سڕینەوەی ئەم پرۆسەیە دەدات.. ئەوەتا خالید شوانی، وەزیری هەرێم بۆ پەیوەندییەکان بەغدا، کە پێشتر پەرلەمانتاری عێراق بوو، لە دیمانەیەکی ڕۆژنامەی (هەواڵ)دا، کە لە ژمارە (٥٣٠)ـی ڕۆژی (٢٠١٣/٧/٢٠) بڵاوکراوەتەوە، دەڵێت:"کچێکی مونزر نسەیف جاسم، پارێزگاری کەرکوك لە سەردەمی بەعس، بە ناوی (حەنان مونزر)، کە بەڕێوەبەری یاسایی وەزارەتی دادە، رێگرە لە جێبەجێکردنی بڕیاری ئەنجومەنی وەزیران بۆ گەڕانەوەی زەوی و زارەکان بۆ جوتیارانی کورد لە کەرکوك و ناوچە جێناکۆکەکان".□

کەوابوو سیاسەتی (تەعریب) لەلایەن حیزبی بەعس بە جۆرێك دڕێژراوە و کۆمەڵگای بەعسیزمی لەسەر پەروەردەکراوە، بە نەمانی دەسەڵاتی (بەعس)یش، ئەم سیاسەتە وەك کەلتورێکی جێگیرکراوی پەیوەست بە مانەوەی عروبە، جێبەجێکردنی پێوەستە لەسەر هەموو تاکێکی پەروەردەکراو بە ژینگەی حکومڕانی بەعس.□

هەر بۆیە دەرئەنجام دەبینین، ئەم سیاسەتە بە تەنها لە خاسیەت و بیرکردنەوە و بەرنامە و سیاسەتی حیزبی بەعس نەماوەتەوە، بەڵکو شۆڕبۆتەوە نێو کۆمەڵگای حوکمڕانی عێراق و بووە بە کەلتورێکی دەسەڵاتدارێتی.. بە جۆرێك لە ماوەی (١٩) ساڵی حکومڕانی دوای ڕووخانی ڕژێمی بەعس، ئەم سیاسەتە (تەعریب) بۆ چرکەیەکیش نەوەستاوە.□

لەم باسەدا دەرفەتی ئەوەمان نابێت، بگەڕێنەوە بۆ قسەکردن لەسەر سەرەتاکانی پرۆسەی تەعریب و رەهەند و پاڵنەرە شۆڤێنی و بەعسیزمەکانی، بەڵکو هەوڵ دەدەین گوزەشتێك بە سیاسەتەکانی تەعریب لە پاش (٢٠٠٣) و بەدیاریکراوی لە دوای ڕوداوەکانی (١٦) ئۆکتۆبەر لە کەرکوك بکەین، کە چۆن بە هەمان نەفەس و عەقلیەتی حکومڕانی پێش (٢٠٠٣) سەریهەڵداوەتەوە و پیادە دەکرێت.□

روخانی بەعس□

وبەردەوامی سیاسەتی تەعریب□

لە پاش (١٠ـی نیسانی ٢٠٠٣)، هیواکان لەسەر حکومڕانێکی دروست و بنیادنراو لەسەر پاراستنی ماف و ئازادی و کەرامەت و گێڕانەوەی ماف بۆ زیانلێکەوتوان لە دایکبوو، بەڵام زۆری نەبرد ئەم هیوایانە سەرەپا ئاوژێربونەوە و هەر زوو حوکمڕانی بەغدا بووە سیاسەتێکی درێژپێدەر یاخود بەستراوە بە سیاسەتی پێش (٢٠٠٣).. کە ئەوەی گۆڕانی بەسەردا هاتووە، تەنها روخسارەکان و ناوی حیزبەکانە، نەك عەقلیەت و سیاسەتەکان.□

ئەمە ئەگەر لە بەرانبەر هاونیشتمانیانی پێکهاتەکانی تر، عێراقی هەمان چەشن و عەقلیەتی پێشوو ببوبێت، ئەوە لە بەرانبەر کورد و بە تایبەتتر کەرکوك و ناوچە جێناکۆکەکان، توندتر و رەگ داکوتراوتر بووە لەسەر پەراوێزخستنی مافەکانی کورد.□

هەر بۆیە ئەوەی دەوترێت، کە لە پاش (١٠ـی نیسانی ٢٠٠٣)، تەواوی جومگەکانی دەوڵەتداری لە عێراق روخێنران و هەڵتەکێندران و سەر لە نوێ بنیادنراونەتەوە، بنەمایەکی راستی نییە، چونکە ئەوەی لە پاش ڕژێمی بەعس دەگوزەرێت و پەیڕەو دەکرێت، هەمان عەقلیەت و سیاسەتە و حکومڕانییەکی پەروەردەکراوی بەعس.□

بڕوانە ئەگەر دۆخەکە بە جۆرێك بۆ بابەتگەل و پرسی دیکەی عێراقی گۆڕانکاری بە ئاراستەی باشبوون بەسەردا هاتبێت، لەمەڕ کورد و پرسی کەرکوك و ناوچە جێناکۆکەکان، نەك گۆڕانکاری بەسەردا نەهاتووە، بەڵکو ئێستاش بڕیار و یاسا و سیاسەتەکانی ڕژێمی بەعس، بنەمای کارو بڕیار و یاسا نوێیەکانی بەغدایە بەرانبەر بە کەرکوك.□

تەماشا تائێستا زۆرێك لە دامەزراوەکانی دەوڵەتی عێرا ق بە ناوی (التامیم) مامەڵە لەگەڵ کەرکوك دەکەن و پێیانوایە ناوی کەرکوك بە شێوەی یاسایی نەگەڕێندراوەتەوە بۆ پارێزگاکە، لەکاتێکدا لە چەندین یاسایی بنەڕەتی وەك یاسای پارێزگاکان و دەستوری عێراق ناوی کەرکوك بۆ پارێزگاکە هاتووە، بەڵام تا هەنووکە پرسی ناوی (التامیم) یەکێکە لە کێشەکان، کە ئەمەیان تەنها خواستی کورد نییە، بەڵکو تورکمانیش بە هاوشێوەی کورد، لەگەڵ ناوی (کەرکوك) بۆ شارەکە، بە پێچەوانەوە عەرەب دژایەتی دەکەن و لەگەڵ مانەوەی ناوی (التامیم)ن.□

هەر بۆیە ئەگەر سیاسەتی (تەعریب) بە هەموو واتاکانیەوە بۆ ماوەیەك بە دیفاکتۆ لە کەرکوك و ناوچە جێناکۆکەکان پیادە و

جێبەجێ نەکرابێت بەهۆی دەسەڵاتدارێتی کورد لەم ناوچانە، بەڵام ئەمە نەبووەتە هۆکاری ئەوەی بەرنامە و سیاسەتەکە ڕاگیرابێت و بڕیاری نوێ بە بەرگی نوێی بۆ دەرنەکرابێت.. بە نموونە دەرچواندنی مادەی (٢٤) لە یاسای هەڵبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاکان لە (٢٢ی تەمووزی ٢٠٠٨)، کە تێیدا بڕیار لەسەر گەڕانەوەی دۆخی کەرکوك بۆ پێش (١٠ی نیسانی ٢٠٠٣) درابوو، بە واتای دەرکردنەوەی کوردە ئاوارە گەڕاوەکان و گەڕانەوەی هەموو سیاسەتەکانی تەعریب، چونکە بەپێی ئەو مادەیە کە دواتر بە ڤیتۆی سەرۆك کۆمار هەڵوەشێنرایەوە، بڕیاردرا بەوەی "تۆماری نفوس و تۆماری دانیشتووان و تۆماری دەنگدان"ی کەرکوك بگەڕێنرێتەوە بۆ پێش ساڵی (٢٠٠٣).

دەرچوونی ئەم مادەیە یاساییە لە پاش (٥ ساڵ و ٣ مانگ و ١٢ ڕۆژ) لە ڕوخانی ڕژێمی بەعس، لە ناو پەرلەمانێکی هەڵبژێردراو لەلایەن گەلەوە، ئەو پەیامە مەترسیدارە بوو، کە دەبوو کورد وەك زەنگی (ناقوس الخگر) لێی بڕوانیایە و بیکردایەتە دەستپێکی سەرەتایەکی نوێتر بۆ مامەڵەکردن لە بەغدا.. چونکە ئەم بڕیارە بووە کۆتایی ئەو عێراقەی کوردانی کەرکوك و ناوچە جێناکۆکەکان لە پاش (٢٠٠٣) خەونیان پێوە دەبینی.. هەر بۆیە مێژووی دوای (٢٢ تەموز ٢٠٠٨)، مێژوویەکی نوێیە لە سیاسەتی تەعریب و تەواو جودایە لە مێژووی پێش واتا نێوان (١٠ی نیسانی ٢٠٠٣ بۆ ٢٢ی تەمووز)، چونکە ئەم بڕیارە، عێراقی نوێی دابەشکرد بۆ دوو قۆناغی پێش و پاش (٢٢ی تەمووز) لە ڕووی هەڵکردنی کورد لە عێراقی نوێیدا، وەك چۆن سەرهەڵدانی داعش، عێراقی بۆ پێش و پاش (١٠ی حوزەیرانی ٢٠١٤) دابەشکرد.

بۆیە دەبوو کورد لە دوای ئەم بڕیارەوە، ئالیەت و ڕێکاری نوێی بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ بەغدای بنیادنراوەوە لەلایەن خودی کورد بگرتایەتەبەر نەك وەك ڕوداوێکی سادە و هەڵەیەکی سیاسی دەسەڵاتدارانی بەغدا وەربگرتایە، کە بە سانایی بە ڤیتۆیەکی سەرۆکی کۆمار بۆی ڕاست دەکرێتەوە، وەك بینیمان، چونکە دەرچواندنی ئەم مادە یاساییە کە پڕۆژەی لایەنە سوننەکان بوو، بەڵام بە دەنگی زۆرینەی پەرلەمانتارانی عەرەب بە سوننە و شیعەی دۆست و هاوپەیمانی ئەو کاتی کورد تێپەڕی و تەنها کورد و چەند پەلەمانتارێکی کەمی شیعە و مەسیحی بایکۆتی دانیشتنەکەیان کرد.

لەگەڵ ئەوەشدا ئەگەر کورد لەو کاتەدا ڤیتۆی سەرۆکی کۆماری وەك کارتێك بۆ ڕەتکردنەوەی بە یاسا تەعریبکردنی ئەم ناوچانەی بە دەستەوە ببوبێت، دەبوو ڕەچاوی ئەوەی بکردایە، کە ڤیتۆی سەرۆك کۆمار تەنها بۆ یەك خولی (٢٠٠٦ بۆ ٢٠١٠)ە وەك لە دەستووریدا ئاماژەی پێکراوە و لە دوای خولی یەکەمەوە، کورد کارتی ڤیتۆی سەرۆك کوماریشی نامێنێت بۆ ڕەتکردنەوەی یاساکان، تەنانەت ئەگەر پۆستی سەرۆك کۆماریشی لابێت.

هەڵە گەورەکەی کورد

یەك لە هەڵە گەورەکانی سەرکردایەتی یاخود نوێنەرانی کورد لە پاش (٢٠٠٣) و بە دیاریکراوی لە ڕۆژانی سەرەتای قۆناغی بنیادنانەوەی دەوڵەتی عێراق، بریتی بوو لەوەی، ڕازیبوون تەواوی بڕیارەکانی ڕژێمی بەعس "ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش" بە کارایی و کارپێکراوی بمێنێتەوە، تا ئەو ساتەی بە یاسا هەڵدەوەشێتەوە.. کە ئەمەش هەڵەیەکی هێندە گەورە و کوشندە بووە، تا دەوڵەتی عێراق و سیاسیە گۆشکراوەکانی بە هەمان عەقلیەتی بەعس حکومڕانی بکەن، کورد دەبێت باجی ئەم هەڵەیەی خۆی بدات.

کورد لەو ڕۆژانەی کە لە بەغدا هیچ هێزێکی ناوخۆیی عێراقی لە تەرازووی بەهێزیدا هاوشانی نەبووە، لە بری ئەوەی تەواوی بڕیار و یاساکانی "ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش — هەڵوەشاوە"ی پەیوەست بە تەعریب و ڕاگواستن ودەستبەسەراگرتنی زەوی وزار هەڵبوەشێنێتەوە، کەچی هەڵوەشاندنەوەی بڕیارەکانی خستە ژێر دەستی ڕەحمەتی دەسەڵاتی یاسادانانی عێراق، کە لە قۆناغی گواستنەوە بریتی بوو لە کۆمەڵەی نیشتمانی و پاشانیش بەپێی دەستووری هەمیشە ناوەکەی گۆڕدرا بۆ ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق.

تەماشا لە بڕگەی (أ) لە مادەی (٢٦) لە یاسای بەڕێوبردنی وڵات بۆ قۆناغی گواستنەوە، بڕیاردراوە، لەسەر بە کارا هێشتنەوەی سەرجەم ئەو یاساییانەی تا ڕۆژی (٣٠ حوزەیرانی ٢٠٠٤) کارا بوونە، بەمەش کورد هەڵە گەورەکەی ئەنجامدا، کاتێك ڕازیبوو بەو داڕشتنە لە یاسای بەڕێوبردنی دەوڵەت، چونکە بە دەقێکی ڕوون، تەواوی بڕیار و یاسا دەرکراوەکان لەلایەن "ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش" پەیوست بە تەعریب لە یاسای بەڕێوبردنی دەوڵەت بە هەڵواشێنراو دیاری بکردایە، چونکە تەواوی بڕیارەکانی پەیوەست بە تەعریب بە هەموو تاوانەکانی لە گۆڕینی ناوی شارەکە بۆ (التامیم) تا دەگاتە گۆڕینی ناسنامەی نەتەوەیی (تصحیح القومیة).. سەرجەمیان بە بڕیاری ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش بووە، کە بەپێی دەستووریی عێراقی سەردەمی ڕژێمی بەعس، بڕیار و یاساکانی ئەم ئەنجومەنە حوکمی یاسای هەیە، بەڵام نوێنەرانی کورد بەبێی خوێندنەوە و وردبونەوە لە عێراقی ئایندە، هەڵوەشاندنەوەی بڕیارەکانی (ئەنجومەنی سەرکردایەتی

شۆڕش)ـیان خستە ژێر دەستی ڕەحمی پەرلەمانێك، كە كورد خۆی تێیدا كەمینەیە، ئەوەتا دوای (٥ ساڵ و ٣ مانگ و ١٢ ڕۆژ) لە روخانی ڕژێمی بەعس، پەرلەمانی عێراق بە پێوەری زۆرینە و كەمینە، مادەی (٢٤) لە چوارچێوەی یاسای هەڵبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاكان، لە دژی كورد و كەركوك و بەردەوامی سیاسەتی تەعریب دەرچواند.

هاوكات هەڵەیەكی دیكەی نوێنەرانی كورد، رازیبوونیان بوو بە مادەی (٢٣) لە یاسای هەڵبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاكان بە ژمارە (٣٦ـی ساڵی ٢٠٠٨)، كە تێیدا پرسی تۆمارەكانی دەنگدان و نفوس و دانیشتووانیان خستە بەر رەحمەتی پێداچوونەوەی لیژنەیەكی پەرلەمانی.. كە بەهۆی پێكنەهاتنی ئەو لیژنە پەرلەمانیە، پارێزگای كەركوك لە هەڵبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاكان بۆ ساڵانی (٢٠٠٩ و ٢٠١٣) بێبەش بوو.

مادەی (٢٣) كە لە ئەنجامی هەڵوەشاندنەوەی مادەی (٢٤) هاتە بەرهەم، بەڵام ئەم مادەیە واتا (٢٣) هیچی لە مادە مەترسیدارە هەڵوەشاوەكەی (مادەی ٢٤) كەمتر نەبوو، چونكە كورد بە دەستی خۆی گومانی خستە تۆمارە بنەڕتیەكانی كەركوك "تۆمارەكانی دەنگدان و نفوس و دانیشتووان"، وەك چۆن لە مادەی (١٤٠) كورد بە دەستی خۆی ئەم ناوچانەی كردە ناوچەی جێناكۆك.

تەماشا برگە و خاڵەكانی (٢٣) هەر لە یاسای هەڵبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاكان نەمایەوە، بەڵكو پەلی كێشا بۆ یاساكانی هەڵبژاردنی ئەنجومەنی نوێنەران بۆ ساڵانی (٢٠١٠ و ٢٠١٣ و ٢٠١٨ و ٢٠٢٠).. هەموو ئەمانەش پێمان دەڵێت، نمایندەی نوێنەرانی كورد لەو كاتەدا هێندە لاواز و كورت بووە، بەوەی پێیانوابووە عێراقی نوێ و سیاسیەكانی لەسەر بنەمای مەدەنی و یاسا و پەیرەوی دادگەری گوازراوە (العدالە الانتقالیە) و گێڕانەوەی ماف بۆ مافخوران دەوڵەتداری دەكەن.

(التامیم) ناوە تەعریبەكەی كەركوك

گۆڕینی ناوی یەكە كارگێڕییەكانی وەك شار و قەزاو ناحیە و گوندەكان لە ناوچە جێناكۆكەكان لە نێوییدا ناوی (كەركوك بۆ التامیم - خورماتوو بۆ طوز - دوبز بۆ دبس - پردێ بۆ التون كوپری - سەرگەران بۆ القدس - قەرەهەنجیر بۆ الربیع - قەرەحەسەن بۆ ام المعارك) و چەندانی تر، وەك پرۆسەیەك بۆ سڕینەوەی ناسنامەی شار لە چوارچێوەی تەعریب پیادەكراوە.. چونكە هەر ناوێك بۆ خۆی هەڵگری مۆركێكی مێژوویە و دەرخەری بنەچەی دانیشتوان و ناسنامەكەیەتی.

گۆڕینی ناوی شار وشارۆچكەكان، بە دەستپێكی پەیرەوكردنی سیاسەتی تەعریب لەلایەن بەعسەوە دادەنرێت.. وەك چۆن دوایین هەنگاوی بەعس یاسای راستكردنەوەی نەتەوەیی

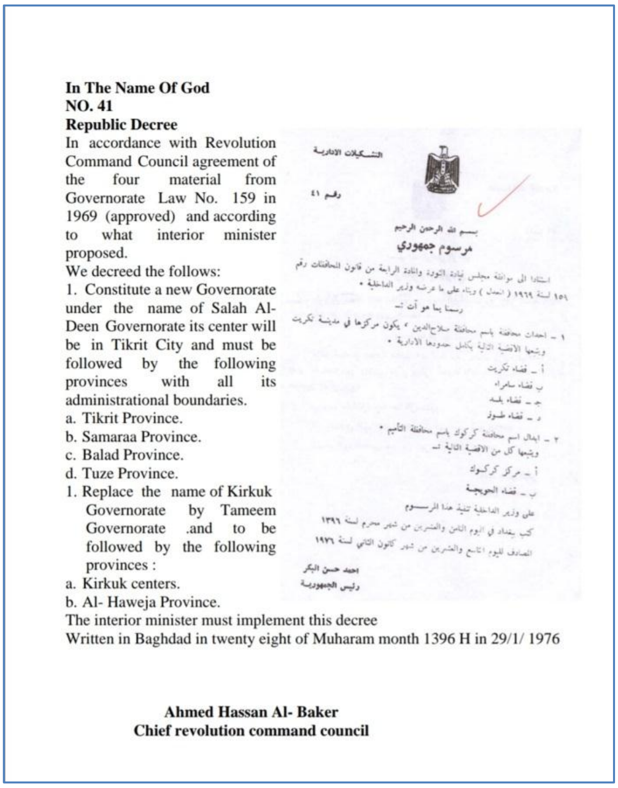
In The Name Of God
NO. 41
Republic Decree
In accordance with Revolution Command Council agreement of the four material from Governorate Law No. 159 in 1969 (approved) and according to what interior minister proposed.
We decreed the follows:
1. Constitute a new Governorate under the name of Salah Al-Deen Governorate its center will be in Tikrit City and must be followed by the following provinces with all its administrational boundaries.
a. Tikrit Province.
b. Samaraa Province.
c. Balad Province.
d. Tuze Province.
1. Replace the name of Kirkuk Governorate by Tameem Governorate .and to be followed by the following provinces :
a. Kirkuk centers.
b. Al- Haweja Province.
The interior minister must implement this decree
Written in Baghdad in twenty eight of Muharam month 1396 H in 29/1/ 1976

Ahmed Hassan Al- Baker
Chief revolution command council

(قانون التصحیح القومیة الي قومیة العربیة) بوو، كە لە ساڵی (٢٠٠١) دەرچوێندرا.

وشەی (التامیم) كە بە واتای خۆماڵیكردن دێت، سەرچاوەی ئەم ناولێنانە لە كەركوك بە پاساوی بەعس بۆ بڕیاری خۆمالیكردنی نەوت لە كەركوك و دەرهێنانی لە دەست كۆمپانیا بیانیەكان لە (١ـی حوزەیرانی ١٩٧٢) دێت.. بەڵام ئامانجەكەی بەعس، دانانی بناغەی تەعریبە بۆ شارەكە و سەرەتاش لە شوناسەكەیەوە دەستی پێكرد، دەنا بڕیاری خۆماڵیكردنی نەوت، تەنها كەركوكی وەك شارێكی دەوڵەمەند بە نەوت نەگرتەوە، بەڵكو بڕیاری خۆماڵیكردنەكە، نەوتی هەموو عێراقی گرتەوە، وەك شارەكانی بەسرە و ناسریە و ...هتد، كەوابوو بۆچی ئەم ناوە بۆ ئەو شارانە دیاری نەكرا.

بۆ ئەو مەبەستە، بە مەرسومی كۆماری ژمارە (٤١) لە (١٩٧٦/١/٢٩) واژووكراو لەلایەن ئەحمەد حەسەن بەكر، سەرۆك كۆماری پێشوو، بڕیار لەسەر گۆڕینی ناوی كەركوك بۆ (التامیم) دەدرێت، كە وەك لە دەقی مەرسومەكەدا هاتووە، پێشتر ئەنجومەنی سەركردایەتی شۆڕش ڕەزامەندی لەسەر دەربڕیووە.

ئەوەی لێرەدا سەیرە، لە پاش (١٩) ساڵ لە رووخانی ڕژێمی بەعس، تا هەنووكە ئەم ناوە واتا (التامیم) لەلایەن وەزارەت و دامەزراوەكانی عێراقەوە ماوە بۆ ماوە بۆ كەركوك پەیڕەو دەكرێت، سەرەڕای بوونی چەندین بڕیار و یاسا و مادەی دەستوری بۆ هەڵوەشاندنەوەی ناوی (التامیم)... لەو بڕیارانە:

یەكەم: لە یەكەم دانیشتنی ئەنجومەنی پارێزگای كەركوك

"هەڵبژێردراو لەلایەن هێزی هاوپەیمانان"، لە (٢٣ی حوزەیرانی ٢٠٠٣) واتا دوو مانگ لە پاش رووخانی ڕژێمی بەعس، ئەم ئەنجومەنە بە کۆی دەنگ، بڕیار دەدات لەسەر هەڵوەشاندنەوەی ناوی (التامیم) و گەڕانەوەی ناوی کەرکوك بۆ پارێزگاکە.□

دووەم: بەپێی بڕیاری پۆل بریمەر، حاکمی مەدەنی عێراق بە (٧١) لە (٢٠٠٤/٤/٦)، کە ئەم بڕیارە بە یەکەم یاسای پارێزگاگان لە دوای (٢٠٠٣) دادەنرێت، ناوی کەرکوك بۆ پارێزگاکە هاتووە.□

سێیەم: لە یاسای بەڕێوبردنی وڵات بۆ قۆناغی گواستنەوە "دەستوری کاتی"، ناوی کەرکوك بەکارهاتووە نەك ناوی (التامیم).□

چوارەم: لە دەستوری هەمیشەی عێراق لە ساڵی (٢٠٠٥) بە هەمانشێوە ناوی کەرکوك هاتووە و بە هیچ شێویەك باسی ناوی (التامیم) نەکراوە.□

پێنجەم: لە ساڵی (٢٠٠٨)، ئەمینداریێتی ئەنجومەنی وەزیران، بە نوسراوی ژمارە (ق/٣٠/١/٢/٣٣٥٤) لە (٢٠٠٨/٢/١٤)، خشتەیەك بە ناوی پارێزگاکان ئاڕاستەی سەرجەم وەزارەت و دامەزراوەکانی دەوڵەتی کردووە، تێیدا ئاگادارییان دەکاتەوە، کە دەبێت ئەو ناوانەی لە خشتەکەدا هاتووە بۆ پارێزگاکان کاری پێی بکرێت، کە تێیدا ناوی (کەرکوك) بەکاربهێنراو بۆ پارێزگای کەرکوك.□

شەشەم: جارێکی تر لە ساڵی (٢٠٠٨)، ئەمینداریێتی ئەنجومەنی وەزیران، بە نوسراوی ژمارە (م ت/١/١/٨ اعمام/٤٢/٦٨٩) لە (٢٠٠٨/٨/٢٠)، کە ئاڕاستەی سەرجەم وەزارەت و دامەزراوەکانی دەوڵەتی کردووە، تێیدا ئاگادارییان دەکاتەوە، کە دەبێت ناوی (کەرکوك) بەکاربهێنن، چونکە لە مادەی (٥٨) لە یاسای بەڕێوبردنی دەوڵەت و دەستوری و عێراق و بڕیاری ژمارە (٧١)ی ساڵی (٢٠٠٤)، ناوی کەرکوك بەکارهاتووە.□

حەوتەم: ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوك، لە (٢٠٠٨/٥/١٢) لە بەیاننامەیەکی فەرمیدا ئاماژە بە ڕەزامەندییەکانی حکومەت بۆ ناوهێنانی شارەکە بە کەرکوك لە بری (التامیم) دەکات.□

هەشتەم: بە نوسراوی سەرۆکی ئەنجومەنی پارێزگا، بە ژمارە (٦٣٠٦) لە (٢٠١٣/١٠/٢٢)، کە واژووی حەسەن تۆڕان، سەرۆکی ئەو کاتی ئەنجومەنی لەسەرە، ئاڕاستەی سەرجەم دامەزراوەکانی عێراق کراوە و تێیدا ئاماژە بەوە کراوە، کە ناوی کەرکوك بۆ پارێزگاکە لە نوسراوەکانیان پەیڕەو بکەن.□

جیا لەم هەشت بڕیار و نوسراو و یاسایانە، هاوکات لە یاسای هەڵبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاکان بۆ ساڵی (٢٠٠٨) و یاسای دەسەڵاتی پارێزگا نارێکخراوەکان لە هەرێمێکدا بۆ ساڵی (٢٠٠٨) و یاسای هەڵبژاردنی ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق بۆ ساڵەکانی (٢٠٠٦ و ٢٠١٠ و ٢٠١٣ و ٢٠١٨) و چەندین یاسای گشتی و سەرجەم یاساکانی بودجەی عێراق لە دوای (٢٠٠٣)ـەوە، ناوی کەرکوك بۆ پارێزگاکە هاتووە.. بەڵام سەرباری هەموو ئەو نوسراوە و بڕیار و یاساییانە.. ناوە ناوە و بە پاساوی جیا جیا لەلایەن هەندێ وەزارەت و دامەزراوەی عێراقەوە ناوی (التامیم) لە شوێنی کەرکوك بۆ پارێزگاکە بەکاردێت... کە لێرەدا دوو نموونە دەخەینەڕوو، لەوانە:□

یەکەم: لە مانگی کانوونی دووەمی (٢٠١٦)، لەگەڵ دەسپێکردن بۆ دەرهێنانی کارتی نیشتمانی، ناوی (التامیم) لە بڕگەی شوێنی لە دایکبوون (محل الولادە) بەکارهات.. کە پاشتر وەزارەتی ناوخۆ بە پاساوێك خۆی لەسەرپێچیەکە دزییەوە و کێشەکەی چارەسەرکرد.□

دووەم: لە فۆڕمی ئۆنلاینی کۆکردنەوەی زانیاری خانەشینان لە ساڵی (٢٠٢٠) ناوی (التامیم) بەکارهات و پاش کاردانەوەکان، ئەو بابەتە چارەسەرکرا.□

بەڵام ئەوەی جێگای پرسیار و سەرسوڕمانە، بڕیارێکی ئەنجومەنی وەزیرانی عێراقە، کە لە کۆبونەوەی ڕۆژی (٢٠١٧/٦/٦)، پڕۆژە یاسای گۆرینی ناوی (التامیم) بۆ کەرکوك پەسەند دەکات و ڕەوانەی پەرلەمانی دەکات بۆ پەسەندکردنی.. راستە بڕیارەکە بۆ پەسەندکردنی ناوی کەرکوکە و هەڵوەشاندنەوەی ناوی (التامیم)ـە بە یاسا، بەڵام خودی هەنگاوەکەی ئەنجومەنی وەزیران، چەند ڕەهەندێکی هەیە، لەوانە، یەکەمیان، دانەنانی ئەنجومەنی وەزیرانە بە هەموو ئەو بڕیار و یاساییانە و هەروەها دەستوری عێراق.. کە تێیدا ناوی کەرکوك بە کارهاتووە.. دووەمیان، ئاماژەدانە بەوی تائێستا ناوی کەرکوك بە شێوەی یاسایی نەگەڕێندراوەتەوە بۆ پارێزگاکە لە شوێنی ناوی (التامیم).. سێیەم، پرسی ناوی (التامیم)ـی زیندوکردەوە و بابەتی هەڵوەشاندنەوەی ئەم ناوەی بەستەوە بە پەرلەمان، کە تێیدا کورد کەمینەیە.. کە وەك دواتر ئەم بابەتە لە پەرلەمان دەرکەوت.□

ڕۆژی (٢٠١٨/٢/١٧) واتا چوار مانگ دوای روداوەکانی (١٦ئۆکتۆبەر)، پەرلەمانی عێراق دانیشتنێك بۆ گفتوگۆکردن لەسەر پڕۆژە یاسای گۆرینی ناوی (التامیم) بۆ کەرکوك دەکات و تێیدا جگە لە حەسەن تۆڕان، پەرلەمانتاری بەرەی تورکمانی، تەواوی پەرلەمانتارە عەرەب و تەنانەت پەرلەمانتارە تورکمانە شیعەکانیش ناوی (التامیم) بە گونجاو دەزانن "لەو دانیشتنە هیچ پەرلەمانتارێکی کورد بەشداری نەکردووە، بەهۆی بایکۆتی سیاسی لایەنە کوردییەکان".. بە دواییدا ئەم بابەتە لە پەرلەمان شوێن بزرکراوە و هیچ قسەیەکی

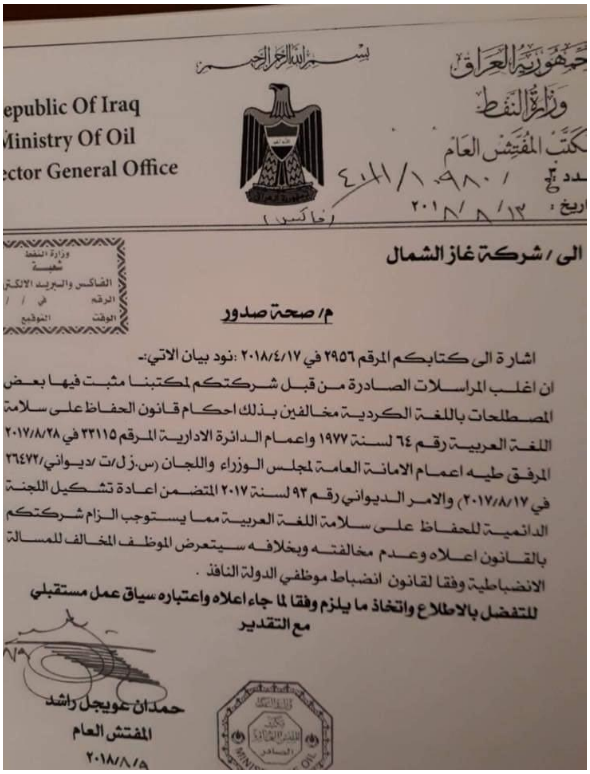
جمهورية العراق
وزارة النفط
مكتب المفتش العام
Republic Of Iraq
Ministry Of Oil
Inspector General Office
بسم الله الرحمن الرحيم
العدد: ع/١٠٩٨٠/٤١١/المر
التاريخ: ٢٠١٨/٨/١٣
(خاكسن ١)

الى / شركة غاز الشمال

م/ صحة صدور

اشارة الى كتابكم المرقم ٢٩٥٦ في ٢٠١٨/٤/١٧ :نود بيان الاتي:-
ان اغلب المراسلات الصادرة من قبل شركتكم لمكتبنا مثبت فيها بعض المصطلحات باللغة الكردية مخالفين بذلك احكام قانون الحفاظ على سلامة اللغة العربية رقم ٦٤ لسنة ١٩٧٧ واعمام الدائرة الادارية المرقم ٣٣١١٥ في ٢٠١٧/٨/٢٨ المرفق طيه اعمام الامانة العامة لمجلس الوزراء واللجان (س.ز ل/ت /ديواني/٢٦٤٧٢ في ٢٠١٧/٨/١٧) والامر الديواني رقم ٩٣ لسنة ٢٠١٧ المتضمن اعادة تشكيل اللجنة الدائمية للحفاظ على سلامة اللغة العربية مما يستوجب الزام شركتكم بالقانون اعلاه وعدم مخالفته وبخلافه سيتعرض الموظف المخالف للمسالة الانضباطية وفقا لقانون انضباط موظفي الدولة النافذ .
للتفضل بالاطلاع واتخاذ ما يلزم وفقا لما جاء اعلاه واعتباره سياق عمل مستقبلي
مع التقدير

حمدان عويجل راشد
المفتش العام
٢٠١٨/٨/٩

لەسەر ناکرێت، ئەگەرچی ناوە ناو وەزارەتەکان بە ناوی (التامیم) مامەڵە لەگەڵ کەرکوك دەکەن.

تەماشا لەگەڵ بوونی چەندین هەوڵ و بەدەستهێنانی چەند بڕیارێك و مادەی یاسایی و دەستوری، بەڵام تا هەنووکە ئەم بابەت و پرسە بە هەڵبەستراوی ماوەتەوە، لەگەڵ ئەوەی لە دوای (٢٠٠٣)ـەوە بە دیفاکتۆ ناوی کەرکوك پەیڕەو دەکرێت.. بەڵام ئەم بابەتە لەلایەن حکومڕانانی بەغداوە چارەسەر نەکراوە، کە ئەمەیان تەنها خواستی کورد نەبووە، بەڵکو تورکمانیش بە هاوشێوەی کورد، لەگەڵ گێڕانەوەی ناوی (کەرکوك)ـە بۆ شارەکە، بە پێچەوانەوە عەرەب دژایەتی دەکەن و لەگەڵ مانەوەی ناوی (التامیم)ـن.

هەوڵی سڕینەوەی زمانی کوردی

لێرەدا قسە لەسەر ریزبەندی هەنگاو و بڕیارەکانی ڕژێمی بەعس بۆ قەدەغەکردنی زمانی کوردی لە کەرکوك و ناوچە جێناکۆکەکان ناکەین، کە بابەتێکی ئاشکرا و ڕوونە.. کە چۆن بە دوای ناولێنانی کەرکوك بە (التامیم) ڕاستەوخۆ بە سێی ساڵ، بڕیاری خوێندن بە زمانی کوردی لە پارێزگای کەرکوك قەدەغەکرد و بە دوایشیدا هەموو جۆرە مامەڵەیەك، تەنانەت نووسینی زمانی کوردی لەسەر لافیتەی پرسە و لە وتاری ئاینی ڕۆژانی هەینی مزگەوتەکانی گەڕەکە کوردییەکانیش قەدەغەکرد.. چونکە بەعس کاری لەسەر سڕینەوەی شوناس دەکرد، زمانی کوردی و ناوی شار و شارۆچکە و گوندەکانیش لەو چوارچێوەیەدا مامەڵەی لەگەڵ دەکرد.. بە ئامانجی ئەوەی ڕۆژێك بەرهەم بهێنێت، کە زمانی کوردی لە شارەکە ببێتە نامۆ، تەنانەت لە قسەکردنی هاوزمانەکانیشیدا.. بەڵام ئەوەی گرفتە سەرەکیەکەیە، مامەڵەی حکومڕانانی عێراقە دوای (٢٠٠٣) لەگەڵ زمانی کوردی لە کەرکوك.. بەجۆرێك بەپێی چەند نوسراوێك، زمانی کوردی بە هەڕەشە بۆ سەر زمانی عەرەبی دانراوە.

ئەم مامەڵەی ناجۆرەی بەغدا و تەنانەت دامەزراوەکانی کەرکوکیش لەگەڵ زمانی کوردی بە جۆرێکە، لە هەموو چرکەساتێکدا لە بۆسەدەن بۆ پەراوێزخستنی زمانی کوردی، چ لەسەر ئاستی خوێندن و پەروەرد و چ لە ئاستی نوسراوەکانی دەوڵەت و تابلۆی فەرمانگەکان و ... هتد... ئەمانە هەمووی لە کاتێکدایە، کە لە دەستوردا ئاماژە بە زمانی کوردی وەك زمانێکی فەرمی لە تەك زمانی عەرەبی کراوە و پاشانیش لە یاسای زمانە فەرمیەکان هەمان بابەت ئاماژەی پێکراوە.. لێرەدا ئاماژە بە پاڵپشتیە یاسایی و دەستورییەکان بۆ زمانی کوردی دەکەین:

یەکەم: لە برگەی یەکەم لە مادەی چوارەمی دەستوری هەمیشەیی عێراق هاتووە:"هەر دوو زمانی عەرەب و کوردی، دوو زمانی فەرمی دەوڵەت.... تادوایی".. هاوکات لە بڕگەی دووەم لە هەمان مادە هاتووە:"یاسای زمانە فەرمیەکان دەردەکرێت وتێیدا رەچاوی ئەمانە دەرێت:

أ- دەرکردنی ڕۆژنامەیەکی فەرمی بە هەردوو زمان.

ب - گفتوگۆ و گوزارشت و کۆبونەوەکانی ئەنجومەنی وەزیران و پەرلەمان و کۆنگرە و کۆنفرانسەکان بە هەر یەکێ لەو دوو زمانە فەرمیە ڕێگەپێدراوە.

ج - کلێشەی تەواوی نوسراوەکان و بەڵگەنامەکان بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی دەبێت.

د - خوێندنی قوتابخانەکان بەو دوو زمانە دەبێت.

هـ - پەیڕەوکردنی هەر دوو زمان لە هەموو بوارەکانی تر بۆ بەرقەرارکردنی یەکسانی، وەك "پاسپۆرت و پۆل و دراو".

دووەم: هاوکات هەموو ئەمانە بە زیادەترەوە لە یاسای زمانە فەرمیەکانی عێراق بە ژمارە (٧)ـی ساڵی (٢٠١٤) ئاماژەی پێکراوە، بە نموونە لە مادەی (٣)ـی ئەو یاساییەدا هاتووە، کە هەردوو زمانی عەرەبی و کوردی، دوو زمانی فەرمی دەوڵەتن و لە تەواوی بوارەکانی حکومڕانی بەکاردێن.. هەروەها زامنکردنی خوێندن بە هەر دوو زمان خستۆتە ئەستۆی حکومەت.

کەوابوو زمانی کوردی لەسەر ئاستی عێراق، زمانێکی فەرمی دەوڵەتە، بەڵام ئەوەی جێگای تێڕامانە، ئەم بابەتە لە ئاست سنوری پارێزگای کەرکوك، بە بەردەوامی پێشێل دەکرێت و هەوڵی سڕینەوەی دەدرێت.. لێرەدا تەوەری باسەکەمان بۆ (٣) تەوەر دابەش دەکەین:

یەکەم: لەسەر ئاستی پەروەردە و فێرکردن:

لەگەڵ ئەوەی یاسای زمانە فەرمیەکان، دابینکردنی خوێندنی بە زمانی کوردی خستۆتە ئەستۆی دەوڵەت، بەڵام تائێستا ئەم مادەیە یاساییە لە کەرکوك و ناوچە جێناکۆکەکان نەچووەتە بواری جێبەجێکردنەوە.. بە جۆرێك حکومەت خوێندنی بە زمانەکانی عەرەبی و تورکمانی و سریانی لە ناوچە جێناکۆکەکان لە ئەستۆ گرتووە، بەڵام بە پێچەوانەوە نەك خوێندنی بە زمانی کوردی بۆ هاونیشتمانیانی کورد لە کەرکوك و ناوچە جێناکۆکەکان فەراهەم نەکردووە، بەڵکو لە زۆر وێستگەشدا لەمپەڕ و ئەستەنگی بۆ دروستکردووە.

تەماشا لە پاش رووخانی ڕژێمی بەعسەوە، خوێندنی کوردی لەم ناوچانە لەلایەن حکومەتی هەرێم فەراهەم کراوە، وەك دابینکردنی پەرتووك و دابینکردنی میلاکی مامۆستایان و فەرمانبەران و تەنها سیستەمی خوێندنیان بەستراوەتەوە بە بەغدا وەك تاقیکردنەوە و بڕوانامە.. لەگەڵ ئەوەشدا بەردەوام وەزارەتی پەروەردەی عێراق هەوڵی دروستکردنی ئاستەنگی بۆ خوێندنی کوردی لە ناوچە جێناکۆکەکان داوە، بە نموونە دواین ئاستەنگیان لادانی پرۆگرامی زمانی کوردی بوو لە کاتی کەمکردنەوەی پرۆگرامەکانی بەشداربوو لە تاقیکردنەوەی وەزاری پۆلی شەشەمی ئامادەیی بۆ خوێندنی ساڵی (۲۰۲۰ ـ ۲۰۲۱)، کە حکومەت بە پاساوی کەمی دەوام بەهۆی پەتای کۆرۆنا، کۆمەڵێك پرۆگرامی لە تاقیکردنەوە وەزارەییەکان هەڵوەشاندەوە، لە نێویاندا زمانی کوردی بۆ خوێندنی کوردی، بەڵام لە خوێندنی عەرەبی و تورکمانی، پرۆگرامەکانی زمانی هەڵنەوەشاندەوە.

هاوکات پێشتریش سەرەڕای چەندین هەوڵ و داواکردن بۆ گواستنەوەی میلاکی مامۆستایانی خوێندنی کوردی بۆ سەر بەغدا، بەڵام بەغدا هەموو داواکارییەکانی رەتکردۆتەوە.

لە پرسی دامەزراندنەکانی پەروەردەش بەردەوام پێشێلکارییەکی روون پەیڕەوکراوە، بە نموونە لە (۲۷۱۰) میلاکی دامەزراندن لە ساڵی (۲۰۱۹)، تەنها (٤٠٠) مامۆستای بۆ خوێندنی کوردی دامەزراندووە لە بەرانبەردا (۱۸۹۳) مامۆستای خوێندنی عەرەبی دامەزرێندراوە.. هەروەها لە کۆی دامەزراندنی (۱۰.٥٠٠) مامۆستای گرێبەست، تەنها (٥٦٠) مامۆستای بۆ خوێندنی کوردی دامەزرێندراوە.. هەموو ئەمانە لە کاتێکدایە بە ژمارەی دانیشتووان و ژمارەی خوێندکاران، کورد لە پێکهاتەی عەرەبی زیاترە.

جیا لەوانە بە شێوەیەکی سستەماتیك، ئاسانکاری بۆ کردنەوەی قوتابخانە بە زمانی عەرەبی لە گەڕەك و ناوچە کوردییەکان دەکرێت، بە تایبەت قوتابخانەی ئەهلی، وەك هاندانێك بۆ خێزانەکان، تا منداڵیان بخەنە خوێندنی عەرەبی.. بۆ ئەمەش بێئومێدبوونی هاونیشتمانیانی کورد لە پرۆسەی خوێندن بە زمانی کوردی قۆستەوە، چونکە کێشە و گرفتەکانی بەردەم خوێندنی کوردی ڕۆژ لە دوای ڕۆژ لە زیادبوونە.

لەو چوارچێوەیەدا تەنها لە دوای رووداوەکانی (١٦ ئۆکتۆبەر)، نزیك بە (٧١) قوتابخانەی نوێی ئەهلی لە گەڕەکە کوردییەکان کراوەتەوە، جگە لە ژمارەیەك قوتابخانەی حکومی، کە سەرجەمیان خوێندن تێیدا بە زمانی عەرەبییە... لە بەرانبەریشدا ژمارەیەك قوتابخانەی کوردی داخراون یاخود تێکەڵکراون بەهۆی کەمبونەوەی ژمارەی فێرخوازان بە زمانی کوردی.

بڕوانە بەپێی ئامارێك کە ماڵپەری "کەرکوك ناو" لە (۲۰۲۱/۸/۲٥) بڵاویکردۆتەوە، لە خوێندنی کوردی لە پەروەردەی کەرکوك، تەنیا لە ساڵی خوێندنی (۲۰۱۹ ــ ۲۰۲۰)دا، نزیکەی سێ هەزار خوێندکاری نوێی پۆلی یەکەمی سەرەتایی کەمتر تۆمارکراوە بە بەراورد بە ساڵی خوێندنی (۲۰۱۸ ــ ۲۰۱۹)، ئەوەش ئاماژەیەکە بۆ ئەوەی کە خێزانی کورد لە پارێزگاکە زیاتر روویان کردۆتە تۆمارکردنی ناوی منداڵەکانیان لە خوێندنی عەرەبی.

دووەم: لەسەر ئاستی بەکارهێنانی زمانی کوردی لە نوسراو و مامەڵەکانی حکومەت:

هەرچی لەسەر ئاستی بەکارهێنانی زمانی کوردییە لە نوسراو و مامەڵەکانی حکومەت، دژایەتی زمانی کوردی بە چەندین جۆر و شێواز بەردەوامی هەیە، چ لەلایەن دەوڵەتی عێراق و ئیدارەی شارەکە لە پاش رووداوەکانی (١٦ی ئۆکتۆبەری ۲۰۱۷).. بە نموونە لە ئێوارەی ڕۆژی دواتردا واتا (١٧ی ئۆکتۆبەر، کە هێشتا هاوڵاتیانی کورد لە هەوڵی خۆدەربازکردندا بوون.. کۆنگرەیەکی ڕۆژنامەوانی لە بینای پارێزگا سازدرا، (لیوا روکن عەلی فازڵ عومران) فەرماندەی ئۆپراسیۆنەکانی ڕۆژهەڵاتی دیجلە، کە سەرپەرشتی هێزەکانی عێراقی دەکرد بۆ داگیرکردنەوەی کەرکوك، رێگری لە (خەتاب عومەر) بەڕێوەبەری پۆلیسی کەرکوك گرت، بە زمانی کوردی لێدوان بدات و بە ئاشکرا بە بەرچاوی کەناڵەکانەوە وتی:"لاتحچی بالکوردی".. لە کاتێکدا لە دۆخێکی وەهادا بۆ هێورکردنەوەی تۆرەی هاونیشتمانیان پیویست بوو بە زمانی کوردی قسە بکات.

بە دوایدا لە ڕۆژی (۲۰۱۷/۱۱/۱٥) مۆری لیژنەی ئەمنی پارێزگای کەرکوك گۆڕدرا و زمانی کوردی لە مۆرە نوێیەکەدا لادرا.

پاشتر لە (۲۰۱۷/۱۲/٥) ئەندامانی کوتلەی عەرەبی لە ئەنجومەنی پارێزگا، لە یاداشتێکدا بۆ پارێزگاری بە وەکالەتی

کـەرکوك، داوا دەکـەن، دەسـەڵاتەکانی بـەکاربهێنێت بـۆ هەڵوەشـاندنەوەی مـەرجی زمـانی کـوردی لـە دامەزرانـدن لـە ڕێکخراوە نێودەوڵەتیەکان.

هاوکـات ڕاکـان جبـوری پارێزگـاری بـە وەکالـەتی کـەرکوك، لـە (٢٠١٧/١٢/١٢) نوسراوێك بە ژمارە (٣٧م)، ئاڕاستەی سـەرجەم ئـاژانس و ڕێکخـراو و دەسـتە نێودەڵەتیـەکان کـردووە، تێیـدا فەرمانی کردووە، کە مەرجی زمانی کوردی بۆ دامەزرانـدن لـە ڕێکخـراوە نێودەڵەتیـەکان هـەڵبگیرێت و تـەنها مـەرجی زمـانی عەرەبی و ئینگلیزی پەیڕەو بکرێت.

هەر دوو یاداشتی کوتلەی عەرەبی و بڕیارەکەی ڕاکـان جبـوری، بە پاساوی ئەوەیە، هاونیشتمانیان لە پێکهاتەی عەرەبی زمـانی کوردی نازانن و ئەمە بووەتە ڕێگر لە بـەردەم دامەزرانـدنیان لـە ڕێکخراوە نێودەڵەتیـەکان، لەکاتێکدا بـە سـەدان هاونیشـتمانی کوردیش زمانی عـەرەبی نـازانن و هـەمان گـرفتی دامەزرانـدنیان هەیە.

ئەگـەر ئـەو دوو هـەنگاوە ئامـاژە بـۆکراوە بـە پاسـاوی ئـەوە بووبێت کـە زۆرێـك لـە هاونیشـتمانیانی عـەرەب زمانی کـوردی نازانن، ئەوە وەزارەتی نەوت لە نوسراوێکدا، زمـانی کـوردی بـە هەڕەشە بۆ سەر زمانی عەرەبی ناوبردووە.

هاوکـات لـە ڕۆژی (٢٠١٩/٣/٧)، لـە کلێشـەی نوسـراوەکانی پارێزگای کەرکوك، زمانی کوردی لادرا، کە دوای کاردانـەوەکان، بابەتەکـە چارەسـەرکرا و پاسـاوەکە بـەو هێنرایـەوە، کـە لـە ئەنجامی فۆرماتی کۆمپیوتەرەکان، فۆنتی کوردی نەماوە.

تەماشا.. نوسینگەی پشـکەنەری گشـتی لـە وەزارەتـی نـەوتی عێـراق، نوسـراوێکی بـە ژمـارە (٣ع/١٠٩٨٠/٤٠١١) لـە (٢٠١٨/٨/١٣) ئاڕاستەی کۆمپانیـای نـەوتی بـاکور لـە کـەرکوك کردووە و تێیدا هاتووە:"ان اغلب المراسلات الصـادرە مـن قبـل شرکتکم لمکتبنا، میبت فیها بعـچ المصـگلحات باللغـە الکردیـە، مخالفین بژلك احکام قانون الفاۏ علـی سـلامە اللغـە العربیـە رقـم (٦٤ لسـنە ١٩٧٧).... تـا دوایـی"، واتـا لـە نوسـراوەکانتان هەنـدێ دەسـتەواژە بـە زمـانی کـوردی دەبینرێـت، بەمـەش سەرپێچی یاسای پاراستنی زمانی عەرەبی بە ژمارە (٦٤ـی بۆ ساڵی ١٩٧٧)ـتان کردووە.

لە کۆتایی ئـەو نوسـراوەدا هـاتووە، کـە دەبێـت کۆمپانیاکـەتان پابەنـدبێت بـە یاسـای ئامـاژەبۆکراو"یاسـای پاراسـتنی زمـانی عەرەبی" و فەرمانبەری سەرپێچیکار سزای یاسایی دەدرێت.

ئەم نوسراوە دوایینیان بە شێوەیەکی هێندە شۆڤێنی نوسـراوە، کە بە تەواوی سەرپێچی هەموو بڕگە و مادەکانی پەیوەسـت بـە زمانی کوردی لە دەستور و یاسای زمانە فەرمیەکانی کـردووە.. کـە تـا هەنوکـەش هـیچ ڕێکارێـك بەرانبـەر بـەو نوسـراوە و بەرپرسەکانی نەگیراوەتەبەر.

لە دوای ئـەو نوسراوەوە، زمـانی کـوردی لەسـەر نوسـراوەکانی سەرۆکایەتی کۆمپانیـای نـەوتی بـاکور و نوسـراوەکانی تـەواوی دەستە و بەش و هۆبەکان لادرا.

جیـا لەمانـە، لـە زانکـۆی کـەرکوك بـە سـەرۆکایەتی و تـەواوی کۆلێژەکانیـەوە، زمـانی کـوردی لـە کلێشـەی نوسـراوەکانیان لادراوە.. ئەوەی مایەی تێڕامانە، ئـەم لـە کاتێکدایـە، سـەرۆکی زانکۆ و ڕاگری بەشێك لە کۆلێژەکان کوردن.

جیا لەمانە، دەیان حاڵەتی تـری پێشلکاری بەرانبـەر بـە زمـانی کوردی هەیە، کە تائێستا نەکەوتونەتە بەرچاو، هەر بۆیە ئەگـەر ئامارسـازییەك بکرێـت لەسـەر تـەواوی نوسـراوی فەرمانگـەکانی حکومـەت لـە کـەرکوك، دەردەکـەوێت چـۆن زمـانی کـوردی لـە کلێشەی نوسراوەکان لادراوە.

سێیەم: لەسەر ئاستی تابلۆی فەرمانگـە و هێماکـانی هاتوچـۆ و تابلۆکان ڕێگەنیشاندن:

هەوڵـەکانی سـڕینەوە و لادانـی زمـانی کـوردی لەسـەر ئاسـتی تابلۆی فەرمانگە و هێماکانی هاتوچۆ و تابلۆکـان ڕێگەنیشـاندن، کێشەیەکی بەردەوامە.. کە لە ماوەی چوار ساڵ و نیوی (١٦ـی ئۆکتۆبەری ٢٠١٧) تا هەنووکە وەك سیاسەتێکی تـەعریب مـاوە ماوە سەرهەڵدەداتەوە.

لەو ماوەی ئاماژەمان پێیداوە، نزیـك بـە (٣٠) جـار پێشـێلکاری زەق بۆ سڕینەوە و لادانی زمـانی کـوردی دراوە، کـە لێـرەدا بـە نموونە ژمارەیەکیان دەخەینەڕوو:

یەکـەم: لـە (٢٠١٨/١١/١٠) لـە دانـانی تـابلۆی بینـای نـوێی بەڕێوبەرایـەتی ڕەگەزنامـە و پاسـپۆرت، زمـانی کـوردی لادرا و تابلۆکـە تـەنها بـە زمانـەکانی عـەرەبی و تورکمـانی و سـریانی نوسرابوو.

دووەم: لە (٢٠٢٠/٥/١٣) لـە کـاتی نوێکردنـەوەی تـابلۆی تـۆڕیٚ چاودێری کۆمەڵایەتی کەرکوك، بە هەمانشێوە تابلۆکـە بـە هـەر سێ زمـانی عـەرەبی و تورکمـانی و سـریانی نوسـراوە و تـەنها زمانی کوردی لادرابوو.

سـێیەم: لـە (٢٠٢٠/١/٢٥) لـە دانـانی تـابلۆی فرۆکەخانـەی نێودەوڵـەتی کـەرکوك، تـەنها زمـانی عـەرەبی پـەیڕەوکراوە و زمـانی کـوردی تێیـدا نییـە و تەنانـەت لۆگـۆی تایبـەت بـە فرۆکەخانەکەش زمانی کـوردی تێیدا نییـە و تائێسـتاش زمـانی کوردی نەگەڕێندراوەتەوە بۆ سەر تابلۆی فرۆکەخانەکە.

چوارەم: لە (٢٠٢٢/١/٢) لە دانانی تابلۆکانی هێما هاتوچۆ لـە سەنتەری پارێزگای کەرکوك، تـەنها بـە زمانـەکانی (ئینگلیـزی و عـەرەبی) نوسرابوو و زمـانی کـوردی لادرابـوو.. ئـەم هـەنگاوە لەلایـەن شـارەوانی کـەرکوك جێبـەجێکرا، کـە بەڕێوبەرەکـەی کوردە و پاشان پاساوی لادانی زمانی کوردی بـەوە هێنرایـەوە، کـە تاپلۆکـان لـە کارگەیـەکی وڵاتـی تورکیـا دروسـتکراوە و

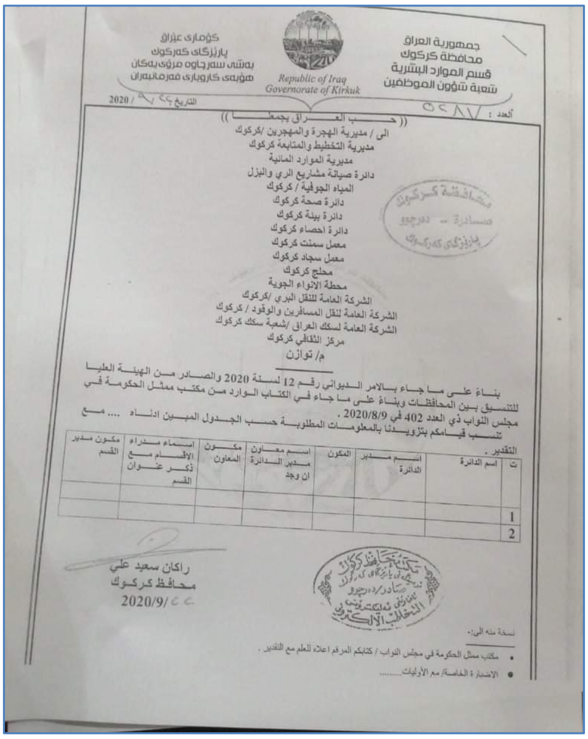

جمهورية العراق
محافظة كركوك
قسم الموارد البشرية
شعبة شؤون الموظفين

Republic of Iraq
Governorate of Kirkuk

کۆماری عێراق
پارێزگای کەرکوك
بەشی سەرچاوە مرۆییەکان
هۆبەی کاروباری فەرمانبەران

العدد: ٥٢٨٧
التاريخ ٢٢/ ٩/ 2020

((حــب العـــراق يجمعنـــا))

الى / مديرية الهجرة والمهجرين /كركوك
مديرية التخطيط والمتابعة كركوك
مديرية الموارد المائية
دائرة صيانة مشاريع الري والبزل
المياه الجوفية / كركوك
دائرة صحة كركوك
دائرة بيئة كركوك
دائرة احصاء كركوك
معمل سمنت كركوك
معمل سجاد كركوك
محلج كركوك
محطة الانواء الجوية
الشركة العامة للنقل البري /كركوك
الشركة العامة لنقل المسافرين والوفود / كركوك
الشركة العامة لسكك العراق /شعبة سكك كركوك
مركز الثقافي كركوك

م/ توازن

بناءً على ما جاء بالامر الديواني رقم 12 لسنة 2020 والصادر من الهيئة العليا للتنسيق بين المحافظات وبناءً على ما جاء في الكتاب الوارد من مكتب ممثل الحكومة في مجلس النواب ذي العدد 402 في 2020/8/9 .... مع تنسب قيامكم بتزويدنا بالمعلومات المطلوبة حسب الجدول المبين ادناه .... مع التقدير.

ت	اسم الدائرة	اسم مدير الدائرة	المكون	اسم معاون مدير الدائرة ان وجد	مكون المعاون	اسماء مدراء الأقسام مع ذكر عنوان القسم	مكون مدير القسم
1							
2							

راكان سعيد علي
محافظ كركوك
2020/9/٢٢

نسخة منه الى:-
• مكتب ممثل الحكومة في مجلس النواب / كتابكم المرقم اعلاه للعلم مع التقدير.
• الاضبارة الخاصة/ مع الأوليات.........

کارگەکە فۆنتی زمانی کوردی نەبووە.

پێنجەم: لە ڕۆژی (٢٠٢٠/٦/١٠) لە کاتی دانانی تابلۆی نوێی بینای نوێی تەلاری دیوانی پارێزگای کەرکوك و ئەنجومەنی پارێزگا، دەرکەوت زمانی کوردی لادراوە و تەنها بە زمانەکانی (ئینگلیزی و عەرەبی) تابلۆکە نوسراوە، ئەگەرچی لە دوای دەنگدانەوەی ئەم هەنگاوە، زمانی کوردی گێڕایەوە بۆ سەر تابلۆکە، بەڵام ب شێوازێکی زۆر نەگونجاو نوسراوە.

شەشەم: لە (٢٠٢٠/٥/١٤)، بەڕێوبەرایەتی سەرچاوە ئاوییەکانی کەرکوك ــ هۆبەی سەرچاوە ئاوییەکانی داقوق، لە تابلۆ نوێیەکەیدا زمانی کوردی لادەدات و تەنها بە زمانی عەرەبی نوسراوە.

حەوتەم: لە (٢٠٢١/٥/٢٠) لە تابلۆی و منسەی کۆنگرەی ڕۆژنامەوانی دیوانی پارێزگا، زمانی کوردی لادەدرێت و تەنها زمانی عەرەبی دەنوسرێت.

هەشتەم: لە کردنەوەی بینای نوێی دادگای کەرکوك لە (٢٠٢٢/٣/٣٠)، زمانی کوردی لە تابلۆی دادگاکە لادرابوو و تەنها بە زمانەکانی (عەرەبی) نوسرابوو، کە ئەمەیان زۆر ترسناکە، چۆنکە ئەوەی سزای سەرپێچیکارانی یاسا و دەستور دەدات، بۆ خۆی پێشێلی یاسا و دەستور دەکات.

ئەمانە و دەیان هەنگاوی تر بۆ سڕینەوەی زمانی کوردی یاخود پەیڕەونەکردنی زمانی کوردی کراوە، بە نموونە، لە هیچ یەکێك لە تابلۆ و نوسراوەکانی یەکە سەربازییەکانی کەرکوك، زمانی کوردی بوونی نییە.

وەلێ تا هەنووکەش نە دادگا و نە داواکاری گشتی و نە لایەنێکی کوردی ڕێکاریی یاساییان نەگرتۆتەبەر لە بەرانبەر پێشێلکردنی دەستور و یاسا بۆ سڕینەوەی زمانی کوردی.

*** دورخستنەوەی کورد لە پۆستە حکومیەکان**

دوورخستنەوەی کورد لە پۆستە حکومیەکان بە ئامانجی لاوازکردنی لە پێگە کارگێڕییەکاندا، یەکێکە لەو سیاسەتانەی لە دوای ڕوداوەکانی ئۆکتۆبەری (٢٠١٧) لەسەر ئاستی باڵا و هاوڕابوونی پێکهاتەکانی تریش کەرکوك بە عەرەب و تورکمانەوە بەرانبەر بە کورد پەیڕەوکراوە.

بەپێی ئامارێك، تەنها لە ماوەی دوو ساڵدا (١٦ ئۆکتۆبەری ٢٠١٧ بۆ ٣٠ ئۆکتۆبەری ٢٠١٧)، زیاتر لە (١١٩) پلەی کارگێڕی لە بەڕێوبەری گشتی وبەڕێوبەر و بەرپرسی بەش و هۆبە و لیژنە لە کورد وەرگیراوەتەوە لە فەرمانگە حکومیەکان.. کە لەو پۆستە کارگێڕییانەی لە کورد وەرگیراوەتەوە.. بریتی بوونە لە:

١ــ لەسەر ئاستی پلەی باڵا، هەر یەك لە پۆستەکانی (پارێزگاری کەرکوك، قایمقامی داقوق، قایمقامی ناوەندی کەرکوك، قایمقامی دوبز) لە کورد وەرگیرانەوە.

٢ـ (١٧) پۆستی بەڕێوبەری فەرمانگەکانی (تەندروسی، ئاو، کشتوکاڵ، وەرزش ولاوان، سەرچاوە ئاوییەکان، چاودێری کۆمەڵایەتی، ئۆفیسی مافی مرۆڤ، ئاوەڕۆ، دابەشکردنی خۆراك و بەڕێوبەر فۆرمی خۆراك و بەڕێوبەری پاڵاوگەی کەرکوك و کۆمپانیای دانەوێڵە و کۆچ وکۆچبەران" و ... چەندانی تر.

٣ـ لەسەر ئاستی پۆلیس، زیاد لە (١٥) پۆستی بەڕێوبەر لە کورد سەندراوەتەوە، لەوانە: "بەڕێوبەرەکانی پۆلیسی داقوق و مامە و مەلا عەبدوڵڵا و تەسفیراتی کەرکوك و بەڕێوبەرەکانی نەهێشتی تاوانی داقوق و دوبز" و .... چەندانی تر.. کە بەپێی نوسراوێکی ئەمینداریێتی ئەنجومەنی نوێنەران، کە بە ژمارە (١٢٣٥٩) لە (٢٠١٩/١١/٢٥) دەرکراوە و ئاراستەی ئەمیندارێتی ئەنجومەنی وەزیران کراوە، تێیدا داوا دەکات پارێزگاری شارەکان ئاگادار بکرێنەوە، بەوەی دەسەڵاتی گۆڕینی بەڕێوبەری فەرمانگەکانیان نییە، چونکە لەلایەن وەزارەتەکانیان یاخود ئەنجومەنی پارێزگاکان دانراون و پارێزگارەکان دەسەڵاتی گۆڕینیان نییە، کەوابوو لادانی (١٥) کورد لە پۆستی بەڕێوبەر لە دەرەوەی یاسا ئەنجامدراوە.

٤ـ لەسەر ئاستی بەڕێوبەری بەش و هۆبەکان، زیاد لە (٧٢) پۆست لە کورد وەرگیراوەتەوە.

جیا لەمانە، دەیان کارمەندی کورد لە ڕێکخراوە نێودەڵەتیەکان دوورخرانەتەوە، بەهۆی فشاری ئیدارەی کەرکوك بۆ دروستکردنی هاوسەنگی لە کارمەندەکانیان، ئەمەش لە پاش ناچارکردنی ئەو ڕێکخراوانە بە لابردنی مەرجی زمانی کوردی بۆ دامەزراندنی کارمەندەکانیان وەك پێشر ئاماژەمان پێداوە.

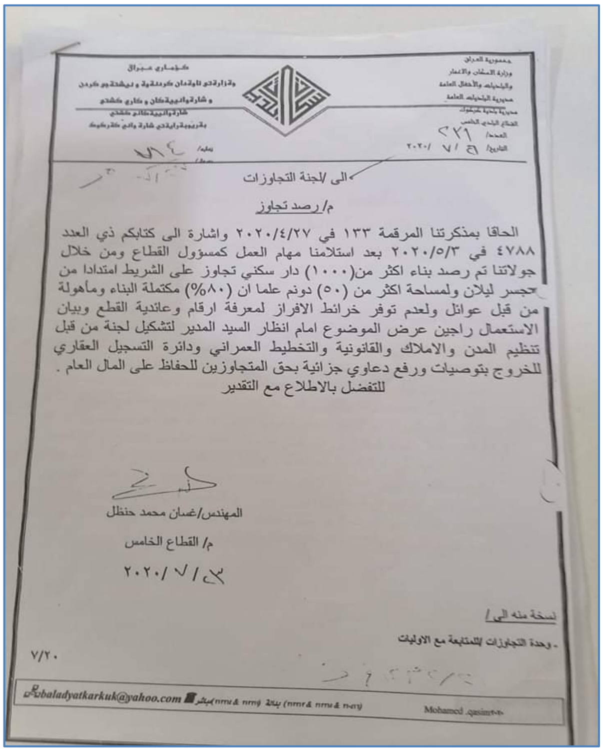
جمهورية العراق
وزارة الاسكان والاعمار والبلديات والأشغال العامة
مديرية البلديات العامة
مديرية بلدية كركوك
القطاع البلدي الخامس
العدد/ ٢٢٩
التاريخ/ ٦ / ٧ / ٢٠٢٠

كۆماری عێراق
وەزارەتی ئاوەدانکردنەوە و نیشتەجێکردن و شارەوانییەکان و کاری گشتی
شارەوانییەکانی گشتی
بەڕێوەبەرایەتی شارەوانی کەرکوک

الى /لجنة التجاوزات

م/ رصد تجاوز

الحاقا بمذكرتنا المرقمة ١٣٣ في ٢٠٢٠/٤/٢٧ واشارة الى كتابكم ذي العدد ٤٧٨٨ في ٢٠٢٠/٥/٣ بعد استلامنا مهام العمل كمسؤول القطاع ومن خلال جولاتنا تم رصد بناء اكثر من(١٠٠٠) دار سكني تجاوز على الشريط امتدادا من جسر ليلان ولمساحة اكثر من (٥٠) دونم علما ان (٨٠%) مكتملة البناء ومأهولة من قبل عوائل ولعدم توفر خرائط الافراز لمعرفة ارقام وعائدية القطع وبيان الاستعمال راجين عرض الموضوع امام انظار السيد المدير لتشكيل لجنة من قبل تنظيم المدن والاملاك والقانونية والتخطيط العمراني ودائرة التسجيل العقاري للخروج بتوصيات ورفع دعاوي جزائية بحق المتجاوزين للحفاظ على المال العام .

للتفضل بالاطلاع مع التقدير

المهندس/غسان محمد حنظل
م/ القطاع الخامس
٢٠٢٠/٧/٥

نسخة منه الى/
- وحدة التجاوزات للمتابعة مع الاوليات

٧/٢٠

baladyatkarkuk@yahoo.com

لەو هەنگاوانەدا، پشکەکانی کورد بە عەرەب و تورکمان پڕکراوەتەوە، کە پشکی زیاتری بۆ پێکهاتەی عەرەبی بووە.

ئەم گۆڕانکارییانە کە تا هەنووکەش بەردەوامە، ئامانجی لێی پەراوێزخستن و لاوازکردنی کوردە لە پێگە کارگێڕییە حکومیەکان، ئەمەش وەک بەشێك لە سیاسەتی تەعریب پیادەکراوە.

تەماشا پیلانی دوورخستنەوەی کورد لە پێگە کارگێڕییەکاندا، بە شێوەیەکی هێندە سستەماتیك پیادە دەکرێت، وەك لە دوایین هەنگاوی ڕاکان جبوری پارێزگاری بە وەکالەتی کەرکوك دەردەکەوێت، کە بە نوسراوی ژمارە (٥٢٨١) لە (٢٠٢٠/٩/٢٢)، کە بۆ سەرجەم فەرمانگەکانی ناردووە، داوای زانیارییان لێی دەکات لەسەر نەتەوەی بەڕێوەبەر و یاریدەدەری بەڕێوەبەر و بەڕێوەبەری بەشەکان، کە ئەو زانیارییانە ڕەوانەی دیوانی پارێزگا بکەن.

هەموو ئەمانە بەدەرە لەو دامەزراندنانەی لە دوای ڕوداواکانی (١٦ی ئۆکتۆبەر)ـەوە و تێیدا پشکی لە سەرووی لە (٨٠٪) دامەزراندنەکان دراوە بە پێکهاتەی عەرەبی.

دووبارەبونەوەی هێنانی عەرەب ونیشتەجێکردنیان لە کەرکوك

یەکێك لەو ڕێکارانەی ڕژێمی بەعس لە چوارچێوەی سیاسەتی تەعریب لە ناوچە جێناکۆکەکان پەیڕەوی کردووە، هێنانی عەرەبی ناوڕاست و باشوری عێراق و نیشتەجێکردنیان بووە لە کەرکوك و ناوچە جێناکۆکەکان.. لە بەرانبەر ئەمەشدا بە شێواز و ڕێکاری جیاواز، کوردە ڕەسەنەکەی لە کەرکوك دوورخستۆتەوە.

ئاخافتن لەسەر ئەم بابەتە، هێندە ئاڵۆز و فراوانە لە باسێکی وادا بە سانایی جێی نابێتەوە.. چونکە دەبێت بگەڕێنەوە بۆ ڕەگ و ڕیشەی ئەم پرۆسە، کە چۆن و بە چەند قۆناغ ئەم سیاسەتە لەم ناوچانە پەیڕەو کراوە.. چونکە لە دوای گۆڕینی ناوی کەرکوك و شاروشارۆچکەکان وپاشان قەدەغەکردنی زمانی کوردی، ڕاستەوخۆ ڕژێمی بەعس دەستیکردووە بە پرۆسەی هێنانی عەرەبی ناوچەکانی ناوەڕاست و باشوری عێراق و نیشتەجێکردنیان لە ناوچە جێناکۆکەکان، بە تایبەت پارێزگای کەرکوك.. ئەگەرچی پێش ئەوەش بە ئالیەتی تر، ئەو پرۆسەیە جێبەجێکراو، وەك نیشتەجێکردنی هۆزە عەرەبیەکان لە ناوچەی مەلحەمە واتا حەویجەی ئێستا لە سەردەمی پاشایەتی.. هەر بۆیە دوو ئاڵۆزترین دۆسیە لە سیاسەتی تەعریبکردنی کەرکوك و ناوچە جێناکۆکەکان، دۆسیەکانی هێنانی عەرەبی هاوردە و دۆسیەی زەویی و زارە کشتوکاڵیەکانە.. بە جۆرێك ئەم دوو دۆسیەیە هێندە ئاڵۆز و تێکهەڵکێشە، کە تەنها لە سەردەمی ڕژێمی بەعس، بە چەندین شێواز و ڕێکار پەیڕەو و پیادەکراون.

ئەوەی لێرەدا مەبەستە، پرسی تەعریبە لە دوای ساڵی (٢٠٠٣) و بە دیارکراویش لە پاش ڕووداوەکانی (١٦ی ئۆکتۆبەری ٢٠١٧).. چونکە ئەگەر پێش ئەم ڕێکەوتەی دواییان، بەهۆی دەسەڵاتداریتی کورد لە کەرکوك، بەغدا نەیتوانی بێت، پرۆسەی تەعریب جێبەجێی بکات وەك ئەوەی دەیەوێت، ئەوە لە دوای (١٦ی ئۆکتۆبەر)ـەوە ئەو ڕێگرییەش نەماوە.. ئەگەرچی ڕێگرییەکانی کورد ڕێگری دیفاکتۆ بووە، بەهۆی دەسەڵاتدارییەکەی لە ناوچەکە، نەك ڕێگری یاسایی و دەستوری.

هەرچەند ئامارێکی ورد و درشت لەبەردەستدا نییە، بۆ زانینی ژمارەی ئەو کەسانەی لە پاش (٢٠٠٣) هاتونەتە کەرکوك، بەڵام چەند ئامار و ڕێکارێك دەخەینەڕوو، کە لەو ڕێگایەوە پرۆسەی هاتنی خێزانی عەرەب بۆ کەرکوك پیادەکراوە.

یەکەم: عەرەبە هاوردەکانی سەردەمی بەعس: بەپێی بڕیاری ئەنجومەنی وەزیران لە (٣٢٠٠٧/٢٩)، کە بە نوسراوی ژمارە (ق/٢/ ١ / ٢٧ / ٦٧٥٦) لە (٢٠٠٧/٤/١٩) دەرچووە و تێیدا ڕەزامەندی لەسەر ڕاسپاردەکانی لیژنەی جێبەجێکردنی مادەی (١٤٠) دەبڕیووە، لە بڕگەکانی (أ و ب)ـی مادەی دووەمدا، گەڕانەوەی عەرەبە هاوردەکانی کردووە بە ئارەزوومەندانە، کە ئەمەیان هەڵەیەکی کوشندبوو، چونکە بەشێکی زۆری عەرەبەکان ئارەزوومەندانە، ئامادەی گەڕانەوە نین.. بە نموونە لە کۆی (٣٥١٤٧) هەزار خێزانی عەرەبی هاوردە کە لە سەردەمی بەعس هێنراونەتە کەرکوك، تەنها (٢٥٥٩٨) خێزانی

عـەرەبی هـاوردە داواکـاری گەڕانـەوەیان پێشـکەش کـردووە، کەوابوو نزیکەی (٩٥٤٩) خێزانـی عـەرەبی هـاوردە، بـە یاسـا و بڕیـــاری ئەنجومـــەنی وەزیـــران و راســـپاردەکانی لیژنـــەی جێبـەجێکردنی مـادەی ١٤٠، مانـەوەیان لـە کـەرکوك بـووە هەمیشەیی.

دووەم: وەك ئاماژەمان پێیدا، دوای ئەوەی گەڕانەوەی عەرەبە هاوردەکـان کـرا بـە ئارەزوومەندانـە، تـەنها (٢٥٥٩٨) خێزانـی عەرەبی هاوردە داواکاری گەڕانـەوەی پێشـکەش کـردووە، ئـەم خێزانەش سەرەڕای ئەوەی فۆڕمی خۆراك و تۆماری کەسێتیان گواستنەوە ئەو شارانەی لێوەی هاتوون، هاوکات هـەر خێزانێك بە بڕی (٢٠) ملیۆن دینار قەرەبوکراتەوە، بەڵام دواتر بە بیـانوی ناجێگری دۆخـی ئـەمنی لـە ناوچـەکانیان، بەشـێکی زۆریـان لـە کەرکوك مانەوە، جێـی وتنـە، تۆمـاری ئـەم خێزانانـە تـا سـاڵی (٢٠١٧)، لـە تۆمـاری دەنگـدەران نەسـڕابووەوە، کـە مەزەنـدە دەکرا بە (١٥٠) دەنگدەر زیاتر.

سێیەم: هاتنی عەرەب بۆ کەرکوك بە بیانوی دامەزراندن:

ئـەم پرۆسـەیە لـە سـەردەمی بەعسـەوە دەسـتی پێکردووە و تائێسـتاش بـەردەوامی هەیـە، کـە زۆر خێـزان بـە نـاوی دامەزرانـدنی کەسـێکیان لـە دامـەزراوە ئیتحادییـەکانی سـنوری کـەرکوك، مـاڵ دەگوازنـەوە کـەرکوك.. لـە دیـارترینی ئـەو دامەزراوانەش هـەردوو (کۆمپانیـای نـەوتی باکور و کۆمپانیـا ی غازی باکور).. کە ژمـارەی ئـەم خێزانانـەی هـاتوون بـە روونـی دیار نییە، بەڵام مەزەندە دەکرێن بە سەرووی دوو هەزار خێـزان تەنها لە پاش (٢٠٠٣)ـەوە، ئەگەر زیـاتر نـەبن.. پاساوی بەغدا بۆ ئـەم هـەنگاوە ئەوەیـە، کـە سـنوری ئـەم دوو دامەزراوەیـە، موسڵ و تکریت و دیالەش دەگەڕێتـەوە، بۆیـە دانیشـتوانی ئـەم شارانە ماف دامەزراندنیان لـەو دوو کۆمپانیایە هەیە، کـە دواتـر مـاڵ دەگوازنـەوە کـەرکوك.. لێـرە دەمانـەوێت ئامـاژە بـەوە بدەین، کە چەندینجار داواکراوە کۆمپانیای نەوتی بـاکور بکرێتـە کۆمپانیـای نـەوتی کـەرکوك، بـە هاوشـێوەی کۆمپانیـای نـەوتی بەسرە، کە پێشتر ناوی کۆمپانیای نـەوتی باشـور بـوو، بـۆ ئـەو مەبەستەش، ئەنجومـەنی پارێزگـای کـەرکوك لـە (٢٠١٥/٦/١٦) ئـەم پێشـنیارەی پەسـەند کـرد، لەسـەر بنـەمای بڕیـارێکی ئەنجومـەنی وەزیـران، کـە دەڵێـت، هـەر کۆمپانیایـەك ئاسـتی بەرهەمهێنانی زیاتر بوو لە (١٠٠) هەزار بەرمیل لە ڕۆژێکدا، مـاف ئـەوەی هەیـە، کۆمپانیـای تایبـەتی هـەبێت، بـەڵام پارێزگـای کـەرکوك، سـەرەڕای ئـەوەی ڕۆژانـە زیـاتر لـە (٣٠٠) هـەزار بەرمیل بەرهەم دەهێنێت، بـەڵام بەغدا ئامادەنییە، کۆمپانیـای نەوتی بـاکور هەڵبوەشـێنێتەوە و بیکات بـە کۆمپانیـای نـەوتی کەرکوك.

الى/ المركز التمويني في كركوك
م/ نقل بطاقة تموينية

نوافق على نقل البطاقة التموينية للمواطنين المدرجة اسماؤهم ... محافظات الموشرة ازاء كل منهم الى مركز محافظة كركوك لطفاً .

الاسماء///

١ ـ صالح خلف رزاو (من محافظة صلاح الدين- الى محافظة كركوك)
٢ ـ حاكم خالد حمودي (من محافظة صلاح الدين - الى محافظة كركوك)
٣ ـ حميد خالد حمودي (من محافظة صلاح الدين - الى محافظة كركوك)
٤ ـ نايله عبدالله احمد (من محافظة صلاح الدين - الى محافظة كركوك)
٥ ـ جاسم محمد نجم عبدالله (من محافظة صلاح الدين - الى محافظة كركوك)
٦ ـ جاسم محمد احمد (من محافظة صلاح الدين - الى محافظة كركوك)
٧ ـ محمود هلال سحل (من محافظة صلاح الدين - الى محافظة كركوك)
٨ ـ يعقوب يوسف حمودي (من محافظة صلاح الدين - الى محافظة كركوك)
٩ ـ يوسف حمودي عيار (من محافظة صلاح الدين - الى محافظة كركوك)
١٠ ـ هادي عزيز عبدالله (من محافظة صلاح الدين - الى محافظة كركوك)
١١ ـ عبدالله حسين علي (من محافظة ديالى - الى محافظة كركوك)
١٢ ـ علي حميد محمد (من محافظة ديالى - الى محافظة كركوك)
١٣ ـ حسن احمد صالح (من محافظة ديالى - الى محافظة كركوك)
١٤ ـ هادي محمد نصيف (من محافظة صلاح الدين - الى محافظة كركوك)
١٥ ـ جاسم علي حسن (من محافظة صلاح الدين - الى محافظة كركوك)
١٦ ـ سعدون عاصي حسين (من محافظة ديالى - الى محافظة كركوك)
١٧ ـ فضيلة مجيد حميد (من محافظة ديالى - الى محافظة كركوك)
١٨ ـ زياد طه درويش (من محافظة ديالى - الى محافظة كركوك)
١٩ ـ فيصل شكور علي (من محافظة صلاح الدين - الى محافظة كركوك)
٢٠ ـ حمد حسن اسماعيل (من محافظة ديالى - الى محافظة كركوك)

راكان س...
محافظ ك...

چـوارەم: نازەحـەکانی پـێش هـاتنی داعـش: بـەهۆی نـاجێگری دۆخـی ئـەمنی ونـەبوونی هـەلی کـار لـە پارێزگاکـانی (بەغـدا و ئـەنبار و دیالـە و موسـڵ و سـەڵاحەدین) و شارۆچـکەکانی سـەر بـەو پارێزگایانـە، لـە دوای سـاڵی (٢٠٠٣) تـا سـەرهەڵدانی داگیرکارییەکانی داعش لە (٢٠١٤)، بە هەزاران خێزان روویان لـە کەرکوك کردووە "کە بەپێی هەنـدێك ئاماری نافـەرمی بـە (٨٠) هەزار کەس دادەنرێن"، کـە چ لەبـەر سـەقامگیری شـارەکە بـە بـەراورد بـە شـارەکانی خۆیـان و چ لەبـەر بـوونی هـەلی کـاری زیاتر، روویان کردۆتە کەرکوك.

ئـەم خێزانانـە بـە شـێوەی پەرشـوبڵاو لـە سـەنتەری کـەرکوك نیشـتەجێی بوونـە، ئەگەرچـی لـە سـەردەمی پـێش (١٦ـــی ئۆکتۆبەر) خانو و زەوی نەدەکرا بە ناوییان، بەڵام ئـەو لەمپـەڕە لە (٢٠١٧)ـەوە لە بەردەمیان نەماوە.

پێنجـــەم: نازحـــەکانی ســـەردەمی داعـــش: لـــە دوای داگیرکارییەکانی داعش بۆ ناوچە سوننیەکان، ژمارەیـەکی زۆری ئاوارە ئەو شارانە روویان لە کـەرکوك کـرد، بـە تایبـەت خـەڵکی پارێزگاکـــانی (موســـڵ و ســـەڵاحەدین و ئـــەنبار و دیالـــە) و شارۆچکەکانی سەر بـەو پارێزگایانـە و و قـەزای حەویجـە.. کـە بەپێی لێدوانێکی عەمید سـەرحەد قـادر، بـۆ (ماڵپـەری رووداو)، تەنها لە ماوەی سێ مانگی پـێش ئۆپراسـیۆنی رزگارکردنـەوەی حەویجە، (٨٠) هەزار خێـزان کـە لـە (٣٨٢) کـەس پێکهـاتوون، ئاوارەی کەرکوك بوونە.. کە لە پاش کۆتـایی هـاتنی دەسـەڵاتی داعـش و داخسـتنی کەمپـەکانیش، هێشـتا بەشـێکی زۆری ئـەو ئاوارانە لە نـاو شـاری کـەرکوك ماونەتـەوە.. لێـرەدا پەلـەکردنی حکومەتی عێراق بـۆ داخسـتنی کەمپـەکان و کۆتـایی پێهێنـانی

بسم الله الرحمن الرحيم

جمهورية العراق
الأمانة العامة لمجلس الوزراء

کۆماری عێراق
ئە مینداریەتی گشتی ئەنجومەنی وەزیران
REPUBLIC OF IRAQ
General Secretariat for the Council of Ministers

قرار
مجلس الوزراء
رقم (٢٩) لسنة ٢٠١٢

قَرّرَ مجلس الوزراء بجلستهِ الإعتيادية الرابعة المنعقدة بتأريخ ٢٠١٢/١/٢٤ ، الموافقة على ما يأتي : ـ

أولاً : إلغاء جميع القرارات الصادرة من لجنة شؤون الشمال (المُلغاة) المُتعلقة بإطفاء الحُقوق التصرفية على الأراضي الزراعية العائدة لغير العرب وإلغاء العُقود الزراعية المُبرمة معهم ، والواردة في توصيات لجنة تنفيذ المادة (١٤٠) من دستور جُمهورية العِراق والمُرافقة صورتها ربطاً .

ثانياً : تعويض المواطنين المُتضررين من إلغاء القرارات المذكورة في البند (أولاً) آنفاً عن قيمة المُنشآت والمغروسات والمُستحدثات المُقامة من قِبلهم على الأراضي المُعادة لأصحابها الأصليين بموجب هذا القرار تعويضها قائمة ، مع تعويضهم بقطعة ارض سكنية في مُحافظاتهم الأصلية شريطة أن تكون قريبة من محل سكناهم الأصلي .

د. فرهاد نعمة الله حسين
عـ/ الأمين العام لمجلس الوزراء
٢٠١٢/١/٢٥

بسم الله الرحمن الرحيم

جمهورية العراق
الأمانة العامة لمجلس الوزراء

کۆماری عێراق
ئە مینداریەتی گشتی ئەنجومەنی وەزیران
REPUBLIC OF IRAQ
General Secretariat for the Council of Ministers

قرار
مجلس الوزراء
رقم (٣٠) لسنة ٢٠١٢

قَرّرَ مجلس الوزراء بجلسته الإعتيادية الرابعة المنعقدة بتأريخ ٢٠١٢/١/٢٤ ، الموافقة على ما يأتي : ـ

أولاً : التوصية إلى مجلس النواب بإلغاء قرارات مجلس قيادة الثورة (المنحل) التالية بعد تنفيذ مضمون البند (ثانياً) أدناه :

١. القرار المرقم (٣٦٩) لسنة ١٩٧٥ .
٢. القرار المرقم (٨٢٤) لسنة ١٩٧٦ .
٣. القرار المرقم (٩٤٩) لسنة ١٩٧٧ .
٤. القرار المرقم (١٠٦٥) لسنة ١٩٧٨ .
٥. القرار المرقم (١٨٩) لسنة ١٩٧٩ .
٦. القرار رقم (٣١) لسنة ١٩٧٥ .
٧. القرار المرقم (٣٩٨) لسنة ١٩٧٥ .
٨. القرار المرقم (١٨١) لسنة ١٩٧٦ .
٩. القرار المرقم (٩٧٤) لسنة ١٩٧٨ .

ثانياً : تكليف مجلس شورى الدولة باعداد تشريع جديد يتضمن إلغاء قرارات مجلس قيادة الثورة (المنحل) المذكورة آنفاً ، ومعالجة الآثار المترتبة على إلغاءها وفقاً للأسس الواردة في توصيات لجنة تنفيذ المادة (١٤٠) من دستور جمهورية العراق وبالتداول مع الجهات المعنية كافة بما في ذلك لجنة تنفيذ المادة (١٤٠) من الدستور وممثلي الوزارات والجهات المعنية (الأمانة العامة لمجلس الوزراء ، والدفاع ، والنفط ، والمالية ، والتجارة ، والبلديات والاشغال العامة ، ومكتب وزير الدولة لشؤون المحافظات ، وهيئة دعاوى الملكية) والجهات الأخرى التي لها علاقة بتلك القرارات .

د. فرهاد نعمة الله حسين
عـ/ الأمين العام لمجلس الوزراء
٢٠١٢/١/٢٥

دۆسیەی ئاوارەکان، وایکرد بەشێکی زۆریان نەگەڕێنەوە و لە سەنتەری شار نیشتەجێی بن.. کە تەنها بەپێی نوسراوی کەرتی دووی شارەوانی کەرکوک، بە ژمارە (٢٣١) لە (٢٠٢٠/٧/٢٦) ئاڕاستەی لیژنەی زیادەڕۆییەکان کراوە، ئاماژە بەوە دراوە، لە ماوەی ساڵانی (٢٠١٨ و ٢٠١٩ و شەش مانگی یەکەمی ٢٠٢٠)، زیاتر لە هەزار خانووی زیادەڕۆیی لەسەر شەقامی بازانەیی کەرکوک نزیک پری لەیلان دروستکراوە.. کە سەرجەمیان لە پێکهاتەی عەرەبین.

هاوکات بەپێی دوایین لێدوانی عەمار سەباح، بەڕێوەبەری کۆچ و کۆچبەرانی کەرکوک، لە (٢٠٢١/٧/٢٨) بۆ ماڵپەڕی (IQ NEWS)، رایگەیاندووە، (٤٥) هەزار خێزانی ئاوارە لە سەنتەری شاری کەرکوک دەژین و نەگەڕاونەتەوە شارەکانی خۆیان.

وەك ناوبراو ئاماژەی پێیداوە، سەرەتای سەرهەڵدانی داعش، (١٣٥) هەزار خێزان روویان لە کەرکوک کرد و بە قۆناغ (٨٠) هەزارییان گەڕانەوە بۆ شوێنی خۆیان، ئێستاش تەواوی کەمپی ئاوارەکان داخراون، بەڵام هێشتا (٤٥) هەزار خێزان لە ناو شاری کەرکوك و لە گەڕەکە جیاجیاکان نیشتەجێن و نەگەڕاونەتەوە.

لێرەدا دەبێت ئاماژە بەوەش بدەین، کە مامەڵەی دامەزراوە سەربازییەکانی عێراق لە ناوچەکانی ئەو ئاوارانە بە جۆرێك توند و نەشیاوە، کە بووەتە هاندەر بۆ نەگەڕانەوەی بەشێکی زۆری ئاوارەکان، چونکە زۆرینەی هێزەکانی ئەو ناوچانە شیعە مەزهەبن و لە ناوچەکانی ئاوارە سوننەنشینەکان جێگیرکراون.

شەشەم: لە رێگای دامەزراوە ئەمنی و سەربازییەکان: لە دوای (٢٠٠٣) و بەتایبەتتر لە پاش (٢٠١٧)، خێزانێکی زۆر، کە ئەندامێکیان لە ریزی دامەزراوە ئەمنی و سەربازییەکاندایە لە سنوری کەرکوك، ماڵ دەگوازنەوە بۆ کەرکوك و تێیدا نیشتەجێی دەبن.. بە تایبەت کە سەرۆی لە (٦٠٪) دامەزراوە ئەمنی و سەربازییەکان، تەنانەت لە عەرەبەکانی کەرکوکیش نین، جگە لە پۆلیسی کەرکوك، کە لە پێکهاتەکانی شارەکەن.

گواستنەوەی نفوس

وفۆرمی خۆراك بۆ کەرکوك

گواستنەوەی تۆماری کەسێتی (نفوس) و فۆرمی خۆراك یەکێك بووە لە ئامرازەکانی تەعریب و زیادکردنی ژمارەی عەرەب لە شارەکە، هەر بۆیەش بەپێی بڕیارەکەی ئەنجومەنی وەزیران لە (٢٠٠٧/٣/٢٩)، کە بە نوسراوی ژمارە (ق/٢/ ١ / ٢٧ / ٦٧٥٦) لە (٢٠٠٧/٤/١٩) دەرچووە و تێیدا رەزامەندی لەسەر راسپاردەکانی لیژنەی جێبەجێکردنی مادە (١٤٠) دەبڕیووە.. مەرجی داواکردنی عەرەبە هاوردەکان بۆ سومەندبوون لە قەرەبووی مادەی (١٤٠) بەستەوە بەوەی پێشتر تۆماری نفوسیان بگوازنەوە بۆ ئەو شارانەی لێوەی هاتوون.. ئەمەش وەك هەنگاوێك بۆ سرینەوەی تەعریب.

هاوکات هەر بەپێی هەمان بڕیار، هەموو جۆرە گواستنەوەیەکی تۆماری کەسێتی (نفوس) لە شارەکانی دیکەوە بۆ کەرکوك راگیراوە، جگە لەوانەی رێکارەکانی مادەی (١٤٠) دەیانگرێتەوە، مەبەست لێرەدا ئاوارە کوردەکان، کە گەڕابونەوە کەرکوك.

بەڵام ئەم بڕیارە نەبووە هۆکاری رێگرتن لەوەی ئەو خێزانە عەرەبانەی بە رێکاری جیاواز لە شارەکە نیشتەجێی دەبن،

ڕەزامەندی وەزارەتی ناوخۆ وەرنەگرن بۆ گواستنەوەی نفوس و فۆڕمی خۆراکیان بۆ کەرکوک.. بەڵام بەهۆی دەستەباڵای حکومڕانی کورد لە ناوچە جێناکۆکەکان، ئەو بڕیارانە جێبەجێی نەدەکران.. بەڵام لە پاش ڕووداوەکانی (٢٠١٧)ـەوە، بەهۆی نەمانی دەسەڵاتی کوردی، بەرنامەی گواستنەوەی نفوس و فۆڕمی خۆراك بۆ کەرکوك بە شێوەیەکی ئاشکرا دەستی پێکردووە.. سەرەڕای بوونی بڕیارەکەی ئەنجومەنی وەزیران.□

بەپێی ئەو ئامارانەی لە بەردەستدان، ڕۆژانە خەڵکێکی زۆر تۆماری کەسێتیان بۆ کەرکوك دەگوازنەوە، کە بەشێوەی پچڕ و نوسراوی تاکە کەسین، تەنانەت بەڕێوبەرایەتی گشتی ڕەگەزنامە، ئەم بڕیاری گواستنەوانە بە ئاشکرا لە پەیجی خۆی لە فەیسبووك بڵادەکاتەوە.□

هاوکات تەنها بەپێی یەك نوسراوی ئیدارەی کەرکوك، کە بە ژمارە (٤٣٦٦) لە ڕۆژی (٢٠١٨/٥/٢) بە واژووی ڕاکان سەعید جبوری، پارێزگاری بە وەکالەتی کەرکوك دەرکراوە، تێیدا ڕەزامەندی لە گواستنەوەی فۆڕمی خۆراك بۆ (٢٠) خێزان لە پارێزگاکانی سەڵاحەدین و دیالە بۆ پارێزگای کەرکوك دەربڕیووە.□

کێشەی□
زەوی و زارە کشتوکاڵیەکان□

ڕژێمی بەعس لە ڕەهەندی ئەوەی گوند بنەچەی شارە، بەو واتایەی ناسنامەی شار لە گوندەوە وەرگیراوە، کاری لەسەر بە کۆتا گەیاندنی پرۆسەی تەعریب لە کەرکوك و ناوچە جێناکۆکەکان دەکرد، تەنانەت لە پاش پرۆسەی ئەنفال و خاپورکردنی تەواوی گوندەکان، لەساڵانی نەوەدەکان، تەواوی زەوی وزاری سنوری گوندە کوردییە خاپۆرکراوەکانی بە یاسا بە ناوی عەرەبەوە کردووە و عەرەبی تێیدا نیشتەجێکرد.□

هەر بۆیە پرۆسەی داگیرکردن و لێسەندنەوەی زەوی و زارە کشتوکاڵیەکان لە کورد و پێدان و بەخشینی بە هۆزە عەرەبە هاوردەکان، بە شێوەیەکی هێندە سستەماتیك ئەنجامدراوە، کە ئەستەم کورد بتوانێت بەو عەقلیەتی حکومڕانییە ئێستای کاربەدەستانی بەغدا، زەوی و زارەکان وەربگرێتەوە.□

وەك پێشتر ئاماژەمان پێیدا، هەڵەی نوێنەرانی کورد لە قۆناغی بنیادنانەوەی عێراق، بریتی بوو لەوەی هەڵوەشاندنەوەی بڕیارەکانی "ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش ـ هەڵوەشاوە" ڕادەستی پەرلەمان کرد، وەك لە بڕگەی (أ) لە مادەی (٢٦) لە یاسای بەڕێوبردنی وڵات بۆ قۆناغی گواستنەوە ئاماژە پێیدراوە، کە سەرجەم ئەو یاساییانەی تا ڕۆژی (٣٠ـی حوزەیرانی ٢٠٠٤) کارا بوونە، بە کارپێکراویی دەمێننەوە، تا دواتر بە یاسا هەڵدەوەشێنرێنەوە، بەمەش کورد هەڵە گەورەکەی ئەنجامدا، کاتێك ڕازیبوو بەو داڕشتنە لە یاسای بەڕێوبردنی دەوڵەت، چونکە دەبوو بە دەقێکی ڕوون، تەواوی بڕیار و یاسا دەرکراوەکان لەلایەن "ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش" پەیوست بە تەعریب بە هەڵوەشێنراو دیاری بکرایە لە یاسای بەڕێوبردنی دەوڵەت "دەستوری کاتی".□

لە دوای ئەو هەڵەیەی نوێنەرانی کورد، گەڕانەوەی زۆرینەی زەوی و زارەکان کەوتە دەستی پەرلەمانی عێراق، کە کورد تێیدا کەمینەیە و تائێستا چارەسەر نەکراوە.. بۆ وردبونەوەی زیاتر، ئەم باسەمان بۆ دوو بەڕەگراف دابەش دەکەین:□

یەکەم: تەنها بەپێی ئەو بەڵگانەی لە بەردەستن، زەوی و زارە کشتوکاڵیەکان، بە (٣٢) بڕیاری ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش لە کورد سەندراونەتەوە و بەخشراون بە هۆزە عەرەبیەکان، هەر بۆیە گێڕانەوەی ئەم زەوییانە بۆ کوردە ڕەسەنەکەی، پەیوەستە بەوەی پەرلەمانی عێراق، بە یاسا بڕیارەکانی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش هەڵبوەشێنێتەوە.. کە تائێستا بەهۆی ڕازی نەبوونی سوننە و شیعە، نەتوانراوە ئەو هەنگاوە جێبەجێ بکرێت.□

بۆ ئەو مەبەستە، لەسەر ڕاسپاردەی لیژنەی جێبەجێکردنی مادەی (١٤٠)، ئەنجومەنی وەزیران، بڕیاری ژمارە (٣٠) بۆ ساڵی (٢٠١٢) دەرکرد، کە بە نوسراوی ژمارە (ش.ز ١٠/١/١١) لە ڕۆژی (٢٥/١/٢٠٢١) ئاڕاستەی لایەنی پەیەندیدارەکان کراوە و تێیدا پێشنیار بۆ ئەنجومەنی نوێنەران کراوە، (٩) بڕیاری ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش هەڵبوەشێنێتەوە و هاوکات ئەنجومەنی شۆرای دەوڵەت ڕاسپێدراوە، بۆ ئامادەکردنی پڕۆژە یاسایەك بۆ ئەو مەبەستە.. بڕوانە بەڵگەنامەی بڕیارەکە.□

دووەم: بەشێکی تری زەوی و زارە کشتوکاڵیەکان، بە بڕیاری لیژنەی کاروباری باکوری بەعس، لە کوردەکان سەندراوە، بۆ ئەمەیان ئەنجومەنی وەزیران لەسەر ڕاسپاردەی مادەی (١٤٠)، بڕیاری ژمارە (٢٩)ـی ساڵی (٢٠١٢) دەرکرد، کە بە نوسراوی ژمارە (ش.ز ١٠/١/٢) لە ڕۆژی (٢٥/١/٢٠٢١) ئاڕاستەی سەرجەم وەزارەتەکان کراوە بۆ گێڕانەوەی زەوییەکان بۆ خاوەنە ڕەسەنەکانیان، بەڵام وەك پێشتر لە پێشەکی ئەم بابەتە ئاماژەمان پێیدا، بەڕێوبەری فەرمانگەی یاسایی لە وەزارەتی داد، بە ناوی (حەنان مونزر) کە دەکاتە کچی "مونزر نسەیف جاسم، پارێزگاری کەرکوك لە ساڵانی (١٩٨٥ بۆ ١٩٨٩)..."، ڕێگرە لە جێبەجێکردنی ئەم بڕیارە، بە پاساوی ئەوەی ئەنجومەنی وەزیران دەسەڵاتی هەڵوەشاندنەوەی بڕیارەکانی لیژنەی کاروباری باکوری بەعسی نییە و ئەوە لە دەسەڵاتی ئەنجومەنی نوێنەرانە.□

بـۆ ئـەو مەبەسـتە، فەرمانگـەی یاسـایی کـە (حـەنان مـونزر) بەڕێوبـەرێتی، نوسـراوێك بـە ژمـارە (١١/١/٩/١١٨٧) لــە (٢٠١٢/٩/٥) ئاراسـتەی نوسینگەی وەزیری داد و فەرمانگـەی خانوبەرە (تـاپۆ) دەکـات و تێیدا ئاماژە بـەوە دەدات، کـە بـۆ جێبـەجێکردنی بڕیـاری ژمـارە (٢٩)ـــی ئەنجومـەنی وەزیـران تایبـەت بـە هەڵوەشـاندنەوەی بڕیارەکـانی لیژنـەی کاروبـاری باکوری بـەعس، پێویسـتە بـە دەرچوونی یاسا یـاخود بڕیـاری دادگـا دەکـات.. بـە دوایـدا بەڕێوبەرایـەتی گشـتی تۆمـاری خانوبـەرە (تـاپۆ)، بـە نوسـراوی ژمـارە (٥/٦/٢/٥٨٣٥) لـە (٢٠١٣/٤/٢)، کە ئاراستەی نووسینگەی وەزیری دادی کـراوە، تێیدا ئاماژەی بـە نوسراوەکەی فەرمانگـەی یاسایی کـردووە، بـەوەی دەبێـت بـۆ هەڵوەشـاندنەوەی بڕیارەکـانی لیژنــەی کاروباری باکوری بـەعس، یـان یاسا بکرێت یـاخود بـە بڕیـاری دادگا هەڵبوەشێنرێتەوە.

لێـرەوە دەرگـا بەسـەر هـەموو هیواکـانی کـورد بـۆ گێڕانـەوەی زەوی و زارە کشـتوکاڵیەکان درا، چـونکە وەك وتمـان، کـورد ناتوانێـت لـە پەرلـەمان یاسـایەك بـۆ ئـەو مەبەسـتە دەربکـات بەهۆی کەمینەبوونی و نـاڕازیبوونی زۆرینـەی شیعە و سوننە.. هـەر ئەمـەش وایکـرد، هـۆزە عەرەبـە هاوردەکـان، کـە پـێش (١٦ـــی ئۆکتۆبـــەر) بـــەهۆی دەســـتەباڵایی کـــورد داوای زەوییەکانیان نەکەنەوە، لـە دوای ئـەو ڕێکەوتـەوە، بـە سـەندە یاساییەکانی بەعس بگەڕێنەوە و داوای زەوییەکانیان بکـەن، بـۆ ئەمـەش هـەم ئیدارەی کـەرکوك پاڵپشـتیان دەکـات و هـەم دامەزراوە سەربازییەکان.

ئـەوەی جێـی تێڕامانـە، لـە نوسراوەکەی فەرمانگـەی یاسـایی وەزارەتی داد، کە ڕێکاری دەرچواندنی بڕیاری دادگاشـی وەك ڕێگـای دووەم بــۆ هەڵوەشــاندنەوەی بڕیارەکــانی لیژنـــەی کاروبـاری بـاکوری بـەعس دیـاریکردووە، کـورد ئـەم ڕێکـارەی نەکردەبەر و لە بەرانبەردا هـۆزە عەرەبـەکان پـەنایان بـۆ دادگـا برد.

لەو چوارچێوەیەدا، دادگا ماف بە عەرەبە هاوردەکـان داوە، بـەو پێیەی پەرلەمان بە یاسا بڕیارەکانی لیژنـەی کاروبـاری بـاکوری هەڵنەوەشـاندۆتەوە.. کـە کارەسـاترین بڕیارییـان، ئەوەیـە دادوەرێکی کورد بە ناوی (سالار عەبدولستار محەمەد)، کـە لـە ئێستادا وەزیری دادە، لە دۆسیەی سکاڵایەکی عـەرەبی هـاوردە بە ناوی (سبع خمیس خوسێن)، مـاف بـە عەرەبـە هاوردەکـە دەدات و زەوییەکـە لـە دوو کـوردە خاوەنـە ڕەسـەنەکەی بـە ناوەکـانی (شـامل حەسـەن نـامیق و کـەریم حەسـەن سـاڵح) دەسەنێتەوە، ئەمەش بەپێی بڕیارێکی دادەوری کـە بـە ژمـارە (٤١ ب ٢٠١٨) لـە ڕۆژی (٢٠٢٠/١/٢٣) دەرچـووە، نـەك هـەر ئـەوە، بـەڵکو دوو کـوردە خاوەنـە ڕەسـەنەکەی زەوییـەکانیش

جدول بأرقام كتب ديوان الرئاسة ولجنة الشمال واللجنة الامنية بخصوص اطفاء ونزع الاراضي الزراعية وتوزيعها على العشائر العربية ضمن خط تعريب محافظة كركوك

ت	الجهة الصادر منها الكتاب	رقم وتاريخ الكتاب	الملاحضات
١	لجنة شؤون الشمال	ل٤٨٥٦/٨٠٨ في ١٩٨٠/٨/٢٣	استبدال ملكيات العرب الى محافظة كركوك على الاراضي المستملكة...
٢	لجنة شؤون الشمال	٥٠٤١ في ١٩٨٥/١٠/٢٣	تمليك الفلاحين الوافدينالاراضي المستملكة وكذلك الملغي توزيع الكورد عنها وترحيلهم...
٣	محافظة كركوك / مديرية الشؤون الداخلية / اللجنة الامنية	١٥٧٢ في ١٩٨٧/١٠/٣ ١٣٠٥ في ١٩٨٧/٨/٣	لا تتوفر صورة الكتب وانما تمت الاشارة اليها بمحضر توفرت صورة منه لدينا...
٤	كتاب ديوان الرئاسة	١٣٦٩ في ١٩٩٣/٣/٢٩	تخصيص اراضي محطة اغنام داقوق الموزعة على الكورد تم تخصيصها لافراد عشيرة البو عيثة جماعة اللواء الركن عباس عنادالعيثاوي ...
٥	كتاب ديوان الرئاسة	٦٠٤٨ في ١٩٩٤/٣/١٢	الغاء التوزيع عن (١٨) عائلة فلاحية من الكورد وتمت الاشارة الى الكتاب ببرقية الهيئة العامة للاراضي الزراعية المرقمة ١٠٠ في ١٩٩٤/٣/١٦.
٦	كتاب ديوان الرئاسة	٨٠٨ في ١٩٩٤/٢/٢٤	لا تتوفر نسخة منه وتمت الاشارة بكتاب لجنة الشمال س ش المرقم ٨٤٧/٢٠ في ١٩٩٦/٦/٢٩ بخصوص اطفاء مقاطعات البشير ...
٨	سكرتارية لجنة الشمال	١٠٩٥ في ١٩٩٤/٩/٧	فقرة تاسعا"/- الزام المتعاقدين على الاراضي الزراعية عدم تشغيل عناصر غير عربية ويتعهد بذلك عند المتعاقد.
٩	سكرتارية لجنة الشمال	٩٣١ في ١٩٩٥/٨/٣٠	اطفاء الحقوق التصرفية للملاكين من غير العرب ...

سزادەدات بە قەرەبوکردنەوەی سکاڵاکارەکە عەرەبەکە بە بـڕی (٢١٤,٣٣٨,٠٠٠) هەزار دینار.

بـە دوای ئـەم بڕیـاری دادوەرە کوردەکـە، فەرمانگـەی گشـتی جێبەجێکردن (دائرە التنفیذ)، بڕیارێکی بە ژمارە (ق٦٧١٦) لـە (٢٠٢٠/٩/٢٣) دەرکرد و تێیدا فـەرمانی بـە بەڕێوبەرایەتیـەکانی جێبـەجێکردن کـردووە، تـەواوی ئـەو بابەتانـەی پەیوەنـدی بـە زەوی وزار هەیـە و دێتـە بەڕێوبەرایەتیـەکانیان، کـارکردن تێیـدا رابگرن، چونکە ئەو بابەتانە پێویستەن بە مادەی (١٤٠).

ئـەم بڕیـارە لـە دەرئـەنجامی کاردانـەوەکان لەسـەر وەزیـرە کوردەکەی وەزارەتی داد دەرکرا، کە لـەو کاتـەی دادوەر بـووە، لـە دۆسـیەکدا مـاف لـە کـوردە ڕەسـەنەکە سـەندۆتەوە لەسـەر زەوی و زارەکانی و داوێتی بە عەرەبێکی هاوردە.

هاوکـات ئـەم بڕیـارە ناتوانێـت هـیچ لـە دۆخـی زەوی وزارە کشتوکاڵیەکان بگۆڕێت، چونکە ئـەو دۆسیانەی پەیوەسـتن بـە زەوی وزار کـاری بەڕێوبەرایـەتی خانوبەرەیـە و کاتێـك دەچـنە بەڕیوبەرایـەتی جێبـەجێکردن، کـە تێیـدا لایـەنێك بـە غەرامـەی دارایـی سـزادراوە و لایـەنی سـزادراوە ئامـادە نییـە جێبـەجێ بکات، بۆیە لە ڕێگەی بەڕێوبەرایەتی جێبەجێکردن دەستبەسـەر ماڵ و موڵکی دەگیرێت.

سێیەم: گرێبەستە کشتوکاڵیەکان، بەشێکی تـر لـە زەوی وزاری کورد، گرێبەستی کشتوکاڵی بوونە، کە ڕژیمی بەعس بە بڕیـاری ئیـــدارەی پارێزگـــای کـــەرکوك و وەزارەتـــی کشـــتوکاڵ کرێبەسـتەکانیانی هەڵوەشـاندۆتەوە و داوێـتی بـە عـەرەبی هاوردە.

بۆ ئـەو مەبەسـتە لەسـەر ڕاسـپاردەی لیژنـەی مـادەی (١٤٠)، ئەنجومەنی وەزیران بە نوسراوی ژمارە (ق٦٧٥٦/٢٧/١/٢) لە (١٩/٤/٢٠٠٧) بڕیارێکی دەرکردووە و لە خاڵی یەکەم لـە بڕگـەی

چوارەمدا بڕیاردراوە بە هەڵوەشاندنەوەی سەرجەم ئەو گرێبەستە کشتوکاڵانەی لە چوارچێوەی پرۆسەی تەعریب ئەنجامدراون، هەروەها زەوییەکان بۆ خاوەنەکانە رەسەنەکانیان بگەڕێنرێنەوە.

لێرەدا دەبێت ئاماژە بەوە بدەین، کە وەزارەتی کشتوکاڵ گرێبەستەکانی عەرەبەکانی هەڵوەشاندەوە، بەڵام بەهۆی رێکارەکان و مەرجەکانی نوێکردنەوەی گرێبەستەکان.. تائێستا گرێبەستی نوێکردنەوەی زەوییەکان بە ناوی کورد بە تەواوی نەکراوە و کەمتر لە (٥٠٪)یان نوێکردنەوەی گرێبەستی کشتوکاڵیان بۆ کراوە.

هاوکات ئەو عەرەبانەی گرێبەستەکانیان هەڵوەشێنرایەوە، لە رێگای مادەی (١٤٠)ەوە قەرەبووی مادەی کرانەوە.. کە بەپێی بەڵگەنامەکان (٢٧٥) کەسیان تەنها لە سنوری قەزای داقوق قەربوکراونەتەوە، کە کۆی پارەی قەربوکراوە بۆ سەرجەمیان، بریتیە بووە لە (١,٤٥٨,٨٠٧,٧٥٠) دینار واتا نزیك ملیار و نیوێك دینار، بەڵام سەرەڕای قەربوکردنەوەیان، لە دوای (١٦ی ئۆکتۆبەر) ئەو عەرەبانە داوای زەوییەکانیان دەکەنەوە، بە تایبەت لە سنوری داقوق و ناحیەی سەرگەڕان.

کەمبونەوەی ژمارەی دانیشتووانی کورد

لە بەرانبەر زیادبوونی هاتنی عەرەب بۆ کەرکوك و ئەو شێواز و رێکارانەی عەرەبی پێی هێنراوەتە شارەکە لە پاش (٢٠٠٣)ەوە، هاوکات ژمارەی کورد لە شارەکە بە بەردەوامی رووی لە کەمی کردووە.. کە بەپێی دوایین ئاماری لە دایکبوونی ساڵی (٢٠٢٠)، تەنها لە نەخۆشخانەی گشتی کەرکوك، ژمارەی لە دایکبوونی منداڵی عەرەب لە (٦٣٪)ی کۆی لە دایکبونەکانە.

هاوکات تا هەنووکە ژمارەیەکی زۆری کوردە ئاوارەکان، کە لە پاش (٢٠٠٣) گەڕاونەتەوە، قەرەبووی مادی نەکراونەتەوە، ئەمە جیا لەوانەشی کە قەربوکرانەوە، دەبوو زەوییان پێی بدرێت و تائێستا پێیان نەدراوە.

بەپێی ئاماری ئۆفیسی کەرکوکی لیژنەی مادەی (١٤٠)، ژمارەی ئەو خێزانە کوردانەی تا کۆتایی ساڵی (٢٠١٣) قەرەبونەکرابونەوە بەهۆی کەمی بودجەی تەرخانکراو بۆ مادەی (١٤٠)، بریتی بوو لە (٦٨٣٠٢) خێزان، کە لە دوای (٢٠١٣)ەوە، تەنها ساڵی (٢٠١٩) ژمارەیەکی کەمی ترییان قەربوکرانەوە، ئەمە جیا لە ئاوارەکانی خانەقین تا شەنگال.. چونکە لە یاساکانی بودجەی ساڵانی (٢٠١٤ تاکو ٢٠٢٢) هیچ کۆمە پارەیەك بۆ جێبەجێکردنی مادەی (١٤٠) دیاری نەکراوە، جگە لە ساڵی (٢٠١٩).

هەر بۆیە مەترسی هەیە، هەموو ئەو خێزانانەی کە تائێستا قەربونەکراونەتەوە، لە هەر چرکەساتێکدا بڕیاری بوونیان لە کەرکوك بە نایاسایی لە قەڵەم بدرێت، وەك لە مادەی (٢٤) لە (٢٢ تەمووزی ٢٠٠٨) روویدا.

هاوکات بەهۆی نەبوونی دامەزراندن لە دامەزراوەکانی کەرکوك و کۆمەڵێك هۆکاری دیکە، لە ساڵانی (٢٠٠٣ تاکو ٢٠١٧) بە هەزاران خێزانی تر کەرکوکیان جێهێشتووە و روویان لە شارەکانی هەرێم کردووە.

ئەوەی ئامارە مەترسیدارەکەیە، ژمارەی ئەو کوردانەیە کە بەهوی رووداوەکانی (١٦ی ئۆکتۆبەری ٢٠١٧) کە لە شارەکە هەڵهاتن و ئاوارەی شارەکانی هەرێمی کوردستان بوون، کە بەپێی لێدوانی رێبوار تاڵەبانی، سەرۆکی پێشووی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوك بۆ راپۆرتێکی (ماڵپەڕی رووداو) کە لە (٢٠١٨/٨/٢٠) بڵاوکراوەتەوە، نزیکەی (١٢) هەزار خێزانی کوردی کەرکوك ئاوارەی شارەکانی هەرێم بوونە، کە لەو ژمارەیە تا ئەوکات، شەش هەزار خێزانیان گەڕابونەوە.

هەروەها بەپێی ئامارەکانی لقی هەولێری بەڕێوەبەرایەتیی کۆچ و کۆچبەرانی عێراق، کە لە (٢٠٢١/٩/١٨) بڵاوکراوەتەوە، لە دوای رووداوەکانی (١٦ی ئۆکتۆبەر)، نزیکەی (٧) هەزار خێزانی کوردی کەرکوك تەنها ئاوارەی هەولێر بوونە و لەو ژمارەیە تا ئەو کات، نزیکەی پێنج هەزار خێزان گەڕاونەتەوە کەرکوك و نزیکەی دوو هەزار خێزانیان هێشتا لە ئاوارەیدا ماونەتەوە.. ئەمە جگە لەو ئاوارەنەی روویان لە شارەکانی تری وەك سلێمانی و چەمچەماڵ کردووە.

کارتی نیشەجێبوون، زەنگە مەترسیدارەکە

وەك چۆن رژێمی بەعس لە دەرکردنی کوردانی کەرکوك، تۆماری باری کەسێتی (نفوس) و فۆڕمی خۆراکیانی دەگواستەوە بۆ شارەکانی تر، لەئێستاشدا ئەوەی مەترسیدارە و کورد درکی پێی نەکردووە، بابەتی کارتی نیشتەجێبوونە، کە لە شارەکانی هەرێمی کوردستان بە (کارتی زانیاری) ناوی دەبردرێت.

ئەم کارتە وەك بەڵگە بۆ نیشتەجێبوون لە پارێزگاکە بەکاردەهێنرێت، کە لە ئێستادا ژمارەیەکی زۆری خێزانە کوردەکان، کە بە هەر هۆکارێکی رووداوەکانی (١٦ئۆکتۆبەر) یاخود پێشتر چوونەتە شارەکانی هەرێم، کارتی نیشتەجێبوونی ئەو شارانەیان دەرکردووە.. ئەمەش زەنگە مەترسیدارەکەیە، چونکە ماوەی پێنج ساڵە، حکومەتی عێراق بڕیاریداوە، بەوەی کارتی نیشتەجێبوون یەکجار بۆ هەر خێزانێك دەربچوێندرێت، چونکە لەسەر ئاستی عێراق بە هەرێمی کوردستانیشەوە کراوە بە یەك سیستەم.. هاوکات بۆ دەرچواند یاخود نوێکردنەوەی کارتی نیشتەجێبوون، کە هەر (١٠) ساڵ جارێك نوێکردنەوەی پیویستە، لیژنە دەبێت سەردانی ماڵی خێزانەکە بکات.. بەم هەنگاوەش بەشی زۆری ئاو خێزانە کوردانە لە بەڵگەنامەی کارتی نیشتەجێبوونی کەرکوك بێبەش دەبن.. چونکە زۆرینەیان خانو و ماڵیان لە کەرکوك نییە، کە مەترسی دەکرێت ئەمە بکرێتە پێوەر لە ئایندە بۆ هەر مامەڵەیەك لە پێکهاتەی دانیشتووانی پارێزگای کەرکوك.

ڕەهەندی نەتەوەیی بۆ هەڵمەتەکانی جینۆساید لە ناوچە جێناکۆکەکان

شاری خانەقین بە نموونە

نووسینی: خەلیل ئیسماعیل محەممەد

وەرگێڕانی: عەبدولرحیم سەرەڕۆ

هەر لە سەرەتای دامەزراندنی دەوڵەتی عێراقەوە، هەڵمەتەکانی جینۆساید لە نیوەی دووەمی سەدەی رابردوو، کە دووچاری کوردستانی عێراق هاتووە، بە تایبەتی لە ناوچە جێناکۆکەکان، بە رەشترینی لاپەڕەکانی مێژوو دەژمێردرێت لە ماجەرای پەیوەندییەکانی نێوان (کوردستان ـ عێراق)دا، بەوەی لەسەر ئاستی سیاسی و کۆمەڵایەتی و دیموگرافی دەرهاویشتەی خراپی لێکەوتۆتەوە، کە هێشتا لە دیارترینی لەمپەڕو تەگەرەکانە لە گەیشتن بە ڕێگەچارەی کۆتایی و دادپەروەرانەی کێشەی کورد لە عێراق.

ئەم لێکۆڵینەوەیە لەسەر هەڵمەتەکانی کۆمەڵکوژی (جینۆساید)ە، کە خۆی لە پرۆسەکانی گواستنەوە و ڕاگواستن و ئاوارەکردن و کوشتنی بەکۆمەڵ و پاکتاوی رەگەزی دانیشتوانی کوردستانی عێراق خۆی دەبینێتەوە، لە لایەك بە مەبەستی کەمکردنی ڕێژەی کورد و لەلایەکی تر بە ئامانجی بەرتەسککردنی بزوتنەوەی رزگاری نەتەوەیی گەل.. لەم لێکۆڵینەویەدا لەمەڕ هەڵمەتەکانی کۆمەڵکوژی پەیڕەوکراو لە ناوچە جێناکۆکەکان، (شاری خانەقین) وەك نموونە دەخەینە بەر ڕۆشنایی ئەو هەڵمەتانە و دەرهاویشتە و لێکەوتەوە نەخوازراوانەکانی.

پێگەی جوگرافی شارۆچکەی (خانەقین) گرنگیەکی جیۆستراتیژی بە شارەکە بەخشیووە، ئەمەش بەهۆی هاوسنووربوونی لەگەڵ ولاتی ئێران لەلایەك و دەوڵەمەندی شارەکە بە کانزاکان لەلایەکی دیکە، بەو هۆیەوە شاری خانەقین لە هاوشانی شارەکانی موسل و کەرکوك، یەکێك بووە لەو سێ میحورەی بە چڕی بەر سیاسەتی تەعریب کەوتووە.

لێکۆڵینەوەکە باس لە سیاسەتی تەعریب دەکات بە درێژایی سەدەی رابردوو و دەرهاویشتە دیمۆگرافییەکانی سەبارەت بە کەمکردنی بەردەوامی ڕێژەی دانیشتوانی کورد لە شاری خانەقین لە بەرژەوەندی نیشتەجێکردنی عەرەب، بە پشتبەستن بە چەندین سەرچاوەی تایبەت بە سیاسەتی تەعریب و بەڵگەنامەی تایبەت بەو سیاسەتە" لەگەڵ ئەنجامەکانی ئامار و سەرژمێری دانیشتوانی عێراق و لێکۆڵینەوەی مەیدانی.

* پێشەکی:

هەڵمەتەکانی کۆمەڵکوژی (جینۆساید) کە کوردستانی عێراق بە درێژایی سەدەی رابردوو دووچاری بوو، لاپەڕەیەکی رەشە لە مێژووی پەیوەندییەکانی نێوان سەرکردەکانی عێراق و بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد، بە تایبەت لەو ناوچانەی لەم دواییەدا بە ناوچە جێناکۆکەکان پێناسەکران، کە دیارترینی نیشانەکانی: هەڵمەتەکانی ڕاگواستن و دەرکردنی خەڵکە رەسەنەکە لە جێزا و زێدی باوباپیرانیانەوە، پرۆسەکانی ئەنفال و پاکتاوی رەگەزی و پڕکردنەوەی شوێنەکانیان بە عەرەبی هاوردە بە مەبەستی گۆڕینی پێکهاتەی دیموگرافی ئەم ناوچانە لە بەرژەوەندی نەتەوەی عەرەب.

بەردەوامیدان بەو هەڵمەتانە هەر لەسەرەتای دامەزراندنی دەوڵەتی عێراقەوە ناونراوە بە (سیاسەتی تەعریب)، کە ئەوکات و ئێستاش گەورەترین تەگەرەیە لەبەردەم گەیشتن بە ڕێگەچارەی تەواو و دادپەروەرانە بۆ کێشەی کورد لە عێراق، وێرای دەرکردنی چەندین بڕیاری دەستووری و یاسایی بۆ چارەسەرکردنیان، وەك مادەی (٥٨) لە یاسای ئیدارەی دەوڵەت بۆ قۆناغی گواستنەوە لە ساڵی (٢٠٠٤) و مادەی (١٤٠)ی دەستوری هەمیشەیی عێراق لە ساڵی (٢٠٠٥).

ئەم لێکۆڵینەوەیە هەوڵێکە بۆ دۆزینەوەی رەهەندە سیاسیەکانی تەعریب، کە ناوچە جێناکۆکەکانی گرتۆتەوە و (شاری خانەقین)ـیش بە نمونە هێنراوەتەوە، کە شوێنێکی ستراتیژی سنورییە لە نێوان (عێراق ــ ئێران)دا لە لایەك و دەروازەیەکە لە نێوان شارەکانی کوردستان و ناوەڕاست و باشووری عێراق لەلایەکی دیکە. هاوبار پێگەی دیاری رەهەندی ئابووری و ئەتنۆگرافیە، کە بۆتە هۆی ئەوەی ببێتە تەوەری سەرەکی پرۆسەی تەعریب.

* چەمکی کۆمەڵکوژی (جینۆساید)

پرۆسەی کۆمەڵکوژی واتا لەناوبردنی بەکۆمەڵی دانیشتوانی ناوچەیەکی دیاریکراو بە پاساوی جۆراوجۆر، بە بۆچوونی توێژەران، کۆمەڵکوژی (جینۆساید) بە تەنها لە پرۆسەی کوشتن و لەناوبردنی ئەتنی و ئاینیدا سنوردار ناکرێت، بەڵکو هەموو ئەو ڕێکارانە دەگرێتەوە، کە بە مەبەستی گۆڕین یان لەناودانی ریشەی نەتەوەیی و ئایینی و مەزهەبی و کەلەپووری تەواوی کۆمەڵگە دەگیرێتەبەر.. هەر بۆیە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لە ساڵی (١٩٤٨)، جینۆسایدی بەو پرۆسانەی خوارەوە ناوبرد، کە بەرامبەر بە هەر "نەتەوە، رەگەز، ئایین، مەزهەب و ...هتد" ئەنجام بدرێت.

١ـ ڕاگواستنی بەزۆرەملێ.

٢ــ لەناودانی تاکەکانی کۆمەڵگە بە پاکتاوی جەستەیی و دەروونی.

٣ــ بەرتەسککردنی باری ئابووری و بژێوی و گوزەرانی گروپەکان.

نیشانە هەرە دیارەکانی کۆمەڵکوژی لەم چوار خاڵەی خوارەوەدا دیاریکراون:

١ـ ڕاگواستنی سەربازی و ئەمنی و وەزیفی و یاسایی.

٢ـ دوورخستنەوەی بەزۆرەملێ.

٣ـ لەناوبردنی کەلەپووری شارستانی.

٤ـ گەمارۆدان یان ڕێگریکردن.

* ناوچە جێناکۆکەکان:

بەو ناوچانە دەوترێت، زیاتر لە لایەنێك خاوەندارێتی بۆ خۆی دەگەڕێنێتەوە، ئەم زاراوەیە لە ئەدەبیاتی سیاسەتی

نێودەوڵەتیدا مێژوویییەکی دیار و بەرچاوی هەیە، هەروەك چەندین ناوچەی جێناکۆك لە نێوان (میسر و سودان - عێراق و کوەیت - مەغریب و مۆریتانیا) هەیە، هەروەها ویلایەتی موسل "کوردستانی باشوور" ناوچەی جێناکۆکی نێوان عێراق و تورکیا بوو لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی، پێش ئەوەی بخرێتە عێراقی نوێیەوە، هەر بۆیە تائێستا تورکیا خەون بە داگیرکردنەوەی ویلایەتی موسڵ دەبینێت.

لە مادەی (٥٨) لە یاسای بەڕێوبردنی دەوڵەت بۆ قۆناغی گواستنەوە "دەستوری کاتی)، دەستەواژەی ناوچەی جێناکۆك بۆ (پارێزگای کەرکوك و ناوچەکانی تر) هاتووە، کە پاشان ئەمە لە مادەی (١٤٠)ـی دەستوری هەمیشەیی عێراق جێگیرکراوەتەوە، بەبێی ئەوەی ناوچەکانی تر بە روونی دیاری بکات.

لە مادەی (٥٨)ـی یاسای بەڕێوبردنی وڵات، ئاماژەی بە تایبەتمەندییەکانی ناوچە جێناکۆکەکان کردووە، کە ئەو ناوچانە دەگرێتەوە کە رووبەرووی سیاسەتی گۆڕینی دیمۆگراف و شاڵاوەکانی ئەنفال و راگواستن و هێنانی عەرەبی هاوردە و نیشتەجێکردنی بووە لە شوێنی خەڵکە رەسەنە دەرکراوەکە.. هەر بۆیە لە مادەی ئاماژە بۆکراودا، داوای گەڕانەوەی دەرکراوەکان بۆ شوێنی خۆیان دەکات لەگەڵ گەڕانەوەی موڵك وماڵیان و قەرەبوکردنەوەیان.

لە مادەی (١٤٠)شدا دەسەڵاتی جێبەجێکردن پابەندکراوە بە سێ قۆناغی (ئاسایکردنەوە - سەرژمێری - راپرسی) دۆخی ئەو ناوچانە ئاسایی بکاتەوە، کە مۆڵەتی تا کۆتایی (٢٠٠٧)ـی دیاریکردووە.

هاوکات لە راپۆرتی (ستیڤان دیمستورا) نێردەی نەتەوە یەکگرتۆکان بۆ کاروباری عێراق، سنوری ناوچە جێناکۆکەکانی نێوان حکومەتی عێراق و هەرێمی کوردستان بە حەوت پارێزگا دیاریکردووە، کە بریتین لە (دهۆك - موسڵ - هەولێر - کەرکوك - سەلاحەدین - دیالە - سلێمانی).

* بایەخی ستراتیژی ناوچە جێناکۆکەکان:

لەبەر رۆشنایی ئەو وردەکارییانەی لە مادەی (٥٨)ـی یاسای ئیدارەی دەوڵەتی عێراقدا هاتووە، لەگەڵ راپۆرتی ئەمینداری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان لە عێراق، کە پێشتر ئاماژەی پێدرا لەلایەك و بەپێی مادەی دووەمی پرۆژەی دەستوری هەرێمی کوردستان عێراق بۆ ساڵانی (٢٠٠٦ ــ ٢٠٠٩)، ناوچە جێناکۆکەکان ئەو یەکە کارگێڕیانە دەگرێتەوە کە لە قەزای شەنگال لە پارێزگای نەینەواوە بە کەرکوك و ناوچەکانی دەوروبەرەدا تێدەپەڕێت و لە قەزای بەدرەی پارێزگای واست (کوت) تەواو دەبێت (بڕوانە نەخشەی ژمارە ١).. و بایەخی ستراتیژی ناوچە جێناکۆکەکان، بریتیە لە:

پێگەی جوگراف: چوار دەوری ناوچە جێناکۆکەکان، هەر یەك لە سوریا لە باکووری رۆژئاواوە، ئێران لە باشوری رۆژهەڵات،

جدول رقم (2): سكان مدينة خانقين للفترة (1947–1987) % من مجموع السكان

الفترة	نسب النمو %
1957-1947	5
1965-1957	7
1977-1965	2
1987-1977	3.8-

المصدر: تعدادات سكان العراق للسنوات المذكورة

کە دواجار لە سنوری نێوان (عێراق ــ ئێران)ـەوە نزیك دەبێتەوە لە بەغدای پایتەخت وەك جێیەکی ستراتیژی بۆتە مایەی نیگەرانی حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عێراق هەر لە سەدەی رابردووەوە تا ئەمڕۆ، هەروەها ئەم ناوچانە لەسەر ئاستی مرۆیی و سروشتی، عێراق و کوردستان پێکەوە گرێ دەدات لە نێوان پارێزگاکانی هەرێمی کوردستان و پارێزگاکانی ناوەڕاست و باشوری عێراق.

١- بایەخی ئابووری

ناوچە جێناکۆکەکان لەسەر دەریایەکی نەوتی بەرفراوانە، کە لە (عین زالە)ـی پارێزگای نەینەواوە دەستپێدەکات و بە بیرە نەوتییەکانی کەرکوکدا تێدەپەڕێت و لە بیرە نەوتیەکانی (نەفتخانە) لە باشووری دیالە کۆتایی دێت.

٢- بایەخی ئەتنۆگراف

بریتیە لە هەمەرەنگیەکی ئەتنۆگراف کە ناوچە جێناکۆکەکان پێی دەناسرێتەوە.. چ لەسەر ئاستی هەمەڕەنگی نەتەوەیی، ئایینی، مەزهەبی، ئەمەش وایکردووە لە ئەدەبیاتی کۆمەڵناسیدا بە مۆزەخانەی (ئەتنۆگراف) ناوبنرێت. لەسەر ئەو بنەمایە، ناوچە جێناکۆکەکان بە شێوەیەکی تایبەتتر کراوەتە ئامانجی پیلانی (سیاسەتی تەعریب)، بە ئامانجی کۆنترۆڵکردنی و بەڕێوبردنی لەلایەن حکومەتە یەك لەدوای یەکەکانەوە، بە مەبەستی دوبارە بنیاتنانەوەی پێکهاتەی نەتەوەیی دانیشتوانی ئەم ناوچانە لە بەرژەوەندی دانیشتوانی عەرەب.

سیاسەتی پەیڕەوکراوی تەعریب لەم ناوچانە بەسەر سێ تەوەری سەرەکی دابەش دەبێت.. وەك:

١- تەوەری شاری موسڵ (دهۆك .. نەینەوا).

٢- تەوەری شاری کەرکوك و دەوروبەری.

٣- تەوەری رۆژهەڵاتی دیجلە (کوردە فەیلییەکان).

* ئامارەکانی سیاسەتی تەعریب:

١- هەڵمەتەکانی گواستنەوە و راگواستنی بەزۆرەملێی کورد بە درێژایی سەدەی رابردوو" بە تایبەت لە نیوەی دووەمی سەدەی رابردوو.

٢- پرۆسەی بەدناوی ئەنفال لە نێوان مانگەکانی (شوبات بۆ ئەیلول)ـی ساڵی (١٩٨٨).

٣ــ دەرکردنی یاساکانی خێراکردنی جێبەجێکردنی سیاسەتەکانی تەعریب وەك: یاسای رەگەزنامەی عێراقی، یاسای گۆڕینی نەتەوە (قانون تصحيح القوميه) کە بە تەنها لە کوردەوە بۆ عەرەب رێگەی پێدەدرا.

٤ـ نیشتەجێکردنی خێزان و هۆزە عەرەبەکان لەو شوێن و ناوچانەی بە کوردەکان چۆڵکران.

٥ـ بە عەرەبکردنی ناوی یەکە کارگێڕییەکانی شار و گوند و ناوچە و گەڕەکەکان.

٦ـ گۆڕانکاری لە جومگە کارگێڕییەکان، بە فاکتەری بە ئەنجامگەیاندنی سیاسەتی تەعریب بووە.

هەر بۆیە شاری (خانەقین) وەك نموونە وەرگیراوە، بۆ ئاشکراکردنی رەهەندە نەتەوەییەکانی سیاسەتی تەعریب، بەو پێیەی شارەکە بە سەرجەم قۆناغەکانی سیاسەتی تەعریبدا تێپەڕیووە.

*** شاری خانەقین**

شاری خانەقین لەسەر سنوری عێراق ـ ئێران، کە رووەو بەغدای پایتەختی عێراق درێژە دەکێشێت و ماوەی نێوانیان بە تەنها (١٨٠) کیلۆمەتر دەبێت، شارەکە بە پردی دێرینی (ئەڵوەند) لەسەر روباری ئەڵوەند بە ناوبانگە، کە بەشە رۆژهەڵاتی و رۆژئاواییەکەی بە یەکەوە دەبەستێت، ئەم روبار لە بەرزاییەکانی ئێرانەوە سەرچاوەی گرتووە و لە باکووری شارەدێی دیالە دەرژێتە رووباری سیروانەوە، پردی ئەڵوەند دەگاتەوە بە رێگەی دێرینی خۆراسان، کە هەر دوو شاری بەغدا و تاران وەك دوو پایتەختی گەورە بەیەکەوە دەبەستێت و هێشتا هەر جێی بایەخی بازرگانی و گەشتوگوزار و ئابوورییە لە نێوان عێراق و وڵاتانی رۆژهەڵاتی ئیسلامی، جگە لەوەش شاری خانەقین لەسەر پێگەیەکی گەورەی پترۆڵە، کە لە باکورەوە لە بیرە نەوتیەکانی (چیاسورخ)ەوە دەستپێدەکات و لە بیرە نەوتەکانی (نەفتخانە) لە باشوور کۆتایی دێت. بۆ وەبیرهێنانەوە یەکەم پاڵاوگەی نەوت لە عێراق، ساڵی (١٩٢٧) لە دەورووبەری ئەم شارەدا دامەزراوە.

لەبەر رۆشنایی تایبەتمەندییەکانی پێگەی جوگرافیەکەی، شاری خانەقین توانی ببێتە ناوەندێکی باڵای بازرگانی و گەشتیاری و ئاوەدانکردنەوە، کە تا ماوەیەکی زۆر نزیك مەوداش کێبڕکێ شاری بەعقوبە، سەنتەری پارێزگای دیالەی دەکرد و یەکێك بوو لە شارە گرنگەکانی عێراق.

لەلایەکی ترەوە هەرچەندە پێگەی جوگرافی شارەکە پاڵنەری بزوێنەرەی چالاکی بازرگانی و ژیاری و ئاوەدانکردنەوە، هاوکات کاریگەری نەخوازراویشی لەسەر ئارامی و ژیانی دانیشتوانەکەیدا هەبووە، چونکە بە درێژایی مێژووی کۆن و نوێ گۆڕەپانی هێرشەکان بووە لە نێوان رۆژهەڵات و رۆژئاوا.. بە تایبەت لە ململانێیەکانی نێوان عوسمانی و سەفەوییەکان، کە مێژوویەکی درێژی پڕ لە نەهامەتی هەبووە. هەر وەك لە دواتردا جەنگی هەشت ساڵەی نێوان (عێراق ـ ئێران) لە ساڵانی (١٩٨٠ ـ ١٩٨٨)، کە کاریگەری زۆر سامناکی لەسەر ژیانی دانیشتوانەکەی لە رووی کۆمەڵایەتی و ئابووری و دیموگرافیەوە دروستکرد.

هەروەها دەرهاویشتەکانی جووڵەی سوپای عێراق لە کوردستان لە ماوەی ساڵانی (١٩٦١ ـ ١٩٩١)، رۆڵی دیاری هەبوو لە گۆڕینی دیموگرافی ناوچەکە، بە تایبەت لەژێر رکێفی سیاسەتی تەعریب، کە حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عێراق پیلانیان بۆ دارشتووە و لە ماوەی سەدەی رابردوو لە جێبەجێکردنیدا بوون.

*** سیاسەتی تەعریب**

پێشتر ئاماژەمان بە بەسەرهاتی ناوچە جێناکۆکەکان کرد لە چوارچێوەی دەرهاویشتەکانی سیاسەتی تەعریب، کە بە ئامانجی بچوککردنی کورد و لە قاڵبدانی بزووتنەوەی کوردی بووە، لەو چوارچێوەیەشدا شاری خانەقین یەکێك بووە لە بەرکەوتەکانی ئەو سیاسەت و پیلانانە.

*** ئاماژەکانی سیاسەتی تەعریب لەسەر شارەکە:**

١ـ هەڵمەتەکانی راگواستن، کە لە سەرەتای دامەزراندنی دەوڵەتی عێراقەوە لە نێوان ماوە بۆ ماوەیەکی تردا بە شێوەی پچرپچر پەیرەوکراوە، ئەویش بەپێی چۆنێتی پەیوەندییەکانی عێراق ـ ئێران لەلایەك و حکومەتی عێراق و بزووتنەوەی گەلی کورد لەلایەکی دیکەوە، بە تایبەت لە ماوەی نیوەی دووەمی سەدەی رابردوو، کە لە هەڵمەتەکاندا لەلایەن دەسەلاتدارانی دەوڵەتی عێراقەوە مامەڵەی ناجۆر و نامرۆیی دەرهەق بە دانیشتوانی کورد کردووە، وەك (رێکخراوی هیومان رایتس وۆچ) ئەوەی پشتراستکردۆتەوە، کە مامەڵەکانی دەسەڵاتدارانی عێراق بەدەر بووە لە بنەماکانی مافی مرۆڤ و پرۆتۆکۆڵە نێودەوڵەتییەکان.

جێی وەبیرهێنانەوەیە، کە حکومەتی عێراقی لە ساڵی (١٩٢٤)، یاسایەکی بە ناوی یاسای رەگەزنامەی عێراقی دارشت و کۆمەڵگەی عێراقی کرد بە دوو بەشەوە، (بەشی سەر بە عوسمانی و بەشەکەی تری خستە پاڵ ئێران)، لە کاتێکدا هەر عێراقیەك سەر بە دەوڵەتی رووخاوی عوسمانی بوایە زۆر بە ئاسانی ناسنامەی عێراقی پێدەدرا، لەبەرامبەردا بۆ بەشەکەی ترکە سەر بە ناسنامەی ئێرانی کۆن بوون، چەندین لەمپەڕو ئاستەنگیان دەخستە بەردەم بۆ ئەوەی نەبنە خاوەن ناسنامەی دەوڵەتی عێراقی نوێ.

٢ـ هەڵمەتەکانی راگواستن و گواستنەوە (التهجير والترحيل):

هەڵمەتەکە بە بەرفراوانی سەدان خێزانی ناوچەکەی و گوندەکانی دەوربەری گرتەوە" بە تایبەت لە دوای جێبەجێکردنی رێککەوتننامەی جەزایر لە نێوان (ئێران و عێراق) لە ساڵی (١٩٧٥)، کە ئاماژە بە گرنگی چۆڵکردنی هێڵی سنوری نێوان هەر دوو وڵات دەکات، کە بەپێی رێککەوتنەکە ناوچە سنوریەکانی نێوان هەردوو وڵات چۆڵکرا و لە هەندێك شوێنی هەستیارو ستراتیژی بە قوڵایی (٣٠) کیلۆمەتر کرا بە ناوچەی قەدەغەکراو.

پاشان تەواوی دانیشتوانی ئەو ناوچانە گوزرانەوە بۆ کۆمەڵگا

زۆرەملێـەکان، کـە لـە شـارەکانی ناوەڕاسـت و باشـوری عێـراق دروســـتکرابوون، هاوکــات وابڕیـــاربوو پاشــان ڕێگەبــدرێت بگەڕێنـەوە شـوێنی خۆیـان، بـەڵام نوسـراوی دیوانی پارێزگـای دیالە بە ژمارە (٨) لە (١٩٨٨)، ئاوارەکانی خـەڵکی ناوچـەکەی لە گەڕانەوە بۆ شوێنی خۆیان بێبەشکرد.

٣ـ دەستبەسەراگرتنی ماڵ وموڵك و زەوی وزار:

دەستبەسەراگرتنی زەوی و زاری کشتوکاڵی خـەڵکی خانـەقین، بــە شــێوەیەك هەرچــی زەوی و زاری کشــتوکاڵی خەڵکــە ڕاگواستراوەکانە بە شێوەیەکی کـاتی دەسـتیان بەسـەرداگیرا و کوژێنرانەوە، دواتر بە بڕیاری ژمارە (٨٩)ــی سـاڵی (١٩٨١)ــی ئەنجومــەنی ســەرکردایەتی شۆڕشــی ئــەودەم و نوسـراوی قایمقامیـەتی خانـەقین بـە ژمـارە (٢٤٤)ــی لـە سـاڵی (١٩٩٦) بەسەر هۆزە عەرەبە هاوردەکان دابەشکران.

٤ـ فرۆشتنی ماڵ و موڵك

چەندین لیژنـە و دەسـتەی تایبـەت بـۆ فرۆشـتنی مـاڵ وموڵـك و خانووبەرەی خێزانە کوردە ڕاگواسـتراوەکان پێکهێنـرا و بـەپێی نوسراوی ژمارە (٣٢)ـی ساڵی (١٩٩٩)ــی قایمقامیـەتی قـەزای خانەقین دابەشکران بەسەر عەرەبی هاوردە.

٥ـ شاڵاوی خاپوورکردنی ناوچە و گوندە کوردییەکان:

ئەو گەڕەك و ناوچە و گوندانەی سنوری خانەقین، کـە زۆرینـەی دانیشتوانەکەی لە نەتەوەی کورد پێکدێن، ڕووبـەڕووی شـاڵاوی خـاپورکردن و سـڕینەوە بوونـەوە و لەسـەر نەخشـەی شـار کوژێندرانـەوە، ئەمـەش بـە بیـانووی دووبارە دیزاینکردنـەوە و دروستکردنەوەیان، لەوانە گەڕەکە میللیـەکانی وەك (جەلـەوە، عبدالله بگ، ئەرکەوازی و کارێز).

هاوتــەریب لەگــەڵ ئــەو هــەنگاوەدا، چــەندین کۆمــەڵگای نیشتەجێبوونی تایبەت بە نیشتەجێکردنی عـەرەبی هـاوردە لـە خانەقین بنیادنرا بەناوی کۆمەڵگەکانی (التأميم، حی العسكری، حی الشرگە، تل الملك و...هتد)، کە خێزانی عـەرەبی هـاوردە، بـە مـەرجی مانـەوە و گواسـتنی ناسنامەی بـاری شارسـتانی و فـۆرمی خـۆراك بـۆ سـەر قـەزای خانـەقین، دەیتـوانی لـەو کۆمەڵگایانە سودمەند بێت.

٦ــ تــەعریبکردنی نــاوی یەکــە کارگێڕیــەکان و ناوچــەکانی نیشتەجێبوون لە خانەقین.

٧ـ ئاراستەکردنی بەرپرسان لـە هـەموو ئاستەکان بـۆ کـارکردن لەسەر کەمکردنەوەی ژمارەی کـورد لـە شـاری خانـەقین، وەك تــەها یاســین ڕەمــەزان، جێگـری سـەرۆك کۆمـاری ئـەو کـاتی عێراق، لە نوسراوێکدا داوای کەمکردنی ڕێژەی کورد لە شـارەکە بۆ لە (٢٠٪)ـی دانیشتوان دەکات.. ئەمەش لە نوسراوی ژمـارە (٣٦٣/٢٥)ـی ئاداری (١٩٩٩)ــی قایمقامیـەتی قـەزای خانـەقین بۆ بەرپرسـانی بـاڵای حیزبـی بەعسـی دەسـەڵاتداری ئـەو کاتـە ئاماژەی پێکراوە.

المناطق التي تعرضت للتهجير في كردستان العراق

*** ڕەهەندە نەتەوەییەکانی سیاسەتی تەعریب:**

وێــرای خاڵـــە نێگەتیڤـــەکانی ســـەرجەم ســـەرژمێرییە ئەنجامدراوەکانی دانیشتوانی عێراق "جگە لە سـەرژمێری سـاڵی (١٩٥٧)"، لە دەرەنجام و لێکەوتەی نەخوازراوی، بـەڵام هـەموو ئەنجامــەکان ئامــاژە بــە کەمبوونــەوەی ڕێــژەی دانیشــتوانی خانەقین بە تایبەت لە حەفتاکان و هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو دەکـەن، بڕوانـە نەخشـەی ژمـارە (٢)، کـە ئامـاژە بـە ڕێـژەی نەشونمای دانیشتوان بە ڕێـژەی (٥ ــ ٧٪)، لـە نێـوان سـاڵانی (١٩٤٧ــ١٩٦٥) دەکـات، بـەڵام دواتـر لـە سـاڵانی (١٩٦٥ ــ ١٩٧٧) ئـەو ڕێژەیـە کەمبۆتـەوە بـۆ لـە (٢٪). هاوبـار ڕێژەکـە بەپێی سەرژمێری ساڵی (١٩٨٧) گەیشتۆتە خوار (ـ٤٪).

ئــەم گۆڕانکارییانــە کاریگــەری نــەرێنی لەســەر قــەبارەی دانیشتوانی شارەکە دروستکرد لە ڕوویی پێکهاتـەی نەتـەوەیی شارەکە، ئەمـەش بـەهۆی پرۆسـەکانی تەعریبـەوە وەك پێشـتر ئاماژمان پێیدا، کە بووە هۆی ئەوەی ڕێژەی کورد لـە پارێزگـای دیالـە لـە (٢٧٪)ــی کـۆی دانیشـتووان لـە سـەرژمێری سـاڵی (١٩٧٧)ـەوە دابەزێت بۆ کەمتر لە (١١٪) لـە سـەرژمێری سـاڵی (١٩٨٧)، هـەر لـەو ماوەیەشدا ڕێـژەی پێکهاتـەی عـەرەب بـە ڕێژەیەکی بەرچاو زۆربۆتەوە و گەیشتۆتە ڕێـژەی لـە (٨٨٪)ــی کۆی دانشتوانی شارەکە.

کەمبونەوەی ژمارەی دانیشتووانی کورد لە شاری خانـەقین بـە شێوەیەکە، بەپێی سەرژمێری ساڵی (١٩٤٧) نەتەوەی کـورد لـە (٨٠٪)ــی دانیشـتوانی شـارەکەی پێکهێنـاوە، بـەڵام لــە سەرژمێری ساڵی (١٩٧٧) دابەزیووە بۆ لـە (٢٧٪) و پاشـان لـە ســەرژمێری ســاڵی (١٩٩٧) کەمبۆتــەوە بــۆ لــە (٣.٢٧٪)، هاوتــەریب ڕێــژەی عــەرەب لــە ســەرژمێری ســاڵی (١٩٧٧) بەرزبۆتەوە بـۆ لـە (٦٨٪) و لـە سـاڵی (١٩٩٧) بەرزبۆتـەوە بـۆ زیاتر لە (٧٢٪)ـی دانیشتوان.

*** ئەنجامەکانی لێکۆڵینەوەکە:**

١ــ ناوچــە جێناکۆکــەکان جێــی بایــەخێکی تایبــەتی بــۆ

حکومەتەکانی عێراق و سەرکردەکانی بزوتنەوەی کوردیە لە هەرێمی کوردستانی عێراق، ئەمەش لەبەر ڕۆشنایی پێگەی جوگراف و پێکهاتەی نەتەوەیی و گرنگیە ئابووریەکەی، کە بووە هۆی هەڵوێست وەرگرتنی هەردوولا لەسەر جێبەجێکردنی مادەی (١٤٠) لە دەستوری هەمیشەیی عێراق لە ساڵی (٢٠٠٥).

٢ـ ناوچە جێناکۆکەکان بە درێژایی سەدەی رابردوو بە تایبەت لە نیوەی دووەمیدا، زنجیرەیەك لە هەڵمەتەکانی گواستنەوە و راگواستن و ئەنفال و جینۆسایدی بە خۆیەوە بینیوە، کە دواتر لە شوێنیان عەرەبی هاوردە نیشتەجێکراوە، ئەمەش بە ئامانجی کەمکردنەوەی ژمارەی کورد لە ناوچەکەدا و سڕینەوەیان لەلایەك و بەرتەسکردنەوە و پێشێلکردنی مافی نەتەوایەتی کورد لەلایەکی تر.

٣ـ شاری خانەقین نمونەیەکی روونە بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتی تەعریب لە ناوچە جێناکۆکەکان، لەبەر گرنگی پێگەی جوگراف و ئابووری و ئەتنۆگراف، بە جۆرێك کاریگەری بەسەر نەشونمای دانیشتوانەکەی لە بەرژەوەندی عەرەبە هاوردەکان هەبووە، ئەمەش بێگومان لەسەر حسیابی کوردە بە زۆرەملێ راگواستراوەکەی خانەقین.

٤ـ بەردەوامیدان بە پەراوێزخستنی مافی رەوای نەتەوەی کورد، وەك نەتەوەیەکی بێدەوڵەت، کە رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بریاری لەسەرداوە، دەبێتە هۆی نەمانی ئاسایش و سەقامگیری لە ناوچەکە، کە واپێویست دەکات لەسەر حکومەتی عێراق دوور لە رەگەزپەرستی، بە شێوازی ئەرێنی بە رووی مافە رەواکانی کوردا بکرێتەوە، بەتایبەت لە ناوچە جێناکۆکەکان.

* پێشنیارەکان:

لەبەر رۆشنایی ئەم لێکۆڵینەوەیە دەکرێت ئەم پێشنیارانەی خوارەوە لەبەرچاو بگیرێت:

١ـ کاتی هاتووە حکومەتی عێراق سوود لە ئەزموونەکانی مێژوو وەربگرێت، بۆ مامەڵەکردنی لەگەڵ دۆزی کورد لە عێراق و لە مامەڵەکانیدا رەچاوی ئاستی قوربانیدانەکانی کورد بە درێژایی چەندین دەیەی پێشوو بکات، بە ئامانجی رێگریکردن لە دووبارە کاولکاری و وێرانبوون.

٢ـ پێویستە لەسەر هەردوولا واتا حکومەتی عێراق و حکومەتی هەرێمی کوردستان، رەچاوی گۆڕانکارییە سیاسی و ئابووری و ئەمنیەکان بکەن، کە لە ناوچەکەدا دەگوزەرێت، و کرانەوەی جدی بەسەر گرفتەکانی نێوانیان بە رۆحیەتی ئەرێنی بکەن، بە مەبەستی گەیشتن بە ئاسایش و سەقامگیری.

٣ـ کارکردنی بەپەلە بۆ جێبەجێکردنی مادەی (١٤٠)ی دەستووری عێراق، بەو شێوەیەی لە برگەکانی مادە دەستورییەکەدا هاتووە، رێگەخۆشکەر دەبێت بۆ چارەسەرکردنی هەموو گرفتەکانی دیکە" بەوەش میللەتی کورد دەبێتە هاوبەشێکی زیندوو بە ئاراستەکانی جێبەجێکردنی سەقامگیری سیاسی و پەرەپێدانی ئابووری و ژیاری لە وڵات.

(الوثيقة رقم 2)

اللجنة الأمنية الخاصة بترحيل العوائل الكوردية من خانقين وتوزيع دور المرحلين.

بسم الله الرحمن الرحيم
جمهورية العراق
قائمقامية قضاء خانقين
العدد /س/٣/٤٢ سري للغاية
التاريخ / ١٩٩٩/١/١٧

الى / قيادة شعبة خانقين
الموضوع / اجتماع اللجنة الامنية

بتاريخ ١٩٩٩/١/١٦ اجتمعت اللجنة الامنية في القضاء برئاسة الرفيق القائمقام وبحضور ممثل مديرية امن خانقين و ممثل مديرية شرطة خانقين وممثل دائرة مخابرات خانقين وممثل قيادة شعبة خانقين للحزب القائد .
وتم مناقشة جدول اعمالها التالي :-
١- مناقشة موضوع ترحيل العوائل الكردية من خانقين .
٢- مناقشة موضوع الهاربين و المتخلفين من الخدمة العسكرية .
٣- تشكيل لجنة برئاستنا وعضوية مدير بلديات ديالى وذلك لتوزيع دور المرحلين البالغ عددها (٣٥) دار .
٤- مناقشة تقليص الموظفين من القومية الكردية فقط في دوائر خانقين .
راجين التفضل بالاطلاع و تزويدنا باسماء العوائل المشمولة في فقرة ((١) اعلاه بيان رايكم بماجاء في فقرة (٤) اعلاه ...
مع التقدير

العميد
عامر محمد صالح الجعفري
قائمقام قضاء خانقين
رئيس اللجنة الامنية
١٩٩٩/١/١٧

جمهورية العراق
مديرية بلدية خانقين
العدد: المساحة/١٣٢
التاريخ: ١٩٩٩/٢/٢٨

إعلان

بناء على ما جاء بكتاب مديرية بلديات محافظة ديالى المرقم ١٠٠٥ في ١٩٩٩/٢/٢٢ وحسب ما جاء بكتاب دائرة التخطيط العمراني المرقم ١٣٢ في ١٩٩٩/٢/٢١ سوف تقوم بلدية خانقين بتحديث التصميم الأساسي المرقم ١٣١٥ وفق مادتين(٤٣-٤٤) من قانون التصميم ١٦٥ لسنة ١٩٦٤ فعلى الدوائر الحكومية الرسمية وشبه الرسمية والمواطنين ممن لديهم اعتراض تقديم اعتراضاتهم الى بلدية خانقين أو الى مجلس الشعب في القضاء خلال مدة أقصاها(٩٠) يوما.

المهندس
مجول ابراهيم علي
مديرية بلدية خانقين وكالة

ملاحظة:-
أن مضمون الكتاب أعلاه تهديم الأحياء المذكورة (أدناه) لان غالبية تلك الأحياء من القومية الكردية وان هذا لقد اقترح بها قائمقام خانقين أثناء زيارة طه ياسين رمضان الى خانقين في شهر تموز/١٩٩٨.
الأحياء المشمولة بالتهديم:-
١. كهريز السفلى
٢. كهريز العليا
٣. حي ١٧ تموز (جنرة)
٤. محمد عبدالله بيك
٥. قرية دور
٦. قرية الاركوازى

وثيقة رقم (3): المهجرون الكرد ..

(الوثيقة رقم 4)

نقل المعلمين والمدرسين الكورد بهدف تقليل نسبة الكورد في القضاء

بسم الله الرحمن الرحيم
قائمقامية قضاء خانقين
جمهورية العراق
اللجنة الامنية
العدد /٢٥/ ٣٦٣ (سري للغاية)
التاريخ / ٢٤/ اذار / ١٩٩٩

الى / قيادة شعبة خانقين
الموضوع / بيان راي

تنفيذا لامر السيد نائب رئيس الجمهورية (طه ياسين رمضان) اثناء زيارته الى خانقين في تموز / ١٩٩٨ و لقائه باعضاء اللجنة الامنية في القضاء و الذي اكد سيادته على ضرورة تقليل نسبة الاكراد في خانقين الى ٢٠% عليه ناقشت اللجنة الامنية باجتماعها المنعقد بتاريخ ١٩٩٩/٣/٢٤ موضوع نقل المعلمين و المدرسين من الذكور و الاناث من القومية الكردية فقط خارج قضاء خانقين .
التفضل بالاطلاع وبيان رايكم بصدد الموضوع واعلامنا .
ليتسنى لنا مكاتبة الجهات ذات العلاقة ... مع التقدير

العميد
عامر محمد صالح
قائمقام قضاء خانقين
رئيس اللجنة الامنية
١٩٩٩/٣/٢٤

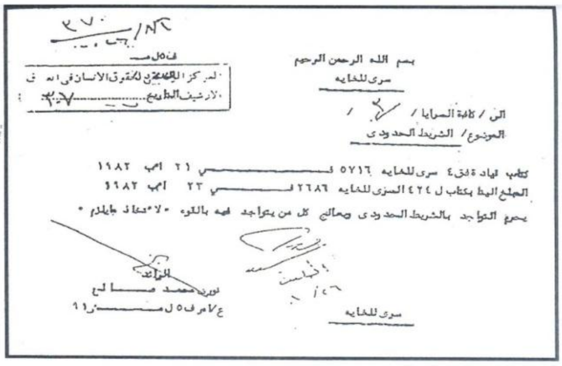
بسم الله الرحمن الرحيم
سري للغايه

الى / كافة السرايا /
الموضوع/ الشريط الحدودي

كتاب قيادة ق٤ سري للغايه ٥٧١٦ في ٢١ اب ١٩٨٢
الملحق بكتاب ل ٤٢٤ السري للغايه ٢٦٨٦ في ٢٣ اب ١٩٨٢
يحرم التواجد بالشريط الحدودي وصالح كل من يتواجد فيه بالقوه ... للاعلام

الرائد
نوري محمد صالح
٤/ امرف ٥ ل ...

سري للغايه

المركز الكلداني لحقوق الانسان في ...
الارشيف التاريخ ...

جینۆسایدی کورد ....

و یاسای نێودەوڵەتی

هەوڵە شکستخواردووەکان بۆ بە دادگایی گەیاندنی فەرمانداره عێراقیەکان

پرۆسەی ئەنفال لە روانگای یاسای نیودەوڵەتیەوە

هەوڵە شکستخواردووەکان
بۆ
بە دادگایی گەیاندنی فەرماندارە عێراقیەکان

هاوڕێ ئەحمەد
نووسەر و لێکۆڵەر

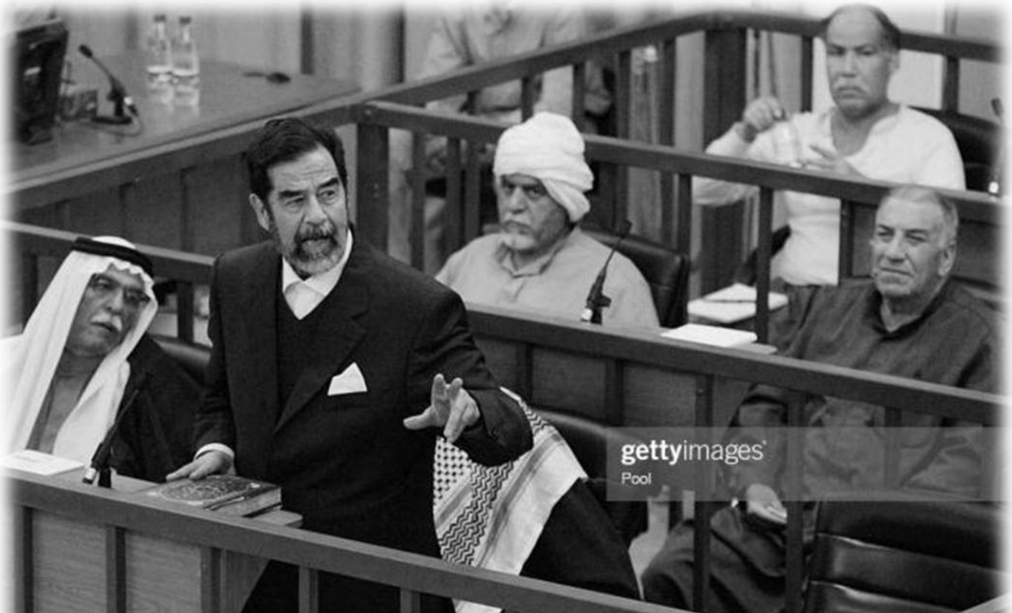

دەوڵەتی عێراق بە نمایندەی حیزبی بەعس و بە سەرکردایەتی سەدام حوسێن لە ساڵانی هەشتاکاندا، ژمارەیەکی ئێگجار زۆر شاتاوانی ئەنجامدا، لە تاوانی جەنگ و تاوانی دژە مرۆڤایەتییەوە بگرە هەتا تاوانی جینۆساید، لە ڕووی یاساییەوە سیستمی ئەو کاتی جیهانیی هیچ میکانیزمێکی بۆ بە دادپەروەری گەیاندنی سەرکردە و فەرماندارە باڵاکانی دەوڵەتان نەبوو، لەهەمان کاتدا لە ڕووی سیاسییەوە ئەو کات سیستەمێك بوونی نەبوو بۆ ڕێگریکردن لە ئەنجامدانی ئەو تاوانانە و بنەمای دەستێوەردانی مرۆیی و هێشتا ڕیشەی خۆی نەئاژوو بوو و سەروەری دەوڵەت تیۆرەیەکی پیرۆز و شایەنی دەست لێدان نەبوو.

هێشتا هەر جۆرە هەوڵێك لە ماوەی ئەو چوار دەیەی دوای جەنگی دووەمی جیهانی بۆ سەرپێخستنی دادپەروەریی جیهانیی لەلایەن ئەمەریکا و یەکێتی سۆڤیەتەوە پەرچ دەدرایەوە، ئەوان بە ساردی لەگەڵ یەك لە جەنگدا بوون و تەقەلای سەپاندنی هەژموونی خۆیان و سنووردارکردنی ئەوی دییان دەدا.

لە هەمان ساڵی هەڵوەشانەوەی یەکێتی سۆڤیەت و کۆتایی جەنگی سارد و بردنەوەی ئەمەریکا لە جەنگەکەدا، عێراق پەلاماری دەوڵەتی کوەیتیدا و داگیریکرد، لە ڕۆژی (٢)ی ئابی (١٩٩٠) سەربازەکانی عێراق چوونە وڵاتی کوەیتەوە، لەهەمان ڕۆژدا و پاش چەند کاتژمێرێك ئەنجومەنی ئاسایش لەسەر داوای ئەمەریکای تاکە پاڵەوانی دوای جەنگی سارد کۆبووەوە و بە تێکڕای دەنگ بڕیاری ژمارە (٦٦٠)ی دەرکرد و پەلامارەکانی عێراقیان سەرکۆنەکرد و داوایان لە عێراق کرد هێزەکانی بۆ ئەو شوێنانە بگێڕێتەوە کە لە (١)ی ئابی (١٩٩٠)، واتە ڕۆژێك پێش هێرشەکان، لە ناو خاکی خۆیدا جێگیری کردبوون.

سەدام حوسێن پەرچی داواکەی ئەنجومەنی ئاسایشی دایەوە و بەردەوام بوو لە داگیرکردنی کوەیت و هێزەکانی پاشەکشە پێ نەکرد، چوار ڕۆژ دواتر و لە (٦)ی ئابی (١٩٩٠) دیسانەوە لەسەر بانگهێشتی ئەمەریکا، ئەنجومەنی ئاسایش کۆبونەوە و ئەمجارە لە ژێر بەندی حەوتی بنەڕەتنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان، بڕیاری ژمارە (٦٦١)یان دەرکرد و ئابلوقەی ئابوورییان خستە سەر عێراق و سێ ڕۆژ دواتر و لە بەرواری (٩)ی ئابی (١٩٩٠) دیسانەوە ئەنجومەنی ئاسایش لەسەر هەمان مژار کۆبونەوە و بڕیاری ژمارە (٦٦٢)یان دەرکرد، لەم بڕیارەدا داوایان لە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی و ڕێکخراوە نێودەوڵەتیەکان کرد دان بە پێوەلکانی کوەیت بە عێراقدا نەنێن.

عێراق پێملی هیچ یەکێك لەو بڕیارانە نەبوو و بەردەوام بوو لە شەڕەنگێزییەکەی دژی سەروەری کوەیت، لە (١٨ و ٢٥)ی ئابی ١٩٩٠) دوو کۆبونەوەی تری ئەنجومەنی ئاسایش لەسەر داگیرکردنی کوەیت لەلایەن عێراقەوە ئەنجامدرا، لە کۆبونەوەی یەکەمدا بڕیاری ژمارە (٦٦٤)یان دەرکرد و داوایان لە عێراق کرد دیپلۆماتە بیانیەکانی ناو عێراق بپارێزێت و ڕێگەیان بدات بە سەلامەتی بەغداد بەجێبهێڵن، لە کۆبونەوەی دووەمدا بڕیاری ژمارە (٦٦٥)یان دەرکرد و داوایان لە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی کرد بەشداربن لە کۆتایی پێهێنانی داگیرکردنی کویت لەلایەن عێراقەوە لە ڕێگەی هێزیی چەکدارییەوە.

بازنەی نارەزایەتییە نێودەوڵەتیەکان تا دەهات فراوانتر دەبوو و عێراقیش بەردەوام بوو لە پاشەکشە نەکردنی لە کوەیت.. لەو ماوەیەدا ئەنجومەنی ئاسایش (١٢) بڕیاری تایبەت بە داگیرکارییەکانی عێراق دەرکرد و عێراق پێملی هیچ یەکێك لەو بڕیارانە نەبوو.

لە بەرواری (٢٩ـی تشرینی دووەمی ١٩٩٠) ئەنجومەنی ئاسایش بڕیاری ژمارە (٦٦٧)ی دەرکرد و ڕەوایەتی بە دەستێوەردانی مرۆییدا ئەگەر عێراق تا بەرواری (١٥ـی کانوونی دووەمی ١٩٩١) هێزەکانی لە کوەیت پاشەکشە پێ نەکات، عێراق تا ئەو بەرواره پاشەکشەی نەکرد و ڕۆژی دواتر و لە بەرواری (١٦)ـی کانوونی دووەم، هێزی هاوپەیمانان کە لە سی دەوڵەت پێکهاتبوون بە سەرکردایەتی ئەمەریکا جەنگی کەنداوییان دەستپێکرد و لە ماوەی نزیکەی مانگ و نیوێکدا و تا بەرواری (٢٨ـی شوباتی ١٩٩١) هێزە عێراقییەکانیان لە کوەیت وەدەرنا.

پاش ئەو هەموو شەڕەنگێزییەی عێراق و ئەنجامدانی تاوانی جەنگ لە داگیرکردنی کوەیتدا، دەرفەتێکی لەبار ڕەخسا بۆ بە دادگایی گەیاندنی فەرماندارانی عێراق، جۆرج بۆشی سەرۆك و کاربەدەستانی ئەمەریکا و هەندێ لە وڵاتە ئەوروپیەکان لە پێش جەنگەکەدا چەندجارێك ئاماژە بە دادگاییکردنی سەدام حوسێن دەکەن، لە (٢٣ـی کانوونی دووەمی ١٩٩١)ـدا و هەفتەیەك دوای دەستپێکردنی جەنگی کەندا، کۆنگرێسی ئەمەریکا پرۆژە یاسایەك بەرباس دەدات و و داوا لە ئیدارەی جۆرج بۆش دەکات تاوانبارانی عێراق دادگایی بکرێن، لەبەر ئەوەی هەتا ئەوکات جگە لە هەردوو دادگای سەربازیی نێودەوڵەتیی لە نۆرمبێرگ و دادگای سەربازیی نێودەوڵەتیی لە تۆکیۆ - ساڵی (١٩٤٥)، هیچ نموونەیەکی تری دادگای تایبەت بە تاوانی نێودەوڵەتیی لە گۆڕێ نەبوو، بۆیە لە گفتوگۆکانی ناو ئەنجومەنی پیران (سێنات)ـدا سێ شێوە دادگا پێشنیار دەکرێت:

یەکەمیان: ئەمەریکا لە ڕێگەی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە، دادگایەکی تایبەت بە تۆمەتبارانی جەنگی کەنداو دابمەزرێنێت.

دووەمیان: هێزیی هاوپەیمانان بە سەرکردایەتی ئەمەریکا دادگایەك دابمەزرێنێت هەر وەك هەردوو دادگاکەی نۆمبێرگ و تۆکیۆ.

سێیەمیان: تۆمەتبارانی جەنگەکە بهێنرێت لە دادگاکانی ناو ئەمەریکادا دادگایی بکرێن.

کۆنگرێس پرۆژەکە لە ڕێکەوتی (١٨ـی نیسانی ١٩٩١) جارێکی تر هەموار دەکاتەوە و ناوەکەی لە (جێبەجێکردنی پەیماننامەکانی ژنێڤ)ـەوە دەگۆڕێ بۆ (دادگای تاوانبارانی جەنگی کەنداو) و بە زۆرینە دەنگی لەسەر دەدرێت و پێشکەشی کۆشکی سپی دەکرێت، بەڵام کۆشکی سپی کاری

لەسەر ناکات.. هەرچەندە لە پرۆژەکەدا باسی جینۆسایدی کوردی تێدا نییە، بەڵام لە گفتوگۆکانی ناو ئەنجومەنی پیراندا، چەندینجار جەخت لە میحنەتیی و جینۆسایدی کورد دەکرێتەوە.

ساڵی (١٩٩٢) ویلیەم کلینتۆن دەبێت بە سەرۆکی ئەمەریکا و دوای دامەزراندنی دادگای تایبەت بە تاوانی نێودەوڵەتیی بۆ یوگوسلاڤیا لە ساڵی (١٩٩٣) و دادگای تایبەت بە تاوانی نێودەوڵەتیی بۆ ڕواندا لە ساڵی (١٩٩٤) لەلایەن ئەنجوومەنی ئاسایشەوە، جارێکی تر مژاری دروستکردنی دادگایەك بۆ تاوانەکانی فەرماندارانی دەوڵەتی عێراق دێتەوە بەرباس، ئەمجارە ئیدارەی کلینتۆن دەیەوێ لە ڕێگەی ئەنجوومەنی ئاسایشەوە کۆمیتەیەکی گەڕان بە دوای ڕاستیدا بۆ عێراق دروست بکرێت هەر وەك ئەوەی پێش درووستکردنی دادگاکە بۆ یوگوسلاڤیا درووستکرا، بەڵام هەوڵەکانی شکست دەهێنن، چونکە لەو کاتەدا زۆرێك لە ئەندامە هەمیشەییەکانی ئەنجومەنی ئاسایش بەرژەوەندی ئابووری و سیاسییان لەگەڵ عێراقدا هەبوو.

لە (٢ـی مارسی ١٩٩٨) جارێکی تر ئەنجومەنی پیرانی ئەمەریکا، پرۆژە یاسایەك لە ژێر ناوی (پرۆژە یاسای دادگای تاوانە جەنگیەکان بۆ سەدام حوسێن) گەڵاڵە دەکات و لە (١٦)ـی مارسی هەمان ساڵ و لە دەیەمین ساڵیادی کیمیابارانکردنی هەڵەبجەدا بە تێکرای دەنگی ئەنجومەنەکە پرۆژەکە تێدەپەڕێت و داوا لە ئیدارەی کلینتۆن دەکات لە ڕێگەی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە دادگایەك بۆ سەدام حوسێن و فەرماندارەکانی تری عێراق دامەزرێنێت، ئەمجارە ئەم پرۆژەیە زۆر چڕوپڕترە و بە دوور و درێژی لەسەر تاوانەکانی فەرماندارەکانی عێراق هەڵوەستەی کردووە و سەرجەم ئەو تاوانانەی سەدام حوسێن ئەنجامیداون و ڕێکاری یاسایی بۆ دامەزراندنی دادگایەکی تایبەت بە تاوانی نێودەوڵەتیی بۆ عێراق بەرباس کردووە.

لەم کاتەدا هەردوو دادگای تایبەت بە تاوانی نێودەوڵەتیی بۆ یوگوسلاڤیا و ڕواندا سەرپێ کەوتبوو، هەوڵەکان ئارگومێنتی یاسایی پتەوی لەپشت بوو، لە پاڵ تاوانەکانی تری فەرماندارەکانی عێراق لە چەشنی داگیرکردنی کویت و مووشەك بارانکردنی ئیسرائیل و بە بارمتەگرتنی دیپلۆماتە بیانیەکانی ناو عێراقدا، لە بەشێکی پرۆژەکەدا دەڵێت:"سەدام حوسێن و فەرماندارەکانی تری عێراق، شاڵاوێکی سیستماتیکیان دژی کوردەکان بە مەبەستی سڕینەوەیان ئەنجامداوە، چەکی کیمیاوییان لە دژی خەڵکی بێتاوانی کورد بەکارهێناوە، لە شاڵاوەکانی ساڵانی (١٩٨٧ بۆ ١٩٨٨) زیاتر لە (١٥٠) هەزار هاوڵاتی کورد بێسەروشوێن کراون، چوار هەزار گوندیان تەفروتوونا کراوە، (١٠) ملیۆن مین لە خاکەکەیاندا چێنراوە، لە شاری کەرکوك پاکتاوی ڕەچەڵەکی کراون".

لە پرۆژە بڕیارەکەی ساڵی (١٩٩٨) بۆ یەکەمجار تاوانی جینۆساید ناوی هێنراوە و داوا دەکەن لە پاڵ تاوانی جەنگ و تاوانی دژە مرۆڤایەتیدا، سەدام حوسێن و فەرمارندارەکانی تری عێراقیش لە پای ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید دادگایی بکرێن..

لە ساڵی (١٩٩٧) ئەمریکا ئۆفیسێك بە ناوی باڵوێزی گەورە بۆ دادپەروەریی و تاوانی نێودەوڵەتیی دادەمەزرێنێت، ئەم ئۆفیسە ئەرکی کۆکردنەوەی بەڵگە و دۆزینەوەی ڕێگاچارەی یاسایی و دیپلۆماتییە بۆ شاتاوانەکان و دێڤد شیفەر وەك یەکەم باڵوێز سەرپەرشتی ئەو ئۆفیسە دەکات.

لە ساڵی (١٩٩٨) تیمێك بە سەرپەرشتی خودی باڵوێز سەردانی هەرێمی کوردستانی عێراق دەکەن، بە مەبەستی کۆکردنەوەی بەڵگە و دۆزینەوەی ڕێگاچارەی یاسایی بۆ دادگاییکردنی سەدام حوسێن و فەرماندارەکانی تری عێراق.. پاش گفتوگۆ لەگەڵ ئەندامانی تری ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتیی و بە تایبەت چوار ئەندامە هەمیشەییەکەی تری ئەنجومەنەکە، ئەمەریکا دەگاتە ئەو بڕوایەی هەر هەوڵێکی لەم چەشنە لەلایەن ئەندامانی ئەنجومەنی ئاسایشەوە ڤیتۆ دەکرێت و دەستبەرداری هەوڵەکانی بۆ دامەزراندنی دادگایەك بۆ تاوانەکانی فەرماندارانی عێراق لەو کاتەدا دەبێت.

شکستی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتیی و نەگەیشتنە دەرئەنجامی ئەنجومەنی ئاسایش بۆ کۆتایی پێهێنانی دەسەڵاتی سەدام حوسێن لەو کاتەدا، سەرەڕای ئەوەی ڕەوایەتییەکی گەورە لە پشتی ئەو کۆتایی پێهێنانەوە هەبوو و کۆدەنگییەکی تا ڕادەیەك گرنگیش لەناو ئەنجومەنی ئاسایشدا مسۆگەر ببوو، دەرئەنجام سەری کێشتا بۆ داگیرکردنی عێراق بە شێوەیەکی نا یاسایی لە دەرەوەی ڕەوایەتی نەتەوە یەکگرتووەکان لەلایەن ئەمەریکاوە و دامەزراندنی دادگایەکی پڕ مشتومڕ و جێگای پرسیار.

دامەزراندنی دادگای باڵای تاوانەکان لە عێراق

پاش هێرشەکانی (١١)ی سێپتەمبەری ساڵی (٢٠٠١)، ئەمەریکا جەنگی دژ بە تیرۆر ڕاگەیاند، ئەمەریکا نەیتوانی بڕوا بە ئەنجومەنی ئاسایش بهێنێت بۆ ڕەوایەتیدان بە جەنگەکە، بەدەر لە ڕێگەپێدانی ئەنجومەنی ئاسایش و تاك لایانانە و لەگەڵ هاوپەیمانەکانیدا لە ساڵی (٢٠٠٣) هێرشی کردە سەر عێراق، پاش پرۆسەی داگیرکردنی عێراق و لابردنی سەدام حوسێن و حیزبی بەعس لە فەرمانڕەوایی عێراق و دەستگیرکردنی سەدام حوسێن و فەرماندارەکانی تری عێراق، مژاری دامەزراندنی دادگا هاتەوە گۆڕێ.

وڵاتە داگیرکەرەکانی عێراق و بەشێك لە چینی سیاسیی و چالاکوانی عێراقی داوای دامەزراندنی دادگایەکیان بۆ فەرماندارەکانی عێراق دەکرد، وەلێ بەرەیەکی فراوانتری نێودەوڵەتیی دژی دامەزراندنی دادگاکە بوون، بەرەی دژ بە دامەزراندنی دادگاکە، ئارگومێنتی ئەوەیان دەکرد کە داگیرکردنی عێراق نایاساییە و بەدەر لە دەسەڵات پێدانی ئەنجومەنی ئاسایش ئەنجامدراوە، ئەمەش وەها دەکات هەر دادگایەك هێزی داگیرکار دروستی بکات ڕەوایەتی یاسایی نییە،

لە پاڵ ئەو ئارگومێنتانەدا، بەشێك لە یاساناسان دژی دامەزراندنی دادگاكە بوون، چونكە ئەو هۆكارەی كە وای لە هێزە داگیركارەكان كرد، كە عێراق داگیربكەن و دەسەڵاتەكەی سەدام حوسێن بروخێنن، ئەو هۆكارانە نەبوون كە دواتر سەدام حوسێنی لەسەر دادگایی كرا و هیچ جۆرە چەكێكی كۆكوژیان نەدۆزییەوە.

لە كۆتاییدا ئەو بەرەیەی لەگەڵ دامەزراندنی دادگاكە بوو، دادگاكەی دامەزراند و نە نەتەوە یەكگرتووەكان ئامادەیی پیشاندا بۆ هاوكاری دامەزراندنی دادگاكە و نە كۆمەڵگەی نێودەوڵەتیی، جگە لە هەر چوار وڵاتی داگیركەری عێراق (ئەمەریكا، بەریتانیا، ئوسترالیا و پۆڵەندا)، ئەوا تەنها دوو دەوڵەتی تر (ئیسپانیا و چیك) زۆر سنووردار ئامادەییان نیشاندا لە ڕووی لۆجیستی و شارەزاییەوە یارمەتی دامەزراندنی دادگاكە بدەن.. كە بڕیاری دامەزراندنی دادگاكە درا، جارێكی تر جۆر و شێوەی ئەو دادگایەی وا پێویستە بۆ دادگاییكردنە دابمەزرێت بووەوە جێگای مشتومڕ، لەو كاتەدا چەند بژاردەیەك خرانە بەرباس.

یەكەم: دادگایەكی سەربازیی نێودەوڵەتیی وەك دادگای سەربازیی نۆرمبێرگ، كە دەسەڵات بە هێزە داگیركارەكانی عێراق (ئەمەریكا، بەریتانیا، ئوسترالیا و پۆڵەندا) بدات دادگایی بەرەی دۆڕاوی جەنگەكە بكەن.

دووەم: دادگایەكی تایبەت بە تاوانی نێودەوڵەتیی وەك هەردوو نموونەكەی یوگوسلاڤیا و ڕواندا دابمەزرێت.

سێیەم: دادگایەكی ناوخۆی عێراقی كە ڕەچاوی سیستمی یاسایی عێراق و لە دادوەری عێراقی پێكهاتبێت.. دابمەزرێت.

هەر چەندە لەو كاتەدا دادگای تاوانی نێودەوڵەتیی دامەزرابوو و چوو بووە بواری كارپێكردنیشەوە، بەڵام ئەو دادگایە بژاردەیەكی گونجاو نەبوو بۆ دادگایكردنەكە، چونكە بەپێی بنەڕەتنامەی دادگاكە، مەودای كاتی دەسەڵاتی دادوەریی دادگاكە ڕێگەی بە دادبینی ئەو تاوانانە نادات كە پێش (١)ـی تەموزی ساڵی (٢٠٠٢) ئەنجامدراون.. ئەمەش لەمپەرە گەورەكەی بەردەم ئەم دادگایە بوو، هەرچەندە گەر ڕێگەشی بدایە لەبەر ئەوەی ئەمەریكا ئەندامی دادگاكە نەبوو (تائێستاش ئەندام نییە) و یەكێكە لە نەیارە سەرسەختەكانی ئەو دادگایە، مەحاڵ بوو ئەمەریكا تۆمەتبارە عێراقیەكانی ڕەوانەی ئەو دادگایەی بكردایە.

لە هەمان كاتدا عێراق ئەندامی ئەو دادگایە نەبوو (تائێستاش ئەندام نییە)، ئەمەش ڕێگەی لە دادگاكە گرت، خۆویستانە دەستێوەردانی یاسایی بكات، لەو كاتەشدا عێراق سەروەرییەكەی لە دەستدابوو تا بتوانێت بانگهێشتی دادگاكە بكات وەك دەوڵەتێكی نا ئەندامی دادگاكە ڕێگە بە دادگا بدرێت لێكۆڵینەوە و دادبینییەكانی دەست پێ بكات، سەرەرای بەربەستی مەودای كاتی دەسەڵاتی دادوەریی دادگای تاوانی نێودەوڵەتیی.

لە ڕووی یاساییەوە مۆدێلی دادگای سەربازیی نێودەوڵەتی نورمبێرگ و تۆكیۆ كۆتایی هاتووە، چونكە پەیماننامەی چوارەمی ژنێڤ ڕێگە دەگرێت لە دامەزراندنی دادگا لەلایەن دەوڵەتی داگیركەرەوە بۆ دەوڵەتیی داگیركراو، جگە لەوەش لە دوای دامەزراندنی نەتەوە یەكگرتووەكانەوە دادپەروەری تاوانی نێودەوڵەتیی (International Criminal Justice) بەرەو پێشچوونی زۆری بەخۆوە بینیووە و بژاردەی دادپەروەری براوە (Retributive Justice) بژاردەیەكی گونجاو نەبوو لە ساڵی (٢٠٠٣) و دوای زیاتر لە نیو سەدە لە دامەزراندنی دادگاكەی نۆرمبێرگ و تۆكیۆ جارێكی تر زیندوو بكرێتەوە، لە هەمانكاتدا لە ڕووی سیاسییەوە دەستبردن بۆ دادگایەكی لەو چەشنە نەیارە نێودەوڵەتیی و بەرهەڵستكارە عێراقییەكانی دژی ئەمەریكا زیاتر هان دەدا تا دژایەتیی ئەمەریكا بكەن.

بژاردەی دامەزراندنی مۆدیلی هەردوو دادگای تایبەت بە تاوانی نێودەوڵەتیی بۆ یوگوسلاڤیا لە ساڵی (١٩٩٣) و دادگای تایبەت بە تاوانی نێودەوڵەتیی بۆ ڕواندا لە ساڵی (١٩٩٤) بەربەست و ئەستەمیی خۆی هەبوو، چونكە بۆ دامەزراندنی ئەم جۆرەی دادگا كە ناسراون بە (Ad Hoc) پێویستی بە ڕەزامەندی ئەنجوومەنی ئاسایش هەیە، وەلێ ئەمەریكا بێ ڕێگەپێدان و گەرانەوە بۆ ئەنجومەنی ئاسایش، عێراقی داگیركرد، ئەمەش وای دەكرد هەر هەوڵێكی لەو چەشنە ڕەنگە لەلایەن كۆمەڵگەی نێودەوڵەتیی و ئەندامە هەمیشەییەكانی ئەنجومەنی ئاسایشەوە پەرچ بدرایەتەوە، چونكە سێ ئەندامی هەمیشەیی ئەنجوومەنی ئاسایش (فەرەنسا و چین و ڕوسیا) كە خاوەنی ماف ڤیتۆن، لە ڕاگەیاندنێكی هاوبەشدا دژایەتی خۆیان بۆ داگیركردنی عێراق لەلایەن ئەمەریكاوە دەربڕی بوو.

بژاردەی دادگا تێكەڵەكان (Hybrid) لە چەشنی دادگای تایبەت لە وڵاتی سیرالیۆن (SCSL) و دادگای ناوازەی كەمبۆدیا (ECCC)، گونجاوترین بژاردە بوو بۆ دادگاییكردنی سەدام حوسێن و فەرماندارەكانی تری عێراق، ئەم چەشنەی دادگا پێویستی بە هەمانگی دەوڵەت و نەتەوە یەكگرتووەكان هەیە و سەنگی دەسەڵاتی دادگاكە هەمیشەی بە لای نەتەوە یەكگرتووەكاندا پارسەنگە و ئەو دەسەڵاتێكی زیاتری تێیدا هەیە، وەلێ ئەم بژاردەیە لای ئەمەریكیەكان كاری لەسەر نەكراو و ئەوان دادگایەكی عێراقیان لا پەسەندتر بوو.

ئەمەریكا و بەریتانیا پاش داگیركردنی عێراق، بە نامەیەك لە بەرواری (٨ـی ئایاری ٢٠٠٣) داوایان لە ئەنجومەنی ئاسایش كرد، كە ستاتوسی عێراق وەك دەوڵەتێكی داگیركراو و ئەمەریكا و بەریتانیا وەك داگیركەر بەپێی یاسای نێودەوڵەتیی بناسێنن، ئەنجومەنی ئاسایش لە ڕێكەوتی (٢٢ـی ئایاری ٢٠٠٣) كۆبونەوە و لەژێر بەندی حەوتی بنەڕەتنامەی نەتەوە یەكگرتووەكاندا، بڕیاری (١٤٨٣)ـیان دەركرد، لە بڕیارەكەدا ئەمەریكا و بەریتانیایان وەك دەوڵەتێكی داگیركەر ناساند و دەسەڵاتی دەركردنی بڕیار و حكومڕانی عێراقیان بەخشی بە "دەسەڵاتی كاتیی هاوپەیمانان" (Coalition Provisional Authority - CPA) تا ئەو كاتەی عێراقیەكان حكومەتێكی دیموكراتی بە هەڵبژاردن دادەمەزرێنن.

لە بڕیارەکەی ئەنجومەنی ئاسایشدا جەخت لەسەر بە دادپەروەری گەیاندنی فەرماندارەکانی پێشووی عێراق کراوەتەوە و داوا لە دەوڵەتە ئەندامەکانی نەتەوەیەکگرتووەکان دەکات، کە مافی پەنابەری بە تۆمەتبارەکان نەبەخشن.

ئەمەریکا ئەم بڕیارەی ئەنجومەنی ئاسایشی پێویست بوو بۆ ئەوەی ڕەوایەتی بەو یاسایانە بدات کە دەریدەکات، چەند ڕۆژی دواتر دەسەڵاتی کاتیی هاوپەیمانان لەبەر ڕۆشنایی دەسەڵاتپێدانی بڕیارەکەی ئەنجومەنی ئاسایشدا، یەکەم بڕیاری خۆی دەردەکات و دەسەڵاتە سیاسیی و ئیداریی و یاساییەکانی خۆی دیاریدەکات و دواتر دەسەڵاتی کاتیی هاوپەیمانان "ئەنجومەنی ئیداریی عێراق - Iraqi Governing Council - مجلس الحكم العراقي" لە ڕێکەوتی (١٣ی تەموزی ٢٠٠٣) دادەمەزرێنێت، کە پێکهاتبوون لە (٢٥) ئەندام و لە (٩ی کانوونی یەکەم ساڵی ٢٠٠٣) دەسەڵاتی کاتیی هاوپەیمانان دەسەلات بە ئەنجومەنی ئیداریی عێراق دەبەخشن بۆ دامەزراندنی دادگایەك بۆ فەرمانڕەواکانی پێشووی عێراق.

هاوپێچ بە بڕیارەکە، ڕەشنووسی بنەڕەتنامەی دادگاکەی تێدایە، کە پرۆفیسۆر شەریف بەسوونی سەرپەرشتیی تیمی نووسینەوەکەی کردبوو و ڕۆژی دواتر لە ڕێکەوتی (١٠ی کانوونی یەکەمی ٢٠٠٣) ئەنجومەنی ئیداریی عێراق پرۆژەکە دەردەچوێنێت، هەر هەمان ڕۆژ پۆل برێمەری حاکمی دەسەلاتی کاتیی هاوپەیمانان واژۆی لەسەر دەکات.. لەم پرۆژەیەدا ناوی دادگاکە "دادگای تاوانی تایبەت بە تاوانی دژە مرۆڤایەتیی لە عێراق"ـە.

لە (٢٨ی حوزەیرانی ٢٠٠٤) حکومەتی کاتیی عێراق دیاری دەکرێت و لە هەمان ڕۆژدا دەسەلاتیی کاتی هاوپەیمانان و ئەنجومەنی ئیداریی عێراق هەڵدەوەشێتەوە، پاشان لە (٣ی ئایاری ٢٠٠٥) حکومەتی ڕاگوزەری عێراق شوێنی حکومەتی کاتیی عێراق دەگرێتەوە.

دوای نزیکەی دوو ساڵ لە نووسینەوەی بنەڕتنامەی دادگاکە لەلایەن دەسەلاتی کاتیی هاوپەیمانانەوە، ئەنجومەنی نیشتیمانی عێراق لە ئەیلولی (٢٠٠٥) جارێکی تر بە پرۆژەی بنەڕتنامەی دادگاکەدا دەچێتەوە و ئەمجارە ڕەوایەتییەکی یاسایی لە ناو ئەنجومەنی نیشتمانی عێراقدا پێدەدرێت و لەو ڕەخنانەی وا لەسەر ڕەوایەتیی دادگاکە دەگیرا "کە لەژێر دەسەلاتی داگیرکەردا دامەزراوە" ڕزگاری دەکەن.

بنەڕەتنامە نوێیەکە بە نزیکەیی هەمان بنەڕتنامەی پێشووە و بێ گۆڕانکارییەکی گەوهەری وەك خۆی دەمێنێتەوە، بەلام ناوی دادگاکە دەگۆڕێت بۆ "دادگای باڵای تاوانەکان لە عێراق" و لە ڕۆژی (١٨ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٥) لە ڕۆژنامەی (وەقایعی) عێراقی بلاودەبێتەوە و ڕۆژی دواتر دادبینی لە کەیسی "دوجەیل"دا دەستپێدەکات.

پێش دادبینی کەیسی ئەنفال، کەیسی دوجەیل دادبینی تێدا کرا بوو، ڕاوێژکارە بیانییەکان پێشنیاری ئەوەیان کرد کە دادگاکە لە کەیسە بچووکەکانەوە و بە تۆمەتبارە پلە مامناوەندەکان دەست بە کارەکانی بکات، ئەمەش بۆ ئەوەی تا دەگاتە کەیسە ئالۆز و گەورە و فەرمانڕەوا پلە باڵاکانی عێراق، دادگاکە ئەزموونی باشی کۆکردبێتەوە.

لە سەرەتادا تا ناوڕاستی ساڵی (٢٠٠٥) ئەم ستراتیژە کاری لەسەرکرا، بەلام بەهۆی فشاری سیاسی شیعەکانەوە، حکومەتی عێراق چەند مانگێك پێش دەستپێکردنی دادبینیەکەی دوجەیل بلاوی کردەوە، کە (سەدام حوسێن)-یش یەکێکە لە تۆمەتبارەکان لە کەیسی دوجەیلدا و دەهێنرێتە بەردەم دادگاکە.. هەرچەندە شارەزا ئەمەریکیەکان دژی ئەوەبوون سەدام حوسێن لە پای ئەنجامدانی تاوانی دوجەیل دادگایی بکرێت و وایان دانابوو، یەکەم دەرکەوتنی لە بەردەم دادگاکەدا لە دادبینی تاوانی ئەنفالدا بێت.

پێش ئەوەی سەدام حوسێن لە پای ئەنجامدانی تاوانی دژە مرۆڤایەتیی لە کەیسی دوجەیلدا لە ڕێکەوتی (٣٠ی کانوونی یەکەمی ٢٠٠٦) لە سێدارە بدرێت، لە کەیسی ئەنفالدا وەك یەكێك لە تۆمەتبارە سەرەکیەکان لە پاڵ شەش تۆمەتباری تردا ئامادەیی دانیشتنەکانی سەرەتا دەبێت.

دادبینی لە کەیسی ئەنفالدا لە ڕێکەوتی (٢١ی ئابی ٢٠٠٦) دەستپێدەکات و (٢٣) دانیشتن تەرخان دەکات بۆ گوێگرتن لە سکاڵاکارەکان و دوای گوێگرتن لە (٧٧) سکاڵاکار، لە ڕێکەوتی (٢٧)ی تشرینی دووەم، قۆناغی سکاڵا دادەخات و لە ڕێکەوتی (٢٨)ی تشرینی دووەمەوە، واتە ڕۆژێك دوای قۆناغی سکاڵاکاران، قۆناغی گوێگرتن لە گەواهیدەر و پزیشکی دادوەریی دەستپێدەکات و دوای پێنج دانیشتن لە ڕێکەوتی (٧)ی کانوونی یەکەم ئەم قۆناغەش دادەخات.

قۆناغی سێیەمی دادبینیەکە تەرخانە بە کنەوپشکنینی دۆکۆمێنت و بەلگەکان، لە ڕێکەوتی (١٨)ی تشرینی یەکەم دەست پێدەکات و دوای (٩) دانیشتن و لێکۆڵینەوە لە نزیکەی پێنج هەزار بەلگە، لە بەرواری (٢٩ی تشرینی دووەمی ٢٠٠٧) ئەم قۆناغەش کۆتایی پێ دێت و قۆناغی گوێگرتن لە تۆمەتباران دەستپێدەکات و لە ڕێکەوتی (٢٠ی شوباتی ٢٠٠٧) دادگا تۆمەتبارەکانی تۆمەتبار کرد بە ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید و تاوانی جەنگ و تاوانی دژەمرۆڤایەتی، پاشان تیمی پارێزەرانی بەرگریکار لە پێنج دانیشتندا بەرگری لە تۆمەتبارەکان دەکەن و تیمەکە ڕەخنە لە ڕەوایەتیی دادگا و گومان لە بەلگەکان و نایاسایی بوونی یاساکە بەپێی بنەمای (عدم الرجعیه Non-retroactivity) و پێنەدانی دەرفەتی گونجاو بە پارێزەرانی بەرگریکار دەگرن.. دواتر دادگای باڵای تاوانەکان لە عێراق لە (٢٤ی حوزەیرانی ٢٠٠٧) دوایین بڕیاری دادبینییەکە دەردەکات و دادگای پێداچوونەوەکەشی لە (٤)ی ئەیلولی هەمان ساڵ بڕیارەکە پەسەند دەکات.

پرۆسەی ئەنفال...
لە روانگای یاسای نیودەوڵەتیەوە

هەژار هوشیار بەرزنجی
ماستەر لە یاسای گشتی تاوانی نیودەوڵەتی

ئەنفال ئەو تاوانەیە لەلایەن رژێمی عێراق بە فەرمانڕەوایی حیزبی بەعس بەرامبەر بە نەتەوەی کورد ئەنجامدرا.. کە لە رووی ژمارەوە، دووەم پێکهاتەی دەوڵەتی عێراقە وەك لە دەستوری عێراقی سەردەمی رژێمی بەعسیش ئاماژەی پێکرابوو.

دەوڵەتی عێراق لە کۆتایی جەنگی هەشت ساڵەی لەگەڵ ئێرانی دراوسێیدا، بریاری لە ناوبردنی نەتەوەیی کورد لە کوردستانی عێراق دەردەکات، هەر بۆیە ئەنجومەنی سەرکردایەتی شورش، بە واژووی فەرمی سەدام حوسێن و بە بریاری ژمار (١٦٠) لە رێکەوتی (١٩٨٧/٣/٢٩) بریار دەدات بە دانانی عەلی حەسەن مەجید ناسراوە بە (عەلی کیمیاوی) بە سەرۆکی نووسینگەی رێکخستنی باکور (رئيس مكتب تنظيم الشمال) و دەسەڵاتی رەها پێ دەبەخشێت بۆ هەموو فەرمان و بریارێك.

عەلی حەسەن مەجید لە دوای دەست بەکاربوونی.. دەست دەکات بە دەرکردنی ژمارەیەك بریار بەرامبەر بە نەتەوەی کورد، لە دیارترینیان بریاری ژمارە (١٠٦٣٠٩) لە رێکەوتی (١٩٨٧/٥/١)، کە بریارێکی نهێنی و تایبەتی سەرۆکی نووسینگەی رێکخستن باکورە و بە ئاگاداری خودی سەدام حوسێن سەر کۆماری ئەو کاتی عێراق دەرکراوە.. وەك لە بریارەکەدا هاتووە، فەرمان بە لە سێداردان و ئەشکەنجەدانی کەسوکاری پلە یەکەی پێشمەرگە کراوە بێ لێکۆلینەوە و رێکاری دادگا، پاشان بریاری (٤٠٠٨) دەردەکات، کە بە ژمارە (٨٠٠٤/٢٨) لە رێکەوتی (١٩٨٧/٦/٢٠)ـەیە، ئەم بریار بۆ فەیلەقەکانی یەك و دوو و پێنجی سوپا بووە.

بەپێی بریارەکە، هەموو گوندەکان بە ناوچەی قەدەغەکراو (محرم) دادەنرێت و لە رووی ئەمنیەوە بە تەواوتی قەدەغەی هاتۆچۆی تێیدا پەیرەو دەکرێت و بریارەکە نەك بەس بۆ مرۆڤ، تەنانەت ئاژاڵیش دەگرێتەوە، وەك لە بریارەکەدا هاتووە" هەر کەسێك لە ناوچەنەدا دەستگیربکرێت پێوسیتە لێکۆلینەویانە لەگەڵدا بکرێت بە تایبەت ئەوانی تەمەنیان لە نیوان (١٥ ـ ٧٠) ساڵدایە و سوودە لە زانیارییەکانیان وەربگیرێت و پاشان توندترین سزا بدرێن تا دەگات ئاستی لە سێدارەدان.

پاشان بە شێوەیەکی پلان بۆ دارێژراوە دەست دەکات بە کارهێنانی چەکی کیمیاوی و توپبارانکردنی سنوری هەر سێ پارێزگاکەی هەرێم سلێمانی و هەولێر و دهۆك، کە لە رێککەوتی (١٩٨٧/٤/١٥) دەست پێدەکات لە ناوەچەکانی سەرگەڵو بەرگەڵو و گوندکانی دۆڵی بالسان و شێخ وەسانان ...هتد، کە تا رێکەوتی (١٩٨٧/٥/١) لە سنوری دهۆك بەردەوام بوو، کە چەکی کیمیاویی بەپێی برۆتوکۆلی جنیف لە (١٩٢٥/٦/١٧) قەدەغەکراوە.

لە ساڵی (١٩٨٨)دا، پرۆسەی ئەنفال بە فەرمانی خودی سەدام حوسین و سەرپەرشتی عەلی حەسەن مەجید دەچێتە بواری جێبەجێکردنەوە، ناونانی پرۆسەکە لەلایەن فەریق روکن (کامیل ساجد عزیز ئەلجەنابی)بوو، کە پیاوێکی شاراز لە ئاین بوو، ناوبراوە بە فەرمانی قوسەی کور بچووکی سەدام لە رێکەوتی (١٩٩٨/٤/٢٦) لەسێدار دەدرێت.

ناوی ئەنفال لە هەشتەمین سوورەتی قورئانی پیرۆزە هاتووە، کە قورئان لە (١١٤) سوورت پێکهاتووە و ئەم سوورەت لە (٧٥) ئایەت پێکهاتووو.. ئەنفال لە زمانەوانیدا کۆکراوەی ووشەی (نفل) واتا دەستکەوت، کە مەبەست لێی ماڵ و سامانی بێباوران بوو. ئەم سوەرتە لە ساڵی دوومی کۆچیدا لە غەزای بەدری گەورەدا هاتۆتە خوارەوە لەسەر ئەو دەستکەوتانی موسڵمانان لە شەری بەدردا بە دەستیان هێنابوو.

ئەم پرۆسەیە بە هەشت قۆناغ ئەنجامدرا، کە بەسەر شەش ناوچەوی جوگراف لە سنوری کوردستان دابەشکرابوو.. سەرەتای پرۆسەکە لە رێکەوتی (١٩٨٨/٢/٢٣) دەستی پێکرد لە سنوری ناوچەکانی دۆڵی جافایەتی و بنگرد و چوارتا و قەڵاچولان و ماوەت تا بەرواری (١٩٨٨/٩/٦) بەردەوام بوو، کە کۆتا قۆناغ سنوری ناوچەی بادینان و بەرزان بوو، لەم پرۆسەیەدا زیانەکان بەم شیوەیە ئەژمارکراون:

* (١٨٢) هەزار هاوڵاتی کورد لە پیاوە و ژنە و منداڵ و پیرو و لاوە "کچ و کور" زیندە بە چاڵکران.
* (٤٧٣٢) گوند وێران و خاپورکران.
* چوار قەزا هەڵوەشێنرانەوە و تەختکران.
* (٣٠) سی ناحیە وێرانکران.
* (٣١٠٠) مەزگەوت و شۆینی پەرستن روخێنران.
* (١٠٠) سەد کڵیسا روخێنران.

ئەمە سەرەرای ئەو زەرەروزیانە ئابوورییە گەورەییەی بە دانیشتوانی ناوچەکە کەوت و بوە هۆی لە ناوجوونی ملیۆنان ئاژالی ماڵی و کێوەی و لەناوجوونی وێرانکردنی ملیونان دۆنم زەوی کشتوکاڵی و رەزو و باخ.

هەروەها ئاواربوون و سەرگەردانی نزیکەی (١.٥٠٠٠٠٠) یەك ملیۆن و پێنج سەد هەزار هاوڵاتی کورد لە دوای پرۆسکە، کە تێیدا هەبوو تەنها خوی لە بنەماڵەیدا رزگاری ببوو.. گە کاریگەری ئەم پرۆسەیە لە رووی کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و سیاسی و تەندروستی هێچی کەمتر نەبوو لە تاوانی هۆلۆکۆست.

* پرۆسەی ئازادی عێراق

لە دوای روخاندنی رژێمی بەعس لە عێراق لە (٢٠٠٣/٤/٩)و ئەنجامدانی هەڵبژاردن بۆ ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق و دورستبوونی ئەنجوومەنەکە بە بریاری ژمارە (١٠ـی ساڵی ٢٠٠٥)، لە رێکەوتی (٢٠٠٥/١٠/٩)، دادگای باڵای تاوانەکانی عێراق پێکهێنرا بۆ دادگایکردنی سەرانی رژێمی بەعس لە رۆژی لە رێکەوتی (١٩٦٨/٧/١٧ ـ ٢٠٠٣/٥/١).

دادگای باڵای تاوانەکانی عێراق بۆ دادگایکردنی سەرانی رژێمی بەعس بە خودی سەدام حوسێن و هاورێکانی لەسەر پرۆسەی ئەنفال لە رێکەوتی (٢٠٠٦/٨/٢١) دەستبەکاربوو، کە پاش (٦١) دانیشتن دادگا تاوانی ئەنفالی بە تاوانی جینۆساید ناساند و لە رێکەوتی (٢٠٠٧/٦/٢٤) بە بریاری ژمارە (١ دوومی ج/٢٠٠٦).. لە دوای ئەویش ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق بە بریاری ژمارە (٢٦ـی ساڵی ٢٠٠٨) لە رێکەوتی (٢٠٠٨/٩/١٠)

تاوانی ئەنفالی بە جینۆساید ناساند.

پاشان پەرلەمانی کوردستان لە (٢٠٠٨/٤/١٤) پرۆسەی ئەنفالی بە تاوانی جینۆساید ناساند و حکومەتی هەرێمی کوردستانیش بە بریاری ژمارە (١٣) لە رێکەوتی (٢٠٠٨/٦/٢) پرۆسەی ئەنفال بەتاوانی جینۆساید ناساند.

تاوانی جینۆساید بە یەکیکە لە تاوانە نیودەولەتیەکان ئەژمار دەکرێت، کە لەلایەن رافایل لیمکن (١٩٠٠/٦/٢٤ ـ ١٩٥٩/٨/٢٨) بۆ یەکەمجار بەکارهات، کە یاساناسێکی جولەکەی پۆلەندی بە رەگەز ئەمریکی بوو.

لە کتێبە بە ناوەبانگە شەش سەدو حەفتا لاپەرەییەکەیدا (یاسای میحوەری لە داگیرکردنی ئەوروپادا)، ناوی هێنراوە لە سالی (١٩٤٤)دا، چەمکی جینۆساید (Genocide) چەمکێکی لێکدراوە و لە دوو دەستە ووشە پێکدێت.. ئەوانیش (Geno) وشەیەکی گریکییە بە مانای وەچە یا نەو یان ڕەگەز یان تیرە دێت و وشەی (cide) وشەیەکی لاتینییە و بە مانای کوشتن یا لەناوبردن دێت.. هەردوو دەستە ووشەکەش بەیەکەوە بەکوردی بە مانای نەو کوژی یان وەچەکوژی یان رەگەزکوژی دێت و بە فارسیش(نسل کشی) و بە عەرەبیش (الاباده الجماعیه) دێت.

پێناسەکردنی جینۆساید:

رافایل لێمکن بەم شێوەیە پیناسەی جینۆساید دەکات، جینوساید بە مانای دەستبەجی تێکشکاندنی نەتەوەیك نایەت، جگە لەو کاتەی کە کۆمەڵکوژی هەموو ئەندامانی نەتەوەکە دەگریتەوە، بەڵکو بە ئامانجی لە ناوبردنی خودی گروپی سیاسی و کۆمەڵایەتی و کەلتووری و زمان و هەستی نەتەوی و ئاینی و ئابووریش دێت.

* پێناسەی یاسایی بۆ تاوانی جینوساید بەپێی ماددەی دووی رێککەوتننامەی نەتەو یەکگرتووەکان بۆ قەدەغەکردنی جینوساید و سزای سەر تاوانکارانی و مادەی (٦)ـی دادگای تاوانی نیوەدەولەتی بریتیە لە:"جینۆساید هەر یەکێك لەم کردەوانەی خوارەوە دەگرێتەوە، کە بە مەبەستی لە ناوبردنی هەموو یان بەشێکی گروپێکی نەتەوەیی یان ڕەگەزی یان نەژادی یان ئاینی بەکاردێت.. ئەو کردەوانەش:

١ـ کوشتنی ئەندامانی گروپەکە.

٢ـ زیانپێگەیاندنی جەستەیی و هزری بە ئەندامانی گروپەکە.

٣ـ دانانی گروپەکە لە بارودۆخێکی سەختدا بە مەبەستی لە ناوەبردنی هەموو یان بەشێکیان.

٤ـ ڕێگریکردن لە منداڵبوون لەناو ئەندامانی گروپەکەدا.

٥ـ ڕاگواستنی منداڵ لە گروێکە و بۆ گروپێکی تر بە زۆر.

هەر هەمان پێناسە لە دادگای کۆمەڵکوژی یوگسلاڤ پێناسەکراوە بە مادەی ژمارە (٩) و لە دادگای رواندا بە مادەی ژمارە (٨) هاتوو و لە دادگای بالای تاوانەکانی عێراقیش بە مادە (١١) هاتووە.

ئەو تاوانبارانەی بە تۆمەتی کوشتن و لە ناوبردنی کورد لە پرۆسەی ئەنفالدا دادگایکران و سزای لە سێداردانیان بۆ دەرچوو بە بریاری ژمارە (١/ج ٢٠٠٦) لە رێکەوتی (٢٠٠٧/٦/٢٤)، بەپێی مادەی (١١) دادگای باڵای تاوانەکانی عێراق، بریتی بوون لە:

١ـ صابیر عبدالعزیز الدوری.

٢ـ سلگان هاشم احمد الگائی.

٣ـ حسن رشید محمد.

٤ـ عەلی حسن مجید.

٥ـ فرحان صالح مللك الجبوری.

هەر یەك لە (عەلی حسن مجید و سلگان هاشم احمد الگائی)، وەك دوو تاوانباری بەرپرسی سەرەکی لە پرۆسەی ئەنفال ناسێنران.

لە دوای بریاری دادگای باڵای تاوانەکانی عێراق، کە تاوانی ئەنفال بە جینۆساید ناساند، ئەوەی پێویستە لەسەر حکومەتی هەرێمی کوردستان و پەرلەمانی کوردستان، ناساندنی پرۆسەی ئەنفالە بە جیهان و هەوڵدانی بە دەستهێنانی پشتگیر وڵاتانی جیهانە بە حکومەت و پەرلەمانەوە بۆ ناساندنی ئەنفال وەك جینۆساید.

هەروەها قەرەبوکردنەوەی قوربانیان و زیانلێکەوتوانی پرۆسەکە بە شێوەیەکی گونجاوە و دادپەروەر، وەك لە مادەی (٧٥) لە یاسایی دادگای تاوانی نیودەوڵەتیدا ئاماژەی پێکراوە بە (گەراندنەوە ـ قەرەبووکردنەوە ـ دڵنیایی و رازمەندی)، کە دەتوانین لە چەند خاڵێکدا بە شێوەیەکی کورت ئاماژە بەوە بکەین، کە لەئیستادا چی بکرێت بۆ ناساندنی زیاتری پرۆسەکە:

١ـ ناچارکردنی حکومەتی عێراق، کە داوای لێبوردن لە نەتەوەی کورد بکات، لە بەرانبەر پرۆسەکانی ئەنفال و تاوانەکانی تری جینۆسایدی کورد.

٢ـ دروستکردنی سەنتەرێکی زانستی و ئاکادیمی پێشکەوتوو لە کوردستان، کە کار لەسەر هەموو ئەو تاوانانە بکات، کە رژێمی بەعس بەرامبەر بە کورد ئەنجامیداوە.

٣ـ دروستکردنی لێژنەی نێوەدەوڵەتی و ناخۆیی تایبەت بە دووبارە دروستکردنەوە و بنیادنانەوی ئەو ناوچانەی لە ئەنجامی پرۆسەکە زیانیان خاپور و وێران بوونە.

٤ـ پێشکەشکردنی داوای فەرمی بە نەتەوە یەکگرتووکان تاکو لە کونگرەکانی تایبەت بە جینۆساید بهێنریت کوردستان.

٥ـ دادگایکردنی ئەو تاوانبارانی کە ماوەن یاخود بەپێی مادەی (٣) لە یاسایی قەدەغەکردنی جینۆساید، کە بریتیە لە (بکەر ـ هاندان ـ هاوکار ـ پلاندانا) لە کوردستان.

٦ـ کارکردن لە رێگای کاری هونەری وەك (فیلم سینەمایی و کورت فیلم و شانۆ و پێشانگای وێنەی ...هتد) و وەرگێڕانی بۆ سەر زمانەکانی تر.

٧ـ چاوپێکەوتن لەگەڵ رزگاربوان و زیانلێکەوتوان و شایەتحاڵەکانی پرۆسەکە و دیکۆمێنتکردنی وتەکانیان.

٨ـ دروستکردنی مۆنۆمێنتی تایبەت بە پرۆسەی ئەنفال و دێکۆمێنتکردنی سەرجەم بەڵگە و جل وبەرگی قوربانیان.

٩ـ ساڵانە یادکرنەوەی تاوانەکە بە شێوەیەکی شایستە و گونجاوە بێت، بە جۆرێك لەسەر ئاستی گەورەیی تاوانەکە بێت.

١٠ـ پرۆسەی ئەنفال بەشێوەیەکی ئاکادیمی و زانستی بخرێتە پرۆگرامی خوێندن لەسەر ئاستی کوردستان و عێراق.

ڕێکخراوەکانی

بواری جینۆساید...

...و بەیاننامەکان

یەکێتیی نووسەرانی جینۆسایدی کوردستان......چۆن دامەزرا؟

چوار بەیاننامەی تایبەت بە پرسی جینۆساید

یەکێتیی نووسەرانی جینۆسایدی کوردستان...

...چۆن دامەزرا؟

ئامادەکردنی/ تۆپزاوە

یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان، کە سەرەتا ناوی "یەکێتی نوسەرانی جینۆساید و ئەنفال"ی لێنرابوو و پاشان لە کۆنفرانسی دامەزراندن ناوەکەی گۆڕدرا، بیرۆکەیەك بوو لە ماوەی (٥ مانگ و ٥ ڕۆژدا) هاتە بەرهەم.. کە دەستەیەکی ئامادەکاری شەش کەسی، بێی هیچ پاڵپشتیەکی مادی و حیزبی بە توانای خودی، توانیان بیهێننە بەرهەم.

ئەم رێکخراوە لە چرکەساتی دەستکرد بە ئامادەسازی بۆ دامەزراندنی لە (٢٠٢١/٦/١٣) تا سازدانی کۆنفرانسی دامەزراندن لە (٢٠٢١/١١/١٨)، هەشت کۆبونەوەی ئامادەسازی ئەنجامدا، کە پێنج کۆبونەوەی بە شێوازی ئۆنلاین بەڕێوەچوو.. لەگەڵ کۆنگرەیەکی ڕۆژنامەوانی بۆ ڕاگەیاندنی پڕۆژەکە لە (٢٠٢١/٩/٢٥) لە شاری هەڵەبجە.

هاوکات وەك لە یەکەم نامەی دەستەی سێی کەسیەکەی یەکەم کۆبونەوەی دامەزراندن "کە ئاڕاستەی نوسەرانی بواری جینۆساید کراوە"، هاتووە؛"دوای سێ دەیە، لە نووسین لە بواری جینۆساید.. زەرورەتی نیشتمانی و قۆناغەکە واپێویست دەکات، کە تواناکانی ئەم توێژە لە نوسەرانی بواری جینۆساید، لە چوارچێوەی رێکخراوێکی پیشەیی رێکبخرێتەوە".

ئەگەرچی یەکەم کۆبونەوەی کرداری لە (٢٠٢١/٦/١٣) بۆ دامەزراندنی ئەم رێکخراوە دەستی پێکرد، بەڵام لە چەند ساڵی پێشووتر چەند هەولێکی هاوشێوەش لەلایەن کۆمەلێك نوسەری دیکەوە نرابوو، بەڵام ئەو کۆبونەوانە نەگەیشتبوون بە ئەنجام.

یەکەم کۆبونەوە و دانانی بەرنامەکان

رۆژی (٢٠٢١/٦/١٣) هەر یەك لە (شێخ سدیق ئەحمەد و عەلی مەحمود و هێمن حەسیب) لە کتێبخانەی دیالۆگ لە شاری کەرکوك دانیشتنێکیان سازدا و تێیدا تاوتوێی بیرۆکەی دامەزراندنی رێکخراوێکی پیشەیی تایبەت بە نوسەرانی بواری جینۆسایدیان کرا.

دیارە پێشتر ئەم بیرۆکەیە لە نێوان خۆیاندا واتا (شێخ سدیق ئەحمەد و عەلی مەحمود و هێمن حەسیب) چەندجارێك تاوتوێی کرابوو، بەڵام یەکەم دانیشتن و دانانی بەرنامە بۆ دەستکردن بە کارکردن لە ڕۆژی (٢٠٢١/٦/١٣) ئەنجامدرا.

لە کۆبونەوەی ئەم دەستە سێی کەسیە، سێی بەرنامەی کار دانرا، کە بریتی بوون لە:

یەکەم: بە شێوەیەکی سەرەتایی ناوی یەکێتی نوسەرانی بواری جینۆساید دیاری بکرێت.

دووەم: گروپێك لە ئەپلیکەیشنی (واتس ئاپ) دروست بکرێت و هەموو نوسەرانی بواری جینۆساید بانکهێشتی گروپەکە بکرێن بۆ تاوتوێکردنی پڕۆژەکە، بۆ ئەو مەبەستە (هێمن حەسیب) راسپێردرا.

سێیەم: نامەیەك بنوسرێت و ئاڕاستەی تەواوی نوسەران بکرێت، بە مەبەست ئاشناکردنیان بە پڕۆژەکە.

چوارەم: چەند خاڵێکی سەرەتایی وەك مەرجی ئەندامبوون دیاری کرا، کە بریتی بوون لە:

١ـ هەر نووسەرێك دوو کتێبی لە بواری جینۆساید هەبێت.

٢ـ هەر ئەکادیمیستێك کە تێزی دکتۆراکەی یاخود ماجستێرەکەی لەسەر جینۆساید بێت.

٣ـ سەرنووسەر و بەڕێوبەری گۆڤار و ڕۆژنامەی تایبەت بە ئەنفال و جینۆساید.

لە دوای ئەو دانیشتنە، یەکەم هەنگاوی کردەیی لە ڕۆژی (٢٠٢١/٦/١٤) بە دروستکردنی گروپێکی واتس ئاب لە نوسەرانی بواری جینۆساید دەستی پێکرد و پاشان نامەیەك بە ناوی چوار کەس (شێخ سدیق ئەحمەد و عەلی مەحمود و هێمن حەسیب و لەتیف فاتیح فەرەج)، ئاڕاستەی نوسەرانی بوارەکە کرا.. ئەمەی خوارەوە دەقی نامەکەیە:

نامەیەکی کراوە بۆ نووسەرانی بواری جینۆساید
پڕۆژەی (یەکێتی نووسەرانی بواری جینۆساید) بۆچی؟

لە نیو دووەمی سەدەی رابردوو، گەلی کورد لەسەر دەستی ڕژێمەکانی عێراق، رووبەرووی چەندین شاڵاوی پاکتاوی رەگەزی و نەژادی و کۆمەڵکوژی و کیمیاباران بۆتەوە، کە دەرئەنجامی هەموو ئەو تاوانانە لە بەرەگێکی یاساییدا بە (تاوانی جینۆساید) لە یاسا و پەیماننامە نیودەوڵەتیەکاندا پێناسەکراوە.

وەك ئاشکرایە... لە دەرئەنجامی ئەو تاوانانە و لێکەوتە و دەرهاویشتەکانی لەسەر کۆمەڵگای کوردستان، توێژێکی خەمخۆر لە نووسەرانی کورد، ئەرکی کۆکردنەوەی زانیاریی و بەڵگەکەکان لەسەر تاوانەکانی جینۆسایدی گەلی کورد و بە دیکۆمێنتکردنیان لە ئەستۆ گرت.. دەرئەنجامی ئەم هەواڵانەشە چەندین کتێب و توێژینەوەی بەرهەمداری لە بواری تاوانەکانی جینۆسایدی گەلی کورد بەرهەمهێنا... کە وەك ئەرشیفێکی گرنگ بۆ داهاتوو دەمێنێتەوە.

بەڕێزان... دوای سێ دەیە، لە نووسین لە بواری جینۆساید، کە دەتوانین سەرەتاکەی بۆ پاش ڕاپەرینی بەهاری (١٩٩١) وەربگرین.. ئەمڕۆ نووسین لە بواری جینۆساید تایبەتمەندی وەرگرتووە و نووسەرانی ئەو بوارەش تایبەتمەند بوونە.. کە زەرورەتی نیشتمانی و قۆناغەکە واپێویست دەکات هەموو تواناکان لە چوارچێوەیەکی رێکخراوێکی پیشەیی بە چەشنی یەکێتی نووسەرانی کورد و رێکخراو ئەکادیمیستە تایبەتەکان رێکبخرێتەوە.

لەم چوارچێوەیەدا، ئێمە کە لە خوارەوە ناومان هاتووە، ئەم نامەیەتان ئاڕاستە دەکەین، بە ئامانجی خستنەڕووی دامەزراندنی رێکخراوێکی پیشەیی کە ببێتە کۆکەرەوەی تەواوی نووسەران و توێژەرانی بواری تاوانەکانی جینۆساید بە ناوی (یەکێتی نووسەرانی بواری جینۆساید) لە کوردستان.

ئازیزان... ئامانج لە بیرۆکەی دامەزراندنی رێکخراوێکی

پیشەیی تایبەت بە نووسەرانی بواری جینۆساید لە کوردستان..بریتیە لە:

یەکەم: کۆکردنەوەی تەواوی تواناکانی ئەم بوارە لە ڕێکخراوێکی پیشەی بە ئامانجی زیاتر بەرەوپێشبردنی نووسین لە بوارەکە.

دووەم: نووسەران و توێژەرانی ئەم بوارە وەك هەر بوارێکی تر، ماڤ خۆیانە کە لە چوارچێوەی ڕێکخراوێکدا کۆببنەوە، کە ببێتە داکۆکیاری ماف و کارەکانیان.. بە تایبەت کە زۆرێکیان ژیانی خۆیان بۆ نووسین لە بواری جینۆساید تەرخان کردووە.

سێیەم: بەرجەستەکردنی هەوڵەکان و کارکردن بۆ نوێگەری لە نووسین لەم بوارەدا و رووچونە زیاتری لایەنی نووسین لەم بوارەدا.

چوارەم: دانانی بناغە بۆ درێژەدان بە بواری نووسین لە بواری تاوانەکانی جینۆساید لە نێو نەوەی داهاتوو.

پێنجەم: کارکردن لەسەر دارشتنەوەی ستایل و بنەمای نووسین لە بوارەکەدا هاوشێوەی بوارەکانی تر.

ئەمە و دەیان خاڵی تر، ئامانجی خستنەڕووی بیرۆکەی دامەزراندنی (یەکێتی نووسەرانی بواری جینۆساید)ە.

هاوکات بۆ هەموو لایەکیش ئاشکرای دەکەین، کە بە ئەمە تەنها بیرۆکەیە و پرۆژەیەکی کۆتایی نییە، بەڵکو قابیلی هەر گۆڕانکاری و فراوانکردنە.. لە کۆتاییدا هیواداریـن خەمخۆرانە ئەم نامەیە قبوڵ بفەرموون و پێکەوە کار بۆ ئەم ئامانجە بکەین.

ئامادەکارانی پرۆژە:

١ شێخ سدیق
٢ عەلی مەحمود
٣ هێمن حەسیب
٤ لەتیف فاتیح فەرەج

★ **هەنگاوەکانی دواتر**

دوای (١٠) ڕۆژ لە کارکردن و گۆڕینەوەی راوبۆچوون لە نێو گروپی (نوسەرانی بواری جینۆساید) لە واتس ئاپ، کە ڕۆڵی بەرچاوی هەبوو لە دەوڵەمەندکردنی پرۆژەکە، ڕۆژی (٢٠٢١/٦/٢٤) کۆبونەوەی دووەم، بە شێوەی ئۆنلاین لە ڕێگەی بەرنامەی (ZOOM) ئەنجامدرا و هەر یەك لە (عەلی مەحمود، هێمن حەسیب، دکتۆر ئیبراهیم مەلا زادە، فاتیح سەنگاوی، ئیبراهیم هەورامانی) بەشدارییان تێیدا کرد و هەر یەك لە (شێخ سدیق و لەتیف فاتیح فەرەج) بەهۆی سەفەرکردنەوە نەیانتوانی بەشداری بکەن.

لەم کۆبونەوەدا چەند بەرنامەی کارێك دانرا، دیارترینیان:

یەکەم: هەر یەك لە (شێخ سدیق و عەلی مەحمود) راسپێردران، پەیوەندی بە نوسەرانی بوارەکە بکەن.

دووەم: (هێمن حەسیب) راسپێردرا ڕەشنووسی پەیڕەوێکی ناوخۆ ئامادە بکات و دواتر لەلایەن (فاتیح سەنگاوی)

کۆبونەوەی (٢٠٢١/٨/١٢) لە مۆنۆمێنتی چەمچەماڵ

پێداچونەوەی بۆ بکرێت.

سێیەم: بڕیاردرا ڕۆژی (٢٠٢١/٧/١) کۆبونەوەیەکی تر بە شێوەی ئۆنلاین سازبدرێت.

لە دوای ئەم کۆبونەوە، لە ڕۆژی (٢٠٢١/٦/٣٠) واتا شەش ڕۆژ لە دوای کۆبونەوەی دووەم، ڕەشنووسی پەیڕەوی ناوخۆ خرایە بەردەم نوسەرانی ئەندام لە گروپ.

لەگەڵ ئەوەی بڕیاردرا بوو ڕۆژی (٢٠٢١/٧/١) کۆبونەوەیەکی تر سازبدرێت، بەڵام بەهۆی ئیلتزاماتی دەستەی ئامادەکاری پڕۆژەکە، کۆبونەوەکە دواخرا.. پاشان لە کاتژمێر (٩) شەوی (٢٠٢١/٨/١٢)ی کۆبونەوەیەکی دیکە ئەنجامدرا و لە کۆبونەوەکەدا، ژمارەیەك بڕیاری نوێ دران، دیارترینیان؛ دیاریکردنی دەستەی دامەزراندن، کە سەرپەرشتی پڕۆژەکە بە شێوەی هەمیشەیی بکەن.. ئەمەی خوارەوە، کۆنووسی کۆبونەوەی سێیەمە:

کۆنووسی کۆبونەوەی سێیەم وبەرنامەی کار

شەوی پێنج شەممە (٢٠٢١/٨/١٢)، بۆ جاری دووەم بە شێوەی ئۆنلاین کۆبونەوەیەك ئەنجامدرا.. تێیدا جارێکی تر تاوتوێی پڕۆژەی (یەکێتی نوسەرانی بوار جینۆساید) کرا بە بەشداری (شێخ سدیق ئەحمەد، عەلی مەحمود، هێمن حەسیب، فاتیح سەنگاوی، ئیبراهیم هەورامانی، ڕێکار مزوری).. لە کۆبونەوەکەدا بڕیاردرا بە:

یەکەم: دەستەی دامەزراندن دیاریکرا لەم بەڕێزانە (شێخ سدیق ، هێمن حەسیب، لەتیف فاتیح فەرەج، ئیبراهیم هەورامی، فاتیح سەنگاوی)، کە بە شێوەی هەمیشەیی سەرپەرشتی پرۆژەکە دەکەن.

دووەم: پێداچونەوە بە ڕەشنووسی بەرنامە و پەیڕەوی ناوخۆی ئامادەکراو.

سێیەم: ئامادەسازیکردن بۆ سازدانی کۆبونەوەیەکی فراوان لە ناوەڕاستی مانگی ئەیلوول، کە سەرجەم نوسەرانی بواری جینۆساید بانگێشت دەکرێن و کۆبونەوەکە لە مۆنۆمێنتی شەهیدان لە هەڵەبجە سازدەدرێت.

چوارەم: کۆبونەوەیەکی مەیدانی لە ڕۆژی چواشەممە

(٢٠٢١/٨/٢٥) لە مۆنۆمێنتی ئەنفال ئەنجام بدرێت، بەمەبەستی ڕاپەڕاندنی کارەکانی و ئامادەسازی بۆ کۆبونەوەی گشتی.

بۆ ئەو مەبەستە ڕەشنووسی پەیڕەوی ئامادەکراوە، جارێکی تر لە گروپ بڵاودەکرێتەوە، تا سەرجەم بەڕێزانی ئەندامانی گروپ راو بۆچووی خۆیان بخەنەڕوو.لەگەڵ زێردا.

کۆبونەوە لە مۆنۆمێنتی ئەنفال لە چەمچەماڵ

ئەم کۆبونەوەیە بە دووەم کۆبونەوەی مەیدانی دادنرێت لە دوای یەکەم کۆبونەوە لە (٢٠٢١/٦/١٣) و هاوکات بە یەکەم کۆبونەوەی دەستەی دامەزراندن دادەنرێت، کە لە کۆبونەوەی ئۆنلاینەکەی ڕۆژی (٨/١٣) بڕیاری لەسەر درابوو.

لە کۆبونەوەکەدا کۆمەڵێك هەنگاو و بڕیار گیرانەبەر، دیارترینیان ناوی پڕۆژەکە لە (یەکێتی نوسەرانی بواری جینۆساید گۆڕدرا بۆ یەکێتی نوسەرانی جینۆساید و ئەنفال)، ئەمەی خوارەوە دەقی کۆنووسی کۆبونەوەکەیە:

کۆنووسی لیژنەی ئامادەکاری دامەزراندنی (یەکێتی نوسەرانی بواری جینۆساید و ئەنفال)

ڕۆژی چوارشەممە (٢٠٢١/٨/٢٥)، کاتژمێر (١١) بەیانی، کۆبونەوەی دەستەی دامەزراندنی (یەکێتی نوسەرانی بواری جینۆساید و ئەنفال) بەڕێوەچوو، بە ئامادەبوونی بەڕێزان (شێخ سدیق ئەحمەد، مامۆستا فاتیح سەنگاوی، لەتیف فاتیح فەرەج، هێمن حەسیب، ئیبراهیم هەورامانی)، بەڕێز (عەلی مەحمود)، بە هۆکاری سەفەر بۆ دەرەوەی وڵات نەیتوانی بەشداربێت.. لەم کۆبونەوەدا (هابیل حاجی ئەحمەد) وەك بەڕێوبەری مۆنۆمێنت بەشداری کۆبونەوەکە بوو.. لە کۆبونەوەکەدا ئەم هەنگاوانە گیرانەبەر:

یەکەم: پێداچونەوە بە ڕەشنووسی پەیڕەو وپرۆگرامی ئامادەکراوە کرا بە لەبەر چاوگرتنی سەرجەم تێبینی و پێشنیار و ڕەخنەکان کە لە گروپی واتس ئاپ خرابونەڕوو... هاوکات بەڕێز (لەتیف فاتیح فەرەج) راسپێردرا، ڕەشنووسی دیباجەیەك ئامادە بکات.

دووەم: هەر یەك لە بەڕێزان (لەتیف فاتیح فەرەج، شێخ سدیق ئەحمەد)، راسپێردران، پارێزەرێك لە سنوری پارێزگای هەولێر دیاری بکەن، بە مەبەستی بەدواداچوون بۆ ڕێکارە یاساییەکانی تایبەت بە دامەزراندنی ڕێکخراوەکە.

سێیەم: بڕیاردرا بە بانگەوازکردنی سەرجەم نوسەرانی بواری جینۆساید و توێژەرانی ئەم بوارە، کە پەیوەندی بکەن بەم هەنگاوە بە مەبەستی یەکخستنی تواناکان.

چوارەم: بڕیاردرا ڕۆژی (٢٠٢١/٩/٢٥) دەستەی دامەزراندن لە مۆنۆمێنتی هەڵەبجە لە کۆنفرانسێکی ڕۆژنامەوانی، پڕۆژەی

کۆبونەوەی (٢٠٢١/٩/٢٥) لە مۆنۆمێنتی هەڵەبجە

یەکێتی نوسەرانی بواری جینۆساید بۆ دەزگاکانی راگەیاندن و رای گشتی رابگەیەنێت و هەر لە هەمان ڕۆژ کۆبونەوەیەکی دیکەی دەستەی دامەزراندن بە ئامادەبوونی ژمارەیەك نووسەری بواری جینۆساید بەڕێوەبچێت.

پێنجەم: ناوی پڕۆژەکە لە (یەکێتی نوسەرانی بواری جینۆساید بگۆڕدرێت بۆ یەکێتی نوسەرانی جینۆساید و ئەنفال).

شەشەم: لە کۆبونەوەی (٩/٢٥)، بڕیار بدرێت لەسەر کات و شوێنی سازدانی یەکەمین کۆنفرانسی دامەزراندنی یەکێتی نوسەرانی جینۆساید.

حەوتەم: (هێمن حەسیب) ڕاسپێردرا، کە پەیوەندی بە چەند کەسێکی شارەزا بکات، بۆ ئامادەکردنی لۆگۆی ڕێکخراوەکە..

لە دوای ئەم کۆبونەوەیە، هەنگاوەکان و گفتوگۆکان لە نێو گروپی واتس ئاپ، زیاتر گەرم وگوڕتر بوون و ژمارەیەکی زیاتر نووسەران لە گروپەکە بەشدارییان کرد.

کۆبونەوەی (٩/١٨)

بە مەبەستی ئامادەسازی بۆ کۆبونەوەکەی شاری هەڵەبجە و کۆنفرانسە رۆژنامەوانیەکە، شەوی (٢٠٢١/٩/١٨) دەستەی دامەزراندن، بە شێوازی ئۆنلاین کۆبونەوەیەکی ئەنجامدا.. ئەمەی خوارەوە دەقی بڕیار و کۆنووسی کۆبونەوەکەیە:

کۆنووسی کۆبونەوەی دەستەی دامەزراندن بە شێوەی ئۆنلاین

کاتژمێر (٩)ـی شەوی (٢٠٢١/٩/١٨)، لیژنەی ئامادەکار کۆبونەوەیەکی ئۆنلاینی ئەنجامدا و تێیدا ئەم بڕیارانەی دەرکرد:

یەکەم: پێداچونەوە بە دیباجە ئامادەکراو لەلایەن (لەتیف فاتیح فەرەج) بۆ پەیڕەوی ناوخۆ کرا.

دووەم: گروپێکی تایبەت بە دەستەی دامەزراندن لە واتس ئاپ دروست بکرێت.

کۆنفرانسی رۆژنامەوانی له (٢٠٢١/٩/٢٥) له مۆنۆمێنتی هەڵەبجە

سـێیەم: تـاوتوێی ئامادەسـازییەکان بـۆ کۆبونەوەکـەی (٢٠٢١/٩/٢٥) و کۆنفرانسە رۆژنامەوانیەکە لە هـەمان رۆژدا کرا.

چوارەم: مەرجی ئەندامێتی لە دوو کتێبەوە کەمکرایـەوە بـۆ یـەك کتێـب و مـەرجی وەرگێـڕی کتێبـەکانی بـواری جینۆسایدیش زیاد کرا.

کۆبونەوەی هەڵەبجە وسازدانی کۆنفرانسی رۆژنامەوانی

رۆژی (٢٠٢١/٩/٢٥) سـێیەم کۆبونـەوەی مەیـدانی لـە مۆنۆمێنتی هەڵەبجە سازدرا و تێیدا لە هـەموو رووەکانـەوە تـاوتوێی پرۆژەکـە.. ئامـەی خـوارەوە دەقـی کۆنووسـی کۆبونەوەکەیە:

کۆنووسی کۆبونەوەی هەڵەبجە

کاتژمێر (١٠) بەیانی رۆژی (٢٠٢١/٩/٢٥) کۆبونەوەی دەستەی دامەزرانـدن، بـە بەشـداری پێـنج نوسـەری دیکـەی بـواری جینۆساید ئەنجامـدرا، کە بـریتی بـوون لـە (شـێخ سـدیق عەلی مەحمود لەتیف فاتیح فەرەج م. فاتیح سەنگاوی هـێمن حەسـیب ئیـبراهیم هـەورامانی مـەلا شـاخی محەمەد ساڵح تۆفیق ئیبراهیم محێدین دانا هەڵەبجەیی) و تێیدا بڕیاردرا:

یەکـەم: لـە مـانگی (١١) کۆنفرانسـی دامەزرانـدنی یـەکێتی نوسەرانی جینۆساید و ئەنفال سازبکرێت.

دووەم: شاری کـەرکوك دیاریکرا بۆ سازدانی کۆنفرانسەکە، بەو پێیەی شارەکە چەقی پرۆسەی جینۆساید بـووە و لـە دوای رووداوەکـانی (١٦ـی ئۆکتۆبـەر) رووبـەرووی شـاڵاوێکی بەفراوانی تەعریب بۆتەوە.

سێیەم: لیژنەیـەکی مەیدانی بۆ ئامادەسازی کۆنفرانس لـە (شـێخ سـدیق و هـێمن حەسـیب) پێکهێنـرا، بـەو پێیـەی دانیشتووی شاری کەرکوك و (عەلی مـەحمود)ـیش دیاریکرا کە هاوکارییان بێت.. دەسـەڵاتی تـەواو درایـە ئـەم لیژنـە بـۆ هەموو کارێك.

چوارەم: لـە کۆبونەوەکـەدا، بڕیـاردرا لیسـتێك لـە نوسـەرانی بوارەکە ئامادە بکرێت، کە بانگهێشتی کۆنفرانس بکرێن.

پێنجەم: لێژنەیەك پێکهێنرا لە (لەتیف فاتیح فەرەج، شێخ سدیق، محەمـەد حمە ساڵح تۆفیـق، عـەلی مـەحمود، فاتیح سەنگاوی، ئیـبراهیم هـەورامانی) بـۆ پێداچونـەوە بـە لیستی ئەندامانی کۆنفرانس، کە (هێمن حەسیب) وەك ئامادەکاری لیستەکە هاوکارییان دەبێت.

پاشان لە هـەمان رۆژدا لە پاش کۆبونەوەکە، کۆنفرانسێکی رۆژنامــەوانی لــە مۆنــۆمێنتی هەڵەبجــە ســازدرا و تێیــدا پرۆژەکــە بــۆ رای گشــتی خرایــەڕوو و دەقــی بانگەوازەکــە خوێندرایـەوە.. کـە کەناڵـەکانی ئامـادەبوو بـریتی بـوون لـە (گـەلی کوردسـتان ـ ماڵپـەری شارپرێس ـ کـەرکوك تیڤـی ـ ماڵپـەری ئێسـتا ـ کوردسات نیـوز ـ ماڵپـەڕی رۆژنیـوز ـ جەماوەر نیوز ـ ماڵپەری وێستگە ـ کەناڵی زاگرۆس ـ کەناڵی سپێدە ـ رادیۆی دەنگی گـەلی کوردسـتان)... ئەمـەی خـوارەوە دەقــی بانگەوازەکەیــە، کــە لــە کــۆنگرە رۆژنامەوانیــە خوێندرایەوە.

بانگەوازێك بۆ نووسەرانی بواری جینۆساید

پرۆژەی دامەزراندنی (یەکێتی نووسەرانی بواری جینۆساید) لە نیو دووەمی سـەدەی رابـردوو، گـەلی کورد لەسـەر دەستی رژێمـەکانی عێـراق، رووبـەرووی چـەندین شـاڵاوی پاکتـاوی رەگـەزی و نـەژادی و کۆمـەڵکوژی و کیمیابـاران بویـەوە، کـە دەرئەنجامی هـەموو ئـەو تاوانانـە لە بـەرەگێکی یاساییدا بـە (تـاوانی جینۆسـاید) لە یاسا و پەیماننامـە نیودەوڵەتیەکانـدا پێناسەکراوە.

وەك ئاشکراشە... لـە دەرئـەنجامی ئـەو تاوانانـە و لێکەوتـە و دەرهاویشـتەکانی لەسـەر کۆمـەڵگای کوردسـتانی، توێـژێکی خـەمخۆر لـە نووسـەرانی کـورد، خەمخۆرانـە و خۆبەخشـانە ئـەرکی کۆکردنـەوەی زانیارییـەکان لەسـەر تاوانـەکانی جینۆسایدی گـەلی کـورد و بـە دیکۆمێنتکردنیـان لـە ئەسـتۆ

کۆبونەوەی (٢٠٢١/١٠/١٨) لە شاری سلێمانی

گـرت.. دەرئـەنجامی ئـەم هەوڵانەشـە، چـەندین کتێـب و توێژینـەوەی بەرهەمـدار لـە بـواری تاوانـەکانی جینۆسایدی گـەلی کورد بەرهـەمهێنا... کـە وەك ئەرشیفێکی گـرنگ بـۆ داهاتوو دەمێنێتەوە.

بەڕێزان... دوای سێ دەیە، لە نووسین لـە بـواری جینۆساید، کـە دەتـوانین سـەرەتاکەی لـە دوای ڕاپـەڕینی بـەهاری (١٩٩١) وەربگــرین.. ئــەمڕۆ نووســین لــە بــواری جینۆســاید تایبەتمەنـــدی وەرگرتـــووە و نووســەرانی ئــەو بــوارەش تایبەتمەنـد بوونـە.. کـە زەرورەتـی نیشـتمانی و قۆناغەکـە واپێویسـت دەکـات هـەموو تواناکـان لـە چوارچـێوەیەکی ڕێکخراوێکی پیشەیی و ئەکادیمیستی ڕێکبخرێتەوە.

لەم چوارچێوەیەدا، ئێمە کە لە خوارەوە ناومـان هاتووە، ئـەم پرۆژەیـە بـۆ ڕای گشـتی و نوسـەرانی بـواری جینۆسـاید دەخەینـەڕوو، بـە ئامـانجی خسـتنەڕووی دامەزرانــدنی ڕێکخراوێکـی پیشـەیی کـە ببێتـە کۆکـەرەوەی تـەواوی نووسەران و توێژەرانی بواری تاوانەکانی جینۆساید بـە نـاوی (یەکێتی نووسەرانی بـواری جینۆساید) لـە کوردستان... کـە ئامانجەکانی بریتی دەبن لە:

یەکـەم: کۆکردنـەوەی تـەواوی تواناکـانی ئـەم بـوارە لـە ڕێکخراوێکـی پیشـەیی بـە ئامـانجی زیـاتر خزمـەتکردنی دۆسیەی جینۆساید.

دووەم: برەودان بە بواری نووسین و توێژینـەوەی زانسـتی لـە بواری دۆسیەکانی جینۆساید و پێشێلکاری مافی مرۆڤ.

سێیەم: پرسی جینۆسایدو ئەنفال بکرێتـە پرسـێکی جیهانی و بە نوسین و توێژینـەوە بەشداری هەموو کۆنگرە و بۆنـە مرۆییەکان و مافی مرۆڤ و چۆنێتی دەربازبوون لە جینۆساید بکات.

چـوارەم: هەوڵـدان و کـارکردن بـۆ ئـەوەی ئـەم (ڕێکخـراوە) لەگەڵ ڕێکخراو و ئەنجومەنـە هاوشێوەکانی خـۆی لـە وڵاتان پەیوەندی گرێ بدات.

پێنجەم: نووسەران و توێژەرانی ئەم بوارە وەك هەر بـوارێکی تر، مافی خۆیانە لە چوارچێوەی ڕێکخراوێکدا کۆببنـەوە، کـە ببێتە داکۆکیاری ماف و کارەکانیان.. بە تایبەت کە زۆرێکیان ژیـانی خۆیـان بـۆ نووسـین لـە بـواری جینۆسـاید تـەرخان کردووە.

ئەمـە و دەیـان خـاڵی تـر، ئامـانجی خسـتنەڕوی بیرۆکـەی دامەزراندنی (یەکێتی نووسەرانی بواری جینۆساید)ە.

لـە کۆتاییـدا هیـواداریـن خەمخۆرانـە ئـەم نامەیـە قبـوڵ بفەرموون و پێکەوە کار بۆ ئەم ئامانجانەی سەرەوە بکەین.

بەشداربووانی کۆنفرانسە ڕۆژنامەوانیەکە:

١. شێخ سدیق
٢. عەلی مەحمود
٣. لەتیف فاتیح فەرەج
٤. م. فاتیح سەنگاوی
٥. هێمن حەسیب
٦. ئیبراهیم هەورامانی
٧. ڕێکار مزوری
٨. مەلا شاخی
٩. محەمەد ساڵح تۆفیق
١٠. ئیبراهیم محێدین
١١. دانا هەڵەبجەیی

کۆبونەوەی
لیژنە دیاریکردنی ئەندامانی کۆنفرانس

کاتــژمێر (٣) پــاش نیــوەڕۆی ڕۆژی (٢٠٢١/١٠/١٤) لیژنــەی دیـاریکردنی ئەنـدامانی کـۆنفرانس لـە ناوەنـدی ڕۆشـنبیری ڕەهەند لە سلێمانی کۆبونەوە، بە بەشداری (هێمن حەسـیب، شێخ سـدیق، محەمـەد حمـە سـاڵح تۆفیـق، عـەلی مـەحمود، فـاتیح سـەنگاوی، ئیـبراهیم هـەورامانی) و پێداچـونەوە بـە لیسـتی ئەنـــدامانی کـــۆنفرانس کـــرا و (١٢٣) نوســـەر و ئەکادیمیست و ڕۆژنامەوانی بواری جینۆساید پەسـەندکرا بـۆ ئەندامێتی کۆنفرانس.

کۆبونەوەی لیژنەی مەیدانی

لیژنـەی مەیـدانی کـە لـە کۆبونـەوەی هەڵەبجە پێکهێنـرا لـە (شـێخ سـدیق و هـێمن حەسـیب و عـەلی مـەحمود)، بـەو پێیـەی دانیشـتووی کـەرکوك و کۆنفرانسـی دامەزرانـدن لـە کەرکوك ساز دەدرێت، ڕۆژی (٢٠٢١/١٠/١٩) کۆبونـەوەی خـۆی ســازدا و بەرنامـــەکان بـــۆ ســـازدانی کـــۆنفرانس دیاریکرد..دیارترینیان:

یەکەم: بە مەبەستی دابینکردنی بودجەیەکی پێـنج ملیـۆنی، نامەیەك بە ناوی شەش ئەندامەکەی سـەرەکیەکی دەسـتەی دامەزرێنەر (شێخ سدیق و هێمن حەسیب و عەلی مـەحمود، لەتیف فاتیح فەرەج، ئیبراهیم هـەورامانی، فـاتیح سـەنگاوی) بنوسرێت بۆ ئـەم لایانـەی حکومـەت: (سـەرۆکایەتی هـەرێم، سـەرۆکی حکومـەت، جێگـری سـەرۆکی حکومـەت، وەزیـری شەهیدان و کاروباری ئەنفالکراوان، وەزیری ڕۆشنبیری).

دووەم: ڕۆژی (٢٠٢١/١١/١٨) دیاریکرا بۆ سازدانی کۆنفرانس.

سێیەم: بڕیـار لەسـەر تـەواوی کـارە لۆجستیەکانی تـر وەك دیاریکردنی هۆڵی کۆنفرانس و بەرنامەی کۆنفرانس درا.

بۆچی کۆنفرانس دواخرا

لەگــەڵ ئــەوەی بڕیــاربوو ڕۆژی (٢٠٢١/١١/٦) کــۆنفرانس بەڕێوەبچێت، وەك لـە کۆبونـەوەی هەڵەبجە بڕیـاری لەسـەر درابـوو، بـەڵام بـەهۆی نـەتوانرا بودجـە دابـین بکرێـت، کۆنفرانس دواکەوت بۆ (٢٠٢١/١١/١٨).

لێـرەدا دەبێـت ئامـاژە بـەوە بکرێـت، لـە ڕۆژی (٢٠٢١/١١/٢٠) نامەکـە گەیەنرایـە هـەموو لایەنـەکانی حکومـەت بـۆ دابینکردنـی بودجـەی کـۆنفرانس، وەك پێشـتر ئاماژەمـان

پێداوە، هەر لە هەمان ڕۆژ وەزیری ڕۆشنبیری ئامادەیی بۆ دابینکردنی بودجەکە دەربڕی و دوای داواکردنی دەرخستە، نوسراوێکیان بە ژمارە (٥٢٩٣/٣/٢) لە ڕۆژی (٢٠٢١/١١/٣) ئاڕاستەی وەزارەتی دارایی کرد بۆ خەرجکردنی بودجەکە، بەڵام بەهۆی روتیناتی زۆری لە وەزارەتی دارایی ڕەزامەندییەکە دواکەوت.. کە وەزارەتی ناوبراو پاش (٢٨) ڕۆژ لە بەڕێوەچوونی کۆنفڕانس لە ڕۆژی (٢٠٢١/١٢/١٥) بە نوسراوی ژمارە (١٣٢٢٣) ڕەزامەندی دەربڕی.. کە دواتر لەسەر داوای دەستەی دامەزراندن، وەزارەتی رۆشنبیری بە نوسراوی ژمارە (٣٠) لە (٢٠٢٢/١/٣)، داوای هەڵوەشاندنەوەی بڕی بودجەی تەرخانکراوییان کرد، چونکە لە لایەنێکی دیکەوە، بودجەی کۆنفڕانس دابینکراوە.

لەو ماوەیەدا کە چاوەڕوانی وەڵامی وەزارەتی دارایی دەکرا بۆ خەرجکردنی بودجەی کۆنفڕانس، دیوانی سەرۆکایەتی هەرێمی کوردستان، لە ڕۆژی (٢٠٢١/١١/٨) ڕەزامەندییان لەسەر گرتنە ئەستۆی خەرجی کۆنفڕانس دەربڕی و بڕی پێنج ملیۆن دینار بۆ کۆنفڕانسەکە خەرج کرا.

کۆتا کۆبونەوە

ڕۆژی (٢٠٢١/١١/٨) لیژنەی دامەزراندن بە ئامادەبوونی هەر شەش ئەندامەکە، دوایین کۆبونەوەی خۆی بە شێوەی ئۆنلاین ئەنجامدا و تێیدا ژمارەیەك بڕیار دەرکرا:

یەکەم: پەسەندکردنی کۆتا لیستی ئامادەکراو بۆ کۆنفڕانس کە پێکهاتابوون لە (١٣٣) ئەندام.

دووەم: بڕیاردرا لەسەر پێشکەشکردنی قەڵغانێکی ڕێزلێنان بە (هێمن حەسیب) لە ناو کۆنفڕانس، لە بەرانبەر ماندوبوون و رایکردنی بەشێکی زۆری کارەکان.

سێیەم: بەرنامەی کۆنفڕانس پەسەندکرا و بەرنامەکان دابەشکرا، بەمشێوەیە:

أ. شێخ سدیق ئەحمەد، وتاری کۆنفڕانس بە زمانی کوردی پێشکەش بکات.

ب ـ فاتیح سەنگاوی ـ وتاری کۆنفڕانس بە زمانی عەرەبی پێشکەش بکات.

ج ـ هێمن حەسیب، بە وتەبێژی کۆنفڕانس دیاریکرا.

د ـ عەلی مەحمود، پێشکەشکردنی وتارێك و پێدانی قەڵغان بە هێمن حەسیب.

هـ ـ هەر یەك لە (عەلی مەحمود ـ لەتیف فاتیح فەرەج ـ ئیبراهیم هەورامانی) دیاریکران، بۆ بەڕێوبردنی دانیشتنی تایبەت بە کۆنفڕانس.

چوارەم: لیستی میوانان بۆ بەشداری لە دانیشتنی کردنەوەی کۆنفرانس پەسەندکرا.. کە لە (١٣٠) حیزب و دەزگا و ڕێکخراو و کەسایەتی پێکهاتبوون.

وتاری کۆنفڕانس بە زمانی کوردی لەلایەن شێخ سدیق ئەحمەد

وتاری کۆنفڕانس بە زمانی عەرەبی لەلایەن فاتیح سەنگاوی

وتەی عەلی مەحمود سەبارەت بە ڕێزلێنانی دەستەی دامەزرێنەر هێمن حەسیب

ڕێزلێنانی دەستەی دامەزرێنەر لە هێمن حەسیب

بەڕێوەچوونی كۆنفرانسی دامەزراندن

كاتژمێر (١٠)ـی بەیانی ڕۆژی (٢٠٢١/١١/١٨)، لە هۆڵی (گۆڵدن تایم) لە شاری كەركوك، كۆنفرانسی یەكێتی نوسەرانی جینۆساید و ئەنفال دەستی بە كارەكانی كرد، كە لە سێی دانیشتن پێكهاتبوو.

دانیشتنی یەكەم: دانیشتنی كردنەوەی كۆنفرانس بە ئامادەبوونی ئەندامان و میوانانی كۆنفرانس بەڕێوەچوو، كە تێیدا شێخ سدیق ئەحمەد وتاری كۆنفرانسی خوێندنەوە.. بڕوانە وتاری كۆنفرانس.

پاشان وتاری كۆنفرانس بە زمانی عەرەبی لەلایەن فاتیح سەنگاوی خوێندرایەوە و بە دوایدا (عەلی مەحمود) وتارێكی پێشكەش كرد و تێیدا ئاماژەیدا بە ئامانجی دەستەی دامەزراندن لە پێشكەشكردنی قەڵغانی ڕێزلێنان بە (هێمن حەسیب).. بڕوانە دەقی وتارەكە.. بە دوایدا قەڵغانی ڕێزلێنان لەلایەن عەلی مەحمود پێشكەش بە (هێمن حەسیب) كرا.

هاوكات خوالێخۆشبوو (د. مارف عومەر گوڵ) وتارێكی پێشكەش كرد و تێیدا سوپاسی دەستەی دامەزرێنەری كرد بۆ گرتنە ئەستۆی ئەم كارە پیرۆزە.

دانیشتنی دووەم؛ بە بەشداری (٦٣) ئەندام لە كاتژمێر (١١.٣٠) دەستی پێكرد و دانیشتنەكە لەلایەن (عەلی مەحمود ـ ئیبراهیم هەورامانی ـ لەتیف فاتیح فەرەج) سەرپەرشتی دەكرا.. لەم دانیشتنە، كۆمەڵێك بڕیار پەسەندكرا:

یەكەم: سەرەتا وتوێژ لەسەر ناوی ڕێكخراو كرا، دوای گفتوگۆیەكی چڕوپڕ، بە دەنگی زۆرینەی ئەندامان، ناوەكە گۆڕدرا بۆ (یەكێتی نوسەرانی جینۆسایدی كوردستان).

دووەم: شەش لۆگۆی پێشنیار كراو خرایە بەردەست ئەندامانی كۆنفرانس، كە لە دەرئەنجامی دەنگدان، لۆگۆی ئێستا پەسەند كرا.

سێیەم: پرسی بارەگای سەرەكی ڕێكخراو خرایە بەرباس و دوای وتوێژی، بە دەنگی ئەندامان، بڕیاردرا كە بارەگای سەرەكی لە شاری هەولێر بێت.

چوارەم: سەبارەت بە پەیڕەوی ناوخۆ، ئەندامانی كۆنفرانس لیژنەیەكی (١١) كەسیان دیاریكرد، كە لە ماوەی مانگێكدا پێداچونەوە بە تەواوی ڕەشنووسی پەیڕەوی ناوخۆ بكەن و دەسەڵاتی تەواو درا بە ئەندامانی لیژنەكە.. كە پێكهاتبوون لە (بەكر حمە حوسێن ـ د. مارف عومەر گوڵ ـ هێمن حەسیب ـ عومەر حاجی عنایەت ـ محەمەد حمە ساڵح تۆفیق ـ لەتیف فاتیح فەرەج ـ ئیسماعیل هەنارەیی ـ تاریق كارێزی ـ مەلا شاخی ـ فاتیح سەنگاوی ـ عەبدولرحیم حەسەن ـ ستارە عارف)

دانیشتنی سێیەم: لە كاتژمێر (٢.٣٠) نیوەڕۆی هەمان ڕۆژ دەستی پێكرد و دانیشتنەكە تایبەت بوو، هەڵبژاردنی ئەنجومەنی باڵا.

دانیشتنەكە بە سەرپەرشتی هەر سێی پارێزەر (چیا ئەیوب خورشید ـ نەوزاد ستار رەفیق ـ هەردی ئیبراهیم شەریف ـ

وتەی خوالێخۆشبوو (د. مارف عومەر گوڵ) لە كۆنفرانسی دامەزراندن

بەشێك لە وێنەكانی كۆنفرانس

عامر ئەسعەد غەریب) بەڕێوەچوو و سەرەتا دەرگای خۆکاندید کرایەوە و (١٥) کەس خۆیان کاندید کرد.
پاشان پرۆسەی دەنگدان بەڕێوەچوو، کە بە شێوەیەکی ئاشکرا ونهێنی ئەنجامدرا، دواتر دەست بە ژماردنی دەنگەکان کرا و ئەم بەڕێزانە سەرکەوتن:

١. لەتیف فاتیح فەرەج
٢. سالار مەحمود
٣. فاتیح سەنگاوی
٤. عەلی مەحمود
٥. هێمن حەسیب
٦. چنار نامیق
٧. حەسۆ هورمێ
٨ئیسماعیل هەنارەیی
٩. گوڵناز عەزیز
١٠. ئیبراهیم هەورامانی
١١. بەکر حمە حوسێن

پاشان ئەنجومەنی باڵای هەڵبژێردراو، هەر یەك لە (سالار مەحمود) بە سەرۆك و (فاتیح سەنگاوی) بە جێگر و (چنار نامیق) بە سکرتێری (یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان) دیاریکرد.

بەلاغی کۆتایی کۆنفرانس

کاتژمێر (٣)ی پاش نیوەڕۆی ڕۆژی (٢٠٢١/١١/٢١) لە مۆنۆمێنتی ئەمنە سورەکە لە شاری سلێمانی، بە ئامادەبوونی ئەندامانی بەشێك لە ئەندامانی ئەنجومەنی باڵای هەڵبژێردراو، کۆنفرانێسکی ڕۆژنامەوانی سازدرا و بەلاغی کۆتایی کۆنفرانس پێشکەشکرا.. بڕوانە دەقی بەلاغەکە.

دەقی بەلاغی کۆتایی کۆنفرانسی دامەزراندنی یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان

هاونیشتمانیانی بەڕێز .. نوسەران و شارەزایان .. ئەندامانی کۆنفراس

سڵاوێکی گەرم
ڕۆژی (١٨)ی نۆڤەمبەری (٢٠٢١) لە شاری کەرکوك کۆنگرەی دامەزراندنی یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان بەئامادەبوونی چەندین نوسەرو شارەزایی بواری جینۆساید و تاوانەکانی دژ بەمرۆڤایەتی و تاوانی جەنگ بەسترا.. هەمان ڕۆژ کۆنگرە بەسەرکەوتویی کۆتایی بەکارەکانی خۆی هێنا.
بە پێویستی دەزانین روونی بکەینەوە، کە بیرۆکەی ئەم پڕۆژە نیشتمانیە دەگەڕێتەوە بۆ چەند ساڵێك لەمەوبەر،

بەڵام دواجار یەکەمین کۆبونەوەی بەکرداریکردنی بیرۆکەی ئەم پرۆژە نیشتمانیە لە (٢٠٢١/٦/١٣) لە کەرکوك لە نێوان (شێخ سدیق ئەحمەد - عەلی مەحمود - هێمن حەسیب) بەڕێوەچوو و دواتر هەردوو کۆبونەوەی سازدراو لە مۆنۆمێنتی ئەنفال لە چەمچەماڵ و مۆنۆمێنتی هەڵەبجە لە پارێزگای هەڵەبجەی شەهید، زەمینەی سازدانی یەکەمین کۆنگرەی دامەزراندن بوو لە کەرکوك.

کۆنگرەی دامەزراندن، بە ئامادەبوون و بەشداری (٦٣) ئەندام، گۆڕینی ناوی یەکێتیەکەی لە (یەکێتی نوسەرانی جینۆساید و ئەنفال) بۆ (یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان)، و هەڵبژاردنی دەستەی بەڕێوەبردن و سپاردنی پرۆژەی پەیڕەو و بەرنامەی کار بە لیژنەی شارەزایان بۆ پیداچونەوە و دواتر پەسەندکردنی لەلایەن دەستەی بەڕێوەبردن و لیژنەی پیداچونەوەوە، کارەکانی کۆنگرەی بەسەرکەوتوویی کۆتایی پێ هێنا.

مەبەست لە سازدانی کۆنگرەکە لە کەرکوك بۆ بایەخدان بوو بەو شارەی کە چەندین جار تووشی پەلاماری کۆمەڵکوژی و کاولکردن و تاوانی دژ بەمرۆڤایەتی مەترسیدار بۆتەوە.. بەتایبەت کە لە ئێستادا ماوەی چوار ساڵە، رووبەرووی سیاسەتێکی نوێی بە عەرەبکردن و راگواستنی گوندە کوردییەکان بۆتەوە..ئەگینا هەموو کوردستان و دۆسیەکانی جینۆساید جێی بایەخی کاری یەکێتیەکە دەبێت.

لەو چوارچێوەیەدا، کۆنگرە ئەم راسپاردانەی بە دەستەی بەڕێوبردن سپارد:

یەکەم: یەکێتی نوسەرانی جینۆساید، یەکێتی هەموو قەڵەمێکی بەپەرۆشی بواری ئەنفال و کیمیاباران و راگواستن و کۆمەڵکوژیە. کار بۆ کۆکردنەوەی هەموو تواناکانی ئەو بوارە دەکات و وەك چەترێکی گشتگیر بۆ پرۆژەی نوێ و کاری بەکۆمەڵ و تاك پاڵپشت و هاوکار دەبێت.

دووەم: سازدانی کۆڕو کۆنگرە لە ناوەوە و دەرەوەی کوردستان بەبەشداری پێکردنی شارەزایانی بیانی و ناوخۆیی و بەستنی کۆنگرەی نێودەوڵەتی ساڵانە تایبەت بەناساندنی جینۆسایدی کوردستان.

سێیەم: دروستکردنی پەیوەندی لەگەڵ رێکخراوە پەیوەندیدارەکانی بواری جینۆساید و ناوەندە ئەکادیمیەکان و دەزگاکانی پشتیوانی مافی مرۆڤ.

چوارەم: هاندانی ناوەندەکانی پەروەردەو خوێندنی باڵا بەبایەخدان بەم کەیسە نیشتمانی و چارەنوسسازەی گەلی کوردستان بەهاندان بۆ توێژینەوەو جێکردنەوەی لە پرۆگرامەکانی خوێندن و فێرکردن.

چوارەم: کۆکردنەوەی بەڵگە و بەدیکۆمێنت کردنی هەموو سەرچاوەیەك پەیوەست بێ بەجینۆسایدی کوردەوەو پاراستنیان لەناوچوون و بەکارهێنانیان بۆ چالاکی و ناساندن و مانەوە.

بەشداری ئەندامان شاخەوان شۆڕش و حەسۆ هورمی بە ئۆنلاین لە کۆنفرانس

پێنجەم: هاوکاریکردنی هەردوو پەرلەمانی کوردستان و ئەنجومەنی نوێنەرانی عیراق لە پابەندکردنی حکومەت بە رێکاری یاسایی بۆ زیندوو راگرتنی دۆسیەی جینۆسایدی گەلی کوردستان و گەلانی عێراق.

شەشەم: دەرکردنی بلاوکراوەو وەرگێرانی نوسین دۆکیۆمێنتی تایبەت بەجینۆساید بۆ سەر زمانە بیانیەکان.

حەتەم: هاندانی هەردوو حکومەتی عیراق و هەرێمی کوردستان بۆ فەرامۆش نەکردنی دۆسیەی جینۆسایدی گەلی کوردستان و گەلانی عیراق.. سالانە بوجە تەرخان بکرێ بۆ مۆنۆمێنت و گۆڕە بەکۆمەڵەکان و مەزاری قوربانیان و ژیانی کەسوکاری قوربانیان.

یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان بە هیواوە دەڕوانێتە بەدەنگەوە هاتنی هەموو نوسەرانی بواری جینۆساید بۆ کاری پێکەوەیی و داوای بەدەنگەوە هاتنی راستەوخۆی دامەزراوەکانی حکومی و ناحکومی دەکەین بۆ هەماهەنگی و کاری هاوبەش و قەرەبوکردنەوەی ئەو سالانەی بەکەمتەرخەمی تێپەڕین و دەست لەناو دەست بۆ راپەڕاندنی ئەو ئەرکانەی کە کۆنگرە بە دەستەی بەڕێوەبردن و ئەندامانی کۆنگرەی سپارد.

یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان
٢٠٢١/١١/٢١

پاشکۆی یەکەم:
دەقی وتاری دەستەی دامەزرێنەر بۆ کۆنفرانس
کە لەلایەن شێخ سدیق ئەحمەد خوێندرایەوە

بەڕێزان... ئامادەبووانی ئازیز
نووسەران و توێژەرانی بواری جینۆساید
نوێنەرانی پارتە سیاسەکان
کەسایەتیەکان و ڕۆژنامەنووسان..

لە سەرەتای سەدەی رابردووەوە، گەلی کوردستان لەسەر دەستی رژێمەکانی عێراق، رووبەرووی شەپۆلێك لە شالاوی کۆمەلکوژی و پاکتاوی رەگەزی و نەژادی و راگواستن بۆتەوە، کە دیارترینیان (تاوانەکانی ئەنفال و کیمیابارانی هەڵەبجە، جینۆسایدی بارزانیەکان و کوردانی فەیلی و کێمیابارانی سێوەسنان و پرۆسەکانی بە عەرەبکردن و ڕاگواستن و .... هتد)، کە هەموو ئەو تاوانانە لە بەرەگێکی یاساییدا بە (تاوانی جینۆساید، تاوانی دژە مرۆڤایەتی، تاوانی جەنگ و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی) لە یاسا و پەیماننامە نیودەوڵەتیەکاندا پێناسەکراوە.. کە بەداخەوە تاهەنووکە ئەو تاوانانە بەرانبەر بە گەلی کوردستان بەردەوامی هەیە، کە دوایین تاوانی جینۆساید بەرانبەر بە گەلی کوردستان، جینۆسایدکردنی ئێزدییەکان بوو، کە لە ساڵی (٢٠١٤) لەسەر دەوڵەتی خەلافەتی ئیسلامی لە عێراق و شام (داعش) ئەنجامدرا.. هاوکات دەستپێکردنەوەی پرۆسەی شالاوی بە عەرەبکردن لە سنوری پارێزگای کەرکوك و قەزای دوبز بە پالپشتی دامەزراوە سەربازییەکانی عێراق بە ئامانجی داگیرکردنی گوندە کوردنشینەکان.

بەڕێزان... وەك ئاشکرایە لای هەمووان.... لە دەرئەنجامی ئەو تاوانانە و لێکەوتە و دەرهاویشتەکانی لەسەر کۆمەلگای کوردستانی، توێژێکی خەمخۆر لە نووسەرانی کورد، خەمخۆرانە و خۆبەخشانە ئەرکی کۆکردنەوەی زانیارییەکانیان لەسەر تاوانەکانی جینۆسایدی گەلی کورد و بە دیکۆمێنتکردنیان لە ئەستۆ گرت و ئەم هەوڵانەشە چەندین کتێب و توێژینەوەی بەرهەمداری لە بواری تاوانەکانی جینۆسایدی گەلی کوردستان بەرهەمهێنا... کە وەك ئەرشیفێکی گرنگ بۆ قۆناغی داهاتوو گرنگی خۆی هەیەو دەمێنێتەوە.

بەڕێزان... دوای سێ دەیە، لە نووسین لە بواری جینۆساید، کە دەتوانین سەرەتاکەی لە دوای ڕاپەرینی بەهاری (١٩٩١)ەوە وەربگرین.. ئەمڕۆ نووسین لە بواری جینۆساید تایبەتمەندی وەرگرتووە و نووسەرانی ئەو بوارەش تایبەتمەند بوونە.. کە زەرورەتی قۆناغەکە واپێویست دەکات هەموو تواناکان لە چوارچێوەیەکی رێکخراوێکی پیشەیی و ئەکادیمیستی رێکبخرێتەوە.

لەم چوارچێوەیدا، وەك دەستەیەك لە نوسەران و توێژەرانی ئەم بوارە، ماوەی شەش مانگە، دەست پێشخەرییەکەمان بۆ دامەزراندنی پرۆژەیەك بە ناوی (یەکێتیی نووسەرانی جینۆساید و ئەنفال) کردووە و بۆ ئەو مەبەستەش چەندین کۆبونەوە و هەنگاو و رێکارمان گرتەبەر و گفتوگۆمان لەگەڵ نووسەران و توێژەرانی ئەم بوارەش کردووە.

لەو چوارچێوەیەدا کۆتا هەنگاومان بریتی بوو لە سازدانی ئەم کۆنفرانسە، تا لە کەش وهەوایەکی ئازاددا، تەواوی نووسەرانی ئەم بوارە گفتوگۆیەکی چڕ لەسەر دامەزراندنی رێکخراوەکەیان بکەن و لە کۆنفرانسدا متمانە بە دەستەیەك ببەخشن، کە هەنگاوەکانی داهاتووی ئەم رێکخراوە بگرێتە ئەستۆ.

دەمانەوێت ئەوەش روون بکەینەوە، کە ئێمە دەزانین یەکێتیی نووسەرانی کورد لە کۆتای سالانی شەستەکانەوە دامەزراوە و مێژوویەکەی پرشنگدارو پڕ لە خەباتی لە قۆناغە جیاوازەکاندا بینیووە و ئێمە خۆمان بە بەدیلی یەکێتیی نووسەرانی کورد نازانین، بەڵکو دەمانەوێت هاوپشت و هاوکاری یەکتر بین بۆ خزمەتی نوسین، کە ئەدەب و رۆمان و شیعر پایەیەکی گرنگە بۆ گوزارشت کردن لە تراژیدیاکان.

هەروەها سەندیکای ڕۆژنامەنووسان کە ئەزموونێکی باشی لە رێکخستنی کاری ڕۆژنامەگەری ودواتر کردنەوەی خوێندنی

لە زانکۆ و پەیمانگاو ... تا دوایی، کە ڕۆژنامەگەری ڕۆڵی باشی بینیووە لە بە دۆکۆمێنتکردنی تاوانەکانی جینۆساید.

بۆیە هەمووومان دەبێت ئەو ڕاستیە بزانین، کە پێکەوە دەتوانین کاری باش و هەنگاوی باش بنێێن بە هەماهەنگی.

ئامادەبووانی بەڕێز... دامەزراندنی ڕێکخراوێکی پیشەیی کە ببێتە کۆکەرەوەی تەواوی نووسەران و توێژەرانی ئەم بوارە بە ناوی (یەکێتیی نووسەرانی جینۆساید و ئەنفال) لە کوردستان، ئامانجەکانی بریتین لە:

یەکەم: کۆکردنەوەی تەواوی تواناکانی ئەم بوارە لە ڕێکخراوێکی پیشەی بە ئامانجی زیاتر خزمەتکردنی دۆسیەی جینۆساید.

دووەم: برەودان بە بواری نووسین و توێژینەوەی زانستی لە بواری دۆسیەکانی جینۆساید و پێشێلکاری مافی مرۆڤ.

سێیەم: پرسی جینۆسایدو ئەنفال بکرێتە پرسێکی جیهانی و بە نوسین و توێژینەوە بەشداری هەموو کۆنگرە و بۆنە مرۆییەکان و مافی مرۆڤ و چۆنێتی دەربازبوون لە جینۆساید بکات.

چوارەم: هەوڵدان و کارکردن بۆ ئەوەی ئەم (ڕێکخراوە) لەگەڵ ڕێکخراو و ئەنجومەنە هاوشێوەکانی خۆی لە وڵاتان پەیوەندی گرێ بدات.

پێنجەم: نووسەران و توێژەرانی ئەم بوارە وەك هەر بوارێکی تر، مافی خۆیانە لە چوارچێوەی ڕێکخراوێکدا کۆببنەوە، کە ببێتە داکۆکیاری ماف و کارەکانیان.. بە تایبەت کە زۆرێکیان ژیانی خۆیان بۆ نووسین لە بواری جینۆساید تەرخان کردووە.

لە کۆتاییدا وەك دەستەی دامەزراندن، سوپاسی تەواوی ئامادەبووانی ئەم کۆنفرانسە دەکەین و بە هیواین نوسەرانی بواری جینۆساید و ئەنفال، وتوێژێکی چڕ و بەسوود لە خزمەتی ئەم پڕۆژەیە بکەن، بە ئامانجی سەرکەوتن و سەرخستنی کۆنفرانس.

دەستەی دامەزراندنی یەکێتیی نووسەرانی جینۆساید و ئەنفال:

١ شێخ سدیق
٢ عەلی مەحمود
٣ هێمن حەسیب
٤ م. فاتیح سەنگاوی
٥ لەتیف فاتیح فەرەج
٦ ئیبراهیم هەورامانی

پاشکۆی دووەم:

وتەی عەلی مەحمود تایبەت
بە ڕێزلێنانی دەستەی دامەزرێنەر
بۆ (هێمن حەسیب)

ئامادەبووانی بەڕێز.. ئامادەبووانی خۆشەویست.. هەموو لایەك بەخێر بێن

دیارە ئێمە ئەمڕۆ لێرە کۆبوینەتەوە بۆ کارێکی گرنگ و نیشتمانی و مێژوویی، کە ئەویش دامەزراندنی ڕێکخراوێکی گشتگیرە بۆ تەواوی نوسەرانی بواری جینۆساید.

وەك ئاشکرایە لە ماوەی (٣٣) ساڵی ڕابردوودا، چەندین نوسەرمان هەبوو، حەقی ئەوەیان هەبوو، زیاتر لە جارێك ڕێزلێنانیان بۆ بکرێت، لە پێشی هەموویان شەهید ڕەئوف ئاکرێی، کە یەکەمین کتێبی لە بواری جینۆسایدی ئەنفال نووسیووە تایبەت بە ئەنفالی بادینان، هەروەها د. مارف عومەر گوڵ، کە بەڕێزیان ئەمڕۆ لەگەڵمان لەم کۆنفرانسە بەشدارە، لە پێش ڕاپەرینی (١٩٩١) دەستپێخەری کرد و کتێب و بابەتی لەسەر جینۆسایدی گەلی کورد نووسی، لەگەڵ ژمارەیەکی دیکەی نوسەران، کە لە بواری نووسینی تایبەت بە جینۆساید و ئەنفالدا دەستپێشخەری باشیان کردووە، وەك ڕەحمان خانی و کاك عومەری حاجی عینایەت و کاك عەبدوڵڵا کەریم مەحمود و نەجمەدین فەقێ عەبدوڵڵا و کاك مەلا شاخی، کە گوند بە گوند دەگەڕا، تا قۆناغی ئەنفالی چواری دیکۆمێنت کرد، ئەگەر ناوەکان بژمێرین، زۆر زۆرن.

بەڵام ئێمە لە ماوەی شەش مانگەدا، کە دەستمان بە پڕۆژەی دامەزرندانی یەکێتی نوسەرانی جینۆساید و ئەنفال کرد، کۆڕێکی کە لەگەڵمان بوو، بە تەمەن لە هەمووومان گەنجتر بوو، شەو و ڕۆژ کاری دەکرد بۆ ئەوەی ئەم پڕۆژە و کۆنفرانسەمان سەرکەوتوو بێت، ئەویش کاك هێمن حەسیب بوو.. کە زۆر لە خۆبردووانە و زۆر چالاکانە، شەو و ڕۆژ ئیشی بۆ سەرخستنی ئەم پڕۆژەیە دەکرد.. بۆیە ئێمە بە دەستەی دامەزرێنەران و ئامادەکارانی ئەم کۆنفرانسەوە، ڕێزلێنانێکمان بۆی ئامادەکردووە، چونکە شایەنی ئەوەیە زیاتری بۆ بکرێت.

هەروەها دەمەوێت ئاماژە بەوە بدەم، یەکێکی تر لەو گەنجانەی لە ساڵانی ڕابردوو لە کارەکانمان لە بوارر جینۆساید لەگەڵمان بوو، شەهید سۆران مامە حەمە بوو، کە لێرەوە سەری ڕێز و نەوازش بۆ گۆڕەکەی دادەێین.

لە کۆتاییدا زۆر سوپاس بۆ ئێوەی بەڕێز بە هیوایان بە پاڵپشتی هەمووان، کارەکانی کۆنفڕانس، سەربخەین.

پاشکۆی سێیەم:

وتاری خوالێخۆشبوو
د. مارف عومەر گوڵ

بەڕێزان ئەم کاتەتان باش...

زۆر خۆم بە خۆشحاڵ دەزانم، کە ئەمڕۆ لێرەدا لە خزمەتاندا قسە دەکەم، بە ڕاستی قسەکردن لەسەر بابەت و بواری جینۆساید زۆر گرنگە، چونکە پەیوەندی بە ژیانی رابردوو و ئێستا و داهاتووی میلەتەکەمانەوە هەیە.

ئەگەر زیادەڕۆیی نەبێت لە حزوری بەڕێزتان، کە بڵێم من من زۆر زوو دەستپێخەر بووم لە ساڵی (١٩٩٨)ـەوە کە هەر ئەنفال دەستی پێکرد، دەستم کرد بە نوسین و کۆکردنەوەی زانیارییەکان لەسەر جینۆساید.. پاشان چومە دەرەوەی وڵات

بۆ خوێندن و لە ساڵی (١٩٩٠) یەکەم کورد بووم، کە نامەی ماجستێرەکەم لەسەر جینۆسایدی کورد بوو.. کە پاشتر بە کتێبێکی سەربەخۆ پێنج جار چاپکراوە و ئێستاش خۆشبەختانە بۆ جاری شەشەم چاپ دەکرێتەوە.

بە ڕاست کارکردن لەسەر جینۆساید، هەم نەفەسێکی دوور ودرێژی دەوێت، هەم قوربانی و ماندووبوونێکی زۆری دەوێت... کارێکی زۆر باشە کە ئەم کۆمەڵە بەڕێز و لە خۆبردووانە دەستیان کردۆتە ناو دەستی یەك و ئەم پڕۆژەیان دامەزراندووە و ئێمەشیان بانگێشتمانیان کردووە بۆ ئەم کۆنفرانسە.. تا قسەیەك بکەین و پاڵپشتی ئەم پڕۆژەیە بکەین.

پێش هەموو شتێك دەبێت بیر لەوە بکرێتەوە، یەکەم؛ چۆن ئەم پڕۆژەیە سەردەخرێت، دووەم؛ بە ڕاستی پشتگیریکردنی پڕۆژەکە بۆ خۆی زۆر گرنگە.. بۆ ئەوەی بەردەوام بێت، ئەگەرنا ئێمە ئەمڕۆ هەموو شتێك تەواو بکەین و دوای شتێکی ئیفلیج و نەبەکام دروست ببێت.. بۆیە ئەمە دەڵێم، چونکە من ئەزمونێکم هەیە، هەم لە ناو دەزگا ڕەسمیەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان، هەم لە دەرەوە، چونکە بە ڕاستی زۆر لە لیژنە و گروپ و ڕێکخراوانەی لە بواری جینۆساید دامەزراون، ماوەیەك توانیویانە کار بکەن و کاری زۆر باشیش بکەن، بەڵام دوای بەبێی پشتگیری ماونەتەوە، بەبێی دارایی ماونەتەوە، بەبێی ئاوڕدانەوە ماونەتەوە، بۆیە ناچاربوونە هەر یەکە بە لایەکدا بڕۆن.

نامەوێت ساردبونەوەیەك دروست بکەم بەم قسانەم، چونکە سەرجەم کۆڕ و کۆبونەوەکان لە ئەنجام دڵسۆزی و لەخۆبردوویی پێکهاتووە.. بۆیە زۆر زۆر گرنگە، کار لەسەر ئەوە بکرێت، کە ئەمڕۆ دەستەیەك دیاری بکرێت، دەستەیەك بێت، کە بتوانێت ئەرکی بەجێگەیاندنی ئەم پڕۆژەیەی هەبێت.

هەروەها کۆمەڵێ تێبینیم لەسەر ڕەشنووسی پەیڕەوی ناوخۆی ئامادەکراو و کارنامەی کۆنفرانس هەیە، کە لە کاتی بڕگەکانی تری کۆنفرانس دەیخەمەڕوو و نامەوێت کاتی زیاتر لە ئێوەی بەڕێز بگرم.

بۆیە جارێکی تر من خۆشحاڵی خۆم دەردەبڕم و هیوادارم ئەم کۆبونەوەیە بتوانێت ئەو دەستەیە هەڵبژێرێت، کە بتوانێت بەردەوام بێت.. دەیڵێمەوە بەردەوام بێت، چونکە ئێمە ئەزمونێکمان هەیە بە ئێوەی بەڕێزیشەوە، کە لە زۆر شوێن پڕۆژە دروستکراوە و نەتوانراوە بەردەوام بێت.

جارێکی ڕێز و حورمەت خۆشەویستیم بۆ ئێوەی بەڕێز هەیە و زۆر سوپاستان دەکەم.

ئەنجومەنی بەڕێوبردنی هەڵبژێردراوی کۆنفڕانس

چوار بەیاننامەی تایبەت...

...بە پرسی جینۆساید

روفاتی ئازیزانمان بهێننەوە

دەبێت ستایشکردنی سەدام حوسێن و رژێمەکەی و تاوانبارانی جینۆساید قەدەغە بکرێت

لە یادی (١٠٠) ساڵەی دەوڵەتی عێراقدا، تەنها یادەوەری جینۆسایدمان لە گەڵدا هەیە

ناڕەزایی بۆ دووبارە دانانەوەی سەربازگە لە گوندی تۆپزاوەی کەرکوک

ناڕەزایی بۆ دووبارە دانانەوەی سەربازگە لە گۆندی تۆپزاوای کەرکوك

هەموومان هەوڵبدین (سەربازگەی تۆپزاوا) شوێنی کۆکردنەوەی ئەنفالکراوان، ئۆشفیتزی ئەنفالکراوان بکرێتە مۆنۆمێنت نەک سەربازگە.

*** ڕۆژی (٢٠٢١/١٠/٢٣) بڵاوکرایەوە**

....

ماوەیەکە سوپای عێراق، سەرقاڵی دانانەوەی سەربازگەیە لە گوندی تۆپزاوا لە سنووری پارێزگای کەرکوك، لە هەمان سەربازگەی (تۆپزاوا)ـی پێشوو، کە دەیان هەزار ڕۆڵەی کورد لە پرۆسەی ئەنفالدا تێدا کۆکرایەوە و پاشان لە گۆڕی بە کۆمەڵدا زیندەبەچاڵکران.

سەرپازگەی تۆبزاوە، هێمای دەڕندەیی ڕژێمی بەعسی فاشیست بووەن هەر شوێن و جێگەیەکی ئەو سەربازگەیە، چیرۆکێکی تراژیدیای ئەنفال و بەڵگەی ئەو تاوانە دەڕەندەیەیە دەگێڕێتەوە،کە دەرهەق بە گەلی کورد ئەنجامدرا.. ئەم هەوڵەی سوپای عێراق، پێشێلکارییەکی زەقی بڕیارەکانی دادگای باڵای تاوانەکانی عێراقە لە دۆسیەی ئەنفالە، کە تێیدا بڕیاری قەرەبوکردنەوەی مەعنەوی قوربانیانی دەرکردووە و پاراستنی ئەو سەربازگەیەش لە چوارچێوەی ئەو قەربووە مەعنەوییەدا دێت، کە یادەوەرییەکانی تاوانەکەی هەڵگرتووە و دەبوایە هەر لە دوای ڕووخانی ڕژێمی بەعس مۆنۆمێنتی ئەنفالکراوانی تێدا دروست بکرابایە.

ئەگەرچی لە رابردوودا سەدانجار داوای بە مۆزەخانەکردنی ئەو سەربازگەیە کراوە، وەك مۆزەخانەیەکی قوربانیانی ئەنفال... وەلی مەخابن نە دەسەڵاتی عێراق و نە حکومەتی هەرێم، بە تەنگ ئەم داواکارییەوە نەهاتوونە. ئێمە لە ڕێکخراوەکانی بواری جینۆساید و ئەو کەسایەتیانەی لەم بوارە کاردەکەن، وێرای سەرکۆنەکردنی هەوڵەکانی سوپای عێراق، داوای ڕاگرتنی ئەو هەوڵە دەکەین بۆ دووبارە بە سەربازگەکردنی شوێنی ئەنفالکردنی گەلی کوردستان، کە وەك پەڵەیەکی ڕەشی مێژووی دیکتاتۆری بەعسە بۆ لە بیرنەکردن و دووبارەنەبونەوە و پاراستنی شوێنەکە وەك مۆنۆمێنت و بەبیرهێنانەوەی تاوانەکان بۆ نەوەکانی داهاتوو لە (سەربازگەی تۆپزاوا).

هاوکات بێدەنگی حکومەتی هەرێم و پارت و لایەنە سیاسیە کوردییەکان لەمەڕ ئەو بابەتە سەرکۆنە دەکەین و داوا دەکەین شوێنی ئەنفالکراوان بپارێزرێت و گرنگی پێبدرێت بۆ بەزیندویی هێشتنەوەی یادەوەری ئازیزانمان نەك دووبارە بکرێتە سەربازگە، کە دەبێتە هۆی کولاندنەوەی برینەکانی قوربانیان و هێمایەکە بۆ بەردەوام بوونی ئەنفال.

لە کۆتایی جەخت دەکەینەوە دوبارە دانانەوەی سەربازگە لە تۆپزاوا پێشێلکارییە بەرامبەر بە مافی کەسوکاری قوربانیان و پێشێلکردنی زەقی قەرەبووکردنەوەی مەعنەوییە و بەرپرسیارێتی یاسایی و مێژوویی و ئەخلاقی دەکەوێتە ئەستۆی حکومەتی عێراق، چونکە کەیسی ئەنفال لە دادگای باڵای تاوانەکانی عێراقی بڕیاری جینۆسایدی وەرگرتووە.

ڕێکخراو و نوسەران و چالاکوانانی بواری جێنۆساید:

١ـ ڕێکخراوی کوردستان بێ جینۆسایدـ KWG
٢ـ ڕێکخراوی گەشە پێدانی مافی مرۆڤ
٣ـ ڕێکخراوی کار بۆ ئەنفال
٤ـ ڕێکخراوی ئەنفالەکانی کوردستان
٥ـ ڕێکخراوی چاودێری کوردۆسایدـ چاك کوردستان
٦ـ ڕێکخراوی چیرۆکەکانی ئەنفال
٧ـ تۆڕی ڕێکخراوە کوردستانییەکان بۆ دادگای تاوانی نێودەوڵەتی ـ koncicc ـ
٨ـ ڕێکخراوی هەڵمەتی دادپەروەری ojcـ
٩ـ ڕێکخراوی مانەوە بۆ پرسی شەهیدان و ئەنفالکراوان
١٠ـ ڕێکخراوی دادپەروەری و ئاشتی جیهانی بۆ مافی مرۆڤ
١١ـ ڕێکخراوی چاودێری کوردۆسایدـ چاك
١٢ـ ڕێکخراوی باران بۆ پرسی ئەنفال
١٣ـ ناوەندی داکۆکی پشدەر بۆ قوربانیان و جینۆسایدکراوان
١٤ـ تۆڕی ئایکان کوردستان – ikn
١٥ـ ڕێکخراوی قەدەغەکردنی چەکی کۆکوژ لە کوردستان – oawmdـ
١٦ـ ڕێکخراوی پارێزەران و ڕاوێژی یاسایی و پرسی مافی مرۆڤ
١٧ـ کۆمەڵەی قوربانیانی کیمیابارانی هەڵەبجە
١٨ـ کۆمەڵەی داکۆکی لە پرسی ئەنفال
١٩ـ ڕێکخراوی جیهانێکی بێ چەکی کیمیاوی و بایۆلۆجی
٢٠ـ هەڵمەتی ژیان دژ بە ئیعدام لە کوردستان
٢١ـ هێمن حەسیب ـ چالاکوانی بواری جینۆساید
٢٢ـ حیکمەت فایەق عارف ـ چالاکوانی بواری جینۆسایدو چەکی کیمیاوی و کۆکوژ
٢٣ـ ڕێبوار رەمەزان بارزانی ـ نووسەرو چالاکوانی بواری جینۆساید
٢٤ـ دکتۆر فاتیح سەنگاوی ـ نووسەرو توێژەر لەبواری پرسی ئەنفال
٢٥ـ شوان محەمەد ـ ئەندامی پەرلەمانی عێراق
٢٦ـ عەدالەت عومەر ـ نووسەرو لێکۆڵەری بواری جینۆساید
٢٧ـ ئیدریس عەبدوڵلا ـ نووسەرو توێژەری بواری ئەنفال
٢٨ـ عەلی بەندی ـ نووسەرو لێکۆڵەری بواری ئەنفال
٢٩ـ دیل حاجی محەمەد ـ ئەندامی پێشووی پەرلەمانی کوردستان و دەستەی دامەزرێنەری کۆمەڵەی داکۆکی لە ئەنفالکراوان
٣٠ـ شێخ سدیق ـ نووسەر لە بواری جینۆسایدو ئەنفال
٣١ـ عارف قوربانی ـ لێکۆلەر لە بواری ئەنفال
٣٢ـ دیمەن محەمەد ـ چالاکوانی بواری جینۆساید
٣٣ـ عەلی مەحمود محەمەد ـ چالاکوانی بواری جینۆساید
٣٤ـ مەلا شاخی ـ نووسەر لە بواری جینۆساید
٣٥ـ بۆکان عەبدوڵلا ـ چالاکوان و مافناس

بەیاننامەی ڕێکخراوەکانی بواری جینۆساید:

لە یادی (١٠٠) ساڵەی دەوڵەتی عێراقدا، تەنها یادەوەری جینۆسایدمان لە گەڵدا هەیە

* ڕۆژی (٢٠٢١/١٢/١١) بڵاوکرایەوە
....

دامەزراوە فەرمیەکانی دەوڵەتی عێراق، لەسەر ئاستە جیاوازەکان، بە چالاکی جۆراوجۆری سیاسی و ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتی وسەربازی و ... هتد، یادی (١٠٠) ساڵەی دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق دەکەن وەك یوبیلی زێڕین.

لە ماوەی (١٠٠) ساڵەی تەمەنی ئەم دەوڵەتە، گەلی کوردستان بەردەوام ڕووبەڕووی کۆمەڵکوژی و لە ناوبردن و سڕینەوە و ڕاگواستن بۆتەوە. دەوڵەتێك لە ماوەی (١٠٠) تەمەنیدا هەموو جۆرە پێشلکارییەکی مافی مرۆڤ و تاوانی زەقی نێودەوڵەتی لە بەرانبەر گەلی کوردستان و کەمیاتییە ئاینی و نەتەوەیی و مەزهەبییەکان پەیڕەو و پیادە کردووە.. و بە ئێستاشەوە هەمان ئاراستە لە بەرانبەر گەلی کوردستان و مەزهەبی جیا بوونی هەیە و بەردەوامە و بنبڕ نەکراوە.

دەوڵەتی عێراق، لەکاتێکدا یادی (١٠٠) ساڵەی دەکاتەوە، هێشتا نەیتوانیووە برینەکانی سەر جەستەی گەلی کوردستان بە تایبەتی و کەمینەکانی تر سارێژبکاتەوە و لە بەرانبەر ئەو تاوانانەی بەرانبەرییان ئەنجامیداوە، داوای لێبوردنی فەرمی بکات.

جیاواز لەوەش.. تائێستا دەوڵەتی عێراق پابەند نەبووە بە بڕیارەکانی دادگای باڵای تاوانەکانی عێراق، بۆ قەرەبوکردنەوەی مادی و مەعنەوی کەسوکاری قوربانیانی شاڵاوەکانی ئەنفال و کیمیاباران و تەواوی دۆسیەکانی تر، کە لە دادگای ئاماژە بۆکراوە، حوکمی کۆتاییان وەرگرتووە، لە هەمووشی گرنگتر ئامادە نییە ببێتە ئەندامی دادگای تاوانی نێو دەوڵەتی وەك دڵنەواییە بۆ دووبارە نەبوونەوەی جینۆساید و تاوانی جەنگ و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی لە ئایندەدا لەم وڵاتەدا.

بۆیە وەك بەشێك لە ڕێکخراوەکانی بواری جینۆسایدی گەلی کوردستان و خەمخۆرانی ئەم بوارە، نارەزایەتی لە بەرامبەر ئەم یادکردنەوەیە دەردەبڕین تا ئەو کاتەی قەرەبووی مادی و مەعنەوەی قوربانیان دەکرێتەوە و عێراق پەیوەست دەبێت بە دادگای تاوانی نێودەوڵەتییەوە و دڵنەوایی تەواو بە هەمووان دەدرێت عێراقی داهاتوو جیا دەبێت لە عێراقی ڕابردوو.

ڕێکخراوە بەشداربووەکان:

١- ڕێکخراوی کوردستان بێ جینۆساید
٢- ڕێکخراوی چیرۆکەکانی ئەنفال
٣- تۆڕی ڕێکخراوە کوردستانییەکان بۆ دادگای تاوانی نێو دەوڵەتی
٤- ڕێکخراوی گەشەپێدانی مافی مرۆڤ
٥- گۆڤاری تۆبزاوا
٦- ڕۆژنامەی نوگرەسەلمان
٧- هەڵمەتی ژیان دژ بە ئیعدام لە کوردستان
٨- ڕێکخراوی هەڵمەتی دادپەروەری

دەبێت ستایشکردنی سەدام حوسێن و ڕژێمەکەی و تاوانبارانی جینۆساید قەدەغە بکرێت

بەڵێ بۆ یاسای (قەدەغەکردنی نکۆڵیکردن لە تاوانەکانی جینۆساید)

*** ڕۆژی (٢٠٢٢/١/٢) بڵاوکرایەوە**

....

وەك ئاشکرایە، ماوەیەکە لە کەناڵەکانی ڕاگەیاندن و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان نا بەرپرسانە ستایشی تاوانبارانی جینۆسایدی گەلی کوردستان و ڕژێمی فاشیستی بەعس دەکرێت، بە جۆرێك هەندێك لە میدیاکان، بە داتاشینی چیرۆکی جۆراوجۆر ، هەوڵی جوانکردنی سیمای سەدام حوسێنی تاوانبار دەدەن، وەك نیشاندانی بە کەسێکی دادپەروەر و ملکەچ بە یاسا و... هتد، لە کاتێکدا سەدام حوسێنی تاوانبار وڕژێمەکەی دەستیان سوربوو بە خوێنی نزیکەی ملیۆنێك لە ڕۆڵەکانی گەلەکەمان لە گەلانی کوردستان و ژمارەیەکی هاوتاش لە گەلانی عێراق.

بەداخەوە ئەوەی لە هەندێك میدیا دەبینرێت، لە هەوڵی جوانکردنی روخساری سەرانی بەعس و سەدام حوسێن.. بە ئەنقەست بێت یاخود نەزانانە، کاریگەری زۆر نێگەتیڤی دروستکردووە و زۆرێك لە گەنجانیان بەرەو هەڵدێر بردووە، تا ئەوەی هەندێك کەس بەبێ حیسابکردن بۆ هەست و سۆزی کەسوکاری قوربانیانی جینۆساید و شەهیدان.. وێنەی دیکتاتۆرێکی وەك سەدام لە سۆشیال میدیا بخەنە سەر پرۆفایلەکانیان و پۆستی لەسەر دەکەن و بە شان باڵیدا هەڵبدەن.. ئەمە لە کاتێکدایە، سەدامی دیکتاتور لەلایەن دادگای باڵای تاوانەکانی عێراقەوە بە چەندین کەیسی تاوانی گەورە وەك تاوانی جینۆساید، تاوانی جەنگ، تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی تاوانبار کرا.

ئەم دۆخەی لە ناو هەندێك میدیای کوردی سەریهەڵداوە، لە ستایشکردنی تاوانبارانی ڕژێمی بەعس، زۆر ترسناکە و مەترسی دەکرێت، بۆ ئایندە پەلبکێشێت بۆ ستایشکردنی داعش و قاعیدە و ڕێکخراوە تیرۆریستیەکانی دیکە، کە دەیان تاوانی جینۆسایدیان بەرامبەر ئێزیدی و کریستان و کاکەیی و شەبەك و .... هتد ئەنجام داوە.

ئەم جۆرە کارانە سەرجەمیان بۆ خۆیان ڕاستەوخۆ دەچنە بواری نکۆڵیکردن لە جینۆسایدەوە، کە نەتەوەکەمان و گەلانی کوردستان خاوەنی زۆرترین کەیسی جینۆسایدن لە مێژووی نوێی جیهاندا.

ئێمە وەك ڕێکخراوەکانی بواری پرسی جینۆساید و چالاکوانان و نووسەرانی ئەم بوارە داوا دەکەین:

١ـ پەرلەمانی کوردستان بە زووترین کات یاسایەك بۆ تەجریمکردنی نکۆڵیکاران لە جینۆساید و قەدەغەکردنی ستایشی تۆمەتباران دەربکات، کە زیاتر لە (١٥) ساڵە داوا دەکرێت.

٢ـ تادەرچوونی پرۆژە یاساکە، وەزارەتی ڕۆشنبیری سزای هەموو ئەو کەنالانە بدات، کە نکۆڵی لە جینۆسایدی گەلی کورد دەکەن، بە ستایشکردنی کەسانێك کە تاوانبارن لە بەشداریکردن لە جینۆسایدی گەلانی کوردستان.

٣ـ هەموو مەراسیم و ستایشکردن و کاری سیاسی لە هەموو ئەو کەسانە بسەنرێتەوە، کە بەشداربوونە لە پرۆسەی جینۆساید گەلانی کوردستان، چ کەیسەکانی حکومەتی عێراقی و چ کەیسەکانی داعش و قاعیدەو گروپەکانی دی.

کەمپینی "قەدەغەکردنی ستایشکردنی بەعس و تەجریمی نکۆڵیکردن لە تاوانی جینۆساید"

١ـ کۆمەڵەی داکۆکی لە پرسی ئەنفال

٢ـ کۆمەڵەی قوربانیانی کیمیابارانی هەڵەبجە

٣ـ ڕێکخراوی کوردستان بێ جینۆساید

٤ـ ڕێکخراوی گەشەپێدانی ماف مرۆڤ

٥ـ ڕێکخراوی مانەوە بۆ پرسی شەهیدان و ئەنفالکراوان

٦ـ تۆڕی هاوپەیمانی ڕێکخراوە کوردستانییەکان بۆ دادگای تاوانی نێودەوڵەتی

٧ـ ڕێکخراوی باران بۆ پرسی شەهیدان وئەنفالکراوان

٨ـ ڕێکخراوی دادپەروری و ئاشتی جیهانی بۆ ماف مرۆڤ

٩ـ ڕێکخراوی هەڵمەتی دادپەروەری

١٠ـ ڕێکخراوی چاودێری کوردۆساید چاك کوردستان

١١ـ ناوندی داکۆکی پشدەر بۆقوربانیان وجینۆسایدکراوا

١٢ـ گۆڤاری تۆبزاوە

١٣ـ ڕێکخراوی سەڵباتوو بۆ پرسی ئەنفال

١٤ـ تۆڕی ئایکان کوردستان

١٥ـ هەڵمەتی ژیان دژ بە ئیعدام لە کوردستان

١٦ـ رێکخراوی چیرۆکەکانی ئەنفال

١٧ـ رۆژنامەی نوگرە سەلمان

١٨ـ رێکخراوی قەدەغەکردنی چەکی کۆکوژ لە کوردستان

١٩ـ رێکخراوی ئەنفالەکانی کوردستان

٢٠ـ جیهانێکی بێ چەکی کیمیاوی و بایەلۆجی

٢١ـ گروپی کار بۆئەنفال

٢٢ـ هێمن حەسیب ـ چالاکوان و نووسەر لە بواری جینۆساید

٢٣ـ پارێزەر ئارام محمد احمد ـ ئەنفالکراو و بنەماڵەی ئەنفالکراو

٢٤ـ محەمەد محەمەدەمین زرنگ ـ چالاکوانی پرسی جینۆساید

٢٥ـ شوان محمد ڕۆستم ـ کاندیدی سەرکەوتوو بۆ پەرلەمانی

٢٦ـ جباراحمد ـ توێژەر لەبواری جینۆساید

٢٧ـ هیوا سەید سەلیم ـ نووسەرو کوڕی شەهید

٢٨ـ هەدار زوبێر بارزانی ـ پەرلەمانتاری خولی چوارەمی پەرلەمانی عێراقی

٢٩ـ حیکمەت فائق عارف ـ چالاکوان و خاوەنی ١٠ شەهید کیمیابارانی شاری هەڵەبجە

٣٠ـ عارف قوربانی ـ لێکۆڵەر لە بواری ئەنفال

٣١ـ ئیسماعیل هەنارەیی ـ کەسوکاری ئەنفال و پارێزەر

٣٢ـ هاوڕێ پێشرەو ـ چالاکوان و کەسوکاری ئەنفالکراوو پێشمەرگەی دێرین

٣٣ـ دیمەن محمد ـ چالاکوانی بواری ئەنفال

٣٤ـ چنار نامق ـ مامۆستای زانکۆ و نوسەر لەبواری جینۆساید

٣٥ـ لەتیف فاتیح فەرەج ـ لێکۆلەر لە بواری جینۆساید

٣٦ـ زەمان عەبدە ـ نووسەر و چالاکوان لە بواری جینۆساید

٣٧ـ رێبوار رەمەزان بارزانی ـ نووسەر و چالاکوانی بواری جینوساید

٣٨ـ ئیبراهیم مەلازادە ـ مامۆستای زانکۆ، لێکۆلەر لە بواری جینۆساید

٣٩ـ نازدار اسعد شێروانی ـ چالاکوانی کەیسی جینۆسایدی بارزانییەکان

٤٠ـ ئەحمەد مەجید ـ چالاکوانی بواری جینۆساید و بنەماڵەی قوربانی تاوانی ئەنفال

٤١ـ ئازم محمد بلەیی ـ نوسەر و چالاکوانی بواری جینۆساید

٤٢ـ هەژار هوشیار مەهدی ـ ماموستای زانکۆ و توێژی جینوساید

٤٣ـ د.فاتیح سەنگاوی ـ توێژەر لەبواری ئەنفالدا و مامۆستای زانکۆ

٤٤ـ رێکارێ مزویری ـ نووسەرو چالاکوانی بواری ناساندنی جینوسایدا گەلی کورد

٤٥ـ عادیل حاجی محەمەد ـ ئەندامی پێشووی پەرلەمانی کوردستان و دەستەی دامەزرێنەری کۆمەڵەی داکۆکی لە ئەنفالکراوان

٤٦ـ شێخ صدیق ـ نوسەر لە بواری جینوسایدو ئەنفال

٤٧ـ پارێزەر عەبدالڕەحمان زێباری ـ پارێزەری کەیسی ئەنفال

٤٨ـ عەلی مەحمود محەمەد ـ چالاکوانی پرسی جینۆساید

٤٩ـ ئیبراهیم هەورامانی ـ نووسەر لە بواری جینۆساید

٥٠ـ عەلی بەندی ـ چالاکوان و نووسەر لە بواری جینۆساید و ئەنفال

ڕوفاتی ئازیزانمان بهێننەوە

بەیاننامەی تایبەت بە هێنانەوەی ڕوفاتی ئەنفالکراوان

*** ڕۆژی (٢٠٢٢/٢/٩) بڵاوکرایەوە**

....

لە سەرەتاکانی ساڵی (٢٠١٩) بەهۆی ڕێڕەوی ئاوی باران، جل و بەرگی ژمارەیەك لە ئەنفالکراوان لە گردۆڵەی شیخیە، کە (٤٠)کم لە دەرەوەی پارێزگای سەماوەیە و لە قولایی بیابان و دوور لە ئاوەدانی، لەسەر ڕێگای نوگرەسەلمان، لە (٣) گۆڕی بەکۆمەڵدا ڕوفاتی ئەنفالکروان دۆزرایەوە.

پشتبەستوو بە بەندەکانی یاسای ژمارە (٥)ی ساڵی (٢٠٠٦) و لە ڕێگای چەند ڕێنیشاندەرێك، تواندرا شوێنی ئەو گۆڕانە دەست نیشان بکرێتن پاشان دەزگای شەهیدانی عێراق بە هاوکاری پارێزگاری سەماوە، ڕۆژی (٢٠١٩/٧/٢٢) وەك سەرەتای دەستپێکردنی هەڵدانەوەی ئەو گۆڕانەیان ڕاگەیاند.

لە کۆتایی مانگی تەموزی ساڵی (٢٠١٩) تیمی نیشتمانی هەڵدانەوەی گۆڕە بەکۆمەڵەکان، کە پێکهاتبوون لە کارمەندانی فەرمانگەی گۆڕە بەکۆمەڵەکانی دەزگای شەهیدانی عێراق و کارمەندانی بەڕێوەبەرایەتی گۆڕە بەکۆمەڵەکانی وەزارەتی کاروباری شەهیدان و ئەنفالکراوانی هەرێمی کوردستان و پزیشکی دادوەری سەر بە وەزارەتی تەندروستی حکومەتی فیدراڵ و ڕێکخراوی (icmp)، دەستیانکرد بە هەڵدانەوەی یەکەم گۆڕی بەکۆمەڵ.

ئەو سێ گۆڕە بەکۆمەڵە کەوتبوونە چوارچێوەیەکی نزیکەی نیو کیلومەتر، هەر یەکەیان نزیکەی (٢٠٠) مەترێك لێك دوور بوون، گۆڕەکان بە قولایی (٧٥) سانیتمر و درێژی (٩) مەتر و پانی (٥) مەتر هەڵکەندرابوون، ڕوفاتەکان کەتبوونە سەر یەکتر، وەك نیشانەیەك بۆ شێوازی دڕندەیی شەهیدکردنی بە کۆمەڵیان لەلایەن ڕژێمی تاوانباری بەعسەوە.

چەندین ڕێکخراو و کەسایەتی و کەسوکاری ئەنفالکراوان لە نزیکەوە چاودێری هەڵدانەوەی گۆڕەکە بوون، هەروەها کەناڵەکانی ڕاگەیاندنی کوردی و عێراقی و بیانی ڕووماڵیانکرد.

لە یەکەم گۆڕدا تیمی نیشتمانی توانیان لە ماوەی (٧) ڕۆژی کارکردندا، ڕوفاتی (١٧١) ئەنفالکراوی ئازیزمان هەڵبگرنەوە، کە تەمەنی ژنەکان لە نیوان (١٨ بۆ ٥٠) ساڵ دەبوون و منداڵەکانیشیان لە نێوان یەك ساڵ بۆ (١٧) ساڵاندە بوون، سەرجەم ئەو ڕوفاتانە گوازرانەوە بۆ پزیشکی دادی بەغدا تاکو نموونەی ئیسکیان لێ وەربگیرێت.

لە پەیمانگای پزیشکی دادی بەغدا لە ماوەی (٢) مانگدا، تواندرا بە شێوەیەکی زانستی، نموونەی ئێسکی هەموو ڕوفاتەکان وەربگیرێت و بە کۆدی تایبەتی خۆیان لە کۆگاکان بپارێزرێن، لەپاڵ ڕوفاتەکاندا لەو گۆڕە بەکۆمەڵانەدا جل و بەرگ و شتومەك و کەڵ و پەڵ دۆزرانەوە.

بەداخەوە تائیستا بە بەهانەی بوونی نەخۆشی کورۆنا کار نەکراوە، بۆ گەڕاندنەوەی ڕوفاتەکان بۆ کوردستان، لەکاتیکدا گۆڕە بەکۆمەڵەکانی شەنگال، نەك تەنها نموونەی ئێسکیان لێ وەرگیراوە بەڵکو سەمپڵی خوێنی کەسوکاریشیان وەرگیراوە و بەراوردیشکراوە و خاوەنەکانیشیان ناسراونەتەوە، بۆیە ئێمە پێمانوایە هیچ بەهانەیەك بۆ دواکەوتنی هێنانەوە ڕوفاتەکانی سەماوە نییە. لێرەدا وێڕای جەختکردنەوەمان لەسەر پەلەکردن لە هێنانەوەی ڕوفاتی ئەو (١٧١) قوربانییە، ئەو چەند داواکارییەش دەخەینە بەردیدی حکومەتی عێراق و هەرێمی کوردستان و رای گشتی:

١ـ بەهۆی گۆرانی کەش و هەواو و ڕەشەبای بیابان و ئەگەری ونبوونەوەی شوێنی گۆڕە بەکۆمەڵەکان، داواکارین پەلە بکرێت لە هەڵدانەوەی دوو گۆرەکەی تری (تل شیخیە) یاخود تەلبەند بکرێت تاکو گۆڕەکان ون نەبنەوە.

٢ـ بەپێی وتەی شاهیدحاڵەکانی ئەو ناوچەیە، ژمارەیەکی زۆر گۆری بەکۆمەڵی دیکە بوونی هەیە، چ جای بوونی چەند گۆڕێکی بەکۆمەڵ لە نزیکە قەڵای نوگرەسەلمان، داواکارین پەلە بکرێت لە دۆزینەوەی ئەو گۆڕانە و هێنانەوەی ڕوفاتەکانیان.

٣ـ بەهۆی ئەوەی زۆرینەی کەسوکاری ئەنفالکراوان، تەمەنیان بەرەو ژوورەو زۆربەیشیان مردوون، بۆیە پێوستە پەلە بکرێت لە هەڵمەتی نیشتمانی وەرگرتنی نموونەی خوێن (DNA) تاکو بەراورد بکریت لەگەڵ سامپلی ئێسکی ئەو ڕوفاتانەی دۆزراونەتەوە و ئەوانەشی لە داهاتوودا دەدۆزرێتەوە، بەمەبەستی ناسینەوەیان.

٤ـ جل و بەرگ و کەلوپەلی ناو ئەو گۆرانەی دەدۆزرێتەوە سامانی پڕ بایەخن، ناکرێ پشتگوێ بخرێت، دەبێت ئەو کەل و پەلانە بهێنرێنەوە کوردستان و لە مۆزەخانەیەکی نیشتمانی تایبەت بە ئەنفال نمایش بکرێن.

ڕێکخراو و نوسەران و چالاکوانانی بواری جێنۆسایدـ

١ـ ڕێکخراوی بەرگری لە ماف قوربانیانی گۆڕە بەکۆمەڵەکان
٢ـ کۆمەڵەی داکۆکی لە پرسی ئەنفال
٣ـ کۆمەڵەی قوربانیانی کیمیابارانی هەڵەبجە
٤ـ ڕێکخراوی کوردستان بێ جینۆساید
٥ـ ڕێکخراوی مانەوە بۆ پرسی شەهیدان و ئەنفالکراوان
٦ـ ڕێکخراوی چاودێری کوردۆساید ـ چاك
٧ـ ڕێکخراوی گەشەپێدانی ماف مرۆڤ
٨ـ تـۆڕی هاوپـەیمانی ڕێکخـراوە کوردسـتانییەکان بـۆ دادگـای تاوانی نێودەوڵەتی
٩ـ ڕێکخراوی باران بۆ پرسی شەهیدان وئەنفالکراوان
١٠ـ ڕێکخراوی دادپەروری و ئاشتی جیهانی بۆ مافی مرۆڤ
١١ـ ڕێکخراوی هەڵمەتی دادپەروەری
١٢ـ ڕێکخراوی چاودێری کوردۆساید چاك کوردستان
١٣ـ ناوندی داکۆکی پشدەر بۆقوربانیان وجینۆسایدکراو
١٤ـ گۆڤاری تۆبزاوە
١٥ـ ڕێکخراوی سەڵباتوو بۆ پرسی ئەنفال
١٦ـ تۆڕی ئایکان کوردستان
١٧ـ ڕێکخراوی ژیانی نوێ بۆ ژنانی ئەنفال
١٨ـ هەڵمەتی ژیان دژ بە ئیعدام لە کوردستان
١٩ـ ڕێکخراوی چیرۆکەکانی ئەنفال
٢٠ـ ڕۆنامەی نوگرەسەلمان
٢١ـ ڕێکخراوی قەدەغەکردنی چەکی کۆکوژ لە کوردستان
٢٢ـ ڕێکخراوی ئەنفالەکانی کوردستان
٢٣ـ جیهانێکی بێ چەکی کیمیاوی و بایەلۆجی
٢٤ـ گروپی کار بۆ ئەنفال
٢٥ـ ڕێکخراوی ژیانەوە بۆ پرسی شەهیدان و ئەنفالکراوان
٢٦ـ ڕێکخـراوی عـەر عـەر بـۆ داکـۆکی لـە نـەوەی شـەهیدان و ئەنفالکراوان
٢٧ـ ڕێکخراوی چاوی ئەنفال
٢٨ـ ڕێکخراوی ئاسۆی زیندانیانی ئەنفال
٢٩ـ ڕێکخراوی ئەمەك بۆ پرسی ئەنفال
٣٠ـ ڕێکخروی مندالە ونبووەکان
٣١ـ ڕێکخراوی گەرمەسێری کوردی فەیلی
٣٢ـ لەتیف فاتیح فەرەج ـ لێکۆڵەر لە بواری پرسی جینۆساید
٣٣ـ عادیـل حـاجی محەمـەد ـ ئەنـدامی پێشـووی پەرلـەمانی کوردسـتان و دەسـتەی دامەزرێنـەری کۆمەڵـەی داکـۆکی لـە ئەنفالکراوان
٣٤ـ چـنار نـامیق ـ مامۆسـتای زانکـۆ و نوسـەر لـە بـواری جینۆساید
٣٥ـ هێمن حەسیب ـ نووسەر و چالاکوانی بواری جینۆساید
٣٦ـ جەبار ئەحمەد ـ توێژەر لە بواری جینۆساید
٣٧ـ ئەحمەد مەجید ـ چالاکوانی بـواری جینۆسـاید و بنەماڵـەی قوربانی تاوانی ئەنفال
٣٨ـ ڕێبـوار ڕەمـەزان بـارزانی ـ نووسـەر و چـالاکوانی بـواری جینوساید
٣٩ـ حازم محمد بلەیی ـ نوسەر و چالاکوانی بواری جینۆساید
٤٠ـ د.فاتیح سەنگاوی ـ نووسەر و توێژەر لە بواری ئەنفالدا
٤١ـ شوان محمد ڕۆستم ـ ئەندامی ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق
٤٢ـ عارف قوربانی ـ لێکۆڵەر لە بواری ئەنفال
٤٣ـ عەلی بەندی ـ چـالاکوان و نووسـەر لـە بـواری جینۆسـاید و ئەنفال
٤٤ـ زەمان عەبدە ـ نوسەر و چالاکوانی بواری جینۆساید
٤٥ـ شێخ سدیق ـ توێژەر لە بواری جینۆساید
٤٦ـ هاوڕێ پێشڕەو ـ چالاکوان و کەسوکاری ئەنفالکراو
٤٧ـ محەمەد محەمەدەمین زرنگ ـ چالاکوانی پرسی جینۆساید
٤٨ـ هیوا سەید سەلیم ـ نووسەر و کوڕی شەهید
٤٩ـ ئیسـماعیل هـەنارەیی ـ پـارێزەرو نووسـەر و کەسـوکاری ئەنفال
٥٠ـ وەزیرە جەلال ـ کەسایەتی و چالاکوانی بواری جینۆساید
٥١ـ هەدار زوبێر بارزانی ـ پارێزەر و کەسوکاری جینۆسایدکرا
٥٢ـ حیکمـت فـائق عـارف ـ چـالاکوان و خـاوەنی ١٠ شـەهید کیمیابارانی هەڵەبجە
٥٣ـ د. فەرهاد حاتەم ـ دادوەری داواکاری گشتی
٥٤ـ هەژار هوشیار مەهدی ـ توێژەری و مامۆستای زانکۆ
٥٥ـ پارێزەر ئارام محمد احمد ـ بنەماڵەی ئەنفالکراو
٥٦ـ ڕێکار مزوری ـ چالاکوان و نووسەری بواری جینۆساید
٥٧ـ سروە محەمەد ڕەشید ـ ئەندامی پەرلەمانی عێراق
٥٨ـ د. ئیـبراهیم مـەلا زادە ـ لێکۆڵـەر لـە بـواری جینۆسـاید و مامۆستای زانکۆ
٥٩ـ ئەیاد کاکەیی ـ پارێزەر لە دۆسیەی ئەنفال و بارزانی
٦٠ـ ڕۆژان شەهید حەمە ڕەش ـ ئەندامی پەرەمانی کوردستان
٦١ـ د. محەمەد حەمە عەلی ڕەشید ـ مامۆستای زانکۆ
٦٢ـ ئیبراهیم هەورامانی ـ نووسەر لە بواری پرسی جینۆساید
٦٣ـ شەهاب ئەحمەد فەیلی ـ چالاکوانی بواری جینۆساید
٦٤ـ عەلی مەحمود محەمەد ـ چالاکوانی بواری جینۆساید
٦٥ـ سـالار مـەحمود ـ نوسـەری بـواری جینۆسـاید و ئەنـدامی پێشووی پەرلەمانی کوردستان.

Topzawe

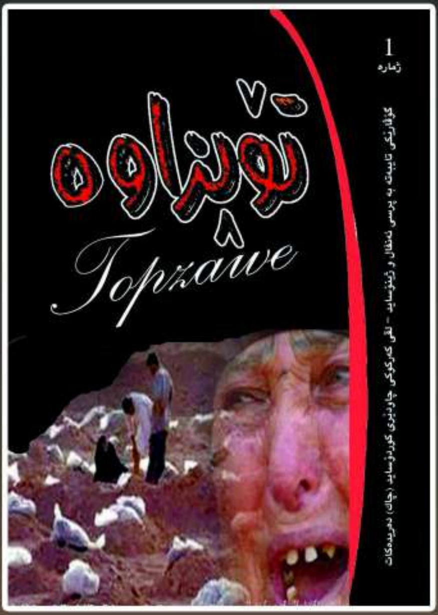
1
ژمارە
تۆپزاوە
Topzawe

2
ژمارە
تۆپزاوە

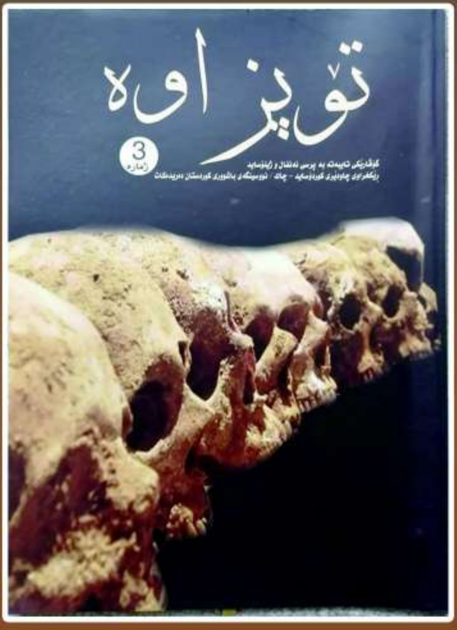
تۆپزاوە
3
ژمارە

4
تۆپزاوە

5
2022/4/14
تۆپزاوە